

Acerca de este libro

Esta es una copia digital de un libro que, durante generaciones, se ha conservado en las estanterías de una biblioteca, hasta que Google ha decidido escanearlo como parte de un proyecto que pretende que sea posible descubrir en línea libros de todo el mundo.

Ha sobrevivido tantos años como para que los derechos de autor hayan expirado y el libro pase a ser de dominio público. El que un libro sea de dominio público significa que nunca ha estado protegido por derechos de autor, o bien que el período legal de estos derechos ya ha expirado. Es posible que una misma obra sea de dominio público en unos países y, sin embargo, no lo sea en otros. Los libros de dominio público son nuestras puertas hacia el pasado, suponen un patrimonio histórico, cultural y de conocimientos que, a menudo, resulta difícil de descubrir.

Todas las anotaciones, marcas y otras señales en los márgenes que estén presentes en el volumen original aparecerán también en este archivo como testimonio del largo viaje que el libro ha recorrido desde el editor hasta la biblioteca y, finalmente, hasta usted.

Normas de uso

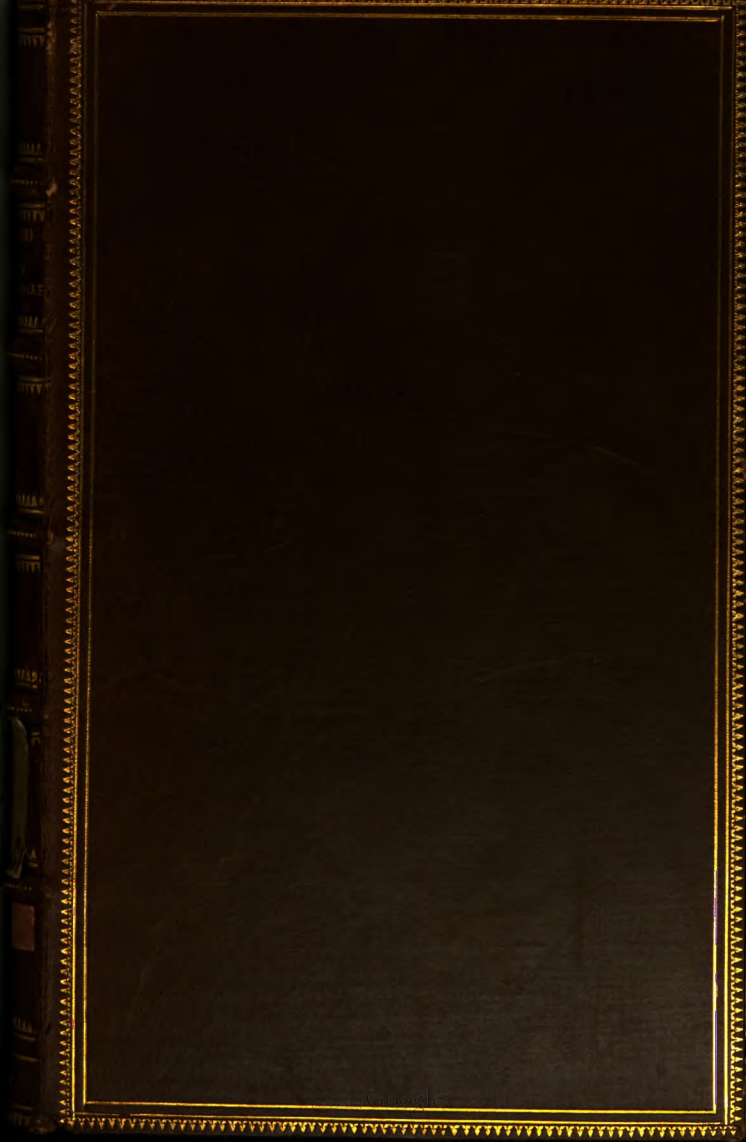
Google se enorgullece de poder colaborar con distintas bibliotecas para digitalizar los materiales de dominio público a fin de hacerlos accesibles a todo el mundo. Los libros de dominio público son patrimonio de todos, nosotros somos sus humildes guardianes. No obstante, se trata de un trabajo caro. Por este motivo, y para poder ofrecer este recurso, hemos tomado medidas para evitar que se produzca un abuso por parte de terceros con fines comerciales, y hemos incluido restricciones técnicas sobre las solicitudes automatizadas.

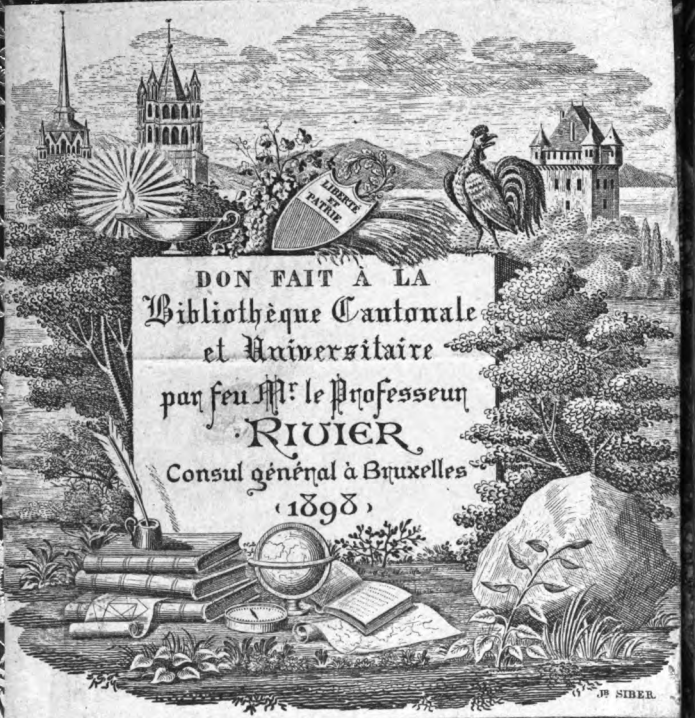
Asimismo, le pedimos que:

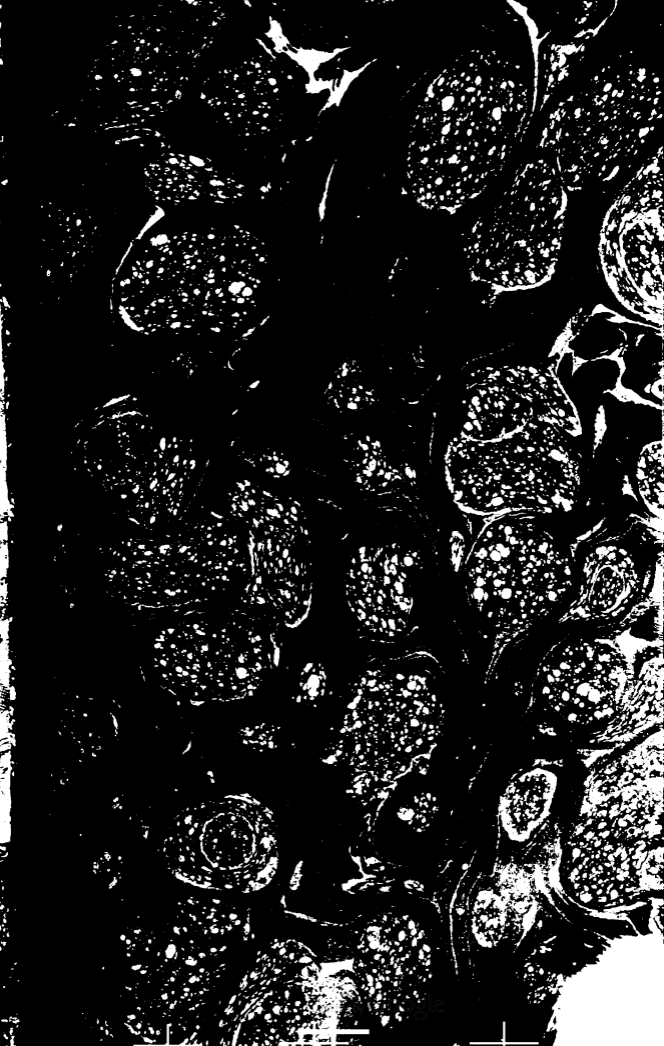
- + *Haga un uso exclusivamente no comercial de estos archivos* Hemos diseñado la Búsqueda de libros de Google para el uso de particulares; como tal, le pedimos que utilice estos archivos con fines personales, y no comerciales.
- + *No envíe solicitudes automatizadas* Por favor, no envíe solicitudes automatizadas de ningún tipo al sistema de Google. Si está llevando a cabo una investigación sobre traducción automática, reconocimiento óptico de caracteres u otros campos para los que resulte útil disfrutar de acceso a una gran cantidad de texto, por favor, envíenos un mensaje. Fomentamos el uso de materiales de dominio público con estos propósitos y seguro que podremos ayudarle.
- + *Conserve la atribución* La filigrana de Google que verá en todos los archivos es fundamental para informar a los usuarios sobre este proyecto y ayudarles a encontrar materiales adicionales en la Búsqueda de libros de Google. Por favor, no la elimine.
- + *Manténgase siempre dentro de la legalidad* Sea cual sea el uso que haga de estos materiales, recuerde que es responsable de asegurarse de que todo lo que hace es legal. No dé por sentado que, por el hecho de que una obra se considere de dominio público para los usuarios de los Estados Unidos, lo será también para los usuarios de otros países. La legislación sobre derechos de autor varía de un país a otro, y no podemos facilitar información sobre si está permitido un uso específico de algún libro. Por favor, no suponga que la aparición de un libro en nuestro programa significa que se puede utilizar de igual manera en todo el mundo. La responsabilidad ante la infracción de los derechos de autor puede ser muy grave.

Acerca de la Búsqueda de libros de Google

El objetivo de Google consiste en organizar información procedente de todo el mundo y hacerla accesible y útil de forma universal. El programa de Búsqueda de libros de Google ayuda a los lectores a descubrir los libros de todo el mundo a la vez que ayuda a autores y editores a llegar a nuevas audiencias. Podrá realizar búsquedas en el texto completo de este libro en la web, en la página <http://books.google.com>

SAMUELIS PUFENDORF
ELEMENTORUM
JURISPRUDENTIÆ
UNIVERSALIS
Libri II

*Carolus de Neubroner,
Nim. Suv. A. 1825.*

T
H

HAGÆ-COMITIS

He 1001 part.

Ex Typographia ADRIANI VLACQ,
ANNO CHRISTE MDCCLX.

SERENISSIMO
PRINCIPI AC DOMINO
DOMINO

CAROLO LUDOVICO
COMITI PALATINO AD
RHENUM, SACRI ROMA-
NI IMPERII ARCHITHE-
SAURARIO ET PRINCIPI
ELECTORI, DUCI BAVA-
RIÆ, &c. DOMINO MEO
CLEMENTISSIMO.

*SERENISSIME PRINCEPS E-
LECTOR, DOMINE CLEMEN-
TISSIME,*

 U dax sane facinus hic liber ag-
greditur, qui nulla genii sui fi-
ducia ad tantum Principem
viam adfectat, & ultro oculos
istos in se convertere non veretur, ad quo-
rum fulgorem non possunt non rubore
suffundi, qui suæ se tenuitatis conscientia
metiuntur. Et poterat quibusdam mode-
stius videri, minus augustum nomen tan-
tillo operi præscribere, ni constaret, sub-
limes istas mentes eo blandius multis al-
lubes-

lubescente, quo simplicius eosdem ipsarum
æstimasse humanitatem perspiciunt. Facit
nobilitata Tua in literas, earumque cul-
tores benevolentia, SERENISSIME
PRINCEPS, ut vel conatum danta-
xat aliquem circa easdem præ se tulisse,
commendationis instar apud Te habere
credamus; & cum magnitudinem Tuam
religiosa veneratione prosequamur, ean-
dem tamen exigua isthæc donaria in sui
diminutionem accepturam nulli metua-
mus. Scilicet fastigii Tui splendorem au-
ges potius, quam delibas, quod ad ista me-
diocrium hominum studia aliquando Te
demittis; nec eo minus nobilitas sua Soli
illibata persistit, qui depressis quoque ter-
rarum lucis suæ usuram indulgere non de-
dignatur. Qualem alii operose effigiant
magni Principis imaginem, eam in Te fe-
licissime expressam cominus contemplari
licet. Demissum per tot Heroës sangui-
nem, & à summa proximam dignitatem,
quæque alia in unicam laudum materiam
apud illos exposita sunt, quos cœca velut
fata istuc loci protrussisse videntur, in Te
recte pro alienis ducere possumus, pro-
priis circumfluente opibus. Ultro Majoribus

ribus Tuis quod imputēs, habes, qui per Te non sui tantum seculi decora fuere: & usque adeo facile est Tibi apud fortunam nomen Tuum dispungere, ut ipsa in ære Tuo sit futura, siquidem pro cuiusque meritis bona sua dispensare cordi ipsi foret. Ex Te ipso Tua Tibi surgit gloria. Animus sublimis, erectus, ipsi fortunæ metuendus, perspicax præterea, divini humanique juris intelligentissimus, & qui, si quisquam alius, per se Principis mensuram impleat. Hic est, quem præprimis in Te seculum admiratur, & inter ornamenta sua ambitiose ostentat. Idem tamen ubi Principis satisfecit muneri, ad amoena quoque studiorum divertitur, & vigorem istum per omne genus Sapientiæ felicissime circumfert. Non poteras sanctiore voluptate negotium Tuum distinguere; nec aliter tam nobilis animi otiosæ horæ collocari debebant. Invenis heic, quam sincera veneratione Tui similium memoria colatur ab illis, queis nullus amplius ex adulatione fructus: & dum mutos illos audis vidēsque, alienis opus habere auribus oculisque desinis, quibus distorte sæpenumero Principibus res repræsentantur.

tur. Sed & ut apud Tuos ista floreat studia,
non minus præsidio quam exemplo efficis.
Quassa Sapientiæ delubra liberalissime in-
stauras, & ne ad eorum splendorem ali-
quid desit, præsentiam quoq; Tuam vis in-
dulgere Tuo fastigio non inferius judicas.
Addis animum tanto honore timidis Mu-
sis, nec fortuna ipsis sua displicere am-
plius potest, postquam tanti Patroni fa-
vor tam familiariter istis sese dispensat.
Mihi quoque inusitata isthæc humanitas
persuasit, ut in Tuam magnitudinem
me non peccaturum autumarim, si hoc
libelli qua decet veneratione Tibi offerre
auderem. In quo cum principia omnis
juris pro modulo ingenii explicare sim
conatus, vel ipso argumento molliorem
eidem apud Te aditum auguror, quo fi-
dentius Themis intimam Principum ad-
missionem suo sibi jure sollicitat.

SERENITATIS TVÆ

Lugduni Batavorum Kal.
Sept. An. c1^o Idc LX.

devotissimus

SAMUEL PUFENDORF.

P R Æ F A T I O.

Scientiam juris & æqui, qua non unius civitatis legibus absolvitur, sed qua quorumvis hominum erga se invicem officia reguntur, pro eo ac ipsius necessitas & dignitas postulabat, non usque adeo excusam hæctenus dedere, qui universa studium sapientia ipso nomine venditarunt. Inter ejus rei præcipuas causas & hæc videtur fuisse, quod communis fere eruditis sederit persuasio, firmam atque fallere nesciam certitudinem rebus moralibus per naturam suam deesse, & quacunque circa easdem cognoscuntur, probabili duntaxat opinione constare. Vnde factum ut suspensio fere brachio excolerent, qua tam lubrico inniti fundamento credebant; & plausibilis hæc negligentibus excusatio suppetebat, certis demonstrationibus ista hautquaquam contineri, sed crassa duntaxat Minerva posse tractari. Quam quidem excusationem adhibere eo minus vulgo pudor fuit, quod ipse Aristoteles, qui nescio quo velut fatali favore, humani fastigium ingenii plerisque superare visus fuit, eandem tanquam

P R Æ F A T I O.

quam superbum emblemata, frontispicio operis sui moralis praefixisset. Enimvero praeterquam quod prorsus absurdum videtur; hominibus certam negari scientiam circa illa, qua opere exprimenda per auctoritatem Creatoris ipsis fuere injuncta; cum tamen firmiter atque perspicue liceat cognoscere, quae impune ignorantur; totum isthunc errorem haectenus tam pertinaciter aluit praevatum solummodo aut quatuor verborum ex Aristotele interpretatio, quae ubi genuino suo sensui restitueris, etiam per Stagirensia decreta Iuri inter scientias, quas vocant, demonstrativas nomen suum profiteri licebit. Nam quae iste dixerat de demonstratione, ex qua vera ac firma scientia resultat, ea hoc modo fuere explicata, ut illi inter moralia locus negaretur, ideo quod haec essent entia contingentia à causis liberis producta. Sed revera isthic loci subjectum demonstrationis notat effatum seu propositionem, (nequaquam autem subjectum in propositione demonstrativa, predicato contradistinctum,) quae demonstranda est, i. e. in qua necessaria praedicati cum subjecto connexio ostendenda est per principium aliquod seu effatum genera-

P R Æ F A T I O.

lius, quod rationem istius connexionis contineat. Unde ad demonstrationem sufficit, si res vel actio aliqua habeat attributum, cuius cum subjecto necessariam connexionem ex axioma aliquo indubio mediate aut immediate demonstrare liceat, sive ipsa actio vel res à necessariis causis dependeat sive non. Adeoque quemadmodum ridiculum foret, si quis in disciplina aliqua demonstrare velit, v. g. Sejum heic & nunc furari, Titium latrocinari; ita nemo cordatus negare ausit, quin, ubi ponamus Sejum furari, Titium latrocinari, possit demonstrari, eosdem in legem naturæ peccare; saltem ut quis ea de re non minus certus sit, ac de eo, quod in disciplinis, omnium confessione scientiarum certitudine gaudentibus, ad nauseam inculcatur, hominem esse risibilem, quia est rationalis, & passerem esse unum, verum, bonum, quia est ens. Quæ omnia non ita pridem peculiari libro perspicue admodum & solide ostendit V. CL. Dn. Erhardus Weigelius, in Academia Ienensi Mathematicum Professor, amicus meus honorandus. Quæ idem primus me hortatus est, ut in isto genere

P R Æ F A T I O.

nere quid conarer, & cujus ingenium in nonnullis facem mihi utilissime prætulit. Eum porro laborem eo cupidius suscepi, quod & peculiari adfectu in istud studiorum genus propenderem, ac opera pretium videretur indicasse, quæ circa isthanc materiam traduntur, hautquaquam omnia vacillantibus opinionibus constare, sed liquido satis ex certis primisque principiis fluere. Cæterum quod ad methodum libri attinet, ipsa equidem ratio satis ostendit, tradituro disciplinam aliquam initio explicandum esse, quidnam intelligatur per illas res, de quibus est acturus; deinde circumspicienda certa principia, ex quibus effata necessario vera circa easdem res deducantur. Unde quævis disciplina tribus absolvi debet partibus, quarum una Definitiones, altera Principia, & tertia Propositiones seu Conclusiones ex principiis derivatas complectatur; quibus si opus videatur, quarta addenda, in quam conjiciantur, quorum certitudo liquido non adparet. Quæ enim de differentia methodi synthetica & analytica vulgo feruntur, inania sunt. Verum nobis visum fuit Propo-

sitio-

fitionibus peculiarem librum non attribue-
 re; sed quamque earum statim definitioni-
 bus aut principiis, ex quibus precipue de-
 pendebat, subnectere, cum nescio qua ari-
 ditas isthanc disciplinam deformatura vi-
 deatur, si in minutas velut discerpta partes
 ad instar scientiarum mathematicarum pro-
 ponatur. Sed & illud heic monendum fuit,
 multa nos desumssisse ex mirando illo opere
 de Iure belli & pacis Viri Incomparabilis
 Hugonis Grotii. Quicum partem dun-
 taxat jurisprudentia universalis tractare
 visus sit, ita tamen plerasque ejus partes
 attigit, ut nihil fere in hoc genere scribi pos-
 sit, quin iste tanquam autor aut testis
 occurrat. Nec parum debere nos profite-
 mur Thomæ Hobbes, cujus hypothesis in
 libro de Cive etsi nescio quid profani sapiat;
 pleraque tamen cetera satis arguta ac sana.
 Quos heic velut in universon allegasse vo-
 luimus; in ipso autem opere, quoties eorundē
 expressa fuit sententia, ipsos nominare super-
 sedimus, quia præter tadia crebra citatio-
 nis, rationes eorum potius quam autorita-
 tem secuti sumus. Nam quando ab iisdem
 atque

PRÆFATIO.

atque alius veritatis studium dissentire nos subegit, nomina eorum ideo dissimulavimus, ne magnorum virorum navos vellicando gloriolam captare velle videremur. Et stultum semper judicavimus, cum ipse te hominem noris ab erroribus haut quidquam immunem, aspera in alios censura reliquos ad paria tibi reponenda irritare. Cujus modestia eo certiolem nobis apud cordatos favorem pollicemur, quo frequentius inter humanitatis studia professos est, alios non sine verborum contumelia inhumane insectari.

ERRATA

P. 33. l. ult. *sinum pro sinus*. p. 38. l. 19. *avem pro animal*. p. 39. l. 5. *Deum pro Deus*. p. 42. l. 27. *post dicaret inferatur homo*, nihil reliquum erat, quam ut actu eas sibi vindicaret. *ib.* l. 28. *ducuntur pro dicuntur*. p. 51. l. 20. *del. an.* p. 53. l. 3. *optandi pro optanda*. p. 55. l. 28. *deletum pro delatum*. p. 63. l. 29. *habita, pro habitz*. p. 76. l. 19. *queunt pro nequeunt*. p. 79. l. 5. *Quod pro Quz*. p. 87. l. 15. *promittente pro promissario*. p. 89. l. 3. *coeperint pro ceperint*. p. 96. l. 29. *promissiones pro obligationes*. p. 103. l. 15. *successive pro successione*. p. 109. l. 10. *post iisdem infer. patet*. p. 112. l. 18. *iplos pro ipsum. ib. nolint pro nolit*. p. 120. l. 4. *desumta. pro desumta*. p. 131. l. 32. *del. quam*. p. 171. l. 15. *qui pro quz*. p. 176. l. 25. *del. fuit*. p. 182. l. 1. *Servius pro Severus*. p. 184. l. 1. *ille pro illi*. p. 194. l. 8. *intermittendum pro interdicit*. p. 213. l. ult. *ullius pro illius*. p. 214. l. 1. *denegare pro denegari*. p. 281. l. 28. *quas pro quz*. p. 314 l. 3. *qua pro quz*. p. 355. l. 9. *resistere pro resistere*. Si qua praterea typhothetz manus aberravit, cuilibet deprehendere in proclivi erit.

SAMUELIS PUFENDORF
 ELEMENTORUM
 JURISPRUDENTIÆ
 UNIVERSALIS
 Liber Primus.

DEFINITIO I.

Actiones humanæ dicuntur actiones hominis voluntariæ in vita communi cum imputatione suorum effectuum spectatæ.

I. <i>Actionis voluntaria, quæ & moralis</i>	V. <i>Quod est ens positivum.</i>
II. <i>Materiale.</i>	VI. <i>Actionum divisio.</i>
III. <i>Fundamentale.</i>	VII. <i>Actio naturalis.</i>
IV. <i>Formale,</i>	VIII. <i>Oeconomica libri primi.</i>

§. I.

Vocamus actiones voluntarias illas actiones in hominis facultate positas, quæ à voluntate velut à causa libera dependent ita, ut citra ipsius determinationem, ab actibus ejusdem elicitis prævia cognitione intellectus profectam, non fierent; & quidem prout illæ spectantur non in suis naturalibus, sed quatenus à voluntatis decreto fiunt. Actio quippe voluntaria duo involvit;

A unum

unum est quasi materiale, quod est exercitium in se spectatum; alterum quasi formale, quod est dependentia exercitii à decreto voluntatis, & ratio vel præretica, qua actio ut à voluntate decreta concipitur. Ipsum exercitium seorsim & in se spectatum, distinctionis gratia, actio voluntatis potius, aut à voluntate proveniens, quam voluntaria dicitur. Enimverò actio voluntatis ulterius consideratur vel in se & absolute, prout est motus aliquis Physicus, prævio voluntatis decreto susceptus; vel reflexive, quatenus effectus ejus homini imputatur. Quam reflectionem complexæ actiones voluntariæ speciali vocis usu dicuntur *humanae*. Et quoniam imputatio potissimum respicit inclinationes animorum & vitæ consuetudines, quæ *morum* appellatione proprie veniunt, factum inde est, ut ipsæ actiones humanæ synecdochica ratione *morales* sint appellatæ.

§. 2. Actionis igitur humanæ seu moralis essentia in hisce tribus consistit, quorum unum est quasi materiale, alterum fundamentale, tertium formale. Materiale est motus aliquis physicus potentiaæ physicae, puta locomotivæ, appetitus sensitivi, sensuum exteriorum & interiorum, & intellectus quoad exercitium adprehensionis, (nam judicium ex qualitate objecti ita necessario dependet, ut circa istud voluntatis directioni non fit locus;) immo etiam ipsius voluntatis actus, in esse suo naturali consideratus, i. e. prout præcise spectatur ut effectus aliquis per potentiam à natura inditam, quæ talem productus. Nec non privatio motus alicujus physici, quem motum homo vel in se, vel in sua causa producere poterat. Item inclinationes potentiarum naturalium in certa objecta, productæ per antegressas actiones voluntarias. Ut & actus illi seu solennitates, certis ceremoniis humana

mana voluntate introductis constantes, queis ex meo hominum arbitrio effectus aliquis moralis assignatur. Neque tantum actiones meæ, tali modo sese habentes, possunt esse materiale actionum mearum moralium; sed etiam hujusmodi actiones, actionumque privationes aliorum hominum, quæ à voluntate mea possunt dirigi. Immo & actiones brutorum, vegetabilium & rerum inanimatarum, quæ sunt capaces directionis à voluntate mea procedentis. Sic in ipsa lege divina Domino imputatur damnam à bove cornipeta datum, quem talem ipse norat. Sic ipse vitator tenetur, quando per illius negligentiam vitis omnem fecunditatem in sarmenta effuderit. Et ignis voracitatem luit, qui supposuit. Etsi circa isthæc omnia, ut aliorum actiones pro nostris censeriqueant, necesse est apud nos aut actionis alicujus debere intermissionem, aut actionem quampiam, absque qua altera contingere non poterat, intervenisse. Quin & materiale actionum moralium possunt esse admissiones seu receptiones actionum alterius; quæ quidem in esse suo naturali consideratæ passiones sunt; accedente tamen imputativitate, quæ ex eo oritur, quod prohiberi seu arceri potuerint, pro actionibus censentur.

§. 3. Fundamentale actionis moralis est ratio proæretica, quia motus ille physicus ut à decreto voluntatis productus intelligitur. Quæ quidem ratio proæretica præsupponit aut includit facultatem hominis, in qua positum sit; illos motus produci vel intermitteri.

§. 4. Formale actionis moralis consistit in imputatione, seu potius in imputativitate, qua effectus actionis voluntariæ agenti potest imputari, sive ipsum agens effectum physice produxerit, sive per alios eum

produci fecerit. A qua quidem actionis formalitate ipsum etiam agens moralitatis denominationem participat, & *causa moralis* appellatur. Unde facile intelligitur, causæ moralis proprie ac stricte loquendo formalem rationem in imputatione, sed terminaliter spectata, consistere, eamque nihil aliud esse, quam agens voluntarium, cui effectus imputatur aut imputandus est, eo quod effectum ut fieret sive ex toto sive ex parte causaverit, (significantius Germanice *verursachet*;) ejusque autor extiterit; atque inde, si quid boni fuerit, ipsi acceptum sit ferendum, si quid mali, eidem adscribendum, ipsumque adeo agens pro effectu quasi stare, deque eo respondere teneatur.

§. 5. Cæterum formale actionis humanæ, i. e. imputativitas formæ positivæ rationem habet, ex qua radicaliter affectiones illæ, proprietates & consecutiva, de quibus heic est agendum, resultant. Unde moralis actio ens positivum (in genere moralium, non naturalium) dici potest, sive materiale sit motus phy-cus, sive privatio talis motus. Ad esse enim entium positivorum in genere moralium sufficit, si ponant aliquid, ex quo veræ affectiones resultent in eodem genere; cum, ut non entis nullæ sunt affectiones; ita cui certæ ac positivæ competunt affectiones, non ens simpliciter dici hautquaquam possit. Quæ sint illæ affectiones, infra declarabitur.

§. 6. Distinguuntur autem heic actiones morales potissimum. 1. *Ratione causæ in immediatas*, quas quis ipse per se produxit; & *mediatas*, quas per alium produci fecit. 2. *Ratione ipsius actus in puras & mixtas*. Puræ sunt, quæ motu quodam alicujus potentiaæ certa ratione ad objectum applicato absolvuntur. Uti sunt, agnitio DEI, ejusque celebratio, exhibitio honoris

noris ac venerationis, obsequium, dilectio, averfatio, consolatio, laudatio, vituperatio, &c. quorum effectus consistit in eo, quod objectum ex actione certo modo afficiatur aut affectum intelligatur ad complacentiam aut displicentiam. *Aliæ vero sunt quasi mixtæ*, quæ commodi quid aut incommodi realis alicujus personæ aut rebus adferunt, quales sunt v.g. donatio, commodatio, furtum, cædes, &c. quarum effectus potissimum consistit in aliquo opere realiter alterius personam aut res juvante vel lædente. 3. *Ratione objecti varie*, de quibus infra.

§. 7. Moralibus actionibus contradistinguuntur *actiones naturales*, seu actiones quarumcunque potentiarum, quatenus considerantur in esse suo naturali, tanquam motus producti à potentiis, quæ per naturam insunt, citra respectum tum ad decretum voluntatis, tum ad imputativitatem, adeoque præciso moralitatis tum fundamento tum ratione formali. Et tales sunt actiones non tantum potentiarum necessariorum, quæ positis omnibus ad agendum requisitis non possunt non agere; verum etiam liberarum, quæ positis omnibus ad agendum requisitis possunt agere vel non agere, siquidem considerentur modo jam dicto. Inter quas tamen hoc discriminis est, quod illæ in se & immediate non sunt capaces fundamenti moralitatis, hæ vero sunt.

§. 8. Possunt autem actiones morales considerari vel in genere vel in specie. In genere secundum, 1. *Objectum*. 2. *Principia*. 3. *Affectiones*. 4. *Effectus*.

DEFINITIO II.

Objectum actionum moralium dicitur
omne id, circa quod illæ versantur.

I. *Objecti moralitas ex Impositione.* | II. *Divisio.*

§. I. **P**articipat inde moralitatis denominationem ipsum hoc objectum, atque sub hoc respectu consideratum ipsum quoque morale dicitur. De quo in genere notandum, quod ipsius moralitas dependeat ex *impositione*, i. e. ex determinatione agentium liberorum qua talium, quæ vel ex mero arbitrio, vel ex aliqua congruentia naturæ rei cum imposita moralitate, inita quoque mutua conventionione, tacita vel expressa, rebus ac personis, moralitatem imposuerunt, utque ea certi effectus sequerentur constituere. Id quod etiam ad moralitatem ipsarum actionum applicari potest. Ubi tamen hoc probe notandum, quod, quando actioni alicui naturaliter moralitas inesse dicitur, non hoc ita sit intelligendum, quasi moralitas ex principiis physicis rei, aut ipsa natura actionis in se resultet; sed quod ea non ex arbitraria hominum impositione originem ducat, verum ex dispositione ipsius DEI, qui hominis naturam ita formavit, ut certæ actiones ipsi necessario congruerent vel non congruerent. At vero, ut hac, & non alia ratione hominem formaret, in mero ipsius arbitrio situm fuit. Quod si actionum, quæ naturaliter honestæ aut turpes audiunt, moralitas ex ipsarum natura in se oriretur, ac non ex arbitrio Creatoris, ad quod tamen natura creaturæ rationalis fuit *attemperata*, nulla posset ratio reddi, cur certi actus ho-

hominibus morales sint, qui brutis tales non sunt. Sic etiam, qui status hominis dicitur naturalis, revera est ex impositione, non tamen arbitraria hominum, sed ipsius Creatoris, ad eum homines in ipsa creatione destinantis.

§. 2. Est autem actionum moralium objectum aliud *suppositivum*, aliud *positivum* saltem moraliter. Illud vocatur *status*; hoc communiter in *Personæ* & *Res* dividitur.

DEFINITIO III.

Status est ens suppositivum morale, in quo objecta moralia positiva, & potissimum personæ dicuntur esse.

I. *Status analogia cum spatio.*

II. *Status ubicativus naturalis.*

III. *Quando incipiat.*

IV. *An possit jus irrevocabile dari ei, qui nondum est in rerum natura?*

V. *Pax.*

VI. *Bellum.*

VII. *Libertas, servitus.*

VIII. *Status adventitii particulares.*

IX. *Status ex loco.*

X. *Admonitio circa vocabula statuum.*

XI. *Obligationes certum status generis comitantes ex diversis principiis possunt derivari.*

XII. *Status quanticativus.*

§. 1. **S**Tatus dicitur ens suppositivum, quia rebus moralibus positivis velut subternitur, ut in eo suam, quam habent, moralem existentiam quasi ponant, & actiones suas atque effectus exserant. Atque ita analogiam quandam habet cum spatio, quod in eodem rebus naturalibus velut supponitur, ut in eo suam, quam habent, naturalem existentiam ponant, & motus suos physicos exerceant. *Quamquam in eo*

A 4

diffe-

differat à spatio, quod hoc sit quoddam substantiæ genus, immobile & extensum primo ac per se, quod etiam remotis ipsiis rebus naturalibus existat: status vero, (ut & omnes res morales formaliter consideratæ, & quæ tales,) qualitatis & attributi duntaxat rationem obtineat, ita ut remotis rebus physicis existentiam suam tueri nequaquam possit.

§.2. Dividi autem potest status ad analogiam spatii in *Ubicativum* & *Quandicativum*. Ille est, qui involvit respectum ad aliquod ubi morale, ac considerari potest vel *indeterminate* vel *determinate*. Indeterminate consideratus est vel *Naturalis*, vel *Adventitius*. Naturalem hominis statum, cum peculiari vocabulo careat, tantisper vocabimus Humanitatem, seu vitam humanam, quæ est illa conditio, in qua quilibet homo, eo ipso quod homo est, constituitur. Eaque involvit obligationem servandi legem naturæ tum adversus seipsum, tum adversus alios homines, atque cum illis socialiter vivendi; uti etiam jus abs quovis homine fruendi officia ex jure naturæ debita, ac cætera usurpandi privilegia, quæ universim humanam comitantur vitam; ut & capacitatem peculiaria sibi inter homines jura acquirendi. Cui contrariatur status seu vita brutorum, quæ nullo invicem juris vinculo nexæ sunt, ita ut citra injuriam, quæcumq; potuerint aut voluerint, etiam per vim sibi mutuo inferant.

§.3. Ista igitur, quam diximus, obligatio, ut & jura, cum statum hominis naturalem comitentur, non incongrue hoc loco inquiritur in terminos hujus status, quando scilicet is initium ac finem capiat. Illud recte videtur statui, quando aliquis vere homo dici potest, etiam si adhuc desint illæ perfectiones, quæ non nisi post aliquem temporis tractum hominem sequuntur; adeoque quando vivere & sentire incipit, etsi nondum

dum visceribus maternis sit egressus. Obligatio porro cum ad sui impletionem requirat intellectum sui & ejus, quod agitur, non nisi tunc efficaciam suam exserit, quando homo actiones suas ad normam aliquam conferre, & eas inter se discernere novit. Jura vero, quæ in aliis, rationis usu jam gaudentibus obligationem aliquid præstandi inferunt, & prodesse possunt etiam ignorantibus quid geratur, statim atque homo quis esse incipit, vim suam proferunt. Unde sine dubio injuriam facit, qui aliquid testamento relicto, aut alio titulo tributum eripit illi, qui adhuc in utero est, etiamsi fors intra primos conceptionis dies jus istud illi accreverit; adeoque post adultus recte illud vindicare poterit. Ac sufficit tunc ipsum testari, invito id sibi illatum, quando per ætatem commode id significare potest; præsertim cum ejus dissensio semper debuerit præsumi. Quemadmodum injuriam mihi statim intulit, qui rem meam absente me abstulit aut corrupit, licet ego post intervallum demum reversus de damno resciscam. Injuria autem corpori infantis inferri nequit, nisi jam corpus actu habuerit, aut materiam ita dispositam, ut ea læsa formando inde corpori noxa oriatur. Unde si quis matrem injuste violaverit, ita ut infans debilis aliquo membro inde nascatur, putamus hunc adultum isti injuriarum actionem posse intendere, nisi is ignorantiam efficacem probare possit. At vero cum informe semen intra primos conceptionis dies neque homo neque corpus humanum proprie dici queat, arbitramur, si quis efficiat, ut istud corrumpatur atque elidatur, in semen illud injurium dici non posse: et si revera in legem naturæ peccet, societati humanæ membrum intercipiendo; & injuriam faciat civitati, quam cive, parentibusque, quos prole sperata spoliatur.

§. 4. Ulterius vero quæritur, an etiam alicui, antequam omnino in rerum natura extiterit, jus adquiri possit per alium, cum hoc effectu, ut si ab aliquo alienetur, aut quocunque modo intervertatur, deinceps natus quasi de injuria sibi illata queri, & restitutionem in integrum postulare queat? Nos sepositis fictionibus juris civilis, per quas in quibusdam casibus eorum, qui nondum sunt, personam lex sustinet, arbitramur, non posse illi, qui nondum est, jus aliquod quæri, nisi mediate per alium jam existentem, per quem istud in deinceps nasciturum derivetur; ita tamen, ut jus illud effectum non habeat in ordine ad nasciturum, nisi postquam ipse natus est. Idque contingit, quando aliquid alicui acquiritur vel traditur, cum hoc habendi modo obtinendum, ut illud ad successores quoque suos demittat. Ubi tamen discrimen aliquod apprehenditur. Quædam enim ita conferuntur in alterum, ut conferentis nihil interfit, utrum ad posteros alterius res ista perveniat, an non; etsi quantum ad ipsum, facultatem habeat is, cui quid confertur, id ad posteros transmittendi. Quædam autem ita conferuntur, ut conferens in modum habendi à se determinatum jus sibi aliquod retineat, ita ut iste citra ipsius consensum mutari nequeat. Utrovis modo possideatur aliquid ab nondum nati antecessore ad ipsum transmittendum, si quocunque modo intercipiatur aut alienetur antequam nascatur, deinceps nascituro hautquaquam injuria fit, nisi saltem prætensionem ad id per modum hæreditatis ipsi reliquerit. Nam priori casu, quia res cum modo habendi plene est penes possessorem, siquidem ille eam alienaverit, aut quocunque ratione factum sit, ut ea non amplius sit ipsius, omne prorsus ejusdem jus extinguitur; adeoque non potest in nondum natum derivari, qui ad talia

talia majorum suorum bona nullum potest jus præ-
tendere, nisi quod ipsi jam existenti ab iisdem velut
de manu in manum traditur. Posteriori autem casu,
cum penes eum, qui alteri rem aliquam contulit, po-
testas adhuc sit circa modum habendi, sane nihil agit
possessor in præjudicium successorum, si rem istam
alienet, aut quocunque modo subductam pro dere-
lictio habeat, nisi conferens consentiat. Adeoque si
populus alicui regnum contulerit, in sobole ex se
procreata semper continuandum, nihil aget Rex, si
invito populo id alienet; nec iste parentis actus proli
etiam nondum natæ fraudi esse potest, siquidem po-
pulus modo habendi regnum semel constituto inhæ-
rere velit. Quod si autem id fiat consensu utriusque,
tam qui rem possidet, quam cujus est de modo ha-
bendi disponere, illud jus itidem prorsus extinguitur,
antequam ad post nascituros perveniat. Nec populus
habendi modum mutans hinc injuriam facit. Nam
non horum, sed sui ipsius causa jus sibi circa modum
habendi reservavit; adeoque nemini hinc præter sibi
ipsi jus quæsitum aut retinuit, quo si se abdicet, aut illud
mutet, nemo præterea querendi causam habet. Ex
quibus patet, quomodo decidenda spinosa alias quæ-
stio; an nondum natis jus suum tacite per derelictio-
nem majorum decedere possit? Finitur autem status
humanus per mortem naturalem, post quam quæ ex-
uviis & famæ præstatatur reverentia & honor, super-
stitum potissimum causa exhibetur. Quæ præterea
de statu hominum post mortem ex religione Chri-
stiana credimus, ex Sacris Scripturis petantur.

§. 5. Statui hominis naturali subordinatur, & ex
eo immediate profluit *Pax*. Ad hanc enim cum quo-
libet homine colendam quilibet eo ipso, quod homo
est, obligatur, quamdiu cura propriæ salutis ob in-
jurias

jurias aliorum eam abrumpi non fradet. Est autem pax vel universalis vel particularis. Illa sese extendit in quoslibet homines jure naturæ adversum nos utentes; & consistit potissimum in hoc, ut nemo alterum injuste lædat, & si quæ fors controversiæ inciderunt, per mutuam transactionem aut per arbitros componi curet. Hæc pax sola legis naturæ obligatione stat, ac nisi eo ipso in unum corpus aut societatem pacificentes coeant, pacto aut foederibus eam muniri inutile est. Nam per ejusmodi pactum nihil superadditur obligationi legis naturæ, neq; arctior ea fit, ac pari injuria violatur heic homo, siue pactum intercesserit, siue non. Abhorret quoque à consuetudine hominum tale pactum inire, cujus capita seu conditiones nihil aliud contineant, quam meram non violationem immediatam juris naturæ. In quolibet enim pacto pro conditione seu capite ponitur aliquid, quod alter alias jure naturæ à se postulare non poterat, adeoq; quod non perfecte ex jure naturæ ipsi ego debebam; uti nec ad pactum cum altero ineundum eodem jure adstringor: etsi consequenter &posito consensu meo circa præstandam alteri rem alias indebitam me obligem, quod non velim violare legem illam naturæ, quæ pacta servari jubet. Nam quemadmodum, qui alteri sua ministeria addicit, hautquaquam pro capitibus pacti expresse & immediate constituit, se non fore adversus ipsum v. g. proditorem, furem, nebulonem, &c. etiamsi consequenter ista pacto involvantur; ita erubescenda esset pactio, si quis alteri ad nihil aliud se obstringeret, quam se non violaturum adversus ipsum pacem universalem, i. e. se non usurum erga illum jure in bestias solito usurpari. Fœdera autem amicitie, quæ vocant, paci universali aliquid superaddunt. Plus enim sane debemus amico, quam cuivis alteri homini, quati-

tali,

tali, non hosti. Pacta porro illa seu instrumenta & tractatus, quibus ex statu belli ad pacem duntaxat universalem pervenitur, nil aliud continent, quam publicam contestationem, à bello utrinq; cessandi, & conditiones ab utraque parte aut alterutra implendas, siquidem arma deponi debeant; quibus factis post ex sola legis naturæ obligatione pax universalis profluit. Pax particularis est vel *interna* vel *externa*. Illa est inter eos, qui in unum corpus seu societatem coivere, quando præstant id, cujus causa societas est instituta, nec per vim repugnant potestati, quam societas jure in illos exercet. Hanc pacem non qualibet vis usurpata turbat, sed illa duntaxat, quam non adhibitum iri in pacto societatis ineundæ cautum fuit. Sic v. g. in civitate pax interna non turbatur, quando Magistratus facinorosos vi coërcet ac plectit; sed tum demum bellum existit intestinum, quando alii istos per vim poenæ eximere, & Magistratui jus suum usurpanti resistere conantur. Pax particularis externa est, quæ colitur cum aliis societatibus, peculiaribus sancita & munita foederibus. Qualia sunt, post foedus amicitiae, foedus commercii, ut liceat in aliorum fines ire, agere, negotiari, res rationesque contrahere, mercaturam ultro citroque exercere, eodem circa isthæc cum civibus jure frui, &c. Nam ut alterum in terris meis negotiari permittam, non requiritur ex lege naturæ, præsertim tibi vel periculum aliquod mihi inde immineat, vel lucrum decedat; adeoque pacto ea commerciorum libertas est quærenda. Item foedera societatis & auxilii mutui, idque vel contra invadentes duntaxat, vel contra quemlibet, etiam quem nos invadimus. Hæc pax rumpitur, quando vel una pars vi adhibita alteri quid inferre conatur, quod altera vi repellit, vel quando injuria jam illata vi vindicatur.

§. 6. Enimvero cum obligatio jus naturæ adversus alterum usurpandi cesset, ubi alter idem adversus me non usurpat, (de quo libro II. pluribus agimus,) inde velut subsidiarius homini status emergit *Bellum*, quando salus nostra non nisi per vim expediri potest. Hic status ethi interdum necessario est subeundus, quando scilicet ob perversitatem hominum, pacificas rationes respicientium, jus nostrum tueri aut consequi non nisi per arma possumus; naturalis tamen modus ad jus suum perveniendi proprie dici nequit, eo quod ad eum usurpandum natura homines directe non destinavit, sed duntaxat in defectu commodioris medii ad id confugere indulgit. Dividi autem potest bellum ad modum pacis in *universale* & *particulare*. Illud est immediatum consecrarium status belluarum, quando nemo adversus alterum ullum usurpat jus, sed sola vi ab omnibus res geritur. Qualis status hominum futurus erat, ni per legem naturæ ad societatem invicem colendam essent obligati. Bellum particulare est vel *interim* vel *externum*. Illud est inter eos, qui in unam societatem particularem coiverunt, ubi rupto societatis vinculo armis in se invicem insurgunt. Quale bellum, ubi intra primam velut effervescentiam, & citra operosum utrinque apparatus deflagrat, *seditio* dicitur. Ubi à subditis in Principem arma injuste capiuntur, *rebellio* est. In democratiis autem & aristocratiis ubi in partes hostiliter invicem agentes discedunt populus & proceres, *bellum civile* proprie vocari suevit. Bellum externum est inter eos, qui eadem civitate non continentur. Hoc dividi communiter solet in *solemne* & *imius solemne*. Illud etiam vocatur justum ex jure gentium, (ea vocabuli significatione, qua justus exercitus opponitur incompositæ alicui manus prædonum,) &

& est, quod geritur autoritate summæ potestatis civilis præcedente indictione; cujus non iste est finis, ut hosti spatium sit parandi sese ad resistendum, sed ut constet, non privato paucorum ausu, sed publice bellum geri, adeoque hostis sciat, cum quo sibi res sit futura. Cætera, quæ talibus destituuntur requisitis bella minus solemnia sunt. Ast ubi nulla autoritate publica citra indictionem & justam causam per clandestinos incurfus & incompositum agmen alii invaduntur, *latrocinium* appellatur.

§. 7. Jcti porro Romani latissimos & generalissimos status hominum, (scilicet prout in Rep. Romana aut ejus simili homines spectabantur,) faciebant *libertatem & servitutem*. Horum natura ut accuratius cognoscatur, sciendum, libertatem communiter concipi ut statum, in quo sit facultas aliquid ex proprio arbitrio agendi: servitutem contra ut statum, in quo sit necessitas ex alterius voluntate res gerendi: facultatem autem agendi constringentium impedimentorum duo esse genera: physica, ut vincula, compedes, carcer, custodia; & moralia, ut obligatio, lex, imperium, potestas. His positis apparet, libertatem esse vel *omnimodam* vel *limitatam*. Illa est, quæ neque naturalibus neque moralibus impedimentis circumscribitur. Tali libertate neminem absolute præter DEUM gaudere credimus. Inter homines autem summo libertatis gradu fruuntur, qui legibus civilibus sunt exempti, seu qui summa in civitatibus potestate gaudent. Hi enim, etsi imperio Divino legique naturæ subjecti, nullius tamen imperium hominis agnoscunt, nec abs quopiam, quamdiu tales, per modum poenæ coerceri possunt. Libertatis limitatæ complures dantur species ac gradus. Peculiari vocis significatione libertas illis tribuitur, qui in Aristocratia,

cratia, ac potissimum qui in Democratia vivunt. Communiter autem libertas notat statum illorum, qui tantum civitati serviunt, non etiam concivi; quibus pro arbitrio licet adplicare actiones suas quasunque, circa quas à legibus communibus nihil est dispositum. Quæ libertas eo magis coarctatur, quo pluribus quis obligationibus particularibus tenetur. Sic sui qui juris est in civitate, nec alteri determinatâ ministeriorum suorum addixit partem, laxiori utique fruitur libertate, quam qui est sub potestate patris aut tutorum, aut qui concivi operas suas locavit, vel honestiores seu notionales, vel viliores seu phycas; sub quorum posteriori genere apud nos veniunt mercenarii & famuli. Servitus vero communiter est, quando quis actiones, circa quas à legibus communibus nihil dispositum, non solum ex alterius arbitrio, sed etiam in solidum ad ipsius usum adplicare tenetur, ita ut directe ex propriis actionibus in ipsum nihil redundet extrinsecæ utilitatis, nisi quantum alter gratuito voluerit. Cui accedit, quod hi in civitate caput non habere intelligantur, ac rerum nomine, non personarum, censeantur. In talem servitutem quondam vulgo, & apud quasdam gentes hodieque, rediguntur bello capti, temperamento quodam humanitatis & sævitæ, ut, qui jure occidi poterant, pro usu vitæ perpetua capientibus ministeria præstarent. In hos nonnullæ civitates Dominis jus vitæ & necis relinquebant, eo quod non iniquum videretur, quæ semel sub ipsorum potestate fuerat, vitam deinceps quoque esse. Eundem statum subeunt ex istis nati, & qui sponte eo descendunt. Nonnullis etiam in pœnæ locum servitus imponitur. Ultimum autem servitutis gradum experiuntur, qui vinculis quoque phycis cohibentur, ut sunt, in ergastula, in carceres, ad

ad remos dati, qui compedibus onerati, aut parietum objectu clausi opus facere coguntur. Cæterum quod Juri dicunt, jure naturali omnes homines ab initio liberos natos, id intelligendum est *ἀποφαικῆς*, non *ἐπιφαικῆς*, uti quidam loquuntur; .i. e. per juris naturalis præceptum nemini absolute; & citra præcedens ipsius factum libertas est ademta; idem tamen jus nequaquam prohibuit; quo minus quis certa de causa in servitutem abstrahi possit. Actu autem ipso status servitutis, ejusque conditiones ex arbitrio hominum sunt introductæ. Quod autem vulgo Philosophi quosdam homines, tardioris nempe qui sunt ingenii, & ad seipfos regendos haut idonei, servos natura vocant; non ita est intelligendum, quasi ejusmodi homines per naturam in statu servitutis constituantur, aut necessario in eum sint abstrahendi, ita ut contra naturam fiat, si liberi maneant: sed quod ipsorum ingenia à natura ita sint formata, ut servitutem æquo animo ferre queant, ac bona libertatis non capiant, nec iis uti commode norint.

§. 8. Porro qui in civitatibus, potissimum Christianis, degunt, in triplicem vulgo statum dispescuntur, *Ecclesiasticum*, *Politicum* & *Oeconomicum*. Priores duo vocantur *publici*, eo quod ordinarie homines auctoritate societatis civilis, aut eorum, per quos illa gubernatur, qua talium, in iis constituantur; ac tendant immediate & directe ad commodum societatis, qua talis. Posterior vocatur *privatus*, eo quod dependeat ex proprio cujusque arbitrio, ac immediate & directe tendat ad commodum singulorum, qua talium. In statu Politico publica auctoritate tractantur res civilem hominum societatem qua talem directe spectantes. Ecclesiasticus vendicat sibi cultum divinum peculiariter, procedens ad felicitatem soci-

societatis. Nam etiam si singulorum quoque salutem personæ Ecclesiasticæ curent; tamen quod peculiaris istis status fuit assignatus, ob bonum societatis seu publicum factum est. Status Oeconomicus tractat res in vita communi usum habentes ad utilitatē singulorum qua talium. Horum commune velut seminarium est status *Scholasticus*, in quo ingenia liberali cultura imbuuntur. In singulis complures occurrunt particulares status, quos cuivis ad suam classē redigere in proclivi erit. Determinate consideratus status est vel *honorificus*, vel *minus talis*. Illum communiter vocamus *officium*; & est, in quo quis ad alterius utilitatem aliquid efficere tenetur opera potissimum notionali cum aliqua dignitate: hunc *servitium*, in quo quis citra dignitatem quid in alterius utilitatem opera potissimum physica præstare tenetur.

§. 9. Statum etiam adfert peculiarem vel solus locus, in quo aliquis degit, vel conditio, sub qua degit. Qui enim in solo patrio, vel in quo sedem fortunarum fixit, agit, jure pleno loci fruens, *civis* dicitur; qui semipleno, *incola*; qui minus stabilem & temporariam sedem alicubi locavit, *inquilinus*. Qui in solo alieno commorandi duntaxat ad breve tempus causa versatur, *peregrinus* audit, cujus status *peregrinitas*.

§. 10. In genere autem hoc admonendum, quod tum ob inopiam vocabulorum, tum ob incuriam Philosophorum circa entia moralia, una eademque voce frequenter cogamur exprimere & statum, & attributum ac qualitatem statui propriam. Quæ tamen revera distincta sunt, ac diverso modo concipiuntur. Sic v. g. libertas pro statu concipitur ad analogiam spatii, pro facultate agendi ad modum qualitatis activæ. Sic nobilitas alias notat statum, alias attributum personæ; quod ad modum qualitatis patibilis concipitur.

§. 11.

§. II. Sed nec illud prætereundum, quemadmodum complures status in una persona possunt concurrere; ita obligationes, quæ statum aliquem comitantur, posse ex diversis principiis per partes derivari. Unde haut statim ille, qui obligationes ex uno aliquo principio fluentes colligit, reliquis prætermiſſis, ejusmodi format statum, cui præter eas, quarum ipse meminit, nullæ possint adhærere obligationes aut debeant. Sic qui ex folis Scripturis Sacris partes officii sacerdotum colligit; hautquaquam negat, ad illz quoque obeunda eisdem obligari, quæ ex constitutionibus Ecclesiasticis singularum civitatum requiruntur. Sic & nos, qui heic ea duntaxat hominis officia attendimus, quorum necessitas ex lumine rationis colligi potest, nequaquam pertendimus, ejusmodi statum hominum unquam fuisse, aut esse debuisse, in quo solæ istæ obligationes ipsi competere-
rent.

§. 2. *Status quædam est*, qui respectum involvit ad quando seu tempus moraliter consideratum; ac dividi potest. 1. In *junioratum* & *senioratum*. Quorum uterque dicitur vel in respectu ad durationem existentia in vita humana, vocaturque *ætas*, cujus gradus infantia, pueritia, adolescentia, juvenus, ætas virilis, senectæ, ætas decrepita; vel in respectu ad durationem in statu aliquo adventitio, ut tirocinium, veteranismus, status emeritorum, &c. Ad priorem classem fortasse etiam referri potest primogenitura, quando aliquis non habet ante se fratres ex eodem parente natos. 2. In *majorennitatem*, quando quis censetur habilis ad res proprio Marte administrandas; & *minorennitatem*, cum quis tutore aut curatore opus habet. Cujus status termini apud diversos populos variant.

DEFINITIO IV.

Persona moralis est persona spectata cum statu suo, quem habet in vita communi.

I. *Personarum moralium seorsim consideratarum varietas.*

Persona publicæ.

II. *Persona privata.*

III. *Ex plurium personarum conjunctione fit persona composita seu societas.*

IV. *Ejus divisio.*

§. I. **G**eneralissima hæc est personæ moralis definitio. Alias persona, apud JCtos præpimis, illa dicitur, quæ caput, i.e. libertatem personalem habet; quo significatu mancipia inter res referuntur. Cæterum considerari possunt personæ morales vel *seorsim* vel *conjunctim*. Seorsim consideratæ pro discrimine statuum sunt vel *Publicæ*, quæ in statu publico: & *privatæ*, quæ in privato versantur. Personæ publicæ sunt vel *Ecclesiasticæ* vel *Politice*. Hæ sunt vel *principales* vel *minus principales*. Inter principales quidam summa cum potestate Remp. regunt, ut sunt, Imperatores, Reges, Principes, aut quocunque nomine veniant, pence quos est summum imperium; quidam potestate à majestate delegata partem aliquam imperii exercent, quos generali vocabulo Magistratus vocant. Horum nomina in diversis Rebusp. diversa. Minus principales sunt, qui Principibus aut Magistratibus operam sine imperio locant, quos inter infimum occupant subsellium apparitores, lictores, & denique carnifices. Horum conversationem, etsi nulla infamia juris notatorum, honestiores paulo homines vulgo aversantur; idque potissimum, quod ministeriis illorum cum atrocitate & foeditate aliqua

aliqua conjunctis plerunque mores ipsorum soleant respondere, aut quod non nisi viles animæ ad istud vitæ genus se sponte adplicent. In bello Magistratibus respondent Duces superiores & inferiores. His subsunt milites gregarii, qui etiam inter personas publicas referuntur, quia per summam potestatem civilem immediate aut mediate autorantur ad arma pro Rep. gerenda; quod fieri intelligitur, quando sacramento adiguntur, aut peculiari jussu superiorum ad actus bellicos exercendos amandantur. Peculiaris quoque species personarum politicarum potest constitui, quas dicere possis *representativas*, quæ potestate & autoritate agendi ab aliquo instructæ, hujus vice apud alium negotia eodem cum effectu expediunt, ac si ab ipso essent confecta; ut sunt Legati, Vicarii, Plenipotentarii, item Syndici. Istorum instar inter personas privatas tutores & curatores gerunt. Personarum Ecclesiasticarum varietatem cuivis, prout religioni alicui innutritus fuerit, cognoscere in proclivi erit. Nec Scholasticæ fugere eruditum possunt.

§. 2. Privatarum personarum distinctiones desumuntur. 1. *Ex sexu*, unde est, mas, foemina, hermaphroditus. Isthæc etsi proprium in physicis locum obtineant, huc tamen pertinent ob moralem aliquem respectum, quatenus in vita civili aliter tractantur. Nam & infra dignitatem iræ virilis plerasque foeminas ducimus, & minoris ipsorum convicia facimus, quam virorum, nec tanti ipsorum judicia ac testimonia æstimamus, nec ad munia publica, licet cætera capaces, ordinarie admittimus. Hermaphroditum autem velut monstrum naturæ aversamus. 2. *Ex statu morali quandicativo*, unde aliter agitur cum juvene, aliter cum sene; & aliud senem decet, quod non decet juvenem, & contra. Sic alia quoq; autoritas senis, alia juvenis.

3. *Ex situ morali in civitate.* Hinc enim alius civis, alius inquilinus, alius incola, alius peregrinus. Qui uti diverso modo obligantur civitati; ita quoque circa distributionem bonorum & impositionem onerum non eodem modo æstimantur. 4. *Ex situ morali in familia.* Unde est Maritus, Uxor, Pater, Liberi, Dominus, Servus; qui sunt membra velut ordinaria, quibus extra ordinem interdum accedit Hospes. 5. *Ex stirpe.* Unde est nobilis, isque vel illustri vel minus illustri familia ortus; vel plebeius, quorum in diversis civitatibus varia discrimina. 6. *Ex arte,* cui quis peculiariter operam adplicuit, quæ est vel liberalis, vel illiberalis. Huc pertinent mercatores, qui mutandis mercibus quæstum faciunt, quorum agmen institores claudunt. Item queis agri, plantarumque aut brutorum cura geritur; ut sunt rustici, vinitores, hortulani, pastores, &c.

§.3. Conjunctim consideratæ personæ constituunt *Societatem* seu concilium, quando plures personæ ita inter se uniuntur, ut tum voluntas tum actio ipsorum pro unica actione aut voluntate, non pro pluribus, censeatur. Idque tunc fieri intelligitur, quando singuli in societatem coeuntes voluntatem suam unius alicujus, qui fit societatis caput, voluntati, vel toti concilio ita subjiciunt, ut pro sua voluntate & actione velint agnoscere & haberi, quicquid iste, aut major pars societatis circa res societatem spectantes decreverit aut egerit. Unde est, quod cum antea, quicquid plures voluerint aut egerint, pro totidem voluntatibus & actionibus habeatur, quot personæ physicæ ibi numerantur; in societatem conjunctis una voluntas tribuatur, quæque ab illis qua talibus proficiscitur actio non multorum, sed unius judicetur, etiamsi complura individua physica ad eam concurrerint.

currerint. Inde etiam ejusmodi societas jura ac bona p̄culiaria nanciscitur, quæ haut quaquam à singulis; qua talibus, sibi queant vindicari. Ubi id quoque observandum, quemadmodum personæ singulæ manent eadem, etsi successu temporis per varias particularum accessiones & decessiones corpus insignes mutationes subierit; sic per particularem individuum successionem non aliam fieri societatem, sed eandem manere, nisi uno tempore ejusmodi mutatio ingruat, quæ prioris corporis seu societatis rationem prorsus tollat.

§. 4. Societates porro seu personas morales compositas ad modum personarum singularium dividere possumus, in *publicas* & *privatas*. Illæ iterum sunt vel *sacrae* & *ecclesiasticae*, vel *politicae*. Inter sacras quædam sunt *generales*, ut Ecclesia Catholica, item Ecclesiæ particulares, vel certis regionum ac civitatum terminis comprehensæ, vel publicis confessionum formulis distinctæ: quædam *speciales*, ut Concilium Oecumenicum, Nationale aut Provinciale, Synodus Dioecesana, Consistorium, Capitulum, Presbyterium. Societas politica itidem est vel *universalis*, ut civitas, quæ in diversos species, puta Monarchiam, Aristocratiam & Democratiam dispescitur, prout summum imperium est vel penes unum, vel penes concilium paucorum aut universorum: vel *particularis*, ut Senatus, Scabinatus, tribus, &c. Eandem divisionem societas Scholastica admittit. *Societas sagata* dicitur exercitus, cujus partes sunt legio, turma, cohors, decuria, manipulus, &c. *Societates privatae* non solum sunt familiæ, sed etiam in civitatibus quæ vocantur collegia mercatorum, opificumque & similia. Quæ sigillatim heic exsequi longum foret. Nobis summa tantum fastigia rerum perstrinxisse sufficiat.

DEFINITIO V.

Res moralis est res spectata cum respectu pertinentiæ ad personas.

I. <i>Respectus pertinentiæ rerum quotuplex?</i> II. <i>Dominium eminens, directum vulgare & utile.</i> III. <i>Dominium plenum, diminutum.</i> IV. <i>Quid proprium, quid commune.</i> V. <i>Propria bona societatum.</i> VI. <i>An à rebus innoxie utilitatis civitas externos possit excludere?</i> VII. <i>An mare proprietatis capax?</i> VIII. <i>Mare litoribus propinquius proprium est.</i> IX. <i>Oceani vasta videntur à gentibus pro derelictis habita.</i> X. <i>Navigatio & commercia in Oceano quomodo libera?</i> XI. <i>Possessio proprietatis complementum.</i> XII. <i>Origo domini in res ex jure divino.</i> XIII. <i>Dominium hominis in bruta quantum ex jure divino.</i> XIV. <i>Quantum ex jure natura?</i>	XV. <i>Origo proprietatis.</i> XVI. <i>Modus acquirendi originarius occupatio.</i> XVII. <i>à primo Domino res in posteros quomodo transferuntur?</i> XVIII. <i>Quomodo bona in filios dividenda?</i> XIX. <i>Modi acquirendi lucrosi.</i> XX. <i>Onerosi.</i> XXI. <i>Incrementa & fructus rei adquiruntur domino.</i> XXII. <i>Species materiam sequatur, an hæc illam?</i> XXIII. <i>Modi acquirendi spurii.</i> XXIV. <i>An vitium acquisitionis tollatur per tempus?</i> XXV. <i>An idem in tertium transferat?</i> XXVI. <i>Proprietas quomodo amittatur, ubi de testamentis.</i> XXVII. <i>Furor non tollit proprietatem rerum.</i> XXVIII. <i>Res nullius; earum differentia.</i> XXIX. <i>Res corporalis.</i> XXX. <i>Incorporalis.</i>

§. I. **R**espectus pertinentiæ, indeterminate & præcise consideratus, prout est ratio formalis rerum moralium, est vel affirmativus, vel negativus. Ille terminatur ad proprietatem & communitatem, unde res morales dicuntur *proprie* vel *com-*

communis: hic uniformis quasi est, & neutralitatis rationem induit, unde res morales dicuntur *nullius*. *Determinate* autem consideratus respectus ille pertinentiæ, *meum* & *suum* constituit. Materialiter porro & in se spectatæ res distinguuntur in *corporales* & *incorporales*.

§. 2. In tres communiter species, quas modos habendi vocare possis, dominium dividunt; *eminens* putata, directum *vulgare* & *utile*. Priori denotatur potestas illa, quæ civitati aut ejus capiti competit in res civium ad utilitatem publicam. Cujus hic est effectus, ut vim domini vulgaris efficaciter restringere possit, prout è bono publico visum fuerit. Dominio vulgari privati bona sua possident, circa quæ plenam disponendi facultatem habent, nisi quatenus à potestate eminenti ea restringitur. Ubi si ususfructus sit penes alium, vocatur dominium directum, quale habet dominus fundi in emphiteusin dati. Dominium denique utile in illa habere bona dicimur, quorum ususfructus duntaxat est penes nos, directum dominium penes alios; ut quæ tanquam emphiteutæ possidemus.

§. 3. Est autem dominium vel *plenum* vel *diminutum*. Illud, quando eidem tam proprietatis rei, quam ejus ususfructus actu competit. Quo modo possidentur non tantum, in quæ eminent nobis dominium est, conjunctum cum vulgari; quemadmodum interdum Principi aut populo regio aliqua acquiritur cum omnimoda proprietate, in cujus partes deinde singulis dominium diminutum traditur: sed & in quæ vulgare duntaxat, abs quo ususfructus non est separatus, nisi forte ad tempus, per modum beneficii revocabilis. Diminutum dominium est, quando vel ususfructus rei meæ ad alterum spectat, vel contra ususfructus rei alterius hæreditario jure mihi competit.

Quo posteriori modo haberi volunt regna non patrimonialia, ab initio per consensum populi delata, & in hæredes transmittenda. Modum enim habendi diminutum arguit, quod propria Regum autoritate citra consensum populi tota aut pars eorum vendi, testamento cuilibet relinqui, donatione aut alio modo alienari nequeant. Quo ipso tamen hautquaquam vis imperii imminuitur, quippe cum sola alienandi istius potestas sit sublata, quæ in se ad facultatem imperandi nihil facit. Diminuto etiam modo habetur res, cujus dominium quaecunque certo temporis spatio circumscribitur, quo elapso expiret. Ex quibus obiter apparet, quænam limitatio sit addenda vulgatæ illi Jctorum regulæ; Res sua non potest alicui fieri magis sua: ex qua concludunt, neque pignus, neque depositum, neque emtionem, neque locationem rei suæ posse consistere, item, inutile esse legatum, si quis rem legatarii ipsi legaverit, item, neminem rem suam futuram in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulari. Scilicet, nisi fors, modus habendi diminutus in pleniorē evehatur; quod fit, si v. g. quod feudum fuit, in posterum tanquam absolutus & independens principatus possideri incipiat.

§. 4. Quæ igitur res tanquam *proprie* ad nos pertinent, sive modo vulgari, sive eminenti etiam, (qua ratione civitates aut earum capita bona sua possident,) iis pro arbitrio nostro frui, & quosvis alios inde arcere possumus, nisi per pacta conventa, jus singulare superveniens quæsierint, ac eodem modo, dum nostræ sunt, alterius in solidum esse nequeunt. *Eodem modo*, inquam; nam & nihil impedit, & usitatissimum est, eandem rem pro diversis habendi modis ad diversos spectare. Sic in eundem fundum civitas dominium habet eminens, dominus fundi directum,

rectum, emphiteuta utile. Additur quoque *in solidum*. Nam & plures eandem rem eodem habendi modo tenere possunt, non tamen in solidum, sed pro rata quisque parte. Quod contingit in iis bonis, quæ indivisim possidentur à pluribus, eodem domini genere circa eandem rem, occurrentibus. Quales res vocantur *communes*, quæ scilicet ad plures eodem domini genere indivisim pertinent. Communitas enim à proprietate differt non quoad modum aut vim domini, (idem quippe pluribus in rem communem juris, quod uni in propriam, & uti proprietatis rei alius ad unum spectantis, quorumvis aliorum jus in eam rem excludit; ita quoque à re communi excluduntur omnes alii, qui sunt extra illos, queis res dicitur communis:) sed quoad pertinentiæ terminum duntaxat, quod res propria ad unam personam, communis ad plures spectet. Quorum cum nullus jus in rem obtineat, velut in totam se extendens, sed quod in partem duntaxat rei valeat, patet sane, unum non posse suo jure de tota ista re disponere, sed pro rata tantum; ac si de tota re aliquid sit statuendum, singulorum, ad quos ea spectat, consensum & auctoritatem requiri.

§. 5. Cæterum propria sunt non solum, quæ ad personas singulares pertinent, sed & quæ ad personas morales conjunctas seu societates qua tales. Hæ enim uti unum quoddam sunt; ita sua quoque sibi habent bona & jura propria, quæ, in solidum aut partem eorum, non modo nemo extra societatem, sed ne ipsa quidem sub societate comprehensa membra, quatenus non ut tota societas concipiuntur, velut propria sibi vindicare possunt tali proprietatis modo, quo societas gaudet. Sunt autem res ad societatem publicam seu civitatem pertinentes in triplici potissimum diffe-

differentia. In quasdam enim civitas dominium duntaxat eminens usurpat, vulgare autem singulis reliquit aut assignavit. Ut sunt, territoria, provinciæ, urbes, pagi, agri, &c. item quævis res privatorum, quæ quidem à singulis per partes modo domini vulgari possidentur, ita tamen ut in ea civitas dominium eminens obtineat. Cujus vis in hisce sese exferit, quod singuli iis de rebus imposita tributa aut vectigalia solvere teneantur, immo totas publicis concedere usibus, siquidem salus Reip. id poposcerit. A quibusdam autem omne penitus singulorum, qua talium, dominium civitas exclusit, ac sibi in solidum earundem dispositionem atque usurpationem reservavit; ut sunt, redditus publici, vectigalia, ærarium, fiscus, & similia. Quarundam denique usum civibus indivisim reliquit, dominium autem vulgare nemini peculiariter assignavit. Et hæc alias *publicorum* nomine veniunt, circa quorum usum, siquidem quoad easdem partes singulis simul non sufficiant, ille prior est, qui prior usum occupavit. Sic v. g. quem quisque locum in theatro occupavit, eum jure retinet contra tardius venientem, nisi fors de talibus peculiariter fuerit dispositum. In hoc genere sunt ædes publicæ, loca publica, fora, theatra, plateæ, &c. item, maria, flumina, lacus publici, quorum usus cuilibet civi conceditur. Quo etiam pertinent res sacræ, ut templa, utensilia sacræ, ornamenta & redditus templorum & similia. Nam ista non sunt nullius, sed revera ad civitatem pertinent, nec prorsus humanæ potestati aut usibus eximuntur. Vocantur autem sacræ à fine, cui à civitate destinantur, nempe ut exercitio cultus divini peculiariter inserviant, donec circa ipsa aliter fuerit dispositum. Inde est, quod, premente Remp. necessitate, si alia

media

media non suppetant, possit civitas v. g. conflare calices & cætera utensilia aut ornamenta sacra, vendere campanas, usurpare redditus templorum, &c. citra obligationem similia deinceps restituendi, eodem jure, quo potest aggredi pecuniam in ærario sanctiore sitam, aut privatis agrum publicum vendere. Nisi quod jus illud extrema duntaxat necessitate ingruente sit usurpandum, ne suspicio irreverentiæ erga Numen apud vulgum incurratur. Quæ hæctenus de bonis civitatis dicta sunt, etiam ad bona cæterarum societatum, quæ civitates non constituunt, per analogiam possunt applicari.

§. 6. Hæc tamen ulterius notandum circa res civitatis, quod quædam ita sint comparatæ, ut citra detrimentum istius earum usus vel omnimodus, vel restrictus, etiam exterius quibusvis non-hostibus promiscue patere queat. Quæ res etiam innoxie utilitatis vocantur; ut sunt, aqua profluens, flumina, freta, maria, viæ regiæ, &c. quorum usurpationem itineris faciendi causa facultas commerciorum ad externos populos obeundorum includit. Harum rerum usum cum communiter civitates cultiores promiscue extraneis non-hostibus permittant, inde quidam autumarunt, omni eos proprietate carere, ac legem naturæ omnino illarum proprietatem interdiceret, & illimitatum earundem usum omnibus concedendum præcipere; adeoque jus naturæ violare, qui vindicata sibi earum proprietate, ipsarum usum exteris restrictiorem facere, aut omnino occludere voluerint. Enimvero istos falli certum est. Ac de viis quidem publicis constat, posse prohibere territorii dominos, ne quis exterius omnino illac transeat, aut transitum non nisi certa lege, certoque onere indulgere.

Cum

Cum enim istis territorii proprietatem nemo denegat, cujus pars viæ publicæ sunt, patet quoque iisdem competere jus de viis disponendi, adeoque earum usum, siquidem ita expedire videatur, aliis interdiciendi. Et si eo jure, quamdiu intra innoxiam utilitatem usus iste subsistit, ob communem hominum inter se obligationem non sit utendum; qua quilibet cujuslibet necessitates, quantum citra fraudem suam fieri potest, sublevare tenetur. Nec tamen nisi extrema necessitas ejusmodi viæ usum sibi per vim adferendi potestatem facit; cum contra, si æquale omnium in eam jus esset, quacunque quis de causa uti ipsa prohibitus, justam belli causam haberet. Inde recte & jure suo Dido Æneæ socios hospitio arenæ prohibuit, donec constaret, ab ipsis novellæ civitati nullum imminere periculum. Sic non injuste Edomitæ Israelitis, indemnitate verbo duntaxat spondentibus, transitum per regionem suam ex metu non improbabili denegabát, ita ut hi molesta ambage fines ipsorum legere cogerentur. Iisdem quoque Israelitis adversus Sihonem & Ogum Reges Amorrhæorum justam bellandi causam non dabat denegatio transitus per ditiones suas, sed quod ipsis præter fas cum exercitu extra fines suos obviam procederent, & ad pugnam eosdem lacefferent. Nam heic ad extraordinarium DEI jussu confugere non est necesse, uti in istis bellis, queis Cananæos ea gens invasit. Ea enim alias injustissima fuissent, nisi peculiare DEI mandatum Judæos autorasset, peccatis licet vehementer contaminatas excidio dare gentes, quæ nulla tamen injuria istorum in se arma provocaverant.

§. 7. An vero Mare quoque proprietatis sit capax, à clarissimus nostro seculo ingeniis acriter fuit disceptatum, his agentibus, illis negantibus. Quorum nullius

nulius tamen existimationem inique quis leſiſſe cenſendus eſt, ſi civitatis quemque ſuæ commodum magis, quam veritatis partibus nullis obnoxiaꝝ ſtudium ante oculos habuiſſe dixerit. Nos perſpicue & ſolide controverſiam iſtam expediri poſſe arbitramur, ſi heic ſupponamus, (quod paulo poſt latius oſtendetur,) dominium hominis in res ut ſit licitum ex lege divina poſitiva, oriri ex conſeſſione DEI, qua hominem totius orbis dominum conſtituit. Qua in conſeſſione, privilegii non præcepti rationem habente, cum æque p̄ſcium maris, quam animantium terreſtrium expreſſa fiat mentio, in qua dominium intelligi non poteſt, niſi ſimul ſit jus elementum, quod inhabitant, prout ejuſdem admittit natura, uſurpandi; ex hac ſane parte nihil impedit, quo minus homines dominium maris ſibi queant arrogare. Idem dominium ut ſit licitum ex jure naturæ, facit indigentia & neceſſitas hominis, qui cum citra uſurpationem & conſumptionem aliarum rerum vitam tolerare nequeat, poteſtatem quoque ad ea uſurpanda & conſumenda habere intelligitur. Iſti indigentiaꝝ cum mare quoque aliquatenus mederi queat, nec heic quidquam obſtabit, quo minus illius uſus quoſcunque poteſt homo ſibi vindicet, poſtquam ipſe terreſtre animal in alieno elemento verſari didicit. Sed id dominium ut actu adquiratur, & effectus ſuos tam in ordine ad res ipſas, quam adverſus cæteros homines obtineat, neceſſe eſt, ut comparatum ſit modo aliquo inter homines recepto, qui ſupponat aut involvat pactum, quo cæteri homines ſua in rem illam prætenſione renunciaſſe intelliguntur. Conceſſum igitur fuit hominibus ex lege naturali & divina, ac in ipſorum arbitrio poſitum, utrum maris quoque ſicuti terræ dominium uſurpare, an vero id pro derelicto habere

habere velint. Quæ enim de fluiditate maris, capacitate & sufficientia ad usus omnium, ut & de terminorum incertitudine objiciuntur, in jocularia plerunque dictæ abeunt: ac nihil proprietati ista officere, ab aliis dudum fuit ostensum. Ac bene observandum, effectus proprietatis clarius aut obscurius sese exserere prout id substantia rei physica admittit; nec tamen proprietatem statim expirare, etiamsi usus ipsius ab uno aliquo minus commode velut ambiri posse videatur. Inde sufficit ad hoc, ut mare aut ejus pars alicujus propria dici possit, si jus iste habeat usus ipsius ita in solidum sibi vindicandi, ut nisi alii eodem ab ipso per modum beneficii agnoscere velint, jure eos inde arcere queat; licet ipsius custodiam & velut exclusivam possessionem ipsius laxitas difficilem, exuberantissimus vero usus prope supervacuam reddant.

§. 8. Huc igitur potissima redit controversia: An gentes uti per partes terram, sic mare quoque sibi proprium fecerint? An vero id in universum, vel quasdam ejus partes tacito consensu pro derelictis habuerint? Cui expediendæ utile est considerare, quoniam usus mare mortalibus præbeat ita comparatos, ut si promiscue omnibus pateant, civitatis alicujus conditio deterior sit futura. Inde enim in proclivi erit judicare, quænam maris partes occupatæ & propriæ, quænam pro derelictis censendæ sint. Seposito igitur aquandi & lavandi usu, qui nec magni est, nec nisi litorum accolis patet, duo potissimum deprehenduntur, ob quæ in propinquo sibi mari cæteros promiscue versari populus aliquis citra detrimentum suum pati non possit; piscatio & munimentum regionis. Piscatio etsi in mari longe uberior, quam in fluminibus aut lacubus; manifestum tamen est, eam
acco-

accolis maris maligniorem fieri, aut ex parte exhauriri posse, si diversæ gentes propter litora alicujus regionis piscari velint. Idem vero mare cum munimenti quoque, sed ancipitis, vicem terris præstet, quo uti terrestria itinera abrumpuntur, ita navigiis patulus præbetur accessus; patet sane, hautquaquam expedire populis maritimis, ut cuilibet mare regionibus ipsorum prætentum promiscue citra cautionem de non offendendo navigare liceat; non magis, quam ut cuivis concedatur per fossas urbium aut vallum transeundo viæ compendia sectari. Præsumitur ergo, quemlibet populum maritimum in mare terris suis prætentum tale sibi reservare dominium voluisse, quod sufficeret ad hoc, ne ex propius accedentibus navigiis aliquid sibi periculi posset intentari. Inde est, quod cum alias usus itineris maritimi innoxie prorsus sit & inexhaustæ utilitatis; (quales res cuiquam denegare aut imputare, nisi aliud id suaserit, summæ inhumanitatis foret;) tamen ob jam dictam rationem munimenti populus aliquis recte possit prohibere, ne quis exterorum intra certum spatium litoribus ipsius appropinquet, nisi per antegressam denunciationem consensu populi istius impetrato, aut certo signo amici accessus aut transitus dato. Quantum autem spatium maris ejusmodi vicem munimenti obtineat, cujus respectu à populo aliquo in illud dominium usurpetur, non ita accurate determinari in universum potest; sed ex consuetudine apud singulos populos recepta cognoscendum. Quod si vero sinus aut fretum inter duos sese populos infundat, eorum imperia in medio freti aut sinus terminari intelliguntur, nisi alterutri ex pacto aut consensu alterius in totum istud æquor dominium sit quæsitum. Unde patet, imperium in sinus maris ordinarie obtinere illum popu-

C

lum

lum vel populos, quorum terris iste ambitur. Sic Romani, cum omnes Regiones mari mediterraneo aditus obtinerent, quin in idem tale imperium haberint, aut recte usurpare potuerint, ut quasvis exterorum naves per fretum Gaditanum ingressu prohibere quiverint, dubitare non licet.

§. 9. Enimvero non tam de his maris partibus, quam de vasto illo Oceano disceptatur. Quem licet sua latitudo proprietatis non absolute reddat incapacem; negari tamen non potest, inutilem fere ejus possessionem futuram, sive ille ad unum duntaxat populum spectaret, sive ad plures. - Nam neque imensa illa æquora commode piscationem admittunt, aut hæc operæ pretium reddit; nec remotæ nimis à terris partes Oceani munimenta amplius censentur. Nec enim adeo meticulosam crediderim nationem, quæ suæ securitatis interesse putet, ne navis externa v. g. ultra ducentimum à litoribus suis milliare naviget; adeoque ea de causa iter isthac cuiquam interdiciere haut poterit, modo ne intra illud spatium, ex quo efficaciter periculum potest intentari, accedat. Unde non magis audiendi forent v. g. Hispani aut Lusitani, si ex hoc capite Anglis aut Batavis navigationem ad Indias vellent interdiciere, quam v. g. Colonenses, ac quis Spira Rhenum transmittat. Quod si vero omnino Oceanum totum ob navigationis commoditatem sub dominio esse expediret, tunc sane non unus aut alter populus istum sibi, exclusis cæteris omnibus, vindicare posset, sed quotquot Oceanum incolunt populi pro suæ quisque regionis proportionem ad ejus possessionem concurrere deberet, nisi si quis forte jure suo cesserit, & id in alterum contulerit. Talis divisio Oceani inter gentes cum nunquam facta legatur, fieri quoque eam

inutile sit; recte judicatur, Oceanum, si litoribus propinquas partes excipias, gentes, quantum ad proprietatem, habuisse pro derelicto; ita tamen, ne quis populus sibi soli ejus usum arrogare possit. Nec ideo quisquam in eum peculiare sibi jus præ cæteris tribuere debet, ideo quod primus eum transmisit; non magis quam Amalfitani ab usu acus magneticæ alios possunt excludere, eo quod civis ipsorum princeps eam ostendisse perhibeatur.

§. 10. Ex quibus patet, navigationem & commercia quorumlibet populorum Oceani accolarum cum quibuslibet itidem Oceani accolis, respectu tertii, invicem esse libera; ac iniquo cæteras gentes monopolio premere, qui ea solis sibi vindicant, nisi ex istorum consensu tale sibi jus quæsierint. Ubi tamen observandum, quemadmodum Princeps jure prohibere potest, ne merces in sua ditione natæ aut factæ ab exteris exportentur, nisi pacto aut liberali illius concessione eam sibi facultatem paraverint; quale tamen pactum inire, aut quam gratiam de jure naturæ nemini indulgere tenetur, nisi si quem forte extrema urgeat necessitas, citra commercia cum ipso periturum: ita si v. g. populus Europæus regionem quandam Africæ aut Indiarum suam fecerit eo modo, qui inter gentes dominium inducere solet, recte eum, si videatur, omnem aditum ad illam aliis posse interdici, vel non nisi sub certa conditione aut certo onere eum permittere. At vero nullo juris colore unus populus alteri non-hosti interdici præsumit, ne per Oceanum ad tertium populum ipsi non-hostem commerciorum exercendorum causa committatur, ex ista duntaxat ratione, quod suo inde lucro aliquid decedat, nisi forte ipse tertius alterum populum certis de causis velit excludere. Nec obstat, quod sola illa

gens duntaxat, etiam per longum temporis spatium eo negotiandi causa commearit. Nisi enim hic populus alteri ad se accedendi facultatem peculiariter concesserit cum exclusione cæterorum omnium, non magis hic per prioritatem suam reliquos jure inde prohibere poterit, quam qui prior ab oenopola vinum emit, ne alii quoque ibidem emant.

§. II. Porro ultimum velut complementum proprietatis, & quo posito actualiter illa effectus suos plene exserere incipit, est *possessio*, qua quis rem aliquã per se aut per alium ipsius nomine actu adprehendit atq; occupavit, prout rei id natura patitur, & ita habet in sua potestate, ut domini vires actu exercere, & de ea disponere queat. Hæc initium suum capit ab adprehensione corporali, quæ ut effectum aliquem producat, non solum in ipso qui adprehendit intentio debet esse, isthoc actu rei possessionem capeffendi, sed etiam ita est ea instituenda, ut cæteri præsumere possint, illo fine eandem fuisse susceptam. Fieri autem intelligitur apprehensio, non solum quando corpus ad rem applicatur, sed sæpe etiam per signum aliquod ad id destinatum, quale est, acceptio clavium, quando v.g. aliquis ædes emit, aut merces in horreo repositas, & similia. Duplex porro deprehenditur possessio; *legitima*, quando in rem, quam tenemus, jus nobis existit, observatis quoque in eadem apprehendenda requisitis, si quæ fors à legibus positivis præscribuntur; & *illegitima*, quando nullum quis, aut non sufficiens jus obtinet in illam rem, quam in potestatem suam redegit.

Hęc iterum est vel *quiesca*, quando nemo quaecumq; jus possessoris in dubium vocavit; & *irrequiesca*, quando idem jus protestationibus aut aliis modis in controversiam fuit adductum. Qualemcumq; autem possessionem in civitatibus ille semper effectus sequitur,

ut

ut res possessoris videatur, donec de contrario manifeste constiterit. Per quam præsumtionem etsi interdum illegitimus quoque possessor sublevetur, deficientibus dominum argumentis vim probandi habentibus in foro civili, ubi non nisi per exteriora signa in rei veritatem penetrare datur; in univèrsum tamen illud recipi publici boni intererat, quod alias ex cujusq; libidine quilibet circa probandum possessionum suarum titulum fatigari posset. Quæ tamen præsumptio inter eos, qui solo jure naturæ inter se utuntur, non valet, quamdiu nulli se arbitro aut judici subjiciunt, quia isti juris sui firmitatem nemini tertio adprobare tenentur. Hinc possessoris conditio in foro civili semper melior est quam petitoris, quippe cum illi non incumbat nisi nuda probatio possessionis, quæ evidentissima & facilima; hic autem ad probationem juris teneatur, quæ longe intricatior & difficilior, manente quoq; interim dominio & usu rei apud possidentem, donec petitionis suæ jura judicibus adprobaverit. Ex quo patet etiam ratio vulgati illius Actorum Romanorum; minus est actionem habere, quam rem. Scilicet etiam si firmis fundatum probationibus jus habeas ad rem quæ ab altero possidetur, adeoque res illa aliquatenus tua censi possit: tamen præterquam quod usu rei tantisper carere cogeris, in civitate quidem labor tibi incumbet judici jus tuum demonstrandi, qui si forte corruptus injustam tulerit sententiam, adquiescendum utique erit; inter eos autem qui solo naturæ invicem jure utuntur, ancipiti Martis alexæ lis committenda. Contra quæ alteri perfecte debemus, etsi quamdiu ea nondum solvimus, inter bona nostra adhuc aliquatenus locum obtineant, revera tamen nostra non sunt. Sic eum qui mille aureos habet, totidem autem debet, nihil habere; qui autem plus debet,

quam habet, minus quam nihil habere haut absurde dixeris. Unde lucem capit illud obæratu cujuspiam: Aliquam multis talentis opus est, ut nihil habeam.

§. 12. Proximum igitur est, ut dispiciamus de origine proprietatis, modisque acquirendi communioribus. Ubi initio quidem illud ex Sacris Scripturis supponimus, concedente ac volente Numine factum fuisse, ut homo proprietatem sibi & dominium in res non inanimatas solum, sed etiam animatas assereret. Terra enim nascentia expresse homini in alimentum, quod citra consumptionem eorundem fieri nequit, assignata legimus. Nec minus in animantia aëre, terris, aut aquis habitantia imperium homini DEUS concessit. Quæ concessio, uti jam supra innuimus, non habet vim præcepti, sed indulgentiam duntaxat privilegii, quo quis uti, quousque libet, potest, nec ad omnimodum ejusdem exercitium tenetur. Alias enim in legem divinam peccaret homo, si vel animal quoddam, v. g. animal, piscem, aut feram liberam dimitteret, aut occasionem eam in potestatem redigendi negligeret; quod nemo sanus dixerit.

§. 13. Ista porro concessio domini in animantia an infinitam homini potestatem largiatur, ita ut ista etiam ob usus non necessarios occidere possit, ex ipsa domini natura non satis apparet. Nec enim hoc licentiam impune & pro lubidine necandi involvit; nec parcam fuisse divinam in se indulgentiam queri potuissent homines, aut necessitatibus suis maligne prospectum, etiamsi potestas in vitam animantium denegata hisdem fuisset. Quippe cum opera eorum in excolenda terra, eorundem fructus alias ipsis inutiles, puta lac, pars ovorum, lana, &c. sufficere hominibus ad vitam tolerandam potuissent. Nec statim ex eo, quod in signum cultus divini immolare ea jussit

jussit DEUS, homo in escam eadem pro lubitu vendendi accepit potestatem. Potest enim homini aliquid ex peculiari DEI jussu licere, quod alias ipsi hautquaquam erat licitum. Enimvero quia nusquam DEUS eadem istam animantium in hominis victum improbasse, sed potius certas circa eandem leges tulisse deprehendimus, recte eam ipsius voluntati non adversari concludimus.

§. 14. Quod si vero merum jus naturæ consulimus, id sane cum hominibus vitam tuendam commendet, quæ sine usurpatione & consumptione saltem vegetabilium conservari nequit; indulgisse utique intelligitur ea usurpare & consumere, sine quibus vitam homo tueri haut valet. Præsertim cum pleraque eorum citra ipsius operam aut non nascitura fuerint, aut etiam absque hominum consumptione alias citra ullius usum sint peritura. Idem de inanimatis animantium foetibus plerisque judicandum, puta, pilis, lana, lacte, ovis, item ad speciei propagationem non necessariis. Ast vero licentia animalibus mortem per vim inferendi, eaque in cibum convertendi, ex mero jure naturæ non ita liquido apparet. Quæ causa est, cur antiquorum Philosophorum non pauci cædes istas improbaverint. Cur enim vitam ab eodem Creatore datam homo superflue voluptatis causa eripiat innoxio animanti? Præsertim cum ne leonum quidem, aut luporum, aliorumque carnivorarum exemplis belluarum sese excusare queat. Has enim ita natura formavit, ut non nisi cruento victu tolerare vitam queant, & terrestres refugiant cibos; quod in homine secus est. Nec sane alia de causa fabulam illam suam de metempsychosi Pythagoram finxisse crediderim, quam ut isthoc velut terriculamento suos à cædibus animantium absterreret,

sterreret, verentes scilicet, ne in porcina aut bubula cognatas carnes violarent. Ac in propatulo est, truculentiam hominum primitus animantium cædibus velut irritatam aut duratam, post in ipsos homines prorupisse; & queis pro delectamento erat innoxias feras conficere, proximum erat in imbecilliores homines & injuriis patentes ferrum stringere. Præcipua igitur ratio defendendi cædes bestiarum ex jure naturæ hæc videtur esse, quod nullum hominibus illisque jus, nullaque obligatio invicem intercedat, nec etiam per naturam intercedere debeat; eo quod hæc obligationis ex pacto oriundæ, quæ vinculum est juris pluribus communis, non sint capacia, saltem adversus homines. Ex quo defectu juris communis sequitur status belli inter eos, qui se mutuo lædere possunt, & probabilibus de causis velle posse intelliguntur. Quo in statu cuique facultas est, alteri qui cum ipsi bellum, quæcunque velit & possit, inferendi. Et hic quidem status in immanibus bellis clare elucescit, quæ ubicunque occasio datur, non in alia duntaxat bruta, sed in ipsos etiam homines sæviunt; queis si quis ab hominibus parci velit, deteriore hos conditione, quam illas, esse postulet. Cicures autem bestię usibus sese hominum præbent non ex aliqua obligatione; sed vel illecebra victus captæ, vel vi coërcitæ, quam ubi removeris, mox in libertatem suam abibunt, nonnullæ etiam in ipsum hominem insurgent. Nec illud nihil ad rem facere videtur, quod, cum alias innocuæ istæ bestię aliarum rapacium prædæ atque laniensæ sint expositę, melior potius quam deterior illarum redditur conditio per hoc, quod homines tantum sibi in eas potestatis asseruerunt; quippe qui & de pabulo ipsis velut in compensationem pro-

prospiciunt, & contra incurfus belluarum easdem defendunt.

§. 15. Cæterum jus naturæ uti homini potestatem concessit sibi vindicandi & usurpandi ad vitam necessaria; quæ potestas etiam ad ea extenditur, quæ quocunque modo usum aliquem præbent, modo non jus aliquod in re usurpanda, vel in tertio aliquo existens adversetur: ita modum potestatis, ejusque intentionem & extensionem arbitrio ac dispositioni hominum reliquit; scilicet an certis, an vero nullis limitibus eam circumscribere; item an cuilibet in quolibet, aut certam duntaxat rerum partem eam velint competere, an vero suam cuilibet assignare portionem, qua contentus in reliqua nihil sibi juris queat tribuere. Etsi pax & tranquillitas humani generis, quam jus naturæ præprimis intendit, haut obscure innuant, quidnam heic ab hominibus constitui naturæ sit quam convenientissimum. Nam ut cuilibet in quolibet æqua potestas pateat, seu ut quolibet res cujuslibet usui ac dispositioni sit exposita, vel, quod eodem recidit, ut omnia omnibus sint communia, pax humani generis, saltem post ejus multiplicationem non admittit. Paratissima quippe belli occasio duorum pluriumve circa eandem rem concurrens appetitus aut indigentia, ac nemo ferre velit, in rem ipsius cura productam alterum tantundem, quantum ipse, sibi juris velle adserere; ut cætera incommoda sicco transiliam pede. Id igitur suadebat natura, ut ob conservandam pacem de iis rebus, ex quarum promiscua usurpatione probabiliter lites erant orituræ, cuique certi quid assignaretur, in quod alter nihil sibi juris vindicare posset. De reliquis, quorum usus inexhaustus, in mero hominum arbitrio per naturam, quid disponere placeat, fuit relictum.

Nec vero talis unquam status extitit, saltem postquam in plures familias homines discessere, ut omnia essent omnibus communia. Nam quæ Poëtæ de aureo seculo fabulantur, vel de statu hominis in Paradiso sunt detorta, vel liberalitatem & humanitatem priscorum hominum immunt, quæ cuius indigenti rerum suarum usum largiter indulserunt. Quæ ratione hodieque amicorum omnia communia dicimus. Nec tam solícite campum signari limite necesse erat, cum ejusdem laxitas hominum paucitati abunde sufficeret. Huc denique summa dictorum redit, res concessu DEI & nullo in natura sua repugnante obstaculo velut sese præbentes, urgente etiam necessitate, primum sibi hominem vindicasse; quas multiplicatis post hominibus divisim possideri à singulis per partes cum exclusione cæterorum natura suavit, ad evitanda ex communione oritura incommoda: quarum actualis divisio singulis certæ rerum portionis dominium conferens pactis hominum tacitis aut expressis est firmata: adeoque proprietatem, quatenus infert divisionem rerum in plures dominos exclusivos aliorum suavit natura, actualiter autem pacta hominum constituerunt.

§. 16. Ex dictis apparet, si merum jus nature spectemus, primis rerum dominis solam sufficere *occupacionem*. Cum enim nullum jus impediret, quo minus res tam animatas quàm inanimatas in usus suos dicaret. Iste modus hodieque locum habet in his rebus, quæ dicuntur pro derelictis, i. e. quæ vel nemo unquam sibi asserere voluit, vel quæ prior dominus abiecit, aut casu aliquo amisit citra animum recuperandi. Qui animus præsumitur ex verbis & ex factis, patet, quando res abjicitur, nisi fors temporum causa, & ut iterum requiratur id factum, aut quando quis sciens cum altero rem

rem olim suam possidente, tanquam cum domino de eadem contrahit. Idem quoque ex non-factis intelligitur, scilicet quando quis ex nulla probabili causa intermittit, quod ad recuperandam rem illam commode facere poterat. Quo minus autem ad ejusmodi res alii quoque homines velut ad communem hereditatem concurrere possint, in causa est, quod jus in res per modum hereditatis in alterum transiatur velut per manus non interruptum à priori domino ejusdem voluntate expressa aut præsumta tradatur: in hisce autem rebus vel nullius omnino jus actu extiterit, vel à priori domino in alterum non derivatum omnino expiraverit, ut nemo in id jus sibi peculiariter asserere queat, nisi qui de integro peculiariter id quaesiverit. Cum enim à primis relictam hominibus hereditatem posteri cernerent, præter principale pactum, quo quilibet heredum, accepta sua portione, prætensionem in cætera renunciavit, aliud quoque pactum tacite inivisse censeari debent, ut, cum ipsi universalem velut orbis hereditatem adierint, quidquid expresse alicui tunc non fuisset assignatum, saltem per modum universalitatis, id in posterum prius occupanti cederet. Quale pactum ad evitandas lites deinceps alias oborturas necessario intelligendum est. Etsi per occupationem hautquaquam vindicari possint ab uno aliquo res, quæ tacito gentium consensu ita pro derelictis sunt habitæ, ut ne quis eas sibi proprias citra earundem indulgentiam tribuere posset; quod de vasto Oceano à litoribus remoto supra dicebamus. Solo igitur occupationis titulo, si concessionem Dei removeas, potestatem in res omnes accepit primus homo, nec ullo præterea opus fuit, quippe cum nemo extaret, cujus jus ipsi impedimento esse posset. Nec eo minus in omnes res dominium ipse

ipse adquisivit, quod actu possessionem omnium rerum capessere, easque ad usum suum adplicare nequiverit. Sufficit enim, ut dum aliquam rerum partem corpore apprehendit, cæteras animo complexus fuerit, easdem quoque adprehensus, cum usus tulerit. Uti qui unum duntaxat conclave palatii intravit, totum occupasse, ac in rebus per universitatem ad aliquem devolutis, qui partes aliquas duntaxat adprehendit, universarum possessionem cepisse judicatur. Atque idem jus suffecisset, etiamsi plures simul homines à DEO fuissent creati. Pactum enim, quod tunc circa divisionem rerum ob servandam concordiam inire necessum habuissent, novum titulum aut jus ipsis non dedisset, sed commune duntaxat jus certis limitibus circumscripsisset, ac ratam cuique partem assignasset. Quippe cum tale pactum circa res jus aliquod in easdem omnino præsupponat.

§. 17. Abs primo homine dominium illud in res variis titulis derivatum in posteros & conservatum fuit: ita tamen, ut in isto fuerit indivisum & ex omni parte illibatum atque irrestrictum; in his autem propter pluralitatem eorum, qui æquali jure gaudebant, hautquaquam unus in totam hæreditatem potuerit succedere, sed in plures partes res fuerint dividendæ. Ac cum multiplicati post homines in civitates discesserint, penes has fuit effectus proprietatis determinare, certisque includere limitibus; puta, ne certam rei speciem cuilibet usui cuivis adhibere liceret, item, ut ne cuilibet eo quo vellet modo res suas alienare concederetur, & similia. Eorum porro titularum, queis à primo homine in posteros quales derivatæ fuerunt res, potissimum duo sunt: *Donatio à vivo facta, & in defuncti jure successio*, seu here-

hæreditatis aditio, eaque vel ex testamento, vel ex intestato. Partem bonorum à vivo adhuc patre in liberos transfusam satis patet ex longævitate primorum hominum, quæ tanto temporis spatio sine peculio vixisse filios credere nos non sinit, & ipsa historiæ sacræ fides reclamat. Abelem enim & Cainum de suo sacrificasse DEO legimus. Sic postquam deinceps totius terræ dominium ad Noachum rediisset, in tres ipsum filios tres orbis partes distribuisse, probabiliter traditur.

§. 18. Circa hanc autem donationem & velut assignationem peculii observandum, non necessum fuisse, ut pater uni liberorum præcise tantundem attribueret, quantum alteri, nec peccasse in legem naturæ, si uni plus, alteri minus dederit, modo huic dederit quod necessitatibus ipsius posset sufficere. Etsi & posterorum hujus, prout probabiliter eorum multitudo conjici poterat, rationem duci par fuerit, ne post per vim indigentiae suæ prospicere necessum haberent. Alias non nisi ad necessaria liberis suppeditanda parentes natura perfecte obligat. De reliquis autem uti commodissimum quidem est invidiæ inter liberos prohibendæ, si inter æquales & æqualiter meritos liberos æqualia pater distribuerit; ita recte nihilominus in multis civitatibus potuit constitui, ut ad servandum familiarum splendorem pleraque bonorum primogenito soli cedant, nec filiae, utpote in alias familias transeuntes æqualiter cum filiis de quibusvis bonis participent. Nec sane ceteris liberis fit injuria, si uni aut alteri parens eximii quid præ istis, ob certas in ipso causas, aut ob solam animi peculiarem propensionem tribuerit. Idem quoque circa testamenta valet. Nec de jure naturæ querela

querela inofficiosi testamenti locum habet, nisi ubi non ex præcedente delicto ne necessaria quidem filio pater legavit. Filiis enim in bona parentum, durante adhuc ipsorum jure, non jus, sed aptitudo duntaxat competit, saltem quantum ad necessariam eorum sustentationem requiritur, quæ aptitudo eundem cum jure effectum habet, quando necessitas urget; qualis hoc in casu datur, quippe cum alias ipsi sit pereundum, aut vita misere toleranda. Potest igitur tali ratione præteritus filius vel judicio repetere à cæteris cohæredibus suam portionem, si in civitate extiterit, aut vi, si extra eandem. Quod si vero ex intestato est succedendum, sine dubio, qui æquali cognatione defunctum attingunt, æquales quoque partes de illius bonis capiunt, ubi positivæ leges diversum quid non statuunt. Pro æqualibus autem & illa habentur, quæ quis pro sua portione ipse consensu cæterorum elegit, aut à cohæredibus assignata approbavit, aut sorte accepit, etiam si fors reliquis portionibus in se pretio paria non fuerint.

§. 19. Sunt præterea modi complures, quibus res ab uno ad alterum transit non tanquam in hæredem suum, qui commode dividi possunt in modos seu titulos *lucrativos*, & *onerosos*. Inter illos est Donatio, quando alteri ex mera liberalitate aliquid, quod absq; iniquitate omitti poterat, citra stipulationem alterius rei aut operæ velut necessario exhibendæ datur. Ejus species sunt Eleemosinæ seu stipes, quæ in pauperes & calamitosos distribuuntur. Huc pertinent etiam præmia, quando alicui quid datur intuitu quidem præcedentis operis, sed non velut in compensationem mercenariam, verum tanquam ex libera quadam munificentia, ad ornandam ipsius virtutem, & eandem, cæterorumque, ulterius extimulandam.

Tali

Tali modo transeunt quoque Hæreditates quævis five ex testamento five ex intestato. Quibus tamen vix annumerare possis, Fideicommissa, & quæ cum his cognationem habent, puta quando hæreditas tota in certos usus à testatore designatos est impendenda. His enim proprie non acquiritur aliquid, sed non nisi mandati onus, iisdem in alios transferendis, suscipitur. Ubi notandum, quemadmodum de jure naturæ nemo tenetur adire hæreditatem, quæ debitis eam superantibus est onerata; ita de eodem jure, si adierit, non tenetur de suo supplere, quæ hæreditas non pertingit. Ast ubi leges civiles in hæredem omnia testatoris debita solvenda devolvunt, non ex testamento & voluntate defuncti, sed ex proprio consensu ad ea tenentur. Etsi in jure Romano servus obæratu domini necessarius fiebat hæres, non ut de suo quidquam impendere cogeretur, sed ut auctionis sub suo nomine factæ ignominiam sustineret, in cujus compensationem libertate fruebatur. Sub hac classe veniunt quoque Legata, quando alicui non tanquam primario hæredi certa honorum portio testamento relinquitur. Item Dotes, quæ ex causa matrimonii ad virum per uxorem deveniunt; ut & donationes propter nuptias, quæ à sponso in sponsam conferuntur, & similia. Tali quoque modo acquiruntur, quæ pro derelictis à priori domino habita à primo inventore occupantur. Sub quo censu thesauri, è naufragio in litus ejecta, in itinere & alibi amissa hæctenus comprehenduntur, siquidem priori domino desit animus recuperandi. Alias enim etsi improvise casu aliquo rei meæ possessio aliquantisper interrupta sit; non tamen jus mihi in eam perit, nisi neglectu inquirendi, aut alia ratione, ejusdem velut abdicationem significavero. Unde bene consulantur

hunc conscientię suę, qui inventionem ejusmodi rei, quam à domino pro derelicto habitam ex certis circumstantiis colligere non possunt, publice promulgari curant. Quod maxime locum habet in rebus per jacturam aut naufragium, vel in itinere amissis. In thesauri autem inventionem id adeo necessarium non est. Quem enim quis in proprio effoderit solo, eum tantisper recte poterit retinere, donec alius se legitimum ejus dominum probaverit, causasque probabiles occultationis & dissimulationis ad id usque tempus attulerit. Nam abs quo ager vel domus ad presentem dominum rei inventorem pervenit, non presumitur sciens reliquisse in eo abs se repositum thesaurum, cum agrum vel domum alienaret; uti nec ille, qui in alieno solo tale quid inscio domino occultaverit, rei suę vindicandę occasionem amississe, ubi probabilis metus erat, ne in alterius manus illa perveniret. Ast vero, qui in alieno solo thesaurum offenderit, omnino id saltem domino fundi indicare tenetur. Ad hunc enim res solo ipsius contentas pertinere communiter presumitur. De quibus tamen rebus leges positivę diversis in locis diversa statuunt. Lucroso denique titulo acquiritur pręda, quam de rebus hostium præter stipendium milites indultu Ducis agunt. Alias enim ad principaliter belligerantes pertinet, quidquid bello capitur, quibus etiam incumbit de pręda pensare, quidquid ante bellum aut in eo suis damni ab hoste illatum fuit. Milites autem stipendiis suis, aut quę illorum vicem suppleant contenti esse debent; si quid de pręda ipsis conceditur, liberalitati Ducis imputabunt.

§. 20. At vero oneroso titulo parantur militibus stipendia, aut quę in illorum locum adsignantur. Ut & omnia illa, quę per pacta onerosa aut contractus

tractus nobis accedunt, puta, pretio, re æquipollenti, labore aut opera parta, etiamsi non omne prorsus lucrum heic abfuerit. Sic oneroso utique titulo rem faciunt mercatores, etsi merces pluris vendant, quam ipsi emerunt. Lucro enim respondere censentur labores & pericula advehendi & tractandi merces. Quæ ratione etiam usura pecuniarum in fœnore locatarum huc pertinet, scilicet quia illæ, dum alterius usui commodantur, præter periculum pereundi, ad alios ipsi usus fructuose impendi nequeunt. Immo & pecunia vel res sponfionibus, urnis, quas vocant, fortunæ, aut quovis ludo partæ. Nam & circa ista omnia contractus intercedit, & æquali periculo res vel pecunia mea, quam alterius, fuit exposita. Quamvis ejusmodi contractus alicubi leges civiles omnino prohibuerint, aut judiciorum subsidia contra eos, qui illis stare nolunt, denegaverint. Neq; minus cum onere acquirunt Principes, quæ ex redditibus imperii fiscus in personas aut familiam ipsorum impendenda accipit. Ea enim dantur in qualemcunque compensationem curarum & laborum pro Rep. suscipiendorum. De cæteris autem redditibus, quæ in publicos usus impenduntur, non nisi administratio & distributio ipsis est relicta, adeoque ea ipsis acquiri, cum in ærarium inferuntur, proprie non dicuntur. Sub hanc classem veniunt & ea, quæ bello justo hostibus extorquentur. Etsi enim, qui mihi justam bellandi causam dat, jus quoq; quantum in se det omnia ipsius occupandi, quamvis fors longe damnum ab ipso datum excedentia, (uti alicubi ostendetur,) adeoque posita justa bellandi causa ad ejus res mihi acquirendas præter occupationem nihil amplius requiratur; quia tamen, præterquam quod in pensationem accepti damni imputantur, ista occupatio non potest

D

fieri

fieri sine impensis, periculis & laboribus, ut taceam ancipitem Martis aleam, onerosè ejusmodi res transire censentur. In bello autem nostræ fiunt res hostium, mobiles quidem, quando intra præsidia nostra fuerunt adductæ; immobiles autem, etiamsi ad tempus sub nostra potestate teneantur, non nisi tunc, quando ita à nobis sunt occupatæ, ut pro tempore hostibus ad eas accessus non pateat. Quieta tamen earundem possessio demum obtinetur, quando vel hostes penitus sunt deleri aut dissipati, vel pacto quoque sua in eas præensione cesserunt. Heic porro notandum, si inter res hosti ereptas fuerint quædam tertio cuiuspiam itidem bello extortæ, siquidem hic earum persecutionem intermiserit, atque secundo quietam possessionem reliquerit, non posse eum ab ultimo occupatore res illas repetere. In rem enim justo ablatam bello omne simul jus amisisse intelligor. Idem contingit, quando jus meum in rem quoquo modo ereptam ipse expirare patior neglectu recuperationis aut saltem protestationis de injuria, vel transactione cum ereptore. Nec obligatio restituendi rem injuste ablatam ab ereptore in ultimum occupatorem transit, eo quod ista obligatio in persona illius hæreat, nequaquam autem rem comitetur, quam primus possessor jam pro derelicto habuit. Quod si vero primus possessor jus suum conservavit, recte poterit rem ab ultimo occupatore repetere, ita tamen, ut ipsi pro labore in recuperanda ea exhausto satisfacere teneatur.

§. 21. Hi sunt fere modi, quibus vel per universitatem, vel tanquam singulæ res acquiruntur, uti pro tempore in rerum natura existunt. Ille præterea modus acquirendi quam maxime naturalis est, ut rei nostræ incrementa & fructus naturales & artificiales
 seu

seu industriae, & quævis ejusdem in melius evectiones nobis accedant. Qui quidem modus quam latissime patet, & omnium fere frequentissimus juxta ac foecundissimus est, utpote cum pleræque res aut incrementa naturalia capiant, ejusque generis fructus producant; aut per industriam humanam meliora, auctiora & fructuosiora queant reddi. Sunt autem incrementa fructusque rerum vel mere naturales, vel mere artificiales, vel mixti. Ad primam classem referri possunt arbores plantæque aliæ citra culturam hominum è terra enascentes, earumque fructus ad sui productionem labore & industria hominum non indigentes. Cui accensere quoque possis Alluvionem hactenus, quod citra operam humanam fiat, adjungente vi fluminis partem soli aliunde derivatam, & quidem tacitis incrementis, alterius fundo. Eam domino fundi accedere intelligitur ea maxime de causa, quod nemo certo possit demonstrare, heic & non alibi partes de suo fundo detractas fuisse adjectas: item an quicquid adpositum, de suo solum agro, & non aliunde esse. Tertiæ classi subjiciuntur illa incrementa & fructus, in quibus tam operatio naturæ, quam industria & opera hominum concurrunt. Uti sunt quælibet segetes cultura hominum promotæ, arbores quæ per insitionem silvestrem naturam exuunt, earumque fructus. Item foetus fructusque animalium, quæ ab hominibus aluntur, vel quorum foetus fructusvè citra humanam operam aut non producuntur; aut eadem sunt sustentandi. Voco autem fructus animalium lac, lanam, pilos, plumas, dentes & cornua caduca, & similia. Secundæ classi attribuimus illas res, quæ per solertiam humanam induunt formam certis usibus aptam, uti sunt omnia fere circa quæ opificum & artificum occu-

patur industria, quæ rudia velut naturæ beneficia in expeditissimos vitæ humanæ usus concinnare suevit.

§. 22. Heic quoq; non incommode subjicitur, quod alias inter JCtos disceptari solet, de confectione speciei ex materia aliena, forma artificialis sequatur materiam, an hæc illam? Quam controversiam etsi lex civilis pro imperio dirimere potuit, distinguendo inter species, quæ ad priorem formam reduci possunt, & quæ non possunt, ita ut in illis forma cedat materiæ, in his contra: tamen jus naturæ solum sequentibus dispiciendum, utrum quis industriam suam in elaboranda materia aliena posuerit vel ex errore, vel ex præsumpta probabiliter voluntate domini materiæ; an vero ex dolo & cum intentione materiam hac ratione intervertendi? & deinde materia an artis pretium pluris sit? Qui enim sciens dolo malo materiæ meæ novam induxit formam, ut eam hac ratione interverteret, is nec in materiam quid juris adquisivit, nec magis à me laboris sui mercedem postulare potest, quam perfossor parietum, quod opere se novum ostium in ædes meas fuerit molitus. Quod si per errorem non ex supina prorsus incuria contractum id fecerit, siquidem alias ea materia aliunde facile possit reparari, vel domino non adeo fuerit necessaria, aut cæteroquin venalem eam habuerit, adhuc optio est penes dominum, utrum accepto pretio materiæ rem ipsi relinquere, an soluta operæ mercede eam ipse retinere velit. Nam absurdum foret, errorem alterius in rem meam invito me jus posse generare, quod juri meo præponderet, præprimis ubi opera ipsius materiæ pretium non excedit. Sic cur is, qui ex olivis, uvis aut frumento meo per errorem velut ex suis oleum, vinum,

num, aut partes presserit vel coxerit, validius quam ego jus habeat? aut cur illi potius quam mihi optanda sit prærogativa? præsertim ubi, quod sæpe contingit, ejusmodi rebus carere nec possumus nec volumus. At vero ubi materiæ pretium ad formam nullam fere proportionem habet, uti fit in tabulis pictis, automatis ex materia minus pretiosa, v. g. ære, ferro, lignis confectis, omnino æquitas postulat, ut accepto pretio materiæ dominus rem artificio cedat, quippe cum ejusmodi materiæ ita fere sint comparatæ, ut restitutum pretio nihil domino damni emergat. At quæ ex voluntate probabiliter præsumpta hæc fuere facta, perinde valent, ac si expressa domini voluntas affuisset. Sic v. g. si ex ære alterius, quod alias venale prostabat, statuat confecero, aut aliud quidpiam, postquam probabilem attulerò rationem, cur ipso incisco rem suam usurpaverim, ac pretium obtulerim, non potest me jure cogere, ut eam rem ipsi relinquam. Ubi vero quis in alieno solo ædes struxerit, frumentum sparserit, arbores plantaverit, nihil inde in solum juris adquirit, nec dominum soli adigere potest, ut omnino materiæ ac laboris mercedem solvat, quippe cum ejusmodi casus fere non nisi ex supina & crassa incuria contingere queat. Et ædificium quidem, qui struxit, diruere iterum, & materiam tollere, sibi que vindicare potest; ita tamen, ut si ea structura solum deterius sit factum, id sarcire teneatur. Arborem autem segetemque hautquaquam ita auferre, sibi que retinere potest, eo quod ex solo alimenta trahant, & dominus impeditus fuerit, quo minus sua in istorum locum fuerint posita. Si tamen ab altero dolus abfuerit, æquum est dominum soli

tantum ipsi restituere, quantum ex alterius arbore vel segete solum suum melius fuerit redditum.

§. 23. Restat, ut de modis acquirendi spurii dispiciamus, qui ad duo præcipua capita possunt revocari, *Vim & Fraudem*, quando scilicet aliquis, legitima potestate destitutus, alteri vel vi extorquet, vel per fraudem & clandestinum subducit id, in quod ipsi nullum jus competit, ita ut alterius jus lædatur. Ubi duo notanda. 1. Sæpenu-mero fieri, ut quis in rem aliquam, quæ penes alterum est, jus habeat, puta, quando ipsi eadem vel tantundem debetur; qui tamen in civitatibus non recte judicatur ad eam pervenisse, quando privato ausu per vim aut clam sibi eam vindicat. In his enim constitutum est, ut nemo civium id, quod sibi debetur, privata autoritate invito concivi extorqueat, sed subsidio Magistratus utatur. Etsi mere jure naturæ quovis modo id, quod mihi debetur, adferere mihi possim ab eo, qui sponte id tribuere renuit. Et inde vim heic in civitate adhibens, non furti aut raptus crimen, sed violatæ pacis & concussionis admittit. 2. In alterius bona alicui posse esse jus vel perfectum & velut anceps, vel quasi *μὴ ὄντως*. Illud est, quando revera ex actu aliquo præcedente in rem quampiam mihi jus est quæsitum, ita ut alteri quoque sit obligatio eam mihi tribuendi. Hoc est, quando ego quidem citra injuriam rem aliquam mihi vindicare possum, ita tamen, ut in altero non sit obligatio eam mihi tribuendi. Id quod contingit in bello, ubi ille, abs quo injuria proficiscitur, non nisi damnum originarium & inde pullulans, quod dedit, restituere tenetur: Quia tamen idem quantum in se, communionem juris cum altero rupit,

pit, læsque potestatem concessit in se & sua in infinitum, (uti inferius explicabitur,) læsus citra injuriam alterius bona quantacunque quovis modo sibi vindicare potest, etsi alter nequaquam teneatur ea ipsi sponte offerre aut concedere, scilicet illa, quæ supra damnum abs se datum sunt. Prorsus ut inter duos, qui mutuo consensu in pugnam descenderunt, uterque alteri plagas inferendi potestatem habet, neuter vero se ictum intentanti sponte præbere tenetur. Iste modus acquirendi etsi cum injuria non sit conjunctus, adeoque illegitimus simpliciter non sit pronuntiandus; non tamen ulterius natura ejus usum indulget, quam belli, quod subsidiaria velut ratione, ubi pace uti non licet, securitati hominum succenturiatur.

§. 24. Speciatim autem modorum acquirendi spuriorum varia dantur nomina. Sub priori classe censentur rapina, latrocinium, piratica, abactus, &c. sub posteriori furtum, peculatus, sacrilegium, & quævis defraudatio in contractibus. Enimvero illud altioris est indaginis, an vitium quod rei adhæret ex spurio acquirendi modo non possit corrigi per subsequens factum, vel etiam solo temporis tractu? Et num etiam vitium adhuc maneat, quando ad tertium bono titulo pervenit? Ubi illud certum est, quamdiu res injuste erepta apud primum ereptorem permanserit, vitium semper illi adhærescere, quamdiu à priori domino non fuerit delatum, quancunque temporis spatio eam possederit. Solum enim tempus in se neque vitium tollere, neque novum jus producere potest, quippe quo duntaxat continuatur vitium aut jus, quod initio adfuit. Moribus autem gentium introductæ & in plerisque civitatibus receptæ fuerunt usucapiones & præscriptiones, qua-

rum vi intra certum temporis spatium, bono titulo, bonaque fide parata, & quiete possessa res tali jure possideri judicatur, ut tertii prætentio, alias legitima, locum amplius non habeat. Idque tum quia nemo præsumitur rem suam tamdiu apud alterum sciens voluisse permanere, cum commode eam vindicare posset, nulla saltè contestatione juris sui facta, per quam integrum jus servatur, nisi ipse eam pro derelicto haberet, & alterius possessionem approbaret; ac digna videbatur istius rei jactura tam dissoluta negligentia: tum ut litium infinita seges suffocaretur, quas excitari necessum foret, quando tanto post tempore à quarto aut quinto possessore, qui ad eam rem justo, ac fors oneroso quoque titulo pervenit, eadem repeteretur; præsertim cum plurimi casus incidere possint, quibus hic impediatur, quo minus ab ereptore damni sui refusionem obtinere queat. Nec obstat, quod res mea non possit sine facto meo in alterum transferri, aut quod nemo alterius jactura locupletari debeat. Nam heic non-factum, id est, supina negligentia circa vindicias sui juris habetur pro facto, nec pro jactura æstimatur, quam sibi quis inferri ipse voluit. Voluntas autem heic ex tam diuturno silentio præsumitur. Inde in conscientia quoque tutus est, qui rem ufucepit. Nam ante tempus usucapionis bona fide possedit, quod supponitur; post autem, si in civitate vivat à lege quoque civili id ipsi adjudicatur, quæ prioris domini prætentioem prorsus extinguit; id quod inter illos, qui civitate eadem non comprehenduntur, ipsa naturalis æquitas præstat. Porro uti jure naturæ, qui damnum alteri vi aut dolo dedit, ad sarcendum id tenetur; ita, cum quilibet suo juri possit cedere, vitium rei expirat, cessatque obligatio restituendi apud eum, qui

qui damnum dedit , quando is , cui datum est , id condonat alteri sponte , nec metu ulterioris mali aut molestiæ , seu , ut vulgo loquuntur , ad redimendam vexam ; & quidem ut alteri facultas sit rem suam recuperandi , si velit , & ereptori voluntas rem repetitam vi non defendendi. Nec interest , utrum ista condonatio expresse fiat , an tacite , scilicet dissimulando , & cum commode possis controversiam non movendo , vel per inligne temporis spatium nulla edendo signa , ac si in rem illam adhuc aliquid juris velis prætere. Inde si v. g. is cui quid ereptum est decedat , & cum cætera bona sua expresse designata ad hæredes transmitteret , rei ereptæ nullam fecit mentionem , videtur eam pro derelicta habere , adeoque hæredes à præsentis possessore eam repetere nequeunt. Ut tamen tacita ista condonatio conscientiæ satisfiat , omnino requiri videtur , ut priori domino quocunque modo innotescat , possessorem ad restituendam rem paratum esse , si ipse eam reposcatur.

§. 25. Quod si vero erepta injuste res bono titulo pervenerit ad tertium , qui alterum injustum ejus possessorem efficaciter ignoraverit ; (nam qui sciens v.g. rem furtivam emerit , vitium acquisitionis in se quoque derivat , adeoque ad restituendum tenetur , & is , cui res erepta , eam vindicare eodem modo , quo ab ereptore potest ;) ubi cui ea subtracta fuit in ipsam forte inciderit , quæritur , utrum statim rei suæ manus possit injicere , & tertium istum possessorem ad exhibendam eam lite pulsare , relicta huic actione de faciundo damno adversus eum , qui vitiosam ejusmodi rem alteri alienaverit : an vero omisso possessore tertio ereptor ipsi sit invadendus.

dendus, ut rem restituat vel in pretio, vel in natura, transactione cum possessore tertio instituta? Ubi etfi multis in locis leges positivæ illi faveant, cui res erepta, manusque injectionem in rem, ubicunque inventa fuerit, concedant; merum tamen jus naturæ sequentibus probe dispiciendum, an per aliquam negligentiam ignorantia circa vitium rei istius fuerit contracta, an vero minus. Quod si enim tertius possessor non modo nihil de vitio rei percepit, sed etiam neque ex conditione rei, neque venditoris probabiliter id suspicari potuit, puta, quando publica est præsumptio, talem hominem tales res bono posse titulo possidere; non videtur ipsum immediate esse conveniendum, sed ereptori soli negotium facessendum. Cum enim iste modo communiter recepto rem istam adquisiverit, nec vitium nosse potuerit, nulla adparet ratio, quare ipse vel dicta re citra compensationem spoliari debeat, vel onere pensationem damni à venditore suo extorquendi gravari potius, quam alter, qui rem suam persequitur. Vitiositas enim acquisitionis in talem possessorem cum effectu aliquo non transit; eo quod ejusmodi vitia rebus adhærentia, & ex iis in personas resurgentes obligationes in tertiam personam derivari nequeant citra ipsius factum aut omissionem culpabilem, qualis hoc in casu non datur. Ast vero aliter sese res habet, ubi vel rei vel personæ conditio probabilem suspicionem gignit, rem istam vitiose partam; vel si interdictum sit, ne quis à talibus personis quid emat; qualia edicta non raro in bello circa milites promulgantur. Heic enim culpa intermissæ inquisitionis debitæ circa rem, nullam ipsi exceptionem relinquit, quo minus prior dominus ad rem suam via, qua fieri potest, brevissima perveniat.

§. 26. Amittimus autem proprietatem & jus in res, quando eas vel pro derelictis habemus, vel quacun- que ratione alienamus seu in alterum transferimus. Id quot modis contingat, ex modis acquirendi facile est colligere. Quandocunque enim alter legitimo modo acquirit, quod nostrum fuit, aut nos quacun- que ratione jus nostrum in rem irrevocabiliter in alterum transferimus, tunc nostra esse ea res desinit. Per mortem autem, etsi quis inter homines esse desinat, ac eo ipso in personas & res omne ipsius jus expiret; quia tamen inconueniens videbatur, quæ quis per omnem vitam tanto labore acquisivisset, ipso defuncto pro derelictis haberi, ita ut cuilibet ea sibi vindicandi facultas esset; moribus gentium introductum, ut etiam illa bona, quæ quis, dum in vivis erat, nondum in alterum transtulisset aut alienasset, ad eum pervenirent, quem defunctus voluerit. Voluntas ista est vel expressa, vel præsumta. Hæc locum habet in successione ab intestato, ubi quis sine testamento decessit. Tunc enim præsumtio voluntatis defuncti ordinarie illis favet, qui sanguine ipsum proximè attingunt, inter quos proximus quisque validissimum habere jus intelligitur. Expressa autem defuncti voluntas percipitur ex testamento, codicillis, aut quocunque nomine ultimæ illæ dispositiones veniant, quibus alienantur res in eventum mortis, ante eam revocabiliter, retento interim pleno, quod antea adfuit, in rem jure. Unde harum non est hic effectus, ut statim atque per signa sunt conceptæ & expressæ, proprietates rerum ad hæredem transeat, ususfructus autem ad vitam penes testatorem resideat, sed ut omne dominium penes hunc maneat, jus autem hæredis à morte demum hujus initium capiat. Cujus rei evidens est indicium, quod

quod etiam post conditum testamentum res alienare, imo prorsus hæredes juxta ac testamentum mutare testator queat, prius scripto hærede nequidquam ringente. Cæterum etsi naturalis æquitas & ordinarius adfectus, (qui tamen non facit, ut irritum sit, quidquid contra est factum,) suadebat, ut quis bona sua liberis potius suis aut cognatis relinquat, quam alienis, nisi insigni vitio isti indignos sese reddiderint: tamen cum tanquam naturale debitum nihil à parentibus requiratur, quam ut liberos pro facultatibus bene educari curent, quousque ipsi bene sibi prospicere queant; in arbitrio situm est cujuslibet, remota legum civilium dispositione, quid præter istud debitum liberis, & quid omnino cognatis de bonis suis velit relinquere. De quo ut eo liquidius constaret, pleræque leges civiles certa solemnia adhiberi jusserunt, quibus non adparentibus testamentum foret irritum, eo quod non præsumatur, eam revera ipsius fuisse voluntatem, quam non eo modo expresserit, quo tantum valere posse sciebat. Etsi vero leges civiles definire possint, quid & quibus relinquere quis debeat; ipsæ tamen querele inofficiosi testamenti non tam in dubium revocant, an testator potestatem habuerit pro arbitrio de suis rebus disponendi, quam petunt à judice, ut inspiciantur rationes, quæ moverint defunctum, quod contra communem inclinationem aliquid voluerit, ut si deprehendatur per subreptionem & fraudes aliorum potestate sua abusum, bona per publicam auctoritatem iis attribuantur, ad quos alias pervenissent, siquidem ratione magis in consilium quam inconsultos adfectus adhibuisset. Nec illud simpliciter verum est, liberorum causa parentes omnia acquirere. Nam primario sui ipsius causa quisque acquirit; quæ autem propriis necessitudinibus super-

superfunt, ea demum illorum esse vult, qui ipsi sunt carissimi, quales ordinarie liberi & cognati proximi habentur. Id vero facile intelligitur, quod cui bona modo habendi diminuto tenentur, non possit aliquid disponere in fraudem illius, cui jus aliquod eminentius aut prius in bonis istis fuit, ex vulgari axioma, quod nemo plus juris in alterum possit conferre, quam ipse habeat. Inde in testamentis non solum nihil valide potest disponi, quod sit contra leges civitatis, sed etiam ea, quæ à testatore ex contractibus aut alio capite aliis debentur, prius detrahenda sunt de ipsius bonis, antequam ad hæredes aliquid perveniat. Cæteris enim creditoribus omnibus prius jus fuit quæsitum, quam hæredi, cujus jus demum à morte testatoris incipit. Adeoque non plus quis ad hæredem transmittere intelligitur, quam mortis tempore ipsi superest, detracto eo, quod ad dissolvenda debita opus est. Sunt tamen Respublicæ in quibus de bonis duntaxat per industriam propriam partis, non vero de avitis disponere testamento licet. Alibi etiam nulla civibus testamenti factio est, sed ex intestato ad proximos sanguine omnia devolvuntur.

§. 27. At vero per defectum rationis, puta per ætatem puerilem aut subsequenter furorem, proprie & ex necessitate aliqua juris naturalis dominium non tollitur. Res enim, quæ dominio subsunt, plerumque necessitatibus corporis inserviunt, quæ cum istos non minus, quam rationis compotes urgeant, absurdum foret, conditionem ætatis aut morbum ad id adimendum ipsis aliquid valere, quod ob concomitantem acquirendi impotentiam pretiosius ipsis factum fuit. Verum quia defectus rationis prohibet, quo minus rebus suis bene uti possint, per

per humanitatem plerisque in locis leges civiles administrationem bonorum aliis commendavere, ita ut non domini rationis impotes, sed curatores efficaciter de illis possent disponere, ne sua imprudentia & per aliorum fraudes bonis everterentur. Incongruum quippe videbatur illos alienare quid posse, qui quid agatur intelligere, adeoque consentire nequeunt; nec specie fraudis caret à tali quid accipere, in quo recte consultata voluntas dandi non præsumitur. Ac rei quoque publicæ interest, ne quis re sua male utatur. Quæ ratio fecit, ut curatura per illos quoque annos extenderetur, qui jam rerum intellectum habent, sed ob affectuum vehementiam ad rem custodiendam parum idonei deprehenduntur.

§. 28. Res nullius sunt, quæ ad nullum hominem pertinent, & in quæ nemini aliquod peculiare jus in præsens præ cæteris competit. Harum quædam prorsus sunt incapaces proprietatis, & ab hominum commercio exclusæ; nempe illæ, quarum natura omnem possessionem & apprehensionem corporalem ab hominibus factam respuit, & quæ nullum actum admittunt, ex quo peculiare alicui jus præ cæteris possit enasci. Quam in classem haut ita simpliciter referenda arbitramur ærem, ventum, calorem & lumen solis, quatenus in circumfuso nobis aëre, aut circumjecto spatio hærent. Cum enim hæ res, quemadmodum cæteræ, ex una spatii parte in aliud transferri per homines nequeant, (quo respectu, scilicet separatim, in commercium non veniunt) sane etiam velut spatio inhærentia sub æstimationem cadere possunt, adeoque quantum ad proprietatem de natura spatii participant. Inde quem spatio meo excludere possum, consequenter etiam arcere queo, ne aëre, vento, calore & lumine solis in spatio meo
existente

existente fruatur. Sic non inusitatum imputare alteri clementiam aëris, commoditatem venti & solis, qua fundus, quem ipsi loco aut vendo, gaudet; item, quod per meum spatium in alterius aedes vento aut luminis solis iter velut relinquam, cum alias luminibus ipsius obstruere possem. Quædam autem res in præsens quidem sunt nullius, quæ tamen alias per naturam capacia sunt proprietatis, eamque actu subeunt, quando ab aliquo occupantur. Ut sunt illæ, quas populi, cum cæteras sibi proprias vindicarent, pro derelictis habere. Inter quas tamen nonnullas uni alicui personæ aut populo per occupationem proprias fieri noluerunt, sed semper nullius ut essent tacite conveniunt, quod supra de partibus Oceani à litore longe remotis dicebamus. Cæteræ autem cuilibet occupanti cedunt. Tales fuerunt, ex mente veterum Ictorum Romanorum, pisces, volucres, feræ bestię, quas etiam in alieno fundo capere licebat, etsi dominus fundi posset venandi aut aucupandi causa ingredi volentem aditu prohibere. Et hæ, semel per occupationem propriæ factæ, iterum nullius fiebant, & in libertatem abibant, quando hominum effugerant custodiam. Eodem referebant apes, columbas, pavones, feras mansuefactas, ubi aufugissent, & consuetudinem redeundi exuissent. Item res in bello expositas prædæ, missilia, thesauros, in litus ejecta, & si quæ forte sunt alia. Enimvero de multis istorum populi hodie aliter disposuerunt: quædam etiam quasi pro derelictis fuerunt habitæ respectu duntaxat eorum, quos eadem civitas aut societas comprehendebat, à quorum participatione qui extra civitatem aut societatem erant, excludebantur; quod de præda, missilibus, aliisque quibusdam certum est. Quis enim credat, Romanos exteris quoque prædas agere

ex

ex urbibus in direptionem à se datis concessisse ? Quamquam isthęc minus accurate inter res nullius referantur, cum revera sint civitatis, aut eorum, à quibus conceduntur, qui per modum donationis illa attribuunt eadem aut istorum signa primum apprehendentibus. Sub rebus etiam nullius illę veniunt quę à priori domino habentur pro derelictis, dum vel consulto eas projicit, & suas amplius esse non vult, ita ut in neminem peculiariter jus suum transferat; vel casu quodam amissas recuperare negligit. Unde apparet his non accenseri, quę levandę navis causa projiciuntur, aut nave fracta mari hausta in litus expelluntur; item quę iter facientibus excidunt. In hęc enim dominis jus durat, quamdiu iis animus ea iterum investigandi manet. Nec talia invenientibus de jure naturę plus debetur, quam quanti opera ea colligendi & asservandi est. ac nescio quid piraticum sapiunt leges civiles, quę naufragorum bona etiam à dominis agnita fisco aut ad litus habitantibus vindicant.

§. 29. *Res corporalis est substantia extensa cum modo morali considerata; quę distinguitur communiter in mobilem & immobilem.* Mobilia sunt, quę solo non firmata de loco in locum transportari possunt, ut pecunia, vestes, pecora, utensilia, &c. Inter immobilia primum est spatium, quod & in sua natura ac primo est immobile; idque dividi potest in commune & proprium. Commune spatium dicuntur loca publica, puta, fora, theatra, templa, vię militares, &c. Proprium est, quod areę possessoris perpendiculariter imminet aut substernitur tam sursum, quam deorsum. Quoniam autem areę globi terrestris sphericam habent convexitatem, lineas perpendiculares in centro terrę deorsum concurrere, sursum

furfum autem divergendo in infinitum excurrere quivis intelligit. Inde uti fupra folum meum attollere mihi liceret ædificium, fi fieri poffet, etiam ultra cœlum lunare, nifi fors Selenitarum fines obftarent; ita deorfum ad centrum terræ duntaxat, etiamfi ulterius progredi poffibile foret, fodiendo pervenire liceret. Nam quod ultra centrum eft refpectu noftri, ad antipodes noftros fpectat. In quibusdam tamen locis leges positivæ non privatis fundorum dominis, fed fifco adjudicant, quod infra tantam areæ profunditatē invenitur, quanta vomere attingi nequit. Utrobique tamē lineæ perpendicularates ab areæ meæ perimetro furfum deorfum ductæ, bene funt obfervandæ. Ut enim vicinus non poteft excitare structurâ areæ meæ imminentē, etfi folo meo non innitatur, fed tignis ex domo fua tranfverfim emiffis fufitentetur; ita viciffim mihi fpatii mei fuperficiem pyramidalem à lateribus ædificando egredi non licet, nifi fors fpeciali pacto de eo fit conventum. Spatio tanquam immobili primo fuccedit terræ fubftantia naturalis, fundi nomine heic veniens. Telluri structuræ ad terram firmatæ cum omnibus, quæ clavis firmantur. Huc referri poffunt non tantum molendina alata, quorum fundamenta folo firmiter affixa manent, licet ad occurfum venti ipfum ædificium verfus omnes plagas horizontales circumduci queat; fed etiam molendina navalia, quæ vocant, quæ etfi loci mutationem admittant, ut tamen ufus eorum obtineatur neceffum eft ad terrâ ancoris aut palis firmentur. Nec eo fine extruuntur, ut in motu fint, quemadmodum naves, fed ut confiftant. Etfi heic leges positivæ aut confuetudines locorum variant, ut & circa naves, quas, etfi eo fine extructas, ut in motu fint, ac propriæ vehiculorum non ædium præbentes ufum, inter immobilia alicubi referunt.

§. 30. *Res incorporalis*, quæ est modus instar sub-
jecti cum respectu pertinentiæ consideratus, dividi
potest in *qualitativam* & *quantitativam*. Illuc pertinent
potissimum *tituli, potestates* seu potentiæ morales, *juræ,*
aptitudines, & si quæ sunt alia. Huc spectat *Valor*, qui
est tum personarum, diciturque *existimatio*; tum re-
rum & actionum, earumque homini vel bonarum,
diciturque *pretium*; vel malarum, qui proprio voca-
bulo caret, nisi si quis eum ad analogiam demeriti
velit vocare *depreium*.

DEFINITIO VI.

**Titulus est attributum morale, quo desi-
gnantur discrimina personarum in vita
communi secundum existimationem
ac statum.**

I. *Titulorum differentia; effectus.*

§. I. **T**ituli sunt in duplici potissimum differen-
tia. Quidam directe notant intensionem
existimationis personarum in vita com-
muni, earumvé qualitates peculiare, statum autem
connotant & subinnuunt, clarius vel obscurius, pro-
ut iste titulus uni vel pluribus statibus assignari sue-
vit. Quorum uberrimam segetem hoc seculo apud
quasdam nationes enatam heic congerere tædio est.
Quidam autem directe denotant statum aut situm in
statu, indirecte autem connotant intensionem exi-
stimationis, quæ statui & officio isti solet adhærere.
Ut sunt quævis nomina personarum moralium; quæ
heic spectantur non tam in se, quatenus sunt notiones
intel-

intellectui alterius statum & officium alicujus personæ repræsentantes; quam quatenus ex impositione hominum alicujus personæ jura, potestatem atque munus denotant. Inde non est de nihilo, quod interdum magno ardore tituli inter homines propugnantur, eo quod titulo denegato, denegari etiam alicui intelligantur status, potestas, jus atque officium, quæ iste titulus exprimere aut connotare solet.

DEFINITIO VII.

Potestas est potentia moralis activa, qua persona aliqua legitime & cum effectu morali potest edere actionem voluntariam.

I. Potestas perfecta, imperfecta.		jecti, ubi de Imperio.
II. Personalis, communicabilis.		IV. Potestas in res alienas.
III. Potestatis divisio ratione ob-		V. Effectus potestatis.

§. I. **P**otestas, prout heic considerata venit, est vel perfecta vel imperfecta. Illa est, cujus exercitium qui per vim atq; illegitime impedit, (quod fit, quando ista potestas ab ipsius voluntate non dependet) injuriam facit, quæ læso adversus ipsum actionem in foro humano dat; cujus vicem subit bellum inter eos, qui communi judici non subjiciuntur, nisi unus alteri tanquam supremo judici subjiciatur. Hæc est, cujus exercitio si quis illegitime & per vim fuerit prohibitus, inhumaniter quidem tractatur, ita tamen ut non habeat actionem in foro humano; nisi forte, quod juri deest, casus necessitatis suppleverit. Sic v.g. qui per vim meum me

fundum ingredi prohibet, injuriam facit, quæ mihi adversus illum actionem dat. Ast qui mihi per fundum suum iter innoxium denegat, quod alio loco non nisi per molestas ambages quærendum, inhumane quidem facit; hautquaquam tamen ideo actionem in foro humano intendere ipsi queo. Nisi quod v. g. instante à tergo hoste etiam per obstantis stragem, ut vitam meam servem, evadere mihi liceat. Illa etiam jus ad agendum; hæc aptitudo vocari potest.

§. 2. Deinde potestas est vel *personalis*, vel *communicabilis*. Illa est, quam quis in alterum legitime transferre non potest. In qua ipsa tamen nonnullæ differentiæ occurrunt. Quædam enim potestates ita arcte cum persona sunt conjunctæ, ut earum actus per aliam personam recte exerceri omnino nequeant. Talis est potestas mariti in corpus uxoris, quam per vicarium obire leges hautquaquam admittent. Quarundam autem, etsi in alium transferri à nobis nequeant, actus aliis ad exercendum delegari possunt, ita tamen, ut omnem auctoritatem ab eo habeant, in quo potestas radicaliter hæret. Quædam denique in alium quidem à nobis indirecte possunt transferri, dum iis ipsi in ejus nos gratiam abdicamus, easque velut in manus ipsius resignamus: ita tamen, ut auctoritate superioris ea translatio sit confirmanda. Ex hoc genere erat potestas patria juxta antiquas leges Romanas, quam, licet naturaliter ex generatione, actu personali incommunicabili, oriundam, pater in alium transferre poterat, dum abdicata sua potestate alteri adoptandum tradit filium. Quæ adoptio tamen Prætoris aut populi auctoritate erat confirmanda, abs qua unice vim suam mutuabatur. In civitate enim nemo privatus jus vitæ necisque in liberum hominem alteri dare

dare potest, nisi is, qui jura majestatis obtinet, autor fiat. Potestas communicabilis est, quam quis in alterum legitime, & quidem propria autoritate transferre potest.

§. 3. Cæterum pleraque potestates pro ratione objecti ad quatuor potissimum species revocare licet. Respiciunt enim illæ vel *personas* vel *res*, & utrasque *proprias*, vel *alienas*. Potestas in personas actionesque proprias *libertas* dicitur, de qua ex supra dictis, ubi de statibus egimus, intelligi potest. Potestas in res proprias *dominium* vocatur, de quo itidem supra explicatum. Potestas in personas alienas *imperium* nuncupatur, quo alteri quid legitime & efficaciter injungi præstandum potest, i. e. ut alteri sit obligatio non resistendi jussu aut idem non detrectandi. Est autem imperium vel *absolutum* vel *restrictum*. Illud est, cujus actus neque à tertio quoquam superiore irriti possunt reddi, neque ab ipsis, quibus imperatur, recusari ex jure aliquo per pactum in collatione imperii initum quaesito aut retento. Hoc est, ubi alterutrum horum aut utrumque fieri potest. Duplici enim modo alicujus imperium restrictionem admittit, vel quando ab eo, qui superius imperium habet, imperantis vis coercetur, aut parentes obligatione certa jussa capeffendi solvuntur: vel quando illi, qui alicui imperium in se dederunt, pacto expresse sibi reservarunt, quod non velint in quibusdam rebus ejus jussis obligari. Qualis restrictio naturæ hautquidquam repugnat. Cum enim ipsi, cui imperium datur, nullum alias in se jus competat, adeoque mero meo arbitrio habeat, quidquid in me potestatis obtinet, patet sane penes me situm esse, quousque imperium ejus in me admittere velim. Et si restrictiones eas hautquaquã tales esse oporteat, quæ finem imperii evertant, & id prorsus ad nihilum

lum reducant, aut quæ pactum inter imperantem & parentem inutile reddant. Non autem intelliguntur parentes jussa quædam imperantis recusandi habere potestatem, nisi vel ad arbitros aut judicem provocare liceat, vel inter se concilium coire, ubi de imperantis facto cognoscendi jus habeant; de quo alibi plura. Deinde imperium est vel *privatum* vel *publicum*. Illud est, quod competit personis ut privatis in usum singulorum qua talium. Hujus species sunt potestas patria, potestas herilis seu dominorum in servos, potestas maritorum in uxores, præceptorum in discipulos, tutorum in pupillos, &c. Imperium publicum est, quod competit personis ut publicis in usum societatis civilis. Hoc imperium si sit summum in civitate, adjunctam habet potestatem, quam vocant, *emissentem* in personas & res subditorum, validiorem quibusvis juribus singulorum, exercendam tamen non nisi salutis publicæ causa.

§. 4. Per potestatem denique in res alienas innuimus jura illa, quæ ex concessione domini, vel ex pacto alicui in res alterius fuere quæsitæ; proprietate rei penes dominum remanente. Quo pertinet ususfructus, qui est jus seu potestas alienis rebus utendi fruendi, salva earum substantia. Quem constitui posse in quibuslibet rebus utilibus, præterquam quæ ipso usu consumuntur, seu quorum usus consistit in abusu, tralatitium est. Huc spectant servitutes prædiorum urbanorum & rusticorum, quarum hæc communiter numerantur iter, actus, via, aquæductus, haustus aquæ, pecoris ad aquam appulsus, jus pasçendi, &c. illæ, jus tigni immittendi, derivandi stillicidium, prohibendi ne vicinus ædes altius tollat, & similia, de quibus, qui jus Romanum commentariis illustrarunt, consulendi.

§. 5.

§. 5. Effectus potestatis est, ut alteri adferatur obligatio aliquid exsequendi, & actiones ex ejusdem vi exercitas admittendi vel non impediendi, & ut valeat in alterum conferre facultatem aliquid agendi aut habendi, quæ antea aberat.

DEFINITIO VIII.

Jus est potentia moralis activa, personæ competens ad aliquid ab altero necessario habendum.

I. *Vocabuli ambiguitas.*

II. *Jus perfectum.*

III. *Hæreditas quale jus.*

IV. *Jura mixta.*

V. *Jus imperfectum.*

§. I. **P**Ræter illas significationes, qua vocabulum juris usurpatur pro lege, & complexu seu systemate legum homogenearum, ut & pro sententia judiciali seu sententia legum factis applicata, v. g. quando Prætorem jus dicere, aut Jctum de jure respondere dicimus: frequentissimum est, ut sumatur pro qualitate illa morali, qua recte vel personis imperamus, vel res tenemus, aut qua eædem nobis debentur. Sic communiter juris nomine venit potestas tam in personas, quam in res nostras aut alienas; & quæ res spectat, peculiariter jus in re dicitur. Circa quæ vocabula tamen hoc discriminis videtur observari, quod potestas magis insinuet actualem præsentiam dictæ qualitatis in res vel personas, obscurius autem connotet, ac fere in medio relinquat modum, quo quis ea sit potitus. Jus autem proprie

prie & perspicue indicat, recte eam fuisse adquisitam, & jam recte quoque obtineri: Quia autem jam dictæ qualitatis species pleræque peculiaribus gaudent nominibus, quibus ea qualitas, quæ res aliqua nobis debetur, caret, volumus hanc peculiariter heic juris nomine insignire; ita tamen, ut hautquaquam velimus teneri, id vocabulum intra has angustias semper accipere.

§. 2. Est autem jus vel *perfectum* vel *imperfectum*. Illud qui læserit, injuriam facit, quæ læso in foro humano actionem adversus lædentem dat. Huic ex adversum respondet obligatio perfecta in eo, abs quo id, quod nobis debetur, est perventurum. Quem ideo, ubi sponte id implere renuit, actione apud judicem intentata, aut ubi huic locus non est, vi compellere possum. Ejusmodi jura quando nondum satis clare sunt deducta, aut ab illo, quem spectant, in dubium vocantur, vulgo prætensiones audiunt.

§. 3. Sub censum porro jurium revocari quoque solet *hæreditas*, vocabulo non pro rebus, sed pro certo modo pertinentiæ accepto. Ubi notandum, quod hæreditas, vita functo eo, à quo descendit, pleni vim juris obtineat adversus omnes, qui quocumque modo temporariam earum possessionem aut administrationem habent. Morte enim domini jus plenum ad bona in hæredem devolvitur, sive is ex testamento & voluntate istius hæres sit, sive ex legibus civitatis. Ast quamdiu testator adhuc in vivis est, hæredi, quacumque ratione in successionem vocetur, nondum aliquod jus competit, quod adversus istum valeat, eumque prohibere possit, quo minus, non obstante voluntate semel significata pro lubitu adhuc circa bona queat disponere.

Nifi

Nisi forte leges civiles bona omnia, aut certam eorundem partem ad certas personas omnino deolveri jubeant, nec liberam testamenti factionem concedant; quemadmodum in quibusdam civitatibus de nullis bonis, in aliis non nisi de bonis industria propria acquisitis testandi potestas est concessa. Quo in casu proxime ad efficaciam juris hæreditas etiam ante domini mortem accedit, adeo ut huic non liceat insignem honorum suorum partem in alterum quavis ratione transferre in fraudem necessarii hæredis.

§. 4. Solent vero communiter multa venire sub censum jurium, quæ, si accurate velimus loqui, compositum quid sunt ex potestate ac jure proprie dictis, involventia simul aut supponentia obligationem, honorem, aut simile quid. Ex isto genere est civitas seu jus civitatis. Hæc enim complectitur facultatem exercendi cum pleno effectu actus istius civitatis membris peculiare, & jus fruendi commodis illi propriis, supponens obligationem erga eandem civitatem. Sic & dignitates civiles, puta nobilitas, ejusque gradus, item honores literatorum, complectuntur potestatem exercendi certos actus isti dignitati proprias, & jus commodis ejusdem ordinis fruendi, quibus insuper honor quidam & intensio existimationis adhæret.

§. 5. Jus autem imperfectum, quod nonnullis aptitudo vocatur, est, quando alicui ab altero quid debetur, ita ut, si illud deneget, inique quidem faciat, hautquaquam tamen læsus accipiat injuriam, quæ ipsi adversus lædentem actionem pariat; nec vi adferere sibi istud possit, nisi ubi necessitas aliam expediendæ salutis rationem non admittit. Competit autem nobis aptitudo duntaxat ad

omnia illa , quæ alii nobis debent. ex aliqua obligatione imperfecta , de qua inferius pluribus erit agendum. Sic neque ad beneficia danda alterum cogere, neque ingratiitudinis actionem alteri intendere possum, etiam revera peccet , qui benefaciendi aliis occasionem negligit , aut pro acceptis beneficiis quam commode posset gratiam non refert. Illud autem sæpe quoque contingit , ut aliquis recte quidem admittere possit quid ab altero tributum , ita tamen ut neque huic obligatio id tribuendi , neque illi jus perfectum ad istud habendum sit, sed nuda duntaxatabilitas. Sic v.g. ubi plures æque idonei munus aliquod ambiunt , quorum nulli præ altero peculiare aliquod jus ad illud competit , is cui id conferendi potestas est , pro libitu quem velit eligere potest, nulla querendi causa relicta iis, qui repulsam ferunt.

DEFINITIO IX.

Existimatio est valor personarum in vita communi, secundum quam aptæ sunt cum aliis personis exæquari aut comparari, eisque vel antehaberi, vel postponi.

I. *Existimatio simplex.* ! II. *Intensiva.*

§. I. **E**Xistimatio personarum in vita communi est vel *simplex* vel *intensiva*. Illa consideratur vel extra civitates, vel intra easdem. Existimatio simplex hominis extra civitatem in hoc consistit , ut habeatur pro tali , cum quo tanquam cum homine legis naturæ observante agi queat. Unde

Unde patet, hac existimatione defici, quicumque adversus quoslibet homines, aut saltem illos, qui extra ipsorum consortia sunt, communiter eadem qua in bestias licentia utuntur. Ut sunt integræ civitates, si quæ dantur, quibus omnes exteri promiscue hostes habentur, præprimis si ipsi hos sponte insectentur. Item piratæ, prædones, latrones, sicarii, manticularii, & ejusdem farinae alii; quibus, nisi vitam istam rapacem abdicatum eant, ab aliis non magis parci convenit, quam lupis aut aliis truculentis belluis; nec humanitatis officia ipsis exhibenda, quippe queis ad nocendum aliis roborantur; nec fiduciæ quid in fide, quam ipsi dederunt, locandum, cujus apud alios opinionem vitæ ipsorum atrocitas elidit. Existimatio autem simplex intra civitatem est, qua quis pro membro saltem vulgari, eoque integro civitatis reputatur; seu qui non juxta leges & statuta pro vitioso civitatis membro fuit declaratus. Et ista quivis liberi atque honesti homines, seu infamia juris non notati gaudent. Hæc porro in civitate deficit vel ex mero statu, vel ex delicto. Illud fit in mancipiis, quæ pro personis civilibus non reputantur, seu quæ caput civile non habere intelliguntur. Hæc enim v. g. Romæ quondam pro nullis fuisse habita, adeoque existimatione civili caruisse, inde satis elucet, quod nihil proprii habuerint, nec sibi adquisiverint; quod impune à dominis quidvis inferri ipsis potuerit; alieno autem, qui noxam ipsis intulerit, ex lege Aquilia actio intentata fuerit, tanquam si pecus alterius læsisset; quod nulla cognatio servilis, nec cohabitatio ipsorum pro matrimonio fuerit reputata, prorsus ut inter bestias; quod testimoniis etiam juratorum pro tribunali nihil fidei fuerit tributum, & quæ sunt ejus generis alia. Ex antegresso autem delicto existimatio illa deficit, quando

quando quis juxta leges ob certum delicti genus (nam omnia delicta civiliter existimationem non extinguunt;) infamia notatur; idque vel ut vita quoque naturali simul expellatur, vel civitate prorsus ejiciatur, vel in hac quidem retineatur, non tamen velut membrum integrum, sed tanquam infectum, ut qui domicilio quidem civitatis, & communi legum tutela gaudeat, à muniis tamen publicis ac honestis societatibus exclusus, ac conversationi etiam singulorum non fordidorum fastiditus. Talem infamiam illi solum irrogare queunt, penes quos legum est exsecutio. Privatorum autem judicio nemo taliter infamis redditur, priusquam coram competenti tribunali id fuerit declaratum. Multo minus autem propter intermissum aliquem actum, solo privatorum ausu citra auctoritatem Magistratus receptum infamiæ veræ quid adhærere potest, non magis, quam isti propria auctoritate civitatis jura alicui efficaciter tribuere nequeunt. Ejusdem enim potestatis est vitam velut civilem dare, & mortem civilem inferre.

§. 2. Existimatio intensiva est, secundum quam personæ civiliter æque honestæ sibi invicem præferuntur, prout uni præ altero adsunt, queis aliorum animi ad exhibendum honorem permoveri solent. Est autem honor, qui intensioni existimationis respondet, proprie significatio judicii nostri de præstantiâ alterius: adeoque revera honor est non in honorato, sed in honorante. Etsi metonymica quadam ratione ipsa quoque existimatio, seu id quod honorem meretur, eo vocabulo insigniatur, & peculiariter certi status, quos honor comitari solet; quod ordinarie illis duntaxat conferantur, qui alios præstantia antecellunt. Eadem existimatio, quatenus
in

in aliis opinionem peculiaris prudentiæ ac sapientiæ circa determinationem rerum practicarum, aut veritatum theoreticarum gignit, Autoritas dicitur. Quatenus autem innuit cognitionem istius præstantiæ inter plures late diffusam, Claritas est. Quæ quis non incongrue ad analogiam patibilium qualitatum naturalium, patibiles qualitates morales dixerit, eo quod, ut istæ sensus, ita hæ certa ratione animum afficere intelligantur. Solet autem existimatio alicujus potissimum intendi ex rebus præclare gestis, ac vita ad leges accuratius acta; ex bonis, quæ vocantur animi, quo apud imperitos non parum quoque bona corporis & fortunæ faciunt; ex conditione status, prout is præ cæteris est conspicuus & splendidus; ex situ morali in statu, puta an quis sit primus in collegio eodem, an ultimus; ex conditione muneris, prout nobilibus illud absolvitur functionibus; ex ætate, quippe quod usus & prudentia à seris venire annis judicentur; denique ex genere seu stirpe, eo quod communiter aliquid ex virtute majorum in posteros propagari credatur, & quæ sunt alia, quæ heic æstimantur.

DEFI-

DEFINITIO X.

Pretium est quantitas moralis seu valor mercium aut rerum, & actionum homini bonarum in vita communi, secundum quod aptæ sunt invicem comparari.

I. *In imponendo pretio quid spectetur?*

II. *Pretia rerum incorporalium,*

& actionum.

III. *Pretium vulgare & eminens, ubi de pecunia.*

§. I. **F**undamentum pretii in rebus maxime naturale est habilitas exhibendi usum aliquem in vita communi. Unde res prorsus inutiles nullius pretii vulgo dicere consuevimus. Definitur autem usus alicujus rei non ex eo duntaxat, quod illa ad vitam nostram conservandam aut delectandam revera faciat, sed etiam, quod vel sola quorundam hominum opinione voluptatem aut ornatum aliquem adferat. Qualibus rebus enorme plerunque pretium luxuria hominum & libido imposuit. In comparatione autem rerum ad se invicem ratione pretii varia solent spectari. Heic enim usque adeo necessitas rei aut nobilitas usus primas semper non obtinet, ut potius non sine singulari providentia naturæ ea, queis vita nostra carere nequit., pretii sint vilioris, eo quod uberem earum proventum natura effundat. Facit igitur huc præprimis raritas, quæ non parum commendatur, ubi ex locis longe remotis res adferuntur, in quas frequenter hominum affectus vehementer rapitur. Ea enim plerique homines præcipue æstimant, quæ cum paucis habitura sunt.

sunt communia: contra vile est, quidquid inter cuiusvis suppellectilem cernitur. Determinate porro pretium vulgo cognoscitur ex usu seu consuetudine, i. e. vulgo tanti res æstimatur, quantum pro ea communiter offerri aut dari solet. Quæ vix est, ut non habeat aliquam latitudinem, intra quam plus minusvé exigi possit, nisi ubi lex pretium rei in puncto constituit. In communi autem pretio ratio solet haberi laborum & expensarum, quas mercatores faciunt. Possunt & quædam esse accidentia rei æstimabilia, ob quæ licite supra aut infra commune pretium ematur vendaturvé, puta, ob damnum consequens, lucrum cessans, affectum peculiarem, aut si in alterius gratiam ematur vendaturvé, alioquin non emenda aut vendenda; quæ ipsa accidentia ei, qui cum ea de re contrahitur, indicari solent, rectèque imputari possunt. Id quoque lucrum cessans aut adcrescens potest computari, quod ex pretii solutione dilata aut anticipata nascitur. Dies enim est pars pretii, & plus est statim aliquid dare, quam post tempus; quippe cum interea exinde fructus capi potuisset. Nec in loco nihil momenti est positum, ubi merx exhibetur, vel pretium solvitur. Nam eadem res in diversis locis diversè æstimatur; nec pecuniæ valor aut fænus idem ubique; ac diversæ in diversis locis pro trajicienda pecunia usuræ. Contingere autem frequenter solet, pretium alicujus rei subito mutari, seu intendi vel remitti, idque ex copia aut paucitate eumentium, pecuniæ, mercium, ob instantem pacem aut bellum, & similes casus.

§. 2. Sunt autem sua pretia non rebus duntaxat corporalibus, sed etiam incorporalibus, ipsisque actionibus hominum, quatenus illæ aliis utilitatem quampiam aut delectationem possunt adferre.

De

De quibus tamen notandum, quasdam per leges divinas aut humanas extra commercium humanum positas, adeo ut homines illis pretium constituere, ac ob pretium eas invicem exhibere ac præstare non debeant. Quò ex genere sunt actiones illæ sacræ, queis effectus aliquis supernaturalis ex voluntate & instituto divino est adsignatus, puta remissio peccatorum ac pænæ peccatis debitæ per absolutionem sacerdotalem, applicatio beneficiorum spiritualium per exhibitionem sacramentorum, & similia, quæ si quis pro pretio alteri præstet, Simoniam committere dicitur. Sic iudex, quam gratis administrare debet justitiam, pretio recte non potest vendere. Sic non recte pretio locat operam suam tollendo homini ficarius aut veneficus, concubitus suos meretrix, stylum suum, qui mendacia in aliorum fraudem disseminat, fidem suam, qui perjuriis aliorum injustas causas sublevatum, aut justas subversum, & hujus farinae alii. Porro actionum utilium aut delectabilium pretia æstimari solent pro actionis aut operæ necessitate, utilitate, difficultate, subtilitate, artificum aut operariorum frequentia vel raritate; locatorum copia aut infrequentia, opulentia vel tenuitate. In incorporalibus utilitas ac splendor potissimum spectantur. Rerum autem omnium tam corporalium, quam incorporalium pretia peculiariter lege aut consuetudinè, aut per conventionem pacifcentium determinantur.

§. 3. Dividi vero pretium potest in *vulgare* & *eminentis*. Illud est, quod quibuscunque rebus in commercium venientibus ex fundamentis jam dictis inest. Extra istud aliud ignorabant pretium homines, antequam pecuniæ usus introduceretur, & adhuc quidam barbari ignorant. Inde talium commercia simplici

simplici duntaxat rerum permutatione constabant, nec operas invicem, nisi pro re, locare aut conducere poterant. Enimvero parum commoda erat ista ratio contractuum inter homines expediendorum. Nec enim cuilibet in proclivi est ejusmodi possidere res, quas alter cum suis mutare velit, aut quæ alterius rei æquipolleant; & in civitatibus, ubi variis cives statibus distinguuntur, complura hominum genera dari necesse est, quæ cum ista permutatione vitam omnino non tueri, vel egre admodum possunt. Hinc inculta & simplex fuit vita civilis, quemdiu ea rerum permutatio sola obtinuit; & qui hodieque ea utuntur, à cultiorum moribus nationum abhorrent. Consideratis igitur permutationum incommodis pleræque gentes inter se convenerunt, pretium quoddam velut eminens certæ rei imponere, ad quam cæterarum prætia rerum exigentur, & in qua velut eminenter eadem continerentur; adeo ut cum quavis re illa commutari, & ad commercia exercenda, contractusque quosvis expediendos commode adhiberi posset. Cui rei aptissima fuere iudicata metallorum nobiliora, aurum, argentum & æs, utpote materia non nimis obvia, durabilis, nec mole inhabilis; etsi alias quoque materias huic usui destinare civitas possit, à civibus loco pecuniæ usurpandas. Ea metalla certo pondere constantiâ, ac certis figuris insignita numi vocantur, quibus determinatum valorem imponunt rectores civitatum, vel mutua usurpantium conventio. Quam tamen cæteræ res ex raritate aut copia subeunt pretii intentionem aut remissionem, ipsa quoque pecunia non omnino effugit, numo ex eadem materia, eodem pondere facta nunc plus nunc minus valente; etsi ista mutatio nec ita repentina, nec ita frequens, ut

aliarum rerum sit. Ex dictis obiter quoque explicari potest controversia veterum Jurisconsultorum Romanorum circa pretium, ex quibus Sabinus & Cassius affirmabant, etiam cæteris rebus præter pecuniam inesse pretium, adeoque permutationem sub emptione & venditione comprehendebant. Quorum utrumque Proculus & Nerva negabant, eò quod alias explicari non posset, permutatis rebus, quæ videatur venisse, & quæ pretii nomine data fuisse. Utramque enim venisse & pretii nomine datam absurdum videri. Enimvero utraque sententia certo modo stare potest. Prior quidem, si dicamus emptionem fieri pretio vulgari vel emittenti; pretium autem in permutatione videri rem, quæ ab illo datur, à quo contractus incipit. Hic enim emptor videtur, qui pro sua re aliquid sibi concedi postulat. Posterior autem, si illa duntaxat emptio dicitur, in qua pretium eminentis intercedit.

DEFINITIO XI.

Principia actionis humanæ sunt, à quibus oritur & dependet, quibusque perficitur actio humana.

I. Principiorum divisio.		IV. Quid jussio, consilium?
II. Quid finis?		V. Medium?
III. Quid occasio?		VI. Quid habitus?

§. I. **P** Principia actionis sunt vel *disponentia*, à quibus duntaxat inchoatur, vel *efficientia* & *decernentia*, quibus in actum deducitur actio humana. Disponentia sunt; 1. *moventia*, tum *indirecte*,

velle, idque vel naturaliter, ut *finis*, vel moraliter, ut *occafio*: tum *directè*, & itidem vel naturaliter, ut *affectus*, vel moraliter, idque extrinsece, ut *persuasio*, *jussio*, *incitatio*, vel intrinsece, ut *obligatio*; 2. *Dirigentia*, vel moraliter, ut *lex*, vel naturaliter, ut *intellectus*. 3. *Iuvantia*, ut *media*, quæ sunt vel naturalia, ut *potentia naturalis*, & quæ heic sese potissimum exerit, *virtus locomotiva*: vel moralia, ut *potestas*. Efficientia seu decernentia sunt causæ proximæ, à quibus esse suum habet actio humana, & sunt talia vel simpliciter, ut *voluntas*, cujus respectus ad principium morale dirigens dicitur *obediencia*: vel cum inclinatione, ut *habitus*.

§. 2. Finis est bonum aliquod, quod ob seipsum adpetitur, seu quod in seipso habet aliquid, cujus obtinendi causa actio suscipiatur. Estque *ultimus* vel *intermedius*. Huus maxima deprehenditur varietas. Ille dicitur summum bonum, quod est vel *imaginarium*, seu quod corrupto hominum judicio tale videtur, ut voluptas corporis, divitiæ, honor, potentia, fama, &c. vel *verum* & rationi congruum, ut voluptas & adquiescentia animi, ex virtutum exercitio, & contemplatione rerum resultans. Cui opponitur summum malum, quod iterum est vel *imaginarium*, ut paupertas, morbi, servitus, contemptus, &c. vel *verum*, ut inquietudo & anxietas animi ex vitiorum exercitio & ignorantia rerum orta. Adsignatur autem inter principia princeps fini locus, eo quod illum ante cognosci & æstimari necesse sit, quam ad actionem edendam sese moveat agens rationale, à cujus natura abhorret, in vacuum velut tendere, i. e. sine præfixo fine aliquid suscipere.

§. 3. Occasio est, qua offertur alicui à facultate naturali instructo, loco & tempore commodo ob-

ctum actionis alicujus. Ut enim quis dicatur occasione quid agendi habere, requiritur potissimum; 1. Ut objectum actionis sit præsens, aut facili negotio possit comparari. 2. Ut adsit commodus locus, ubi ab aliis non possimus in actione impediri, aut post actionem incommodo aliquo affici. 3. Ut adsit commodum tempus, quo non sint obeunda negotia magis necessaria, & quo nos atque alii, qui ad actionem concurrunt, sint commode dispositi. 4. Ut adsit facultas naturalis seu vis agendi. Ubi tamen notandum, quod vulgari sermone interdum illi quoque occasio esse dicatur, cui priora tria duntaxat adsunt, etsi à viribus agendi destituatur. Verum cum frustra sint cætera ubi hæc deficit, vocabis istam occasionem imperfectam. Habet se autem occasio ad suscipiendas actiones tam bonas quam malas efficacissimi instar stimuli, ut nimis quam vere vulgo jactetur, occasionem facere furem.

§. 4. Jussio est, qua alicui ex vi imperii significatur, quam ipse actionem obire debeat. Ejusmodi actio ex jussu suscepta uti illius, qui jussui alterius est obnoxius, obligationem adversus jubentem implet; ita, si quidem neque jubens fines suæ potestatis, neque alter fines jussi excefferit, proprie & directe effectus suos non in exsecutorem, sed in jubentem velut reflectit, adeoque non isti, sed huic primario illa imputatur. Verum cui in alterum nihil potestatis competit, ut pro imperio cum ipso agere possit, non nisi suadendi aut dissuadendi facultas est relicta, qua per adductas rationes, & explicata rei natura atque effectibus alterum ad aliquid suscipiendum permovere, aut ab eodem revocare nititur. At si quem destinationis jam certum, aut in actionem jam expeditum confirmamus, vel retrahimus, incitare & deterrere dicimur.

Etsi

Etsi autem consiliis & incitationibus vis obligandi hautquaquam insit, adeoque qui aures ipsis præbuerit, cum libere ea admittat, omnino suam, non alterius exerceat actionem: cum tamen magna illis vis, dextre adhibitis præsertim, insit, ut alii actionem suscipiant vel intermittant, aut in suscepta confirmentur vel debilitentur, inde suasoribus quoque & incitatoribus ex parte effectus actionis imputatur.

§. 5. Medium adhibetur ab agente ad obtinendum aliquem finem, quando voluntas motu suo immediate non potest efficere, ut finis aliquis agenti, aut agens fini velut adpropinquet. De quo observanda isthæc regula: qui dat jus ad finem, censetur etiam jus dare ad illa media, sine quibus finis obtineri nequit; alias enim nihil fuisset actum. Ex quo consequitur; si media sint illicita aut impossibilia, non me teneri ad istum finem, qui & quatenus sine illis obtineri nequit. Inde est, quod non sint facienda mala, ut eveniant bona; eo quod ad bonum istud obligatus nemo censeatur, ad quod citra peccatum pervenire non datur. Inter media autem naturalia præcipuum est facultas locomotiva, qua homo corpus suum de loco in locum transferre, ac certorum membrorum situm partialem mutare, aliisque rebus motum imprimere potest. Hæc voluntati parèt serviliter, i. e. ut nunquam detrectare possit ipsius jussa, quin ea quantum in se exequatur, nisi vel ipsa membra intrinseco aut extrinseco impedimento constringantur, aut objectum non sit proportionatum, ut ab ipsa motus isti queat imprimi.

§. 6. De affectibus, intellectu & voluntate in posteriori libro erit agendi locus. Heic duntaxat circa voluntatem notandum, quod illa vocetur ha-

habitus , quatenus est confirmata & facilitata ad expedite versandum circa objectum morale cum difficultate abstinendi , seu vehementi in illud inclinatione. Taliter disposita voluntas statim objecto præsentem in istud fertur tanto cum impetu , ut ægre se queat abstinere. Atque attenditur hic habitus maxime circa quasvis actiones morales , idque ideo , quia præcipue ex præresis agentis actionis bonitas & malitia mensuratur , quæ præresis communiter vix plena fuisse censetur , nisi ex habitu quis egerit. Inde quoque is demum , qui ex habitu bene agit , boni viri , qui male , mali nomen sortitur ; non qui semel aut bis fortuito impetu , aut quia commode aliter non poterat , boni quid ; vel per incogitantiam aut affectuum violentiam mali quid egit. Peculiariter autem virtutum nomine veniunt illi habitus , quibus ita componitur animus , ut circa objecta ipsum moventia ex præscripto rectæ rationis sese gerat. Id porro præscribit ratio , ut neque boni neque mali species animo objecta ipsum perturbatum tranquillitate sua excutiat. Quemadmodum contra vitio laborare dicimus , cujus animus per speciem objecti , asperi aut jucundi , ita commovetur , ut tranquillitas ipsius violentis velut fluctibus exagitata interrumpatur. Obligatio , Lex & Potestas prolixioris disquisitionem requirunt.

DEFI-

DEFINITIO XII.

Obligatio est qualitas moralis operativa, qua quis præstare aut admittere vel pati tenetur aliquid.

- I. *Obligatio coacta, adventitia,*
 II. *Equalitatis, inaequalitatis,*
 III. *Perfecta, imperfecta,*
 IV. *Perpetua, temporaria,*
 V. *Mutua, non-mutua,*
 VI. *Perfecte mutua, imperfecte mutua; ubi de obligationibus Principum adversus subditos.*
 VII. *Obligatio ex promissis gratuitis qualis in promissario?*
 VIII. *Promissio quotuplex?*
 IX. *Promissa valida concipienda per verba de presenti.*
 X. *Inuito nihil valide promittitur.*
 XI. *Promissio pura, conditionalis.*
 XII. *Obligaciones perfecte mutua seu pacta quomodo mutua sunt fide?*
 XIII. *Quid de pactis semiimpletis iudicandum?*
 XIV. *Efficacia ex jure civili quam?*
 XV. *Obligaciones etiam solo natura jure possunt contineri.*
 XVI. *Vnde istarum validitas?*
 XVII. *Sibi ipsi nemo obligatur.*
 XVIII. *Obligaciones contrahenda utriusque requirunt consensum.*
 XIX. *De errore in pactis.*
 XX. *Cui quis se possit obligare?*
 XXI. *An illi fides servanda, qui ad paciscendum vi injusta me adegit?*
 XXII. *Pacta inter hostes an valida?*
 XXIII. *De pactis tacitis.*
 XXIV. *De votis.*
 XXV. *An quis actu suo aliquem servituti possit obligare?*
 XXVI. *Pacta societatum.*
 XXVII. *Qualibus pactis societates constituentur?*
 XXVIII. *Quanam obligaciones ex pactis rectorum civitatis in subditos redundent?*
 XXIX. *An pacto vel delicto civis teneatur concivis vel rector civitatis: ubi de aequitate repraesentationum.*
 XXX. *Obligaciones an transcant de persona in personam?*
 XXXI. *An forderibus antecessoris teneatur successor?*
 XXXII. *Impossibilitatum nulla est obligatio.*
 XXXIII. *An possit quis se obligare ad perferendam mortem?*
 XXXIV. *Tæpium non est obligatio.*

XXXV. *An quis tenetur solvere mercedem pro præstita opera turpi?*

XXXVI. *De alienis non possumus pacisci.*

XXXVII. *Concurrentes obligationes quomodo sibi invicem cedant?*

XXXVIII. *De Instrumentis patrum.*

XXXIX. *Iuramenti usus.*

XL. *Per solum Numen juratur.*

XLI. *Iuramentum accessorium duntaxat obligationis est.*

XLII. *Iuramentum in quo attemperandum ad sensum jurantis, in quo ad sensum deferentis?*

XLIII. *Pignora.*

XLIV. *Obsides an in hoc servendum, violato pacto?*

XLV. *Obsides an à civitate recte possint inter hostium iras destitui?*

XLVI. *Alia circa obsides quaestiones.*

XLVII. *Fidejussorum obligatio qualis?*

XLVIII. *An in delictis locum habeant?*

XLIX. *Quomodo tollatur obligatio?*

L. *Utrum victor obligationes ad victum spectantes possit tollere?*

LI. *Pacta publica seu fœdera.*

LII. *De sponsione Caudina & Numantina.*

LIII. *Pacta bellica.*

LIV. *Pacta privata seu contractus, sique vel beneficii;*

LV. *Vel onerosi, in quibus æqualitas requiritur.*

LVI. *Eorum species.*

LVII. *De Usura.*

LVIII. *Societas.*

LIX. *Pacta quibus in incertum casum consentitur.*

§. I **C**ongruit cum hac definitione illa communis **J**urorum, qua obligationem definiunt per vinculum juris, quo necessitate adstringimur alicujus rei præstandæ. Injicitur enim per illam velut frænum quoddam morale nostræ agendi libertati, ut in diversam; quam quo illa ducit partem, tendere recte nequeamus; et si nullius obligationis efficacia naturalis sit, naturalem voluntatis nostræ libertatem ita stringendâ, ut saltem de facto in alia abire non possit. Dividi autem potest obligatio ratione originis in *connatam & adventitiam*. Illa est, quæ cunctis hominibus eo ipso, quod tales sunt, cum ipsa statim

statim nativitate adest; plene sese exserens, quam primum per ætatem ejus vim intelligere, actionesque suas per rationem temperare posse ceperint. Quæ in classe censetur obligatio illa omnium hominum adversus Deum, tanquam supremum Dominum hujus universi, cujus vi tenemur ad agnoscendum & venerandum ipsius imperium, & observandas leges ab ipso nobis datas. Item obligatio omnium hominum adversus quoslibet homines qua tales, per quam invicem jus naturæ usurpare, socialemque vitam agere debent. Adventitiæ obligationes sunt, quæ jam natis sponte accerfuntur, vel imperio superioris aut lege injunguntur.

§. 2. Deinde obligatio ratione subjectorum est vel *æqualitatis* vel *inequalitatis*. Obligationem inæqualitatis vocamus, quæ illum, cui ex ista aliquid à nobis debetur, superiorem nobis constituit, ac potestatem seu imperium aliquod in nos infert. Qualis est subjectio, seu obligatio illa, quæ quis ab altero pro imperio injuncta præstare tenetur. Quæ dividi potest in universalem, quæ quilibet homo Deo obsequia præstare tenetur, & particularem, quæ certi homines certis hominibus sunt obnoxii. Quæ iterum est vel publica, quæ quis publico alicujus imperio est subjectus: vel privata, quæ sub privato alicujus imperio constituimur. Utræque est vel limitata, ut subjectio uxoralis, filialis, tutoria, mercenaria, &c. vel illimitata, ut subjectio qua cives civitati tenentur, & servitus personalis perfecta, quæ quis actiones suas utiles prorsus ad alterius usum & arbitrium adplicare tenetur. Quarum utraque tamen obligationi adversus Deum, posterior etiam obligationi adversus civitatem cedit, ubi utrique simul satisfieri nequit.

§. 3. Ratione autem efficaciz, quam exserit in societate humana, obligatio est *perfecta vel imperfecta*. Illa est, cui in altero, ad quem ea spectat, respondet jus perfectum, unde illi actio adversum nos in foro humano datur; hæc est, cui in altero, ad quem ea spectat jus imperfectum duntaxat respondet, unde illi actio adversum nos in foro humano non datur. Quod qua ratione contingat, paulo post explicabimus.

§. 4. Porro quoad durationem quædam obligationes sunt *perpetuæ*, quædam *temporariæ*. Illæ non possunt tolli, quamdiu personæ, quibus inhærent, existunt; qualis est obligatio connata adversus DEUM, & quoslibet homines qua tales, quam exuere homo nequit, quamdiu homo. Etsi enim, quando alius adversus me jus naturæ non exercet, nec ipse idem adversus eundem exercere tenear, sed vi, adeoque belli jure cum ipso agere queam; idque quia ea obligatio est mutua, quæ ubi ex una parte abrumpitur, alteram non amplius stringit, qua ratione obligationis illius exercitium, saltem circa pleraque juris naturæ præcepta, queis officia alteri præstanda præscribuntur, suspenditur: (quod libro II. latius ostendemus;) id tamen manet perpetuum, ut quamprimum propriæ salutis ratio admittit, iterum cum eo ad jus naturæ exercendum, pacemque colendam parati esse debeamus. Quæ est natura omnium obligationum ex præceptis seu legibus affirmativis resultantium, ut ad exercitium suorum actuum semper paratos esse jubeant, quoties occasio illos exercendi suppetit; ab eorundem vero exercitio cessent, quando vel objectum ad eos recipiendos non adest, vel mala dispositione laborat, aut quando arctior obligatio laxiori locum non relinquit. Quemadmodum heic cura

cura propriæ salutis haut me permittit rationem habere salutis ejus, qui meam injuste impetuit. Ex adventitiis autem obligationibus debitum honoris & gratitudinis liberorum adversus parentes huc potest referri hæctenus, quod ordinarie non cessat, quamdiu hi in vivis sunt. Etsi videatur casus possidendi, quibus ista obligatio penitus expiret. Scilicet, quando parentes infantis nati curam, nulla urgente necessitate, abjiciunt, & omni ope humana destitutum exponunt: aut cum deinceps educationem ejus turpiter negligunt, vel alias infenso animo salutem ipsius eversum eunt. Obligatio enim ista liberorum ex lege gratitudinis potissimum profluit, quæ antegressa beneficia respicit. Atqui nec nudum illum generandi actum imputare soboli parentes possunt, quippe in quo vix aliud quam suam voluptatem quærunt: nec mater, licet in gestatione ac partu magnis molestiis exhaustis, beneficium dedisse videri potest, si in lucem protulit, ut abjiceret, aut neglecta educatione foedos contrahere mores pateretur. Et debitum gratiæ referendæ illi videor remittere, apud quem acerbitate injuriarum beneficiorum gratiam meorum ipse delere nitor. Vinculum vero matrimoniale ex lege divina positiva hoc tantum peculiare habet, quod, essentia pacti conjugalis non violata, utriusque conjugis consensu dissolvi, uti cæteræ obligationes temporariæ, nequeat. Alias enim hoc commune habet cum reliquis pactis, ut si essentielle caput istius sit violatum ab una parte, nec altera eo amplius stare teneatur. In hoc autem istud consistit, ut maritus uxori, & uxor marito, ac isthæc præterea nemini corporis sui copiam faciat. Id ubi violatum fuerit, etiam divina lex divortii licentiam concedit. Temporariæ obligationes sunt, quæ tolli possunt;

possunt, vivis adhuc personis, quibus inhærent. Quod quibus modis fiat, infra exponetur.

§. 5. Quantum ad respectum obligationum, quo sibi invicem respondent, attinet, obligatio est vel *mutua* vel *non-mutua*. Hæc est, quando una quidem persona alteri quid præstare tenetur, ita tamen, ut in altero illo, cui quid debetur, nulla insit obligatio isti respondens, & ad æquipollens quid præstandum adstringens. Talis est obligatio hominum erga Deum, per quam illi quidem huic absolutam debent obedientiam, ipse vero nulla ratione iisdem ad aliquid pro ea obedientia præstandum tanquam ex vi obligationis extrinsece advenientis tenetur. Nam quæcunque ipse hominibus præstat, ex gratuita ipsius benevolentia proficiscuntur. Ex obligationibus autem, quæ inter homines utrinque versantur, nulla hujus generis esse videtur. Idque quod naturali hominum inter se æqualitati repugnet, unum obligari alteri, ut hic isti nulla prorsus ratione iterum obligetur. Equidem ut omnes homines quoad status adventitios & potestatem actu essent æquales, natura hautquaquam intendit, dum sociali hominem vitæ destinat, quæ cum omnimoda ista æqualitate nequidquam stare potest. Quia tamen actualis hominum inæqualitas inter se, puta, ut Cajus sit superior, Titus inferior, ut Seius sit Princeps, Sempronius subditus, ex conventionem hominum mutua, legibusque positivis est; non potest præsumi, unum voluisse alteri se obstringere, ut alter ipsi iterum nulla ratione, saltem alia obligationis specie, obstringeretur. Adde quod societas existere non possit, nisi omnes ac singuli mutuo inter se vinculo colligentur.

§. 6. Obligatio mutua est, cui alia respondet obligatio in illa persona, cui quid ex ista debetur. Hæc iterum est vel *imperfecte mutua*, vel *perfecte mutua*. Illa est,

est, cui quidem in altero respondet obligatio, sed diversi generis; ut, si ad perfectam obligationem imperfecta duntaxat referatur. Quod contingit ex duplici potissimum causa: vel quando personarum, quas inter deprehenditur obligatio, tanta est inæqualitas adventitia, ut una in alteram summum habeat imperium: vel quando una persona alteram æquali secum obligatione ipsa non vult adstringere. Prius evenit circa obligationes, quæ Principi absoluto cum subditis, vel civitati cum cive intercedunt. Quarum natura est ejusmodi, ut in cive quidem, aut subdito sit obligatio perfecta, in Principe autem & civitate duntaxat imperfecta. Equidem sunt, qui dicant, omnino non posse obligari Principem absolutum subdito, aut civitatem civi, eo quod subditi vel cives hoc ipso, quod tales fiunt, voluntatem suam in voluntatem Principis aut civitatis resolvant, ita ut istorum voluntas in hujus voluntate comprehendatur, adeoque eadem cum illa sit. Jam autem neminem sibi ipsi posse obligari, quia cum idem sit obligatus & obligans; obligans autem obligatum possit liberare, frustra sit sibi obligari, cum liberare seipsum possit suo arbitrio, & qui hoc potest, actu jam liber sit. Enimvero ratio isthæc, alias acuta sane, nihil aliud concludit, quam Principem absolutum qua talem cum subditis non posse contrahere obligationem efficacem in foro humano circa modum imperii, ut scilicet ipse Princeps absolutus maneat: Nequaquam autem, quod neque ad bene gerendum imperium, neque si quid præterea fors pactus est, ullo modo teneri possit. Istud ut liquidius percipiatur, observandum, quod qui sese Principi aut civitati ita subdit, ut summum huic in ipsum imperium competat, hoc ipso agnoscat in eo potestatem pro arbitrio de salute publica, in qua etiam singulorum salus conti-

continetur, statuendi, ita ut circa eam nihil sibi potestatis reservet. Inde non potest dari casus, ut peculiarem aliquam obligationem circa ea, quæ proprie summum imperium, ejusque exercitium concernunt, Princeps cum subdito contrahere queat. Implicat enim, summum habere, absolutumque imperium; & obligationem peculiarem, & quæ inter homines actionem det, inire cum subditis circa modum exercendi summum imperium. Nam si cui Principi ejusmodi obligatio insit cum hoc effectu, ut à civibus actio illi queat intendi, aut coactio adferri, omnino talem summum non habere imperium adparet. Obligatio igitur, quæ inter Principem & subditos est circa res ad summum Imperium pertinentes ita se habet, ut subditis quidem perfecta insit obligatio jussa Principis capeffendi, utque in detrectantes Principi actio competat, & potestas in ordinem eos redigendi. Principi vero, eo ipso dum talem se fert, obligatio inest salutem publicam curandi eo quod promissit modo, sed imperfecta duntaxat. Scilicet quæ tantum stringat ex vi legis divinæ & naturalis, non autem tanquam ex vi legis alicujus civilis, quippe cum neque forum inter homines detur, ubi ejusmodi Principi actio possit intendi, nec ipsis subditis competat potestas de actibus Principis cognoscendi & judicandi. Adeoque obligatur Princeps subditis circa exercitium summi imperii, sed ita, ut si minus recte eo utatur, in DEUM quidem, tanquam vindicem legis naturæ peccet; ob defectum tamen fori humani, & inhabilitatem actorum subditis actio adversus ipsum competere nequeat, si vel maxime juramento quoque fidem suam obstrinxerit. Sic etiamsi parte aliqua summæ potestatis sese Princeps abdicet, seu ea se non usurum promittat; tamen
nisi

nisi vel illam potestatem in alterius manus resignet cum hoc effectu, ut iste jus habeat contra quosvis, etiam ipsum Principem, vi istam tuendi, ac quosvis eam turbaturos reprimendi; vel concilio Procerum aut populi facultatem det, si contra faciat, in ordinem ipsum redigendi; in legem quidem naturæ peccabit, si illam iterum usurpet, quo minus tamen id faciat, à subditis prohiberi non potest, ac validi erunt actus, qui hoc casu de facto suscipiuntur. Nam ut aliquid in civitate effectus juris civilis habeat, in solo arbitrio summæ potestatis situm est. Nec minus, si Principi cum subdito aliud quid negotii intercedat, quod ex vi summi imperii non pendeat, puta, si à subdito pecunias mutuo sumat, aut alicujus operas conducatur, obligatio est imperfecta. Idque non tam ex vi domini eminentis, etiam in hoc jus subdito ex pacto cum ipso imperante quæsitum, sese extendentis, qua ipsam hanc obligationem, si ex bono publico sibi videatur, tollere possit; (nam id remisisse in ejusmodi casu ex ipsa negotii natura intelligitur, ne nihil inter ipsos actum sit;) quam ob defectum fori, & imperii superioris inter homines. Quod si tamen Principes, uti frequenter contingit, in ejusmodi rebus subditis adversum se actionem concedant in proprio tribunali, ista actio non est ex vi juris civilis, sed æquitatis naturalis; quasi cognita sua obligatione non possit, quod debet, non velle præstare; adeoque isthac actione non id quæritur, ut Princeps cogatur ad præstandum debitum, sed ut subditus liquido ostendat, Principem ad id ipsi præstandum sese obligasse. Idem judicandum de obligationibus inter parentem & liberos, dominum & servum circa illas res, ubi absolutam istis potestatem leges civiles relinquunt, nec actionem his adversus illos in foro civili

vili concedunt. Sic v. g. si Dominus certum præmium servo promiserit pro extraordinario aliquo opere, & quod non contineatur sub objecto obligationis, quæ ex natura status fluit, si istud non solvat, in legem naturæ peccat; verum cum lex civilis nullum heic servo subsidium ferat, in foro humano adversus Dominum actionem non habebit. Quod autem leges Romanæ pronunciant, inutilem esse stipulationem, si is, qui juri tuo est subjectus, abs te stipuletur, aut tu ab eo: addita ratione, quia nemo sibi ipsi potest obligari, aut secum ipse agere; Dominum autem & servum, patrem & filium in iis quæ juris sunt, & Domino ac patri acquiri possunt, vice unius personæ fungi; ex eo non consequitur, inter patrem & filium, Dominum & servum nullam esse obligationem saltem naturalem. Sed de civili duntaxat obligatione sermo est, quæ ideo inter illos circa ejusmodi res non poterat enasci, quia filio in patrem istæ leges heic actionem negabant; nec filio familias (præterquam quæ peculiaris legum favor largitus fuerat,) aut servo proprii quid erat, nisi quod peculii istius liberalitas concesserat, quo si opus fors habebat, jure id suo auferre poterat; adeoque frustra erat, per stipulationem ad ea sibi jus quærere.

§. 7. Altero modo obligatio imperfecte mutua emergit, quando quis, dum se ad quid præstandum alteri obligat, hunc eodem modo sibi vicissim obligari non postulat. Id quod contingit potissimum circa obligationes gratuitas. Dum enim alteri quid promitto, obligationem id præstandi ipse contraho, quæ alteri actionem contra me etiam apud Prætorem dat, ubi stipulationes jure civili sunt sancitæ. Nec minus, ubi solo naturali jure istæ valent, promissorem possere promissum queo, eo modo, quo ea, ad quæ ex sola naturæ

naturæ lege jus habeo, saltem ubi fraude & per ludibrium promissorem tergiversari adparet, atque ego in promisso rationes meas fundarim, & exinde detrimenti quid ceperim. Æqualis tamen non est promissoris ad præstandum promissum, & alterius ad gratitudinem ostendendam obligatio; etiamsi promissio quoq; solo naturæ jure stet, nec ex lege civili actionem pariat. Ratio est, quia dum quis gratis quid promittit, eo significat, se non velle de æquipollente quapiam re velut ex debito præstanda alterum appellare, eaque de causa ad alterius gratitudinem actiones suas non format, nec, si ea deficiat, detrimenti quid aut ludibrii patitur, uti ille, qui promissori tanquam bono viro fidem habuit, & consilia sua ad ejus promissa direxit. Inde cum de jure naturæ ab eo, qui promissis suis me fefellerit, saltè id, quod exinde detrimenti cepi, recte possim exigere; hautquaquã idem juris habeo, si spes de alterius gratitudine concepta me fefellerit; eo quod, uti jam dictum, ipsum quantum in me obligationem illi remissem, eamq; in solidum ipsius humanitati reliquerim.

§. 8. Ceterum ut recte intelligatur natura & effectus promissionis, sciendum est, tres constitui gradus loquendi de rebus bonis in alterum conferendis, quæ nostræ sunt potestatis aut fore putantur; nempe adsertionem nudam, promissionem imperfectam & perfectam. Adsertio nuda est, quando explicamus animum nostrum de futuro, qui nunc est, citra obligationem in illa voluntate perseverandi: v. g. si dicam alicui, si post mensem idem mihi esset futurus animus, qui nunc est, equo à me donareris. Ejusmodi adsertionis nullus est effectus. Nam nec ullam adfert obligationem in ea voluntate perseverandi, & elapso dicto tempore, vel adparente alia conditione adjecta, integrum ipsi prorsus est, valide jam promittete,

G

aut

aut præstare rem significatam velit, an minus. Promissio imperfecta est, qua quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid alteri gratuito præstandum, cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem, ita tamen, ut illi, cui promissio fit, nullum adhuc jus proprium conferatur rem promissam exigendi. Id quod potissimum contingere videtur, quando is, cui quid promittitur, in promittentem nullam habet actionem in foro humano ob imperium istius in se: ut si Dominus-servo, pater filio, Princeps subdito promittat. Item quando in civitatibus, ubi stipulationes jure civili sunt sancitæ, quædam formula aut solemnitas lege præscripta in promissione fuit prætermissa; ubi promissor ex naturali quidem æquitate promissum servare tenetur, actione tamen civili ob defectum solemnitatis ad id compelli non potest. Quo etiam referunt promissionem ita conceptam: v. g. ego propositum habeo dandi tibi centum aureos, ac peto à te, ut mihi credas. Nam hoc casu priorem proprie nullum jus in alterum conferre, & teneri ad id præstandum magis ex regula veracitatis, quam justitiæ. Promissio denique perfecta est, qua quis voluntatem suam pro futuro tempore determinat ad aliquid gratuito alteri præstandum cum signo sufficiente ad indicandam perseverandi necessitatem, ita ut etiam jus ad rem promissam alteri conferatur.

§. 9. Notandum autem circa promissa, jus ad rem promissam in alterum transferri duntaxat per verba de præsentem aut præterito, non autem per verba de futuro; nisi forte ad verba alia quoque concurrant signa, quæ declarent, promissorem de futuro loquentem verba sua ad præsentem & perfectam juris translationem valere velle. Alias enim, si quis dicat v. g.

cras

cras promittam seu donabo, aperte significat, se non donasse. Toto itaque hodie jus immotum manet, ut & crastino die ac deinceps, nisi interea actu dederit. Cum enim ejusmodi promissione donationis gratuitæ nullum bonum sit acquisitum vel acquirendum, non censetur plene adhuc voluntatem suam determinasse, aut jus in alium transferre velle, quamdiu adhuc in futuro loquitur, eo quod interea vel affectus ipsius mutari queat, vel casus intervenire, cur re sua commode carere non possit, vel denique ratio promittendi in altero expirare. Adeoque quamdiu jus de præsentis non transfert, (rei enim traditio præsens non requiritur,) deliberare adhuc, & potestatem voluntatis mutandæ sibi reservare intelligitur. Quemadmodum in testamento hautquaquam jus de præsentis in hæredem testator transfert, sed semper hanc clausulam adjecisse censetur: hic hæres meus esto, nisi antequam moriar, voluntatem mutavero. Et si levitatis incurrat notam, qui inani ejusmodi spe alios nequidquam lactat. At vero qui ita loquitur, v.g. do vel dedi, habendum cras, significat, se hodie dare jus cras rem habendi, seu, se hodie jus alicujus rei in alterum transferre, cujus traditio crastina die fieri debeat. Nec obstat, quod communi loquendi consuetudine omnes fere promissiones verbis futurum tempus notantibus, si grammaticam verborum formam spectes, exprimantur. Id enim ideo fieri consuevit, quia traditio rei promissæ plerumque post interval- lum sequitur, immo vix promissio dici queat, ubi eodem tempore voluntas dandi declaratur, & res ipsa exhibetur; (quippe cum heic vel nullam fuisse obligationem vel statim atque fuit contracta iterum expirasse videatur,) & vero tum demum se homines habere rem aliquam communiter dicant, quando

ejus possessionem sunt adepti. Adeoq; talium verborum, sicubi in promissione perfecta occurrant, v. g. intra VI. dies C. aureos tibi dabo: eorum proprie hic est sensus; jam tibi jus do habendi & exigendi à me dicto tempore C. aureos, simulque me obstringo, quod prefixo spatio elapso eos tibi sim traditurus. Unde apparet, verba futuri temporis in promissionibus, ac præprimis vocabulum dandi, respicere vel obligationem adhuc contrahendam, quibus neque res ipsa neq; jus ad rem transfertur; vel traditionem rei deinceps faciendam, in quam jus jam transfertur aut translatum fuit, quæ perfectioni promissionis nihil obstant.

§. 10. Requiritur porro ad promissum perfectum non solum voluntas promittentis, sed etiam ejus cui fit promissio. Nam ubi hæc deest, seu ubi alter rem acceptare renuit, etiamsi juratus id promiserim, jus in rem meam integrum penes me manet; eo quod invito rem meam obtrudere nolui, & pro conditione supposui, siquidem id ipsi accipere placeret. Hautquaquam autem juri meo simpliciter renunciare, aut in quemlibet conferre, seu pro derelicto habere volui, quod recusanti obtuli. In solo enim isto causa fuit, quæ ad dandum me permovit, in cæteris non item. Quod si vero cum voluntate promittentis etiam alterius, cui quid promittitur, voluntas acceptando concurrerit, (quod etiam fieri intelligitur, si alter id antea sibi promitti petiit, nec id postea revocavit,) tunc simul ab illo in hunc jus ad rem promissam transiisse intelligitur, adeoque promissori promissum non repræsentare invito promissario fas amplius non est, eo quod isthoc modo, jus suum huic denegaretur, ac rationes istius conturbarentur, quæ, ut in sua fide fundaret, ipse promissor voluit.

§. 11.

§. II. Est autem promissio vel *pura* seu absoluta, qua quis ad aliquid alteri gratuito præstandum sese obligat, citra suppositionem ullius rei, eventus aut facti: vel *conditionalis*, quæ supponit certam rem, factum aut eventum quoad nudam adessentiam, quo negato promissio nulla sit. Dico, quoad nudam adessentiam, i. e. ut nude supponatur, nos aliquid præstituros, si hoc vel illud extiterit, vel si hoc aut illud à quocunque factum fuerit vel non fuerit. Alias enim si tale quid supponatur velut causa meritoria aut impetratoria promissi, aut si promissor à promissario expresse quid stipuletur, si vel maxime certus duntaxat acceptationis modus, aut recognitio id sit, pactum erit. Cæterum est obligatio promissionum conditionalium in pendente efficacia, donec de illius existentia vel non existentia promissori innotuerit. Illud ubi factum, purarum vim promissionum nanciscuntur: conditione vero non adparente, obligatio quoque nulla est, quippe quæ ex ista suspendebatur. Sic si quis promiserit, se quid præstiturum, si alius quispiam consenserit, non prius tenebitur, quam de ejus voluntate constiterit. Quod si vero res nunc non est in potestate promittentis, sed esse aliquando possit, promissio erit in pendente efficacia; quia tum promissio facta censeri debet sub conditione, si res in potestatem venerit. Quod si conditio, qua res in potestatem promissoris venire possit, ipsa quoque sit potestativa, i. e. si in potestate promittentis sit, ut illa conditio veniat in potestatem, tenebitur promissor facere, quidquid æquum est, ut illa impleatur. Observandum porro, inutiles & nullas esse promissiones, quando conditio sub qua promittitur, posita est in mero nostro arbitrio.

g. v. Servus meus tutor erit meorum liberorum, cum

cum mihi libertatem illi dare placuerit. Habebis à me X. aureos, quando mihi placuerit. Idem enim est ac si dixissem: Jam nihil dare tibi placet, sed quando placuerit, tum demum habebis, nec tamen me obstringo, ut id aliquando placiturum sit. Unde recte J. C. t. Romani: quod in nostra potestate est, in casum conferri non oportet. Sic conditio quoque impossibilis promissionem facit nullam; æquipollet enim negationi promissionis. Loci mentio in promissione adjecta tantum involvit temporis tractum, quoad commode perveniri queat ad locum, ubi promissum quis præstare recepit. Tempus autem certum adjectum facit, ut effectus obligationis non nisi illo elapso exferatur, seu ut, nisi præstituto die præsentem, peti non possit.

§. 12. Obligatio *perfecte mutua* est, quæ oritur ex conventionione duorum pluriumvé circa certas res vel actiones invicem præstandas, ita ut utrinque ejusdem generis sit obligatio sese mutuo respiciens. Istiusmodi obligationes pactorum aut contractuum nomine solent venire; etsi posteriori vocabulo illæ plerumque insigniantur, quæ versantur circa res & actiones in commercium venientes. Hæ porro, cum utrinque respiciant res conventas, atque reciprocam supponant fidem facile patet, si una pars datam fidem violaverit, alteram quoque non amplius teneri, adeoque perfidum non esse, qui pactis non stat ab altero jam violatis. Insunt enim capita singula unius ejusdemque conventionionis alia aliis per modum conditionis, quasi expressum esset; hoc ita faciam, si & alter fecerit, quod pactus est: & quidem regulariter ita, ut siquidem idem pactum fors plura contineat capita, violato uno capite totum pactum dissolvatur, nisi peculiariter conventum sit, non minus valitura reliqua capita,

capita, etiamsi fortasse unum aut alterum fuerit violatum. Ubi tamen notandum, pleraque conventiones ira conceptas, ut unus tempore prius suum præstare debeat, quam alter. Heic etsi prior sub hac conditione suum præstet, ut alter quoque deinceps paria faciat; ejus tamen obligatio hæcenus est absoluta, quod fide alterius confisus, antequam ejusdem portio exhibeatur, omnino suam teneatur implere, nisi fors post conventionem initam manifesta adpareant signa, alterum re accepta ipsum frustraturum. Ejus autem, qui posterior præstare debet, obligatio ita à prioris exhibitione dependet, ut ea non adparente statim illa expiret, & jus eidem enascatur istum, si velit, vi ad pactum implendum adigendi. Quod si autem successione & per partes res invicem sint exhibendæ, statim atque unus in exhibendo debito pergere desinit, alter quoque ad ulterius pergendum non amplius tenebitur.

§. 13. Quid autem fiet hoc casu de rebus jam ex parte præstitis? An ad ea quoque uterque perinde firmum jus habebit, ac si pactum plene executioni fuisset datum? Heic censemus respiciendum esse, uter pactum semicompletum abrumpat. Si enim alter conventionem mecum initam prior violet, ego quidem ad partem rerum, quas jam accepi, plenum jus retineo; alterum autem si velim possum cogere, ut vel reliqua pacti expleat, vel ejusdem æstimationem præstet; quod juris alter nequaquam adversum me habet. Locum enim obtinet tritum illud: Quoties per eum, cujus intererat conditionem impleri, fiat, quo minus ea impleatur, perinde habetur, ac si impleta conditio fuisset. Nec si postea pænitentia ductus pactum continuare velit, ipse id acceptare cogor; cum ejus violatio semel facta omni me obligat

tione ad idem pactum prorsus absolverit. Idem quoque valet, si id quod ego accepi pluris sit, quam quod alteri præstiti; ubi nec ego id, quod rei meæ pretium excedit restituere teneor. Censetur enim mihi obligationem ipse remittere, neque velle me ex isto pacto aliquid præterea præstare, qui istud prior violavit. Sic v. g. si quis operam meam in annum conducat, mercede in antecessum soluta, post ante annum finitum citra meam me culpam dimiserit, non teneor de mercede ipsi restituere, quanti residui temporis opera erat.

§. 14. Oritur autem vis obligationum vel ex jure naturæ vel ex jure civili. Ac de posterioribus quidē extra controversiā est, quod efficacia earundem necessitatē adferendi ad præstandū utrinque id de quo conventum est, ultimo sese resolvat in vim seu facultatē cogendi, quæ summam potestatem in civitate gerenti inheret. Adeoque quod ea, quæ ex obligationibus de jure civili legitimis debentur, necessario sint præstanda, causa in genere isto obligationum ultima est, quia ad id si nolint, à potestate civili coguntur. Hac enim ipsa de causa civitates plerasque conventiones, queis alias ex jure naturæ vis obligandi inerat, suis quoque legibus sanciverunt, atque ex illis actionem paciscentibus dederunt, ut, siquidem ex reverentia adversus legem naturæ nollet quis præstare quod deberet, vi & imperio Magistratus posset adigi. Nisi enim istæ inviolabiles servarentur, commercia inter cives & quieta societas stare non poterat, nec satis prospectū paci videbatur, suæ quemque heic conscientiæ relinquere, vulgus præsertim, cui languidus inest honesti sensus; ex quo tamen magna civitatum pars constat. Quanquam autem omnibus fere conventionibus, lege civili confirmatis, ex jure quoque divino obligandi vis insit, adeoque etiam si quis

quis per subsidium iudicis jure suo potiri nequeat, vel quod per imprudentiam in solemnibus formularum carminibus quid peccatum sit, vel quod iudex iniquam sententiam ex male percepta causa aut ob affectum tulerit, aut omnino cognitionem à se remove- rit, alteri nihilominus ex jure naturæ obligatio maneat præstandi ea, de quibus fuit conventum: nequaquam tamen huic, cui injuria est facta, facultas relinquatur, per media jure naturæ alias concessa ad ea, quæ ex eodem jure debentur, perveniendi, puta per vim privatam aut bellum. Causa est, quod per subjectionem civilem singuli se abdicaverunt potestate aliter, quam per subsidium Magistratus exigendi ab invitis id, quod sibi saltem à concivibus debetur. Et hæc proprie locum habent, quando cives ejusdem Reip. inter se contraxerunt non solum ad formulam legum civilium, sed etiam ex solo jure naturæ. Nam neque illa pacta, de quibus civilis lex nihil disponit, civibus ejusdem Reip. faciunt potestatem autoritate propria violatorem eorundem vi cogendi. Quod si autem diversarum Rerump. civibus res inter se sit, dispiciendum, an civitas aliqua peregrinis æque ac civibus jus velit ac soleat dicere, an non. Illud si est, actio ex lege civili competit adversus eum, qui conventis stare non vult, eaque instituenda in civitate rei, siquidem hic tam quoad personam, quam quoad bona in ista in præsens degat. At si in alterius civitate vel quoad personam suam tanquam peregrinus fuerit, vel bona quædam sub eadem possederit, non opus habet actor in rei civitate actionem instituere, sed in propria civitate dicam illi scribere potest, si reus præsens sit, vel petere, ut in bona illic existentia manum injicere liceat. Quilibet enim peregrinus, nisi si quos

mores gentium peculiariter exceperunt, censetur agnoscere jurisdictionem & forum ejus civitatis, in qua diversatur, saltem quoad actus in ista civitate, aut cum ejusdem civibus exercitos. Quod si autem civitas aliqua peregrinis jus non soleat dicere, vel alias id solita certo alicui inique idem denegaverit, conventiones civium illius cum civibus diversæ Reipublicæ ex sola lege naturæ efficaciam habebunt, adeoque ad vim adhibendam potestatem dabunt, quam in defectu actionis civilis & pacificæ jus naturæ indulsit. Ubi tamen illud observandum, quemadmodum Princeps non-meus, dum imploratus auxilium adversus subditum suum juri meo obtinendo denegat, seipsum injuriæ reum facit, adeoque mihi dat potestatem jus meum non in primario tantum debitore, sed etiam in ipso persequendi: (si quam enim ipsi obedientiam in ejus territorio versans debui, ea cum loci mutatione expiravit:) sic me non posse privato ausu ad violenta media contra alterius Reip. civem aut Principem descendere, citra consensum meæ civitatis, sed ejus auxilium implorare juri meo adipiscendo debere; (ad quod ipsa, si commode possit, præstandum obligatur:) idque quia ejusmodi privatorum controversiis civitates ipsæ bello possunt implicari. Nisi forte civitas citra sufficientem rationem me deserat, aut ipse satis eidem cavere possim, ex mea vi ad ipsam nihil incommodi redundaturum.

§. 15. Quinam autem obligandi vigor insit pactis solo naturæ jure coalitis, quælia sunt inter eos, qui communem judicem in foro humano non agnoscunt, aut de quibus jus civile nihil disponit, inter eruditos controversum est. Nonnulli enim statuerunt, eorundem efficaciam solo pudoris ac verecundiæ vinculo contineri, præsertim ubi nullum adhuc

συμβολα
λαγμω

λαγίον intercessit; & ab alterutra parte nihil præstitum fuit; cæteris hanc sententiam tanquam omnium fidem foederum enervantem acriter insectantibus. Nobis non ita magnam habere res difficultatem videtur, si illud initio supponatur, homines à natura conditos esse, ut societatem inter se colant; nec quempiam alteri quid debere inferre, quod discordiis ac bellis præbere causam queat. Id quod potissimum fit, quando quis, cui nullum peculiare jus per pacta fuit quæsitum, alterum eodem secum jure frui non patitur, ac opera sua deteriore ipsius conditionem facit. Cum autem societas coli atque conservari citra conventiones mutuas nequeat, & maxima ad irritandos ac in discordiam conjiciendos homines causa sit, ac citra dubium alterius conditionem deteriore reddat, si quis ab altero, cujus fidem pacto expressam secutus fuerat, frustra habeatur: adparet sane, omnino jure naturæ homines ad servanda pacta obligari, & illa violantes in idem peccare. Idque in illis pactis longe manifestissimum est, in quibus alteruter pacifcentium id, de quo conventum fuerat, aut partem ejus jam præstitit. Ubi vero neutra ex parte adhuc quidquam est præstitum, etsi minus detrimenti capiatur, quam priori casu; (quemadmodum & ejusmodi pacta rebus adhuc integris utriusque partis consensu facillime diffui possunt:) nihilominus tamen & heic in jus naturæ peccatur, si id de quo conventum fuit, non impleatur. Nam & illud justam mihi querelarum causam præbet, si rationes meæ, quas ego alterius fidei superstruxeram, isto fallente convellantur, aut si ludibrio saltem præter meritum ab illo afficiar. Nec alter, cui ex conventionis suam priori loco est præstandum, obligatione solvitur ex metu, ne si ipse, quod debeat, expleverit,

pleverit, ego posterior pacto non stem. Eo ipso enim, dum animo deliberato mecum contraxit, exceptioni huic renunciavit, quippe cum alias nihil inter nos fuisset actum; ac absurdum foret metum, qui impedire non poterat, ne pacisceretur, impedire, quo minus, de quo conventum est, præstet. Imo si iste metus fidei prævaleret, nulla coire societas civilis aut servari posset, sed in perpetuo bello, adeoque belluarum statu esset degendum. Qui enim in civitatem coeunt, eos utique fidem sibi habere oportet, quod hi quidem salutem publicam procurare, cæteri ipsi parere velint. Alias nunquam in unum corpus coalescerent, nisi, qui se alteri subjiciunt, imperaturi fide data contenti ad obsequium sese componerent. Et magna ex parte commercia hominum inter se tolli necesse esset, si græca duntaxat fides locum inveniret, & oculatæ manus nil crederent, nisi quod viderent. Quod si tamen post pactum initum nova metus causa emergat, puta, quando alter manifesta indicia dederit voluntatis non præstandi ex sua parte quod debet, postquam ego meum implevi; nec ego citra cautionem meum ita temere præstare teneor. Cum enim ejusmodi pacta mutua constant fide, ubi ea ex una parte deficit, etiam altera absolvetur; & jam mihi obligationis meæ gratiam fecisse videtur, qui perfidiam suam in antecessum testatur. Debet autem illa metus justæ causæ nova esse, & pactum sequi. Quæ enim antecessit, ipso pacto fuit sublata: Nec ea me causa absolvit, quæ pactum meum proprie non spectat, puta, si fidem aliis non servarit, aut alii interea mihi fidem fallant. Nam nec aliorum scelus fraudi tertio esse debet: & quemadmodum de eo queri nequeo, qui meum mihi solvit, etiamsi aliis non solvat; ita quamdiu perfidiæ in me peculiariter exercendæ

nul-

nullum edit signum, obligatione præstandi meum non solvor ideo, quod alios iste decipit. Potest enim firmam voluntatem mihi fidem servandi habere, qui eam compluribus aliis violavit.

§.16. Enimvero ut obligationem hanc à seipso contractam homo, si fors voluntas utilitatis respectu aut per libidinem fuerit mutata, non negligat, sola fidei servatæ honestas & violatæ pudor, ac existimationis tuendæ cura, etsi non parum momenti obtinentes haut satis efficaciz habere videntur; quod ex iisdem rationibus, quibus inferius solam naturæ legem paci inter homines servandæ haut sufficere ostendemus. Necessè igitur est aliquid existere quod faciat, ne homo facile voluntatem semel expressam & devinctam mutare audeat, ac ut melius iudicet eam servare, quam violare, etiamsi fors præsens utilitas contrarium suadere videatur. Talem autem effectum nihil habere deprehendimus, præter metum mali alicujus ob pacti violationem inferendi ab aliquo valentiore, adeo ut ultimo tandem obligationum efficacia à vi derivetur. Quæ vis est vel in ipso, cui injuria fit, vel in aliis hominibus, quibus cum fors perfido negotii quid esse potest, vel ad quos ejus perfidia saltem ob exemplum commune spectat, vel denique in summo universi gubernatore DEO. Quæ in ipso, quo cum pactum fuit initum, vis est, præsentissimam fere efficaciam habere suevit ad confringendos homines, ne à pacto discedant. Pleraque enim pars mortalium eo est ingenio, ut oblata justa violentiam exserendi causa, (qualem violatio pactorum suggerit,) raro sibi temperent, quo minus citra dilationem à perfido sumant penas quam gravissimas. Nec reliqui homines pactorum violatori non sunt metuendi. Frequenter enim solet evenire, ut alii quacunq; de causa injuria affectû sub-

sublevatum eant, & conjunctis viribus perfidum invadant. Ac alii potentiores, quibus cum perfido quid negotii est, etiamsi efficacia pacti ipsorum cum hoc non suspendatur ab observatione pacti, quod huic est cum tertio, a vide plerunque gaudent arripere libidini suæ velandæ plausibilem prætextum, imbecilliorum injurias vindicare. Et communiter miseratio illos destituit, qui ea patiuntur, quæ alii exemplo ipsorum didicisse videri possunt. Denique nemo est mortalium, cujus incolumitas fide aliorum adversus se non contineatur. Quam si ipse pro ludibrio habet violasse, qua fronte, ut aliis id vinculum adversus se sit sacrosanctum, postulare potest? Usque adeo illud securitatis humanæ Palladium communi conspiratione est tuendum, & quæ fors certo in casu perfidia lucrosior videtur, in universum damnosa existit. Enimvero ubi alicujus res in eo statu sunt positæ, ut nullum sibi hominem vehementer extimescendum judicet, quæ persuasio variis de causis etiam non valde potentibus subreperere suevit, superest metus DEI, supremi justitiæ vindicis, qui violatores legis naturæ non impune sinit abire. Hæc vindicta Numinis etsi lento sæpe incedat pede, nec semper, qua ratione sese exeruerit, ab aliis possit deprehendi: quia tamen frequentia, eaque illustria occurrunt exempla perfidorum maximis mactatorum miseris, quas communiter omnes non Athei in DEUM perfidiæ ultorem referunt, inde fit, ut metus Numinis ultimum tandem robur fidei humanæ addat. Ex quo obiter quoque adparet, quantopere rerum humanarum interit, atheismum non invalescere. Si enim DEUM munere justitiam administrandi dimoveris, omnis pactorum efficacia, ad quæ servanda unus paciscentium alterum vi non potest adigere, continuo

nno expirabit , & propria quisque justitiam utilitate metietur. Et sane, si verum fateri volumus, remoto divinæ vindictæ metu, nulla sufficiens adparet ratio, quare id, ad quod alteri præstandum rebus meis sic ferentibus me obligaram, utilitatis ratione post conversa, omnino præstare tenear, siquidem nullum mihi ob id malum saltem reale abs homine quoquam sit pertimescendum.

§. 17. Quantum autem ad eos, quos inter obligatio intercedere potest, initio illud manifestum est, obligationem minimum duas requirere personas, nec posse aliquem sibi ipsi propriè loquendo obligari. Unde vulgares illæ Jctorum regulæ: Cum debitor succedit creditori cessat debitum, seu confusione tollitur obligatio. Item, cum ex duabus personis una fit, irritus est contractus. Etsi enim communiter dicere soleamus, v. g. quemlibet teneri ad servandum seipsum; tamen obligatio illa homini inhærens ipsum hominem eatenus duntaxat respicit, quatenus exercitium actionis ex illa promanantis in ipso terminari debet; proprie autem ad DEUM autorem legis naturæ refertur, tanquam illum, qui ejus obligationis exercitium exigere, & ejusdem neglectum vindicare possit. Adeoque hætenus duntaxat homo seipsum curare tenetur, quatenus DEI servus & societatis humanæ pars est. Inde quemadmodum quis servum suum recte plectere potest, si laboribus tolerandis seipsum debilem fecerit: ita civitas quoque in civem recte animadvertit, qui inutile se membrum civitatis, seipsum mutilando, reddiderit. Cujus poenæ exemplum Romani in illis edidere, qui præciso pollice militiæ sese inhabiles faciebant. Alias naturæ obligationis repugnat, aliquem sibi ipsi obligari. Cum enim obligatio expiret, quando alter, ad quem ea spectat,

spectat, me liberare vult, si mihi ipsi obligatus fuerim, liber ero, quando voluero, adeoque prorsus liber ero. Ne dicam, quod nulla ejusmodi obligationis sit futura utilitas, cum nec præstando quid alicui accedat, nec intermittendo decedat, quamdiu quis sibi ipsi quid dat aut denegat, adeoque nihil omnino agat. Et id locum habet etiam in personis moralibus compositis seu societatibus, quæ seipsas qua tales obligare nequeunt. Inde est, quod decreta aut leges societatis alicujus à seipsa suis membris datæ, tantum membra societatis qua singula obligent, nequaquam autem societatem ipsam qua talem. Cujus rei ratio facile adparet. Nam v. g. in societate instar democratix se habente, singuli socii, dum tales fiunt, sese obstringunt, quod velint leges & statuta plurium vel etiam singulorum consensu adprobata observare; quo ipso potestas universitati est, ipsum, si post nolit, vi ad id adigendi. Suffragio autem suo sociorum singuli qua tales sese immediate non obligant, quippe cum teneatur consensu plurium etiam qui diversa senserit; sed quatenus cum suffragiis plurium coalescens in vim imperii pacto societatis fundamentali abit. Nequaquam autem ad id se tota societas obligat, aut obligare etiam potest, quod velit isto decreto diutius teneri, quam sibi collibitum fuerit. Inde est, quod ejusmodi decreta societatum, quo spectant & leges civiles, ab iisdem quandocunque velint abrogari iterum queant. In pactis autem illis, quæ societas constituitur, non societas sese obligat, sed singula membra qua talia mutuo sese adstringunt, quod in unum corpus morale coire velint.

§. 18. De cætero quilibet homo cuilibet homini potest obligari saltem naturaliter, si non civiliter.

Quo

Quo sensu enim dicatur, Principem non posse obligari subdito, patrem filio, dominum servo, paulo ante est expositum. Presupponitur autem tam in eo, qui obligationem contrahere debet, quam adversus quem ea dirigitur, inesse naturale requisitum ad obligationem contrahendam, aut eam ab altero admittendam, quod est facultas intelligendi vim obligationis, & rem circa quam obligatio contrahitur. Cum enim in obligatione jus aliquid à me habendi in alterum transferatur, quem actum ideo valere æquum est, quod consensus meus, cujus interest, intervenerit; patet sane obligationes non posse sibi accerere, qui rem, de qua agitur, non intelligunt, adeoque in eam consentire nequeunt. Quales sunt infantes, quamdiu rationis usu destituuntur; item amentes & furiosi. Etsi hi, quamdiu dilucidis intervallis furor distinguitur, valide se obligare queant, quemadmodum etiam nullum negotium recte gestum per subsequentem furorem perimitur. Ad hanc classem etiam referuntur, queis nimio potu mens loco mota est, qui siquidem eo ebrietatis processerint, ut quid agatur pro tempore non intelligant, recte obligationem non contraxisse censentur, etiamsi alter fors signa, consensum alias testantia, inter temulentiam ab ipsis elicerit. Quod si autem discussa crapula idem approbaverint, ex eo obligabuntur, quod sobrii egerunt, non quod ebrii. Nec sequitur, si delictum per ebrietatem commissum potest imputari, obligationes quoque per eandem posse contrahi. Nam illius ratio est, quod homini incumbit quasvis occasiones quantum potest vitare, quæ probabiliter in delictum possunt precipitare: qualem ebrietatem esse nemo non novit. In hanc igitur dum consensit, etiam in ea consensisse censetur, quæ ex ebrietate consecutura erunt.

H

Quæ

Quæ ratio ideo ad obligationes non potest extendi, quod cum ad eas actu contrahendas aut non contrahendas nemo teneatur, cavere quoque non teneatur ejusmodi occasiones, quibus aliqua signa obligationem aliàs notantia ab eo possint elici, ipso rem non intelligente. Adeoque cum ebrietas quantum ad obligationes contrahendas aut intermittendas ipsi non fuerit interdicta, ex consensione in hanc non potest præsumi, in obligationem quoque consequenter ipsum consensisse: sed ejus firmitas pendet ex consensu, qui eo tempore, quo signa sunt edita, fuit. At vero iste consensus in ebrietate tali, quæ mentis usum penitus sopivit, nullus fuisse censetur, eo quod res, de qua agitur, non intelligitur. Quod autem minores, qui jam rationis usu gaudent, se nequeant obligare, siquidem ea obligatio oneri ipsis sit futura, ex lege naturæ non est, sed positivis duntaxat legibus introductum. Idque quia ista ætas communiter prodiga, suarumque rerum parum curiosa captatorum expilationibus est exposita: & quia animo flexilis, inconsultoque impetu ferri solita, facile permoveri potest, ut in id consentiat, quod minime omnium rebus ipsius conducit. Qua de causa tutorum aut curatorum auspicio isti ut contraherent, eædem leges constituerunt.

§. 19. Hic ubi de consensu agitur, commode quoque de Errore in pactis subjungitur; An scilicet, si falso rem aliquam supposuerim, cujus intuitu obligationem admiserim, ea de causa obligatio sit nulla? Quod affirmandum; idque quia consensus fundabatur in præsumptione istius rei, quæ ubi secus sese habet, consensus omnino nullus fuit, nullaque obligatio; quippe cum quævis conditionalia cum conditione,

tionem, cui superstruuntur, stent cadantque. Et hoc locum habet non solum, si error fuerit circa substantiam physicam rei, de qua pactum initur, sed etiam si circa qualitatem, quam peculiariter ante oculos habui, dum contraxi. Sic nullum est pactum, non solum quando v. g. ab altero Davum servum emi, quem Syrum credebam; sed etiam v. g. quando co-
 quere non novit, quem ego ad eum potissimum usum comparare volebam, si scilicet talem me servum quærere professus sum. Nam ejusmodi qualitas etsi ad substantiam physicam rei non pertinet, in pactis tamen sæpissime contingit, ut qualitas alicujus rei præprimis spectetur, ipsa autem ejusdem substantiæ non nisi in accessorii necessarii loco habeatur. Error igitur circa essentiam objecti, de quo contrahitur, qua talis, contingit, adeoque pactum redditur irritum, quando istud, quod ad contrahendum aliquem movit, falso fuit suppositum, sive id substantia physica rei sit, sive qualitas duntaxat. At vero vix errorem intervenisse dici potest, quando illud non adparet, quod pro conditione non fuit suppositum, expresse aut ex natura negotii. Tale enim ipso patientium judicio ad contractus firmitatem nihil facere ducitur. Quod si vero quis negligens fuerit in re exploranda, & errore ejusmodi, quem evitare poterat, discutiendo, tenetur alteri damnum irritum ejusmodi promisso aut pacto datum sarcire. Enimvero ejusmodi errores frequentius in promissis, rarius in contractibus contingere possunt; quia hæc res, de qua convenitur, una cum qualitatibus, quas contrahens ob oculos habet exprimi sigillatim debent, aut ex ipsa negotii natura, aliisve circumstantiis suppositæ intelliguntur. His enim incognitis sane in rem ipsam consentire contrahentes ne-
 H 2 queunt.

queunt. Quando igitur qualitates illę expresse aut præsumte in re conventa, postquã exhibita fuit, non adparent, proprie non ex errore meo contractus est irritus; sed ex fraude aut imprudentia ejus, qui rem qualitatibus debitis defectã exhibuit. Quę fraus facit, ut mihi à contractu resilire liceat, vel alterum ad defectũ supplendum, damnũq; inde datum pensandum adigere. Idque locum habet non tantum, si paciscentes bonã fidem expresse invicem stipulati sunt aut spondeverunt, puta, si inter absentes fuerit contractũ, aut si rem ab emtore non perlustratam venditor tanquam legibus pacti respondentem tradiderit: sed etiam quando qualitatũ istarum defectum alter post intervallum demum deprehendit. Præprimis ubi illæ exteriore adspectu, aut ab imperito artis deprehendi nequeant. At quando qualitatis alicujus defectus ab altero deprehensus fuit, & is nihilominus rem acceptat, in istum quoque defectum consensisse censetur, adeoq; pactum eã de causã non redditur irritum.

§. 20. Obligare autem me possum, siquidem validior obligatio id non impediverit, cuicumque mea obligatio quovis modo innotescere, aut qui eandem acceptare potest. Imo & illis, qui pro tempore eam intelligere nequeunt. Nulla enim ratio videtur obstare, quo minus se quis minorenni etiam citra tutoris auctoritatem valide obstringere queat, siquidem negotii natura, quo conditio ipsius melior redditur, nullam præsumendi ansã det, ipsum, intellecta re eandẽ repudiaturũ. Nec si quæ forte in ipso deprehendantur vitia moralia impediunt, quo minus obligationi meę admittendæ habilis sit. Nã multa vitia obligationẽ omnino non tangunt, & quæ fors fidem suspectã possunt reddere, ipso contractu pro invalidis ad impediendam acquisitionẽ juris per obligationẽ factã judicantur, cũ
alias

alias nihil inter ipsos ageretur, nisi istis exceptionibus renunciaretur. Alia auté ratio est, cur, quando in eodé negotio alter fidem adversum me non servat, nec ego amplius tenear. Quia omnia pacta pro fúdaméntali conditione supponunt invicem paciscentiú fidem, quam ubi unus abruperit, alter quoq; statim eadem solvitur.

§. 21. An vero & illi obliger, qui scelere suo necessitatem mihi obtulit paciscendi, paulo difficilior est explicatu. Equidem proprie heic non quæritur de illis pactis, quæ v. g. cum latrone non quatenus tali ineuntur, quæ quo minus servanda sint vix dubitari potest. Et hoc sensu capiendi videntur, qui generaliter loquuntur, fidem latroni datam esse servandam. At vero aliter statuendum judicamus de illis pactis, ad quæ cum latrone ineunda vi ipsius injusta compellimur: v. g. an si latroni, ne vitam eripiat, nos soluturos quid polliceamur, ex violentia ejus intutum subducti locum, id quod polliciti sumus præstare teneamur? De legibus equidem civilibus nullú est dubium, quæ si pacta ejusmodi servari non vetant, saltem ut ea omnino servemus non compellunt; nec latroni actionem concedunt, quippe societatis civilis hosti, qui deprehensus velut nocens bellua è medio solet tolli. Nec naturalis heic obligatio videtúr adesse. Cum enim de jure naturæ, qui per injustú metú quid alteri extorsit, id restituere teneatur, adeoq; ejusmodi latro tantú mihi de jure naturæ debeat pensare, quantú ipse per pactum tale mihi eripuit, per compensationé velut tolli obligatio intelligetur, si non solvitur id, quod statim restitui debebat: ac stultum foret sponte, quod ob vim promissum fuit, solvere, postquam scilicet in tuta quis jam evasit loca, ac deinde damni sui compensationem vi ab eodem velle extorquere, præsertim cum eo ipso, quod promissum à me exigit,

profiteatur, se *damnum datum mihi nolle restituere*, Nec magis videtur is teneri, qui in ejusmodi casu pro altore fidejubet, etiam si hic ex metu proprie sese non obliget. Nam cum fidejussio sit velut firmamentum accessorium pacti principalis, absurdum videtur, saltem de jure naturæ, accessorio plus efficaciz inesse, quam primario pacto, aut laxius obligari principalem debitorem, quam qui ejusdem obligationem, si iste eam non impleverit, suscepturum se promissit. Secus tamen videtur, si tertius obligationem propriam, & quæ non dependeat ab obligatione capti, aut eidem succenturietur, cum latrone contrahat. Huic enim neque metus injustus est illatus, neque exceptiones capti ipse mutuari potest, quod non hujus, sed proprio se nomine obligarit, nec suam obligationem illius obligationi, quæ nulla fuit, superstruxit. Quod si vero obsides dederit, aut de sociis quosdam in latronum potestate reliquerit captus, quoad promissa repræsententur, tenetur non ex pacto cum latronibus, sed ex eo, quod ipsa cum obsidibus intercedit. At vero si juramentum intervenerit, putamus captum teneri ad præstanda promissa; non quod ex eo latroni peculiare jus enascatur, quippe cum juramenta velut substantiæ obligationis, quantum ad eum, cui quid promittitur, nihil superaddant, nec ex iis in foro humano, saltem in hoc casu, peculiare jus nascatur: sed ob reverentiam divini Numinis, cujus misericordiz, nisi promissum servet, renunciavit. Ac præstat numerum jacturam facire, quam minus honorifice divinam majestatem habuisse.

§. 22. Id quoque explicandum, an cum hoste quali obligationem possim contrahere, seu an pacta quæ cum hostibus incuntur sint valida? Ea sunt duorum

rum generum ; versantur enim vel circa bellum finiendum mediate aut immediate , vel circa quasdam res præstandas durante statu belli: Illa quin de jure naturæ obligent dubium esse non potest. Cum enim bellum tantummodo velut extraordinarium modum inter se agendi hominibus natura indulgeat , & illud, quantum salus nostra fert, vitare, aut componere jubeat, id quod citra pacta fieri nequit; intelligitur utiq; eandem quoque adstringere ad servanda pacta , quæ istius finiendi causa ineuntur. Idque mos gentium ob favorem & necessitatem pacis eo usque extendit, ut in facienda pace quoad justitiam belli suscepti plerunque utraque pars exæquetur , nec exceptio metus injuste illati ad ejusmodi pacta extendi permittatur; quod alias nullus finis aut modus bellorum ejusmodi , frequentium sane , esset futurus. Sub his comprehenditur fides data de securo accessu & recessu eorum, qui negotium pacis tractaturi sunt. Item pacta induciarum , quibus hostilitatis exercitium plene suspenditur, siquidem ad plenam pacem reducendam spectent. Quod fieri intelligitur, si expresse fuerit conventum , ut iis durantibus media pacis componendæ adhibeantur. Enimvero secus videtur de illis pactis , quæ statum bellicum seu hostilitatem non tollunt, neque ad eam tollendam spectant. Cum enim status belli qua talis proprium agendi modum vim agnoscat , quemadmodum pacis inter homines instrumentum fides , nulla omnino inter hostes obligatio , (quippe quæ fide stat,) de jure naturæ contrahi potest, nisi utrique contestentur, sese composito bello pacem amplexuros. Nec prodest significasse, se licentia hostilitatis heic non usurum. Implicat enim, postulare, ut alter fidem meam sequatur, quod in pactis fit, & nihilominus profiteri, se velle manere

hostem, id est, qui quacunq;ue via ipsi nocere velit. Nec obstat, quod supra dicebamus, qui inter se contrahunt, eo ipso renunciaſſe exceptionibus, quæ ex alterius persona defumta metum facere poſſunt, ne alter fidem fallat. Iſthæc enim præſumtio non poteſt locum habere inter eos, qui expreſſe adhuc hoſtilitatem profitentur inter ſe continuandam; ac potius præſumendum eſt, eos fallere inter ſeſe ejuſmodi umbraticis pactioibus velle. Quin nec alteri, qui ejuſmodi pacto decipitur; novum aliquod juſ adverſus decipientem oriri poteſt, quippe cum jam ipſa hoſtilitas adverſus hoſtem juſ in infinitum vim exſerendi præbeat, ſaltem citra impedimentum juſ alicujus in ipſo hoſte exiſtentis. Itaque ſi ſolum juſ naturæ ſequamur, nihil efficaciam ejuſmodi pactis tribuemus, niſi quantum præſens rei conventæ exhibitio, aut expedita facultas fallenti paria reponendi oſtenderit. Introduxit tamen moſ gentium cultiorum, uti complura in favorem fortitudinis bellicæ; ita hoc quoque, ut talia pacta debeant valere, quæ ad ſtatum belli tollendum non pertinent. Qualia ſunt, induciæ paucorum dierum ſepeliendis mortuis, pacta cum præſidiariis urbium ſeſe deditum, ad ſuos dimittendis cum facultate ſtatim contra nos arma iterum gerendi, promiſſio de tranſitu certis perſonis hoſtilibus per præſidia noſtra concedendo, & ſimilia. Quemadmodum & ex eodem more profluxit, ut circa hoſtilitatem reſtringendam, & cum moderamine certo exercendam hoſtes valide conventionem inire poſſent; puta ut certa loca, tempora, perſonæque hoſtilitati proſuſ aut certo duntaxat mali genere eximerentur, item ut certa nocendi inſtrumenta non adhiberentur, &c. Expedire enim rebus humanis vide-

videbatur quædam velut commercia belli constituere, postquam per libidinem belligerandi non pauciores futuri erant, qui indigna passuri, quam qui facturi essent.

§. 23. Cæterum etsi ad contrahendam inter homines obligationem ordinariè requiratur, ut consensus paciscentium utrinque per signa usitata exprimat: contingere tamen solet, ut pactum coëat, consensu in formulam pacti per signa non expresso, sed sola voluntate præsumpta ex negotii natura, quod inter eos intercedit. Eaque vocantur pacta tacita, quæ ita contrahuntur, ut vel principale negotium constituent, vel pacto expresso accedere, ac ex eodem fluere intelligantur. Ex priori genere sunt, v. g. si quis tanquam peregrinus in civitatem aliquam exteros amice tractare solitam accedat; ille etsi nunquam expresse fidem dederit, tacite tamen & ex ipso accessionis actu fidem dedisse censetur, quod pro ratione status sui velit sese accommodare legibus istius civitatis. Unde ipse iterum ab eadem defensionem sui temporariam tacite stipulatus est. Sic quando absentis negotia geruntur, pactum existit tacitum, quo postquam unus operam suam rebus alterius accommodavit, alter eam pensare cum sumptibus factis tenetur. Sic qui in diversorio ad mensam adsidet, etsi nullum cum hospite verbum circa pretium commutet, ex ipsa tamen rei natura ad id solvendum se obligasse intelligitur; quod notorium fit, nemini gratis heic cibum præberi. Ex posteriori genere sunt v. g. Si quis cum altero paciscatur de aditu in aliquem locum concedendo, etiam de reditu convenisse judicatur, etsi expresse de hoc mentio nunquam sit facta, quod alias priori pacto nihil actum fuisset.

Sic qui pacto consentit, ut exteri in sua civitate mercēs emant, utique etiam consensisse intelligitur, ut easdem exportent. Quemadmodum etiam absurdum est v. g. vendere alicui agrum, non autem concedere velle, ut eundem isto in loco possideas, sed postulare, ut in alium locum ipsum transportes. Sic qui cubiculum in ædibus suis mihi locat, concessisse etiam judicatur usum earum partium, quibus carere nequimus, puta januæ & viarum, quæ ad illud ducunt hæctenus, ut foras prodire, ac redire liceat. In ejusmodi autem pactis tacitis ad id tenemur, quod communiter illi, qui circa talia expresse conveniunt, pacisci fuerunt.

§. 24. Porro cum in quibusvis obligationibus in eo, quem illæ spectant, seu cui jus aliquod iis quaeritur, consensus requiratur acceptandi alterius obligationem, seu jus per hanc translatum, isque vel proprius vel vicarius, expressus per signa animi sensum testantia, patet quid censendum sit de votis seu obligationibus sponte accersitis adversus DEUM. Scilicet non posse ea valide suscipi, nisi aut ipse DEUS revelaverit, se ea acceptaturum, aut aliquis sit constitutus, qui eorum cognitionem inter homines exercent. Alias enim constare homini non potest, an DEUS velit ipsum obligari, an vero minus. Præsertim cum vota circa ejusmodi res debeant concipi, quæ DEUS per modum præcepti antea à nobis non exigebat, sed quæ in nostro erant arbitrio positæ, facere an omittere vellemus. Nam & implicat, quod necessario alias faciendum erat, tanquam indebite factum alteri velle imputare; & constare nobis non potest nisi ex revelatione divina, actum aliquem neque lege naturæ præscriptum, neque aliàs à DEO præceptum, eidem gratum fore. Adeoque vota susci-

suscipere, de quibus non constat ea Deo grata fore, inutile est; talia suscepta servare aut retractare licebit, prout cujusque conscientiae teneritas aut firmitas suadet. Illud autem clarum, adversus bruta homines non posse obligari, quippe cum quo nulla nobis juris communio, nec consensus & voluntatis per signa communicatio: Quod enim quis tenetur v. g. alterius equum curare, instruere, pascere, non lædere, &c. ea obligatio non ad pecus, sed ad hominem, qui illud possidet, refertur.

§. 25. Id quoque heic expediendum, an quis suo actu aliquem tertio cuiquam obligare possit? Ubi distincte procedendum. Nam de eo dubium esse nequit, quin eum quis, in quem imperium obtinet, valide obligare possit, ut tertio cuiquam quid præstet, idque ut ipsi ad illud habendum jus perfectum aut imperfectum quærat: Uti nec de eo, quod quis tertio obligari queat per alterum, qui legitime ejus negotia gerit, ita ut omne jus tertio quærat, non alteri; adeoque si obligatio non impleatur, tertius duntaxat, non alter interveniens actionem nanciscatur. Illæ enim actiones nobismetipsis obligationem atque actionem pariunt, ac pro nostris censentur, quæ pro nostris nos agnituros palam professi sumus. Quod si alicui auctoritatem confero negotium meum gerendi sub formula generali, me rati habiturum, quidquid iste in eo statuerit, obligor istius actu; etiam si fors egerit aliquid præter arcana mandata, quæ in ea re ipsi sequenda soli tradidi. Nam priori instrumento tertio, cum quo contrahendum, me obligo de rati habendis illius gestis; secretis autem mandatis illum duntaxat obligo, ut sequatur mandatum meum, sibi non aliis cognitum. Nisi forte manifesto adpareat, illum

illum mala fide egisse, & per nefariam prævaricationem causam meam prodidisse. Tunc enim non videor illius gestis obligari, eo quod ista conditio in collata ipsi autoritate tacite supponatur, quatenus in ea re bona ipsum fide versari adpareat. Porro cum quisque præsumatur personis sub sua potestate constitutis injunxisse conditionem ipsius, si commode possint, meliorem reddere, ratio adparet, cur v. g. domino aut patri proficiat, si servus aut filius familias stipuletur, ne à patre vel domino petatur. Censentur enim tales autoritate patrisfamilias, adeoque ejus vice pacisci. Quod idem in odiosis, seu quæ conditionem ipsius deteriore reddunt, hautquaquam præsumitur. At vero ut ego extraneus alicui tertio, sub cujus potestate non sum, nec rebus ejus gerendis præficio, alterum obligem, sic ut nullum mihi quoque jus ipse stipuler, fieri non potest. Nam nec mihi jus inde quæritur, quod supponimus, nec tertio, qui actionem meam pro sua non agnoscit, adeoque ex solo meo actu obligationem non acceptat, citra quod nullum ipsi jus potest nasci. Inde recte leges Romanæ inutiles declararunt stipulationes puras seu citra adjectionem pœnæ conceptas in usum tertij factas; ratione adjecta, quod stipulationes inventæ sint, ut unusquisque adquirat sibi quod sua interest; ceterum si alii detur, nihil interesse stipulatoris. At per stipulationem pœnalem v. g. nisi Sejus Titio det C. aureos, pœnæ loco mihi solvet L., saltem mihi, si non tertio, jus fuit adquisitum, adeo ut si prius non præstet, proprio nomine ad pœnam expressâ agere queam, si vel maxime tertius ille suo nomine ad primariam summam agere non possit. Quod autem communiter J. C. dicunt, testatorem obligare hæredem certa legata dare legatorio, in propria locutio est, exinde orta, quod hæredi omnia defuncti bona attri-

tri-

tributa finguntur cum conditione legatorum solvendum, aut quia is primus pro possessore omnium bonorum sese gerere solet. Revera autem legata immediate à testatore in legatarium transeunt; idque exinde apparet, quod legatarius absque interventu alicujus actus cum hærede contra ipsum ad exhibendum legatum agere possit, siquidem hic universorum bonorum possessione arrepta testatoris voluntatem exsequi nolit. Quid autem de ejusmodi pacto sentiendum, ubi v. g. duobus inter se litigantibus, duo pluresve, ad quos provocatum non fuit ab istis, inter se conveniant, quod sese arbitros velint offerre, certasque concipiant leges, in quas isti pacem debeant facere, easdem recusantem pro hoste tractaturi? Ubi hoc quidem certum est, posse istos arbitrorum munus sibi arrogantes sese invicem tali conventionem valide obligare, ne aliter quam conventum fuit istorum sese bello immisceant, & reliquis potestatem fieri per vim secus facientem adigendi, ut pacto stet. Etsi hoc in istis arbitris necessario requiratur, ne ulla in ipsis sit peculiaris obligatio, alterutri bellantium auxilia præstandi. Nam ubi hæc adest, non potest se pro arbitro gerere, qui in partes descendit. At vero ut iidem litigantes decreto suo obligent, & in recusantem justam bellandi causam accipiant, id nulla ratione fieri potest. Nam, (quod supponitur,) litigantes in eos nunquam compromittere, aut ipsorum sese arbitrio subjecere, unde fortasse in detractantem insurgendi aliquis color sumi posset. Etsi hoc inter judicem & arbitrum intersit, quod ille sententiam suam litigantibus amplectendam pro imperio injungat, quæ facultas huic haut quidquam competit. Alterius autem nobis non subditi controversiâ sibi decidendam sumere, sententiamque suam ipsi sequendam velle obtrudere, est imperium usurpare, quod neque neque

neque consensus alterius aut pactum cum eodem nobis contulit. Tale imperium tantum abest, ut agnoscere alter teneatur, ut potius contra ejusmodi arbitros injuriarum agere possit, tanquam qui libertatem ipsius imminuere præsumant. At vero illud prorsus intolerabile est, si isti sententiam ferant, causa utrinque nondum liquido perspecta atque cognita, partiumque rationibus & excusationibus non auditis. Hos enim non paci componendæ incumbere, sed prætextum bello sese immiscendi quærere liquido adparet.

§. 26. Observandum porro est, quod plures personæ, quamdiu in unam personam moralem compositam non coiverunt, quidquid agunt, aut quaslibet obligationes contrahunt, ut singuli agant & contrahant; adeo ut tot sint actiones & obligationes, quot sunt personæ. Unde etiam si quis in aliqua multitudine extiterit, cum qua ipse in unum corpus morale non coaluit, in qua plerique, aut cæteri omnes aliquid agant aut contrahant, nec tamen ipse in id consenserit, aut alias de eodem participaverit, non tæcisse censendus est. Adeoque peregrinus non tenetur actibus aut obligationibus istius civitatis, in qua diversatur, contractis ab eadem, qua tali, quo ipse ibi fuit tempore, nisi ipse peculiariter adeas concurrerit. At vero, quando plures personæ ejusmodi pactum singuli cum singulis ineunt, sese velle certum negotiorum suorum genus communiter cum illis curari, siquidem in unam aliquam formam ea expediendi consenserint, ac post forma aliqua communiter adprobata cum certis personis contraxerint circa administrandam curam communis rei: ea pacta vinculi instar sunt, quo omnes illi, qui ita contraxerunt unius personæ moralis rationem,

tionem habent, seu familiae, seu collegii, seu civitatis, aut quocunque nomine veniant. Ex quo fit, ut quidquid ab illis, queis communis rei cura commissa, agitur aut contrahitur, in id omnes ista societate comprehensi consensisse, atque obligationem exinde contraxisse intelligantur: ita tamen, ut omnes una obligatione teneantur, (non singuli peculiari aliqua) quæ easdem affectiones habet cum obligationibus inter singulos contractis, nisi si qua consensus gentium peculiare observationes circa illas introduxit.

§. 27. Duo itaque pacta ad societatem ac præprijis civilem constituendam concurrunt, unum singulorum cum singulis, quod velint communi consilio res suas invicem junctas administrari; alterum, quod cum illis inicitur, quibus salutis communis cura committitur. In priori necessario requiritur omnium & singulorum consensus, quem qui non exprimit, hautquaquam per pluralitatem votorum obligatur ad adjungendum sese cætui isti, sed extra eam societatem manet. Est porro hoc pactum vel absolutum, quo quis absolute sese obstringit adhærere cætui illi, quæcunque demum administrationis forma pluribus arriserit; vel pro conditione supponens, siquidem introducatur forma regiminis ipsi probata. Posteriori casu itidem singulorum consensus requiritur, quem qui non significat, pro membro societatis non habetur. Priori autem casu plurium consensus pro universis accipitur, adeoque vi pacti prioris obligabitur per pluralitatem votorum, etiam cui forma gubernationis non arridet. Nam qui ita absolute cœtui alicui sese obligat, cum non possit postulare, ut reliqui omnes ipsius sententiam sequantur, censetur se obligasse ad ratihabendum, quod maxima pars ad-
proba-

probaverit; cum alias nulla negotii expediendi ratio queat inveniri, & citra hoc pleraque ejus generis pacta in nihilum sint casura. Inde in omnibus fere societatibus, quæ per plures administrantur, receptum est, ut plurimum suffragia habeant vim universorum, etiamsi interdum contingat; pauciorum sententiam rei communi magis proficuum & decoram. Nam circa constitutiones ejusmodi universales, cum nullum fere inveniatur medium negotia expediendi, quod omni careat incommodo, sequendum est, quod ut plurimum expedit. Hinc imperitus admodum sit necesse est, qui ita velit arguere; cum naturæ conveniens sit, ut quod à prudentioribus profectum est, prævaleat ei, quod ab imprudentioribus profluxit, naturæ repugnare, ut sententia imprudentior plurimum prævaleat sententiæ prudentiori pauciorum, adeoque ut illi hos queant obligare ad aliquid imprudentius suscipiendum. Multo autem absurdius erit, si id quoque ad Monarchas extendatur, ac si imprudentioribus eorum pactis aut jussis subditi non obligarentur. Implicat enim, esse Monarcham, & subditis competere facultatem judicandi de actis ipsius, prudenter an secus suscepta sint, cum hoc effectu, ut si minus prudentia visa fuerint, iis non possint obligari. Nec magis prius illud potest admitti. Quis enim judicium feret, utra sententia prudentior? Non certe ipsæ dissidentes partes; nec enim illi horum judicium accipient; & quotusquisque est, cui non sua magis quam aliena placeant? Ergo alterius judicio erit standum, quod non minoribus implicitum est difficultatibus, cum ipsius quoque arbitri prudentia aut integritas facile in controversiam vocari possit, ut ad hanc quoque discutendam alio arbitro opus sit, & sic in infinitum. Ne dicam

dicam, quod plerumque istę res ita sint comparatę, ut commode ad arbitros extra societatem deferri nequeant. Commodissimum igitur visum, ejusmodi inire rationem, quę nihil difficultatis aut obscurę disceptationis haberet; qualis est numerus suffragantium; presertim cum communiter presumptio prudentię pro pluribus militet, saltem circa res communi hominum perspicacię expositas. Nec jus naturę statim jubet irritas esse obligationes, quę vel ab imprudentioribus, vel paulo imprudentius suscipiuntur. Cum enim tantum agatur de commodo aliquo aut incommodo circa bona fortunę; (illud enim pactum proprie dicitur, imprudenter initum, quod incommodum aliquod bonę fortunę infert;) potestas sane homini competit, circa illa bona commodum aliquod negligendi vel incommodum admittendi, adeoq; firmiter se per jus naturę tali imprudentius suscepto pacto obligare poterit.

§. 28. Ut autem liquido possit judicari, quęnam obligationes Rectorum societatis, & qua ratione singula membra stringant, & quę contra obligationes exactibus membrorum in rectores aut ipsa membra redundent in antecessum tria sunt notanda. 1. Obligationes quasdam oriri ex conventionem seu pacto aliquo; quasdam ex delicto. 2. Inter pacta quędam terminari immediate & ultimato in persona velut singulari paciscentis; quędam autem mediate vel immediate in societatem ejusque res tendere, in iisque efficaciam suam ultimato exerere. 3. In delicto esse vel reatum tendentem in personam delinquentis; vel obligationem ad restitutionem damni dati, quę in bona delinquentis fertur. His suppositis adferimus. I. Obligationes ex pacto ultimato & immediate in persona alicujus terminato non stringunt alios præter ipsam personam paciscentem. Sic v. g. pactum

I

matri-

matrimoniale: immediate terminatur & ultimato in personis inter se contrahentibus, ideoque alios haut-quidquam stringet. Inde si Princeps alicui fœminæ matrimonium promiserit, nemo ex tota civitate præter ipsum in uxorem eam ducere tenebitur. II. In delictis reatus non transit ad alias personas societate comprehensas, nisi ipsi efficaci consensu, auxilio aut alia ratione ad ea concurrerint. Ea enim quominus fierent neque in se, neque in sua causa, penes alios fuit. Non in se, quod supponitur: neque in sua causa, puta ex vi pacti, quo cum delinquente in unum corpus morale coaluerunt. Pactum enim illud ex parte imperantis importat quidem obligationem ad prohibendum delicta membrorum societatis, quatenus ad conservationem pacis necessarium est, sed moraliter duntaxat, i. e. per promulgationem legum, comminationem poenarum, & decentem earundem executionem. Nequaquam autem ad physicam prohibitionem tenetur, i. e. ut facultatem physicam agendi ita constringat, ne omnino aliquid fieri queat. Id enim naturæ hominum adversatur, & vitæ humanæ rationem prorsus subvertit. Inde Princeps aut magistratus, si moralem non intermisit prohibitionem, nihil reatus contrahit ex eo, quod delictum à subdito vetere aut advena, seu qui in una civitate admissio facinore in alteram confugit, fuerit commissum. Bene tamen, si super eo monitus & imploratus, quam commode poterat, quamque bono publico expedire judicabat, poenam sumere neglexerit. Nullo autem modo subditus de alterius subditi delicto participat, nisi ipse ad illud quacunq; ratione concurrerit. Nam & facultas & obligatio prohibendi alterius delicta ex potestate in alterum seu imperio profluit, quod inter illos nullum est.

Æqualitas

Æqualitas enim facit, ne alter alterius facta præstare possit, quippe cum per eam effectus prohibitionis moralis in nihilum recidat, ut ex illis, quæ de lege dicemus, adparebit. Nec vero ex Principum delicto subditi reatum contrahunt, nisi ipsi ad illud quid directe contulerint. Nam neque pro præsentis statu id prohibere possunt aut debent, ne moraliter quidem; neque ex pacto illo, quo talem illi potestatem contulerunt, ut ab ipsis non possit in ordinem redigi, reatus in eosdem redundat. Hautquam enim ipsi pacto illo eundem ad peccandum adstrinxerunt, aut impulerunt; multo minus autem, quam ante collatum in ipsum imperium velut in æqualem non habebant prohibendi peccata potestatem, post collatum imperium accipere. Hoc enim aperte implicat; quemadmodum & illud, potestatem inter Principem & subditos esse velut reciprocam, ut tam ille horum, quam hi illius delicta coercere possint aut debeant. Ex quibus patet, non posse plecti pœna proprie dicta Magistratum pro delicto subditi, nisi in prohibendo illo quidquam, quod præstare debebat, intermiserit; neque subditum pro delicto concivis aut ipsius Principis, nisi is ab initio aut ex post facto de eo participaverit. III. Obligationes ortæ ex pacto à Principe aut rectoribus societatis ut talibus initæ, aut obligationes ex delicto eorundem, quantum ad restitutionem damni, universam societatem, singulaque membra, (pro ratâ quodque parte) stringunt. Fundamentum hujus adfertionis petendum est ex pacto subditorum cum imperantibus. Qui enim alicui imperium, publicæque salutis curam, ac de ea disponendi plenam committunt potestatem, eo ipso sese obligant, se pro sua quemque parte collaturos, quod ille tan-

quam salutis publicæ necessarium aut utile ipsis injunxerit. Præsumuntur autem omnes obligationes, quas imperans cum aliis circa negotium aliquod publicum contrahit, spectare ad salutem publicam; imo qualescunque sint, à subditis pro talibus agnosci debent, quippe quibus non competit facultas de mediis, ad salutem publicam ab imperante adhibitis, cognoscendi aut judicandi cum hoc effectu, ut obligatio ipsorum à proprio judicio suspendatur. Hoc enim omnino absolutum imperii jus, quod heic supponimus, respuit. Inde claret, subditos ad solvenda quævis debita à Principibus boni publici causa contracta teneri. Quod autem æs eorundem privatum attinet, siquidem certos ipsi redditus pro impensis privatis habuerint, de jure naturæ non videntur subditi ad id solvendum directe & immediate teneri, & creditoribus actio non nisi in privata eorum bona competere. Consuetudine tamen inter gentes cum receptum sit, ut pro debitis Principum qualibuscunque omnia bona subditorum sint obligata, in hæc quoque manum injicere licebit; præprimis quia Principes subditorum viribus uti possint & soleant, ne privata etiam debita solvere cogantur. Quod si Princeps illas res ad quas alteri sese obligavit, non præstiterit, tenebitur populus non tantum ad primarium debitum alteri solvendum, sed etiam ad emergens ex negata solutione damnum pensandum, etli fors singuli negationem illam nunquam adprobaverint. Judicatur enim itidem civitatis bono suscepta, & in ejusdem incrementum cedere debiti retentio; quippe cum lucri instar habeat retinere, quod alias solvere tenebatur, ac quælibet singulorum civili societate comprehensorum bona certo modo inter civitatis quo-

quoque bona censeantur. Etsi de culpa perfidiæ non participet, nisi qui peculiariter eam suam fecerit.

§. 29. At vero obligationes, quæ cives singuli cum concivibus aut alienis ineunt, reliquos cives aut rectores civitatis immediate non stringunt, nisi eas aliquo suo facto in se derivaverint. Ac ex obligationibus quidem civium singulorum inter se hac ratione in imperantem obligatio derivatur. Scilicet ubi alter quod debebat, sponte præstare renuerit, ac injuria affectus ea super re auxilium imperantis imploravit, tenetur hic ex officio quantum potest efficere, ut læsus ad jus suum perveniat. Quod ubi facere negligit, ipse ex jure naturæ obligatur læso damnum pensare. Enimvero ob vim imperii illa obligatio læso nullam dat facultatem in foro humano de illo debito ipsum conveniendi. Qua de causa neque cæteri concives læso satisfactionem præstare tenentur, neque ipse ullo titulo ab iis eandem postulare potest. Quippe cum cives inter se pactum iniverint, quod controversias suas tantum ad imperantes suos referre, suumque jus eorundem auxilio persequi velint, atque eorum judicio absolute se submiserint, Id quod extranei non fecerunt. Unde si civis extraneo quid debens id præstare detrectaverit, & læsus rectorum civitatis auxilium super ea re frustra imploraverit, non modo rectores civitatis, sed & consequenter tota civitas ad id damnum pensandum tenetur. Quippe cum pro lucro civitati impu-
tetur, si quis concivis, alieno quod debet non solverit. Cæterum in ejusmodi casibus de jure naturæ Principes primario obligantur, consequenter autem cives singuli, & hi quidem non in universum debitum, sed pro rata quisque parte;

quemadmodum in societatem coeuntes ad ferenda ejusdem onera singuli sese non in solidum, sed pro rata duntaxat parte obligarunt. Unde exterus injuria affectus primo quidem in Principe ejusque bonis peculiaribus jus suum persequi debebat, nec ab uno aliquo, aut paucis civibus totum, in quo læsus fuerat, sed duntaxat quantum singulorum portio ferebat, exigere poterat. Enim vero quia difficillimum hac ratione exteris erat ad jus suum pervenire, more gentium introductum, ut pro debito civitatis aut capitis ejus vel originario vel in se derivato ex denegata aliis justitia, teneri & velut tacite oppignorari intelligerentur omnia bona corporalia & incorporalia eorum, qui tali societati aut capiti subsunt; idque non tantum ut singuli pro rata tenerentur, sed etiam eventualiter in solidum, ita tamen ut à civitate sua ipsis restitui debeat, quod supra portionem suam solvere sunt coacti. Hinc extraneus, qui à civitate aliqua, sibi quod debetur, obtinere nequit, bonis quorumcumque civium ejusdem civitatis debito suo equipollentibus injicere manus potest. Quale jus usurpare necessitas adëgit, quippe cum peculiaribus Principum bona sæpe non tam facile in manus pervenire possint, quam privatorum, qui plures sunt; & solent membra alicujus societatis facilius à se invicem jus consequi, quam exteri, quorum exigua sæpe habetur ratio. Et commodum ex hac obligatione omnibus populis erat commune, ut qui nunc eo gravarentur, alio tempore indidem sublevari possent. Quod si quis tamen accurate rimari velit, ejus rei fundamenta in ipso quoque pacto civitates constituyente, & consequenter in ipso naturæ jure deprehendet. Etsi enim, qui in civitates coeunt, hautquaquam vulgaria rerum dominia tollant aut confundant, seu communionem bonorum introducant;

cant; (id quod ubi factum esset, cum omnia, quæ quis ex pacto cum extraneo adquisivisset, immediate bonis publicis adcrevissent, sine dubio quoque bona eadem tenerentur ex eo, quod alter in isto pacto sibi tanquam æquipollens stipulatus fuerat:) tamen cum omnia bona singulorum civium uni dominio eminenti sint subjecta, in unum quoque hæctenus coaluisse intelliguntur, quatenus ad conservationem societatis civilis faciunt: Inde est, quod is, penes quem est dominium eminentis, i. e. qui summum imperium in civitate obtinet, possit imperare civibus, quantum quisque conferre debeat ad tolerandos sumtus publicos, aut ubi necessitas moram non fert, à paucis unde commodissimum est sumere quantum res poscit, post ab universis istis restituendum. Idem porro dominium cum etiam ad servanda singulorum bona sit institutum, quæ quo majora fuerint, eo facilius à singulis onera tolerentur, adeoque quæcunque bona ad istius civitatis membra perveniant, aliquatenus in singulorum commodum redundent: inde fit, ut singuli quoque certo teneri modo possint ex obligatione, quæ bona quæcunque sub ista societate comprehensa sequitur. Quod contingit potissimum, quando extraneus aliquis via ordinaria id, quod sibi à membro aliquo civitatis alterius debetur, consequi non potest. Tunc enim favor ad debitum meum perveniendi jus mihi indulgere videtur ex quorumcunque bonis de ista societate meum mihi vindicandi, cujus viribus ex singulorum conjunctione constantibus debitor meus regitur. Quod idem consuetudo populorum adprobavit. Ex quibus fontibus jus repressaliarum derivandum est.

§. 30. Porro illud in univèrsum notandum circa

I †

obli-

obligationes, quæ in res ejus, qui obligationem contrahit, tendunt, eas transire cum bonis in eum, qui originarii debitoris hæres est. Quales sunt obligationes, quæ versantur circa præstandam alteri rem quampiam, quæ in commercium inter homines solet venire. In his enim præprimis alteri datur jus & actio ad bona ejus, qui se obligat, pro quantitate debiti. Inde est, quod cum hæres de antecessoris sui delictis non teneatur, de ejus tamen ære alieno possit conveniri, quippe cum prius creditori in ea bona jus competat quam hæredi. In societatibus autem ac præprimis in civitate debita semper societati adhærent, donec solvantur, etsi singula membra fuerint mutata, immo etsi nemo fors de iis superstes sit, qui primo illud debitum contraxere; ac mutata licet forma accidentali civitatis, puta si ex monarchia facta fuerit democratia, & contra. Omnes enim, qui illi se societati adjungunt, uti præsentia ejus bona ac demceps adquirenda sibi stipulari, ita ad præsentia ejusdem onera toleranda se obligare intelliguntur. Unde qui jam civis fit, ad illud quoque æs alienum pro rata solvendum tenetur, quod multis retro annis civitas contraxit. Et habent hoc civitates, ut & aliæ societates, ut licet singula membra alia aliis succedant, & mutantur, ipsæ tamen perpetuo eadem maneant, quamdiu communitatis nexum seriemque retinent atque unitatem. Quod si vero in civile bellum, adeoque in duas partes discesserint cives, ibi certum est, quamdiu dissensio manet, unam partem non tangi obligatione ab altera parte contracta. At ubi dissidentes iterum in concordiam unamque civitatem coiverint, dispiciendum, quænam pars Reip. instar retinuerit, quænam velut rebellium aut seditiosorum speciem habuerit. Illa omnia rite & tanquam ex legitima potestate gessisse censetur,

tur, alterique parti imponit necessitatem adprobandi res à se gestas, adeoque post secessionem uniti iterum secedentes obligantur ad solvenda debita interim contracta etiam eo fine, ut ipsi in ordinem redirentur. Quod in secedentibus locum non habet. Hi enim quidquid egerint ut privati agere censentur, adeoque debita sua directe ad civitatem non devolvunt, nisi vel peculiariter fuerit conventum, vel ipsi per vim summam Reipubl. sibi adseruerint, reliquis devictis. At quando obscurum est, æquali partium dignitate, utra pars Reip. instar habeat, res dijudicanda erit, siquidem placidis componantur mediis, ex conventionibus, (ubi partium æqualitas æqualem faciendam suadet obligationem, ita ut utrorumque debita omnes conjunctim solvant,) vel si ferro ac vi dissensionis finis imponatur, victoria ostendet, quænam pars pro Republica sit habenda. Quod si vero quis jure belli civitatem occuparit, illi nihilominus, quibus civitas ista ære alieno fuit obligata, siquidem extra civitatem eam sint constituti & non hostes fuerint occupantis, debita sua ab occupante ex bonis civitatis solvenda petere possunt. Nihil enim hec rationis est, cur tertio jus suum auferri debeat, quod in bonis civitatis istius fundatum à quocunque possessore, in quantum ille validius jus non obtenderit, vindicari potest. At si creditor ista civitate comprehendatur, jus illud per victoriam victori adcreset.

§. 31. Ex iisdem quoque potest colligi, fœdera, quæ populus aliquis, in quo summa potestas est penes plures uno, in se, esse realia uti vocant, seu continuo durare, etiamsi personæ Reipubl. administrantes fuerint mutatæ; quippe cum, uti jam dictum,

quamvis personæ mutantur una semper eademque præsentium & præsentibus succedentium civitas censeatur. At vero an in Monarchia antecessoris fœderibus ad ipsius personam non expresse restrictis, teneatur successor, in quem summa potestas immediate pleno jure transmittitur, difficilius explicatur est. Ubi proprie non est quæstio de pacificationibus, neque de ejusmodi pactis, quibus jus aliquod ab uno paciscentium in alterum fuit translatum, uti fit in donatione, venditione, & similibus contractibus. Nam per pacificationes antegressæ injuriæ, quæ bello causam dedere, prorsus extinguuntur, conditionibus utrinque expletis: & per ejusmodi pacta qui rem aliquam transfert, nihil omnino in ea juris sibi retinet. Unde successor neque pacem ab antecessore factam, ni nova emergat causa, tollere, neque contractus aut donationes, nisi hæc fortasse jure aliquo invalidæ fuerint, retractare potest. Nec proprie dubium est de ejusmodi casu, quando, impleto jam pacto ab uno, alter antequam suum quoque præstiterit, mortuus fuerit, an successor æquipollens exhibere teneatur? Cum enim id, quod sub conditione retributionis præstitum fuit, in Reip. usum cesserit, aut saltem ea intentione fuerit exhibitum, patet sane, nisi paria reponantur, alteri jus in rem conditionaliter exhibitam remanere, adeoque qui in imperium istius successit, ad restitutionem rei exhibitæ, aut ejus, quod velut æquipollens in fœdere fuit expressum teneri. Remanet igitur controversia duntaxat, an ex fœdere ab antecessore inito (circa res antea indebitas invicem præstandas,) in quo vel à neutro quidquam adhuc fuerit præstitum, vel quæ invicem exhibitæ sunt, æqualia fuerint, successor quoque obligetur, antequam proprio consensu

sensu se ad id adstrinxerit? Heic aliis commodissimum videtur, ex ipsa foederis formula rem decidere. Scilicet ut reale iudicetur, si additum fuerit, ut sit perpetuum; si factum sit in bonum regni, aut cum ipso & successoribus, aut ad tempus definitum. Item ut ex materia ipsa conjectura fiat, ita ut favorabilia credantur esse realia, odiosa vero personalia. Enimvero ex natura ejusmodi obligationum accuratius inspecta patet, quid in universum heic sit definiendum. Certum igitur est, obligationes primario stringere ipsas personas, quæ easdem contrahunt, aut quocumque modo suas faciunt. Unde ex omnibus obligationibus de jure naturæ actio in personam resultat. Cæterum consequenter etiam ad res ipsius obligatio fertur, ut scilicet manu iis injecta, quod ex obligatione mihi debetur, acquirere possim. Adeoque quilibet se obligans intelligitur alteri potestatem dare, ut, siquidem ipse non præstet quod debet, ille in bona sua injicere manum queat. Idque fit duplici respectu; vel quod res ipsius per id, quod alter jam præstitit, factæ sint auctiores; vel quod amore erga res suas possit adigi, ut prohibendæ illorum invasioni debitum præstet. Prior respectus facit, ut etiam extincta persona originaria obligatio in ipsius rebus hæreat, adeo ut licet bona illa ad hæredem sint devoluta, alter tamen possit ex iisdem sibi quod debetur vindicare. Alter vero respectus cum ipsa persona extinguitur, quippe cujus ratio in eo duntaxat fundata est, quod bonorum invasione alicui ægre fieri, adeoque hoc modo ad præstanda debita adigi queat. Cum autem in bonis Regis numeretur regnum, facile adparet, eo quem posuimus casu, defuncto Rege in regno haut amplius fundari obligationem, adeoque qui in istud bonum succedit, saltem ex hac ratione antecessoris fœderationem

non teneri. Relinquitur ergo, ut antecessor ipse immediate & expresse obligationem suam in ipsum transfuderit. At vero manifestum est, non posse mihi ab altero obligationem injungi, quæ post ipsius quoque mortem valeat, nisi in aliquem ex superstitionibus collata sit potestas eam obligationem à me exigendi, cumque vel hominem, id quod in illis, qui summa potestate gaudent, locum habere non potest; vel DEUM, quod fit per juramentum. Ex quo concluditur, successorem non teneri foederibus antecessoris dicto modo sese habentibus, antequam ipse proprio se consensu obliget, nisi antecessori jurato promiserit, foederis istius observationem se continuaturum: etsi hac ratione non tam ex jure foederato antecessoris sui competente, quam ob reverentiam divini Nutminis obligatio valitura sit.

§. 32. Quantum ad materiam obligationum, possunt illæ contrahi circa quaslibet res, quæ nobis præstare facultas aut potestas est. Ubi enim quid intra vires meas situm est, de quo potestas disponendi mihi relicta, ibi nihil prohibet, quo minus ad id exhibendum alteri quodam necessitatis vinculo me adstringam. Ex quo consequitur, non posse aliquem efficaciter sese obligare circa rem, quæ supra vires ipsius posita, aut in potestate ejus sita non est, seu circa quam facultas naturalis aut moralis deficit. Ubi tamen circa prius notandum, posse fieri, ut obligatio de re pro præsentis tempore supra vires posita non omni careat efficacia, quando scilicet vel res ab altero paciscentium possibilis fuit credita, vel per propriam culpam quis effecit, ne à se præstari possit. Qui enim rem aliquam pactus fuit, quam possibilem putabat, post impossibilem deprehensam, tenetur utique quantum vires admittunt de

de eadem præstare ; saltem ubi tempus ejus præstandi facultatem fors attulerit , aut quod deficit alia ratione pensare , puta æstimationem ejus offerendo , aut quod in mutua præstatione isti respondebat remittendo. Nam qui pactum cum altero de re quam inquit , primario quidem & directe spectat rem pacto expressam , indirecte autem aliud quoddam sibi bonum , quanti erat res pacto expressa. Ea quippe lege in pacto aliquis quid præstat , ut omnino utile sibi aliud adquirat. Intelligitur ergo , quando ; quod expresse designavit , nequit adipisci ; saltem æquipollens aliud sibi voluisse præstari , ne dum ipse damnum capit , alter lucrum faciat. Idque locum habet , si non ex dolo impossibile quid fuit promissum. Quod si uterque norit rem esse impossibilem , ac se id nosse invicem norint , lusisse tantummodo , adeoque nihil contraxisse judicantur.

Qui vero rem aliquam spondet , tempore pactiois possibilem , post impossibilem factam , si quidem id citra ipsius culpam contigerit , summum tamen conatum debet. At ubi per propriam culpam id accidit , poenæ quoque se obnoxium reddit. Sic qui improviso aliquo fortunæ casu solvendo non est , pro viribus quidem laborare tenetur , ut debitum diluat , quantum potest , sumto quoque sibi ad eam rem temporis spatium ; poenæ tamen propterea non potest subijci. Sed qui culpa sua decoxit , præterquam quod ad summum solvendi conatum tenetur , poenæ quoque reum sese facit.

§. 33. Cæterum heic à nonnullis quaestio satis spinosa movetur : an quis se possit obligare ad præferenda mala firmitatem animi nostri communiter superantia ? v. g. an quis possit obligari suo pacto mortem vel vulnera inferenti non resistere ? Idque negant ex hisce rationibus , quod ea mala non possit non aliquis
ex

ex necessitate quadam naturali fugere; ad impossibile autem neminem teneri. Idem quoque deprehendi ex illis, qui ad supplicium ducuntur, qui satellitibus aut vinculis coercantur; at ei qui pacto teneatur credi; ergo non videri illos pactis ad non resistendum satis obligatos esse. Inutile præterea esse tale pactum. Nam in civitate sufficere, si civitas pacto stipuletur, ne quis eum, de quo supplicium sumendum, defendat. Extra civitatem autem, cum tale pactum referatur ad aliud pactum, quod nisi impleatur, huic locus fiat; (v. g. hoc faciam; nisi fecero, spondeo me interficienti non repugnaturum:) itidem erit inutile. Nam si prius violaverit, jam in statum bellicum paciscentes fuere devoluti, per quem etiam posterius statim expirat. Denique pacto de non resistendo ejusmodi malo obligari nos duorum malorum præsentium eligere illud, quod majus malum videtur; nam mors certa majus malum est, quam pugna; atqui duorum malorum impossibile est non eligere minus. Ergo tali pacto teneremur ad impossibile, id quod naturæ pactorum repugnat. Quæ tamen ultima ratio vix admitti potest, quod ex ea inferri posse videatur, quarumlibet vim obligationum expirare, quoties quis judicaverit, deterius sibi esse obligatione stare, quam ab eadem recedere; qua ratione omnis efficacia obligationum ex proprio cujusque arbitrio suspenderetur. Ne dicam, quod hautquaquam ad obligationem requiratur, ut illius violatio non possit interdum appetibilior videri, quam ejusdem impletio. Imo postquam præstabilis judicatum obligationem violare, ejusdem efficacia adhuc durat, scilicet ut alteri virtute ejusdem competat potestas vi ab illo jus suum vindicandi. Enimvero ex natura pactorum facile patet, quid de
hac

hac quæstione sit judicandum. Pactorum enim vi ultimato huc redit, ut obligans obligatum recusantem, promissa vi adigere queat, vel etiam malo eade causa mediata aut immediate ipsum multare. De hoc malo citra reluctantiam admittendo pactum inire prorsus absurdum est. Nam cum obligationis nulla sit efficacia, nisi metu alicujus mali ex ejus violatione oriundi velut contineatur, dictum pactum iterum alio pacto poenali esset firmandam, & hoc iterum alio, & sic in infinitum. Et vero prorsus inutile est, eodem vinculi genere bis circa eandem rem aliquem velle stringere. Nam prius si ruptum fuerit, alterum quoque statim cadit. Nulla ergo ratio est cur ad poenam citra reluctantiam patiendum alter sit adstringendus. Inde quoque est, quod nemo seipsum accusare aut deferre teneatur. Nam quæ reo admoventur tormenta, proprie accusationes non sunt, neque testimonia, sed eruendæ veritatis adminicula. Ideoque non subjici solent quæstionibus, nisi de quorum facinoribus jam clara satis extant indicia; idque quod communiter nolint aliquem condemnare iudices, nisi ipse quoque agnoscat, injuriam sibi non fieri. Nec obligationi suæ contravenisse judicandus est, qui per tormenta factum suum negavit, aut nihil omnino respondit. In juramentis autem purgatoriis, quæ instar tormenti moralis habent, in causis non capitalibus ob reverentiam divini Numinis veritatem quis dissimulare non potest; etsi iudex quantum in se illi, cui juramentum defert, optionem dare videatur, ut aut veritatem confiteatur, aliquod incommodum sibi allaturam, aut misericordiæ divinæ renunciet; quorum posterius tamen nemo facere præsumitur.

§. 34. Circa illas quoque res obligationem contrahere

trahere nequimus, de quibus disponendi facultas moralis seu potestas nobis est adempta; quales sunt res legibus interdictæ. Qui enim lege alicui interdicit actionem aliquam, adimit sane potestatem ipsam suscipiendi, & consequenter facultatem de eadem præstanda alteri sese obligandi. Unde bis peccat, qui peccatum se aliquod commissurum pactus est, si id servet, etiam si juramentum quoque interposuerit. Ubi tamen notandum, quasdam res legibus interdici, de quibus tamen, ubi actu fuerit contractum, obligatio non redditur irrita, etiam si contrahentes ob id poenæ alicui aut multæ plerunque subjiciantur. Idque fere solet contingere circa actus in se licitos, sed in quibus circumstantiam aliquam jure civili duntaxat necessariam contrahentes neglexere: ubi licet fors ex jure civili irrita sit obligatio, ex jure tamen naturæ valebit. Sic & ex adverso multa, quæ contra officium aliquod legis naturæ aguntur, quia leges civiles de iisdem nihil constituunt, non statim irrita aut nulla habentur in foro humano, etsi contra legem naturæ peccetur, tam quando ad talia quis se obligat, quam quando eadem præstat.

§. 35. Porro quemadmodum indubium est, pactum circa rem illicitam non debere servari, & recte facere, qui antequam res ista illicita impleatur, resiliat: ita si factum illud turpe sit præstitum, queritur, an quis teneatur, quam alter pro eo mercedem fuerat pactus, omnino solvere? Quod nonnulli affirmant, eo quod ipsa quidem merces ejusmodi aut promissum ante crimen labem in se habeat, ut mali illex, sed quæ cessare incipiat peracto crimine, ubi obligationis vis, quæ hætenus in pendentem fuerit efficacia, sese exserat; utpote quæ ab initio non intrinsecus defuit, sed ab accedente vitio fuit impedita. Verum nos putamus

tamus, uti jus naturæ ejusmodi pacta declaravit irrita: ita quoque idem non obligare pacifcentes; ut præstita opera turpi mercedem, de qua erat conventum, omnino persolvant. Nam hac ratione irrita foret prohibitio ista de pactis circa illicita non ineundis, si post factum præstitum jure naturæ validum esset pactum. Perinde enim foret, ac si diceretur; furtum non est faciendum, sed quod quis furatus est, recte potest retinere. Et si promissio mercedis labem habuit antequam impleretur, eo quod fuit mali illex, nec labem carebit scelere perfecto, quod peccati præmium, & ad ulteriora scelera invitatio sit. Quod si igitur quis sponte, sceleris intelligens turpitudinem, operam suam obtulit, & pro ea certam mercedem sibi stipulatus est, hautquaquam credas, juri naturæ esse curæ, ut ne hujus improbitas mercede careat. Quod enim adferunt exemplum Judæ Thamari, quam meretricem putabat, promissam mercedem tanquam debitam persolvere volentis; ad id responderi potest, istic locorum concubitus soluti cum soluta licitos fuisse habitos, adeoque valide circa illos saltem civiliter potuisse contrahi. Quod si vero quis aliquem aliàs à scelere abhorrentem promissis suis, aliisque sollicitationibus corruperit, is sane tenetur ipsi saltem quantum pollicitus est præstare, non ex vi pacti, sed ex lege de sarciendo damno alteri dato. Sic v. g. qui virginem pactione matrimonii ad concubitum pellexit, ducere eam tenetur, non tanquam in mercedem concubitus, sed in compensationem per suas illecebras diminuti pudoris. Habent tamen hunc effectum ejusmodi pacta; ut, quia utrinque in ea fuit consensus, siquidem unus pacifcentium ab altero vi ad id implendum adactus, aut ob idem non impletum malo

K

affectus

affectus fuerit, non habeat justam ideo querendi causam, nec proprie injuriam passus censeatur; cum malum, cui quis sua culpa causam dedit, invito non accidere judicetur. Nam quo minus tutela legis naturæ, ne quis ad rem indebitam cogatur, neve ob rem indebitam non præstitam malo afficiatur, uti queat, ipse consensu suo effecit; ejusque legis favori renunciavit, dum, quantum in se fuit, alteri tale quid abs se exigendi potestatem fecit. Non secus ac in civitatibus, ubi duella sunt prohibita, nec alterum jure possum provocare, nec ipse provocatus ab altero comparere teneor, etiam postquam semel id promiserim. Si quis tamen sponte in pugnam ventitiam descenderit, ac vulnera ibi acceperit, neminem habet quem recte accuset præter seipsum, nec de injuria queri potest, aut vulnerantem damni pensionem postulare. Sic v. g. si duo contra interdictum legum civilium de hæreditate armis decernant, ut victori tota cedat, si hic eam sibi vindicet, victo non fit injuria, de qua queri possit; nec judex in integrum restituere ipsum tenetur, sed utrumque condigna poena afficere potest; rem autem, de qua pugnatum, prout videtur, vel victori relinquere, vel omnino multæ loco auferre, nisi magis restitutio rei in integrum placeat.

§. 36. Præterea cum alienæ res & actiones sint extra potestatem nostram, facile patet, me circa eas cum altero contrahere non posse, ut actu meo alter jus ad illas adquirat. Quando vero ita cum altero contraho, v. g. me curaturum, ut tertius certam rem vel actionem ipsi exhibeat, ego obligor omnem operam moraliter possibilem impendere, ut ad eam rem exhibendam iste promoveatur; nequaquam autem alter exinde in rem tertii jus acquirit, aut ab isto ve-

lut

lut sibi debitam ex ipsius obligatione postulare eam potest. Quod si autem ita paciscor, ut ni tertius præstet, ipse ad eam rem aut multam certam solvendam tenear, manifestum est, si ab ipso obtinere id nequeam, me alteri satisfacere debere. Cui simile fere id, quod legibus Romanis erat constitutum, ut si quis rem alienam legarit, quam talem sciebat, quia nemo præsumitur actionis suæ nullum voluisse effectum, hæres eam rem redimere cogetur & præstare, aut si eam redimere nequiret, æstimationem ejus dare. At si quis nude duntaxat promittat, alterum daturum, nec seipsum obligat, nec alterum. Pro alienis tamen non reputantur res aut actiones eorum, in quos nobis est imperium, in quantum hoc sese extendit. De his enim ut de propriis efficaciter contrahere possum, adeo ut non ipse solum tenear pactum præstare; sed & alter, cujus factum vel rem spondeo, ex vi potestatis mihi in ipsum competentis ad repræsentandum promissum meum obligetur, ita ut non à me solum tanquam primario promissore, sed & ab altero illo, postquam mea ipsi voluntas innotuit, iste jus suum vindicare possit. Sed nec de meis rebus aut actionibus, in quæ jam alteri jus fuit quæsitum, cum tertio valide possum pacisci, nisi forte ille jure suo velit cedere. Nam qui prioribus pactis jus suum jam in alium transtulerat, ipse utique nullum amplius tale jus reliquum habet, quod in tertium conferre possit. Ac nullo negotio omnia pacta isthac ratione eludi possent, inito alio, in quo contraria priori disponderentur. Unde hoc in casu posterius pactum invalidum redditur per prius, vel potius prius ostendit, posterius esse nullum posse. Et hoc sensu accipiendum tritum illud; Qui prior tempore, potior jure: scilicet non

quod ipsum tempus in se juris aliquid conferat, sed quia priori in rem istam jus jam aliquod fuit quaesitum, quod impedit, quo minus posteriori ad eandem rem jus adquiri potuerit. Ex eodem quoque fundamento est, quod ex Romanis legibus servus domino suo (præter obligationem illam generalem, quæ statum ipsius comitatur) non posset obligari; quippe cum jam ante omnes istius actiones utiles ac res essent sub potestate domini; sed nec alii cupiam, quia non erat sui juris, sed alterius, adeoque de se tanquam de re aliena nihil disponere efficaciter poterat.

§. 37. Ex eodem quoque capite intelligendum est illud: Obligatio laxior cedit arctiori, quando utrique simul satisfieri nequit. Scilicet quod ad unam rem magis obliger quam ad alteram, quando exercitium earundem simul obiri nequit, inde est, quod una persona, cui quid debeo, vel quæ obligationem mihi injunxit, potestatem in me habeat, quam altera vel omnino non habet, vel non æque efficacem. Inde quando quis sub alterius potestate constitutus sese ad aliquid præstandum tertio obligat, semper intelligitur hanc limitationem adjunxisse, aut adjungere debuisse, quatenus id fieri possit salva obligatione qua superiori obstringitur. Quod si autem neutri parti, cum qua pacifcor, plus potestatis in me, quam alteri, competit, illa obligatio prævalet, quæ tempore prior est; idque quia de actione vel re, quam jam alteri debeo, valide amplius disponere nequeo. Unde intelligitur, quomodo decidende sint quæstiones, quando quis duobus foederatis est obstrictus, si utrique eodem tempore promissum poscant auxilium, quod simul præstari non potest, puta præsentiam ejus qui promisit, aut omnes copias certi generis, v. g. omnes naves, omnem equitatum, &c. utri potius auxilium ferendum? Hæc enim antiquior foederatus

deratus prævalet, eo quod in posteriori tantum obstrictę intelligantur actiones, quę à priori obligatione liberę erant. Et hæc locum habent non tantum, quando fæderatis cum tertio res est, sed etiam, quando ipsis inter se, siquidem priori fædere ne deinceps quidem fæderati futuri excipiantur. Ast ut quis utriq; quę simul præstari possunt, exhibeat, ne hoc quidē prioris natura fæderis admittit. Implicat enim, eum, qui auxilia à me stipulatus est, libertatem mihi reliquisse, ut illi quoque contra quem ipse meum auxilium imploret, auxilia itidem præstem. Hac enim ratione priori promissorum effectus auxiliorū in nihilum recideret; siquidem momenti nihil adferunt uni addita, si alteri tantundē addatur. Bene tamen heic justitia causę consideranda est eorū, qui belligerantur. Cum enim nemo obligetur, ut injurias alterius foveat, patet sane, siquidem posteriori fœderato à priori injuria fiat, me illi quoque adversus hunc auxilia posse ferre, (nisi cōvenerit, ne adversus istū quacūq; ratione auxiliū ferre teneat;) quippe cum priori promissum auxiliū justam causam supposuerit.

§. 38. Firmandis obligationibus ac præprimis pactis adduntur Instrumenta, Juramenta, Pignora, Obsides, Fidejussiones. Primum quod attinet, in obligationibus inter homines invicem contrahendis necesse est per signa voluntas exprimat; quippe cum actuum voluntatis, quamdiu signis non manifestantur, nullus inter homines invicem effectus esse possit. Sunt autem signa imperfectiora quidē gestus, quos in commerciis adhiberi oportet inter illos, quorum linguæ invicem non intelliguntur; perfectiora autem verba utriq; intellecta. Hęc porro ut eo liquidius ac firmiter voluntatem exprimerent, institutū est, tum ut pactis majoris momenti testes adhiberentur, ad quorum memoriam & conscientiam provocaretur, si fors pactum ipsum

ab alterutro negaretur, aut de verbis pacti dubium fuerit ortum: tum vel maxime, ut scripto comprehenderentur leges pacti. Nam etiam complurium hominum memoria labilis, aut fluxa fides; scripta vero oblivioni aut perfidię hautquaquam ita obnoxia. Nuda quoque verba frequenter hac exceptione eluduntur, quod per præcipitantiã, aut re non recte perspecta fuerint prolata; quam exceptionem scripta quoque excludunt; quippe quædam concipiuntur, clare admodum & non sine mora aliqua paciscentis animo rem subjiciunt, ut siquidem hæc adprobaverit, plene in re ipsam consentisse omnino judicandus sit. Nec tam facile argutis interpretationibus detorqueri scriptaqueunt, quam verba, in quibus particula aliqua captiose inserta, quæ per celeritatem pronunciationis non animadvertebatur; totam rem evertere potest; cui incommodo scripta hautquaquam ita sunt subjecta. Cæterum etsi ab ejusmodi scriptis seu instrumentis pactorum obligatio in se haut pendeat, quippe quæ etiam sine illis contrahi queat, & quantum ad jus naturæ persistat, etiam si fors illa casu quodam perierint: in foro tamen civili, cujus cognitio non nisi manifestissimis nititur signis, hæc instrumenta quam maxime attenduntur, & plus fidei, quam cuilibet alii indicio; istis tribuitur. Ac nisi illa produci queant, ordinariè actor rejicitur; nisi idoneis testibus probaverit, illa instrumenta casu quodam sibi pernisse. Inde quoque est, quod si creditor obligationis instrumentum sciens restituerit; aut illud conscio debitore sciens aboleverit, debitum ipsi condonasse censeatur. Nequaquam tamen, si quovis modo syngraphas debitor nanciscatur, puta, furto subtractas, aut alia ratione extortas, obligatione solutus erit, saltem de jure naturæ, etsi fors in foro civili actio expiret.

§. 39. Juramentum triplici potissimum fine adhiberi solet, vel ut negemus nos facinoris cujuspiam reos aut concios, vel ut vera nos enunciatiuros de re nobis cognita confirmemus, vel ut ad aliquid præstandum nos adstringamus. Primum dicere possumus purgatorium, alterum testificatorium, tertium promissorium. Juramentum purgatorium deferri solet ab iis, quæis pœnam exigendi potestas est, aut qui accusare nos volunt, quando aliqua quidem indicia facinoris nos notant, sed quæ tamen plenam probationem non faciunt, nec aliis indiciis aut testimoniis in rei veritatem penetrare datur. Ad tale autem juramentum adigi non possumus, nisi ab iis, quibus pœnam de nobis sumendi potestas competit, idque maxime, quia detrectans pro convicto & confesso habetur; reliquis licet postulantibus recte id denegare possumus, nisi fors actionem nobis intendentibus, quando commodius videtur hac ratione iudicium declinare, quam causam cum periculo aut saltem molestia dicere. Hautquaquam tamen eo loco tale deferri solet juramentum, ubi veritatis confessionem supplicium capitis sequitur. Equidem uti nemo communiter præsumitur divinæ renunciare misericordiæ ad evitandum aliquod incommodum infra capitis periculum subsistens: ita paucis ea animi vis est, ut mortem oppetere malint, quam perjurium committere, præsertim cum post perjurium nequaquam ipsis interdicitur misericordiam divinam iterum sollicitare, nec spes præclusa sit, quo minus ea iterum exorari queat. Eadem fere circa juramentum testificatorium locum habent. Nam & hoc non nisi ab illis mihi injungi potest, quam qui imperium in me obtinent, reliquis id pro liberali officio imputare possum. Et idem in causis capitalibus acceptari non con-

venit ab illis, qui necessitudine quadam affectum vehementem generante iis junguntur, in quos testimonium est dicendum, quippe qui communiter gratiam post religionem habere judicantur.

§. 40. In universum autem juramentum est adsertio religiosa, qua misericordiae divinæ renunciamus, aut divinam in nos penam deposcimus, nisi verum dicamus aut promissum præstemus. Hunc enim juramentorum sensum esse facile indicant formulæ usurpari solitæ; Ita me Deus adjuvet; Deus sit testis, & similes, quæ eodem fere recidunt. Nam cum superior puniendi jus habens testis advocatur, simul ab eodem perfidiæ ultio poscitur. Unde quæ ad talem sensum reduci nequeunt asseverationes, juramentorum rationem non habent. Ubi obiter quoque expediri potest, quid sentiendum de more Veterum, qui eandem ac prope majorem vim juramenti per salutem, caput, vitam Principis, quam per Deum conceptis tribuerunt. Id enim proprie non ideo factum, quod Principibus Numen aliquod inesse putarent, aut quod iram eorum sibi fallentibus precarentur; sed quia plerique videri volebant, magis Principum salutem quam propriam curare, adeoque majori religione ducere iram Deorum in illorum, quam in proprium caput derivare. Sensus quippe ejusmodi juramentorum proprie hic fuit: ita salvum Principem opto, uti ego hoc faciam: id est, nisi hoc faxo, iratum Principi Deum precor. Unde patet, non sine ratione gravius quondam punitos per caput Principis pejerantes, quam per proprium. Nam hac ratione in propriam duntaxat personam perjurii vindictam derivare credebantur, isto autem modo etiam in Principem, cui publica quoque salus innexa. Ex fine quoque juramentorum eorundem sensus colligitur, qui est, ut homines ad enunciandum verum aut præstanda promissa eo firmiter ad-

strin-

stringerentur metu divini Numinis, omnipotentis & omniscii, cujus iram, si scientes fallant per juramentum, in se invocant, ubi alias metus hominum minus efficax vinculum videbatur fidei, quorum vel vires effugere, vel scientiam se posse fallere sperabant. Nam ubi vel latere non potest, vel poenam nostram non declinare violator pactorum, superfluum videtur juramentum exigere. Et si autem omnes non-athei supponant, Deum violatione pactorum etiam juramento non confirmatorum vindicare: communis tamen est persuasio, eaque non inanis, acerbius illum puniri, qui iram Dei provocaverit, ac sponte sibi viam ad ipsius misericordiam quantum in se fuit, perjurio præcluserit.

§. 41. Bene autem observandum, jusjurandum proprie non producere novam obligationem, sed obligationi in se firmæ velut accessorium quoddam vinculum supervenire. Semper enim supponitur aliquid, quod nisi præstetur, juramento poena divina provocetur. At ineptum hoc esset, nisi illicitum foret non præstare illud, quod supponitur, adeoque jam antea obligaremur. Hinc est, quod illa pacta, quæ alias in se de jure naturæ alteri nullum jus dant, ne id quidem præstent accedente juramento. Uti contingit illis, qui per metum injustam causam juratæ promissioni dederunt. Non minus enim manet talibus obligatio restituendi extortum vi promissum cum juramento, quam citra juramentum, cujus compensatione supra obligationem præstandi promissum supra dicebamus. In honorem tamen divini Numinis ejusmodi promissa servanda putamus. Cum enim ejusdem intuitu gravius effugeris malum, quam promissum illud est, irreverens utiq; foret, postquam periculum effugeris, tam proficuum Numinis invocationem velut retractasse. Quin & circa res, de quibus in se obligari non

poteramus, ne accedente quidem juramento obligamur; quales sunt res legibus perfectis interdictæ. Absurdum enim est, invocare vindictam divinam, ni id facias, quod si feceris, ab eodem Numine sis puniendus, adeoque reverentia DEI velut in ipsius ignominiam abuti. Ac introducta sunt juramenta, ut licitis ac bonis actionibus inter homines firmitatem addant, non ut sceleribus succenturiantur. Sic recte quoque dicunt, jurata vota bonum aliquod morale majus impediencia esse irrita. Quale illud apud antiquos Judæos frequentatum, quo jurabant, se nihil huic vel illi unquam benefacturos; quippe cum beneficentiam à Numine præceptam haudquidquam nobismetipsis interdicere queamus. Idem de absolute impossibilibus est clarum. Etsi extra dubium sit, quin ita temere nominis divini religionem tractans graviter peccet. Simili ratione addita juramenta promissionem conditionatam non mutant in absolutam. Non minus enim, quod conditionem supposuit juramentum, cum conditione illa stat aut cadit, quam injuratum promissum. Sic quoque si certum sit, eum qui juravit aliquod factum supposuisse, quod revera ita se non habet, ac nisi id credidisset, non fuisse juraturum, non obligabit juramentum. At si dubium sit, an non etiam sine eo idem fuisset juraturus, standum erit promissis; quia ob reverentiam DEI quam simplicissima in juramenti interpretatio debet adhiberi. Similiter ex natura pactorum judicandum, an actus contra juramentum admissus sit duntaxat illicitus, an vero etiam irritus. Nisi enim jus suum in rem promittens juratus abdicaverit, & in alterum id promisso jurato transfulerit, si post in tertium idem conferat, irritus non erit actus. Sic v.g. si quis juraverit, se certam rem alicui legaturum, postmodum autem

tertio

tertio cuiuspiam eandem vendiderit, nequaquam irrita erit venditio, etsi iste perjurii labem contraxerit. Denique pro natura pacti aut promissi cui adjicitur, juramentum habebit efficaciam ex jure naturali aut civili. Nam illud in se non facit, ut promissum aut pactum alias in se ex solo jure naturæ valens, efficaciam juris civilis obtineat, nisi forte lex civilis circa quædam pacta peculiariter hanc ipsi vim adsignaverit.

§. 42. Porro in juramenti formula illa, sub qua **DEUS** testis aut vindex invocatur, accommodanda est ad persuasionem seu religionem quam fovet ille, qui jurat. Nam nemo per **DEUM** se jurare putat alia formula vel alio nomine, quam quod suæ ipsius, hoc est, (ex opinione jurantis) veræ religionis præceptis continetur. Inde qui per falsos Deos juraverit, quos ipse tamen pro veris putat, obligabitur; ac si pejeraverit, adversus verum Deum perjurii culpam admittit; quia sub quocunque conceptu Numinis tamen notionem ante oculos habet, quo invocato si sciens fefellerit, in divinam majestatem, quantum in se, irreverens fuit. De cætero autem verba juramenti eo sensu capienda sunt ac valent, quo capere se profitetur, cui juratur. Hujus enim præcipue, non jurantis causa juramentum præstat. Unde etsi hautquaquam obligetur, qui recitative duntaxat protulerit verba alicujus juramenti, quod de Cydippe Poëtæ tradunt: tamen si vel ita quis jurare velit, ut non obligetur, vel alio sensu in mente reseruat, quam alter cui juratur verba accipiat, omnino obligabitur juramento. Idque non tantum, quia ab hoc actu omnem cavillationem reverentia Numinis excludere debet; sed etiam quia alias tota ea res in nihilum recideret. Introducta enim juramenta hoc fine, ut quantum fieri posset, securus aliquis redderetur

de

de alterius fide circa rem promissam, aut veracitate circa responsum ad interrogata; qui finis prorsus evertitur, si isti exceptioni locus datur. Et necessitas illa, qua ejusmodi signa servandæ societatis causa inter homines fuere instituta, omnino requirebat, ut ad eum modum signa valerent, quo judicari possent ab iis, quorum causa adhibentur. At istud obtineri haut quidquam potest, si non ex sensu accipientis, sed ex tacita, eaque communi usui contraria profertentis interpretatione valeant.

§. 43. Pignora pactis adjici solent, quando vel fides ejus partis, quæ suum debitum ex pacto posteriori loco præstat, non satis certa videtur, vel ut molestia pro tribunali jus nostrum extorquendi superferre possimus. Ideo etiam pignus communiter pretium debiti æquare aut superare suevit, ut siquidem fides alterius fefellerit, in promptu habeamus, unde debito nostro potiri queamus. Sunt autem pignora vel fructuosa vel sterilia. Illa fructu suo, quem interea ferunt, pensare possunt, quod nobis damni ex dilata solutione debiti emergit, adeoque non ita necessarium est, certum constitui terminum, intra quem nisi reluatur pignus, habenti proprium cedat, cum mora ipsi haut sit damnoza. Quod quia in sterilibus contra est, plerunque in iis determinare sueverunt certum temporis spatium, quo elapso velut in solutum pignus vindicetur. Quod si id tamen non sit expressum, tractu temporis quancocumque luitio pignoris non impeditur, nisi forte sufficientia emergant indicia, pro derelicto illud à domino habitum fuisse. Restituendum autem est pignus, quando dissolvitur debitum, antequam præterlapso termino in solutum ceciderit. Interea temporis, qui id accipit, non minorem isti quam rei suæ debet custodiam, quippe cum ipsius potissimum com-
modo

modo fuerit datum. Et si quid detrimenti id capiat, aut profus pereat per ipsius dolum, aut defectum diligentiae saltem communis, ejusdem id periculo ac damno contingit.

§. 44. Obsides dari solent confirmandis pactis potissimum publicis, ubi itidem nuda fide non satis cautum nobis videtur; scilicet ut à pacto violando alter metu cohibeatur, ne in illos durius quid statuatur, quos in potestatem nobis tradidit. Præsertim cum non viles personæ, sed quæ à cæteris magni æstimentur, obsidum loco tradi soleant. Dantur autem vel ab una duntaxat parte, vel ab utraque. Hoc fit, quando vel utriusque partis æque interest conventa servari, vel utrique par invicem nocendi facultas, vel denique in bello, quando non satis constat, serio res agatur, an simulato pacto insidiis locus quærat. Illud vero contingere fere solet, quando pars viribus inferior ad paciscendum durioribus conditionibus adigitur. Cæterum satis intricata alias quæstio circa obligationem obsidum, & quidnam in eos liceat, si non servatum sit, cujus causa dati fuere, commodissime hac ratione expediri posse videtur, si distinguatur inter id, quod ipsi citra injuriam pati queant, & quid ex lege naturæ recte ipsis inferatur. Cum enim ejusmodi pactis firmandis adjiciantur, quibus violatis bellum existit, satis patet, ruptis pactis obsides quoque non secus ac totam ipsorum civitatem in hostium abire numerum, in quos statuere licet, quidquid libet, saltem quantum ad defectum juris id impediens, quod in ipsis hostibus existat. Nam eo ipso dum hostes fiunt, nihil in ipsis juris remanet, quo minus extrema quæque ab eo, quem læsere, pati queant, uti inferius pluribus explicabimus.

Ac

Accedit, quod eam ipsam licentiam, qui eos dederunt, videntur indulgisse. Traditio enim obsidum huc redit, se nihil recusare, quo minus in eosdem, quidquid libitum fuerit, statuatur, siquidem fidem non servari contigerit. Nec intra custodiam duntaxat hæc licentia consistit. Hanc enim arctiorem aut laxiorem, prout opus videtur, quamdiu tales sunt, etiam quando pactum servatur, eo ipso, quod traduntur, subeunt. Adeoque ubi pacta violantur, ulterius procedi posse satis intelligitur, scilicet ad cruciatus & mortem, quæ post custodiam proxima sunt. Sic etiam quando utrinque obsides sunt dati, si unus paciscentium citra justam causam suos male tractaverit aut occiderit, injuriam alter non faciet, si eodem modo, quos apud se habet, tractaverit, idque ex nudo belli jure, non ex jure aliquo talionis. Etsi hoc communiter in ejusmodi factis allegari soleat, declinandæ inter homines crudelitatis famæ. Quippe cum talio habeatur ex consuetudine gentium, non solum quando ei personæ, quæ peccavit, malum quod ipsa fecit inferitur; sed etiam quando idem inferitur aliis de eodem corpore morali, qui præsertim sunt ejusdem conditionis. Nemo enim duriter tractatum censet hostem, in quem sua exempla statuuntur. At vero cum jus naturæ mala, quæ hosti inferuntur, temperanda jubeat ad rationem poenæ alias inter homines pacificos usurpari solitæ, quantum ratio belli, & necessitas nos ipsos defendendi & ad jus nostrum perveniendi admittit, facile patet, obsides innoxios violato pacto non posse recte occidi, aut alias crudeliter tractari, nisi forte ipsi quid morte dignum commiserint, aut in violationem pacti consenserint, eamque velut suo periculo fieri jusserint. Hoc enim casu quin capite quoque plecti possint, extra dubitationem positum est.

§. 45. Cæterum heic non minus spinosa suboritur quæstio, an illi, qui obsidem dederunt, injuriam eidem faciant, quem ista ratione hostium iræ objiciunt? Quam quæstionem volumus intellectam de iis, qui in obsides, quos dant, summum habent imperium. Nam si quis pro aliis, quam qui summum imperium in ipsum habent, se obsidem obtulerit, haut dubium est, quin cum istis pactum ineat, ne perfidia sua duriores sibi conditionem concilient, adeoq; violatores pacti omnino obsidi injuriam facere. Hęc quæstio ex illa pendet, an is, qui summo imperio gaudet, potestatem habeat vitam subditi sui in periculum mortis præfens aut probabile exponere pro salute publica, & an subdito sit obligatio ejusmodi periculum, si jubeatur, subeundi? Quod affirmandum nobis videtur. Etsi sint, qui id negent ex ista ratione, quod solus Deus sibi in vitam dominium reservavit; nec hominem in vitam suam id juris habere, quod in res alias quæ in proprietatem veniunt, adeoque id jus consensu expresso aut tacito à singulis ad civitatem non potuisse pervenire. Enimvero quod dicitur, homini in vitam suam non esse dominium ad eandem destruendam, hanc limitationem admittit, nisi pro salute plurium ea sit impendenda. Socialis enim natura hominis id non solum permittere, sed sæpe etiam suadere videtur, ut pauci suo interitu plurimorum salutem redimant. Inde cum frequenter, in bello cum primis, casus incidant, ut multitudo aliqua servari nequeat, nisi pauci pro illis pereant, in omnibus civitatibus ab iis, penes quos summum est imperium, eam usurpari potestatem videmus, ut exigente id salute universorum aut plurium aliqui pauciores in præfens vitæ periculum mittantur, cum hoc effectu ut nisi paruerint, aut segnius periculo sese

sefe obtulerint; mortis pœna ideo afficiantur. Quos mandata strenue exsequentes, & mortem intrepide subeuntes non probabile est tam communi consensu encomia merituos, si hoc ipso contra jus naturæ peccarent. Ex quo consequitur, quemadmodum in bello civitas paucos quosdam hosti ingruenti opponere potest cum probabili periculo mortis; ita si alter propter obsides quos habet, eos qui dederunt novis vexare injuriis instituat, ita ut magis expediat civitati obsidum jacturam facere, quam tales injurias admittere, omnino videtur civitatem recte posse obsides in probabili periculo mortis aut gravium incommodorum destituere, ut injurias istas abs se amoliat. Obsidibus autem, quod ipsi potissimum pro aliis periculo exponantur, non magis injuria fit, quam illis; qui peculiari Imperatoris jussu, qua pugna asperrimè ingruit, hostibus opponuntur. Idem tamen hautquidquam adferendum judicamus, si illi, cui obsides dati sunt, injuria hac ratione fiat; puta si relictis ipsi obsidibus à pacto, cui alias nullum ex jure naturæ vitium adhærebat; qui obsides dederunt, discedant. Non enim credendum est, corpus morale membro, quod summi imperii vinculo ipsi innexum est, necessitatem aliquod incommodum capitale, etsi non tanquam per modum pœnæ, perpetiendi posse injungere ea de causa, ut alteri injuriam faciendi occasionem inveniat.

§. 46. Reliqua, quæ circa obsides disputantur, facilem habent explicationem. An Rege, qui foedus fecit mortuo, obsides adhuc teneantur, ex iis est judicandum, quæ paulo ante de foederibus realibus & personalibus diximus. Nam si in successorem obligatio ex foedere immediate transit, omnino adhuc obses tenebitur; sin, liber erit. Quod si quis obses datus fit tantum,

tantum, ut alterum captivum redimat, eo mortuo non statim liberatur, si scilicet ea de causa datus sit, quod summa aliqua pecuniæ capienti sit promissa. Cum enim hac ratione actionem in bona captivi captor adquisiverit, tamdiu obses tenebitur, quoad quod debetur ipsi ex bonis captivi sit persolutum. Alias si nihil præter corpus istius spectavit captor, utique ipso mortuo liberatus erit obses. Si vero quis obsidem se dari passus sit, ut alius obses liberaretur, hoc mortuo liber erit, si in ipsius potissimum persona securitatem quærere voluit alter; non autem si ipsi perinde est, quænam individua obsidum loco dentur, modo certus eorum numerus certæ conditionis expleatur. Quod si contingat, uti apud antiquos non semel factum legimus, ut obses hæres & successor fiat ejus, qui ipsum dedit, postquam hic fato functus est, arbitramur obsidem non amplius teneri, etiam si foedus istius morte non expiraverit. Hic enim casus tacite exceptus intelligitur, ut non esset amplius obses, si ipse in principalis debitoris personam transierit; ita tamen, ut alium pro se substituere debeat, si postulatum id fuerit. Fugere autem obsidi non licet, quamdiu civitas id, cujus causa datus fuit, implere vult. Verum ubi illa pactum jam abruptit, in captivum obses transit, cui fugiendi licentia est, nisi si ipse ut laxius haberetur, fidem de non fugiendo dederit. Sic recte quoque illos fugisse obsides judicamus, qui ad successionem regni vocabantur, ob probabilem metum; ne ad iniquas condiciones adigerentur, si aperte dimitti postulassent. Denique cum odiosa sit obsidum obligatio, adeoque strictam requirat interpretationem, in unam causam dati non poterunt in aliam retineri,

L

fi

si scilicet aliud quid sine obsidum accessione sit promissum. At si in alia causa fides violata sit, aut contractum debitum, retineri obses poterit non ut talis, sed ex illo capite, quod factum & debito civitatis omnes cives teneantur: nisi forte expresse conventum sit, ut omnino restituantur obsides, si id expletum fuerit, cujus causa dati fuerint, etiamsi deinceps ex alio capite controversiæ quid inter illos oriatur.

§. 47. Fidejussio est, quando per signa ostendimus, nos alterius obligationem in nos velle suscipere, ut si quidem ab illo non præstetur, à nobismetipsis sit implenda. Possunt autem fidejussiones interponi in quibuslibet pactis circa res & actiones versantibus, quæ pretio redimi possunt, cum hoc effectu, ut si qui principaliter se obligavit non præstet, quod debet, fidejussor teneatur id exsolvere, ita tamen, ut ad fidejussarium habeat regressum & actionem de faciundo damno ipsius causa suscepto. Nec in privatis duntaxat contractibus, sed & publicis in pactis inter eos, qui communem inter homines judicem non agnoscunt, fidejussores adhibentur; atque eii potissimum, quorum interventione pactum fuit initum. Quorum obligatio est talis, ut si quidem unus à pacto discesserit, teneantur alteri auxilium ferre, quo iste ad debitum præstandum iterum adigatur. Porro cum fidejussio sit accessio principalis obligationis, facile patet, fidejussorem non plus posse debere, quam debet is; pro quo obligatur. Etsi juxta leges Romanas fidejussoris conditio certo modo durior erat, quam principalis debitoris; eo quod huic concedebatur per cessionem bonorum toto se debito, licet bonis majore, exsolvere, quod beneficium fidejussoribus non indulgebatur; quippe cum eo sine essent

dati,

dati, ut si debitor bonis esset everfus, creditor omnino per fidejussores suum consequeretur. Enimvero jus naturæ, quod beneficium illud cessionis bonorum ignorat, quantum ad intensionem obligationis æquales eos facit. Bene tamen fieri potest, ut minus debeat fidejussor, puta, si se ad partem duntaxat debiti præstandam obligavit, si pro pura promissione eum conditione cavet, (ut autem pro conditionalis promissione pure caveat, scilicet ut non addat & supponat conditionem, quam principalis debitor supponit, naturæ fidejussionis repugnat,) si post intervallum demum temporis soluturum se recepit, & si quæ sunt alia, quæ obligatio sit remissior.

§. 48. In delicto autem hætenus tantum fidejussiones possunt interponi, ut vel fidejussor promittat magistratui, cui delicti est persecutio, se damnum delicto datum sarciturum, vel caveat de reo sistendo; quæ interpositio solet fieri vel ut reus jam comprehensus carceris molestia liberetur, vel ne in absentem & indefensum tanquam convictum aliquid statuatur. Alias enim ut pœnam proprie dictam pro reo subeat vas, obligare se haut quidquam potest. Pœna enim inter homines est proprie malum aliquod molestum, quod infligitur insultu malitiæ ejus, qui id committit, eo fine, ut vel ipse delinquens emendetur, vel alii. Atqui neque ipse vas deliquit, neque aëtu fidejussionis reatum delicti in se derivavit. In eo enim nullum est crimen, velle, ut reus æquiore loco causam dicat; aut meliorem sit conditione tantisper, donec in ipsum sententia feratur, consentiente præsertim Magistratu; aut promittere, se de multa pecuniaria reo dicta satisfacturum, ut & de eo, quanti Magistratus æstimaverit, quod facultas pœnæ sumendæ per fugam rei forte fuerit subtracta. Nec in tali

fidejussore finis poenæ potest obtineri, quo deficiente poena non recte ab homine exigitur. Et non recte naturam poenæ, ac officii sui obligationem circa eam exigendam intellexit, qui vadem fors aliquando affecit supplicio Magistratus, nisi ubi dolo ipsam egisse adparuerit, ut imperii publici vim hac ratione elusum iret. Quod si autem quis ob fidejussionem damni quid patiatur circa bona, proprie poena non est, nec ex delicto directe obligatio oritur, (et si hoc occasionem obligationi det,) sed ex proprio consensu. Ex quibus adparet, cum fidejussionis effectus proprie terminetur in bonis fidejussoris, etiam ad hæredem ipsius transire obligationem. Et si ubi forte summa, pro qua obligatus fuit is, à quo hæreditas descendit, major sit, quam ipsa hæreditas, non teneatur pro ampliore summa, quam quantam ex hæreditate accepit, adeoque non supplere de suo, quod integræ summæ deest; nisi forte pro tota summa ipse denuo sese obligarit.

§.49. Tolluntur obligationes non perpetuæ maxime naturaliter expletione ejus quod debetur; hoc enim si fiat, plene & directe effectum suum obligatio est consecuta. In iis autem rebus, quæ per alium recte possunt expediri, nihil interest ejus, quem obligatio spectat, utrum ipse, qui debet, id præstet, an alius vicem ejus obiens. Ubi fidejussor fuit interpositus, siquidem principalis debitor solverit, tam hic quam iste liberatur; at si fidejussor solverit, principalis quidem debitor à creditore liberatur, sed fidejussori contra debere incipit. Condonatione quoque tollitur obligatio, quando is, cui quid debetur, ipse nos onere præstandi solvit. Quod enim ex obligatione in ipsum translatum fuit jus, iterum ad nos redire per condonationem ab altero intelligitur; quem-

quemadmodum & ab initio obligatio non contrahitur, si alter, cui quid offertur, id respuerit. Ejus species ex legibus Romanis erat acceptilatio, quando vel imaginaria fit solutio, vel traditur apocha in eam formam, ac si revera solutum fuisset; idque ut eo melius probare quis possit, se nihil amplius debere, si forte id in dubium vocetur. Quo refertur etiam, si quis, cujus interest aliquid præstari, impediatur, quo minus præstetur. Id enim itidem condonasse censetur, adeoque perinde habetur, ac si præstitum fuisset. Obligatione quoque liberor, si tertius eam, consentiente eo, cui debeo, tanquam propriam in se receperit. Expirat quoque obligatio, quando persona statum, in quo unice obligatio fundabatur, mutaverit, tam illa, in qua obligatio hæret, quam in qua eadem terminatur. Sic Magistratus defensionem subditorum promittens non amplius tenetur, si munere suo abierit. Sic qui Magistratui obsequium promisit, non amplius tenetur, ubi subditus ipse esse, aut hic Magistratus defierit. At vero vim tollendi obligationem non habet ejusmodi mutatio in subjecto, quæ licet fors tempore, quo illa contrahebatur, si adfuisset eandem impediisset, ac in præsens subjecto parum congruat; non tamen inhabile prorsus illud ad eam implendam reddit. Nam jus meum legitime in alium quæsitum hautquaquam perire potest, etsi id ipsi post minus commodum videatur, nisi illud ab initio pacto expresse tanquam conditio fuerit insertum. Sic populus aliquis absolute se Regi subjiciens, etiamsi post, ingenio mutato, alia rei publicæ forma commodior ipsi sit futura, hautquidquam obligatione adversus Regem solvitur. Contrario quoque consensu contrahentium multæ obligationes possunt dissolvi,

• præprimis si res adhuc sit integra, i. e. si nihil utrinque ex vi pacti fuerit præstitum. Unde si circa eandem rem cum eodem duo diversa pacta extiterint, prius erit irritum; quod ex posteriori satis constat, contrahentes priorem voluntatem mutasse: quemadmodum & in legibus positivis posterior lex priori contradictoria, eidem derogat. Compensatione quoque tollitur obligatio, cum creditor debitori ex alio capite debet, puta si vel mea quædam res citra jus apud illum sit, aut si ex contractu vel promisso alio debeat, aut si damni quid dederit. Tuac enim, comparato iavicem debito, id tantum, quo una summa excedit alteram, erit solvendum. Solo autem temporis tractu inconveniens est tolli obligationes, nisi quatenus ex illo signa condonationis possunt colligi. Inde nihili est ista obligatio: debebo tibi C. aureos per triennium, ita tamen, ut neque interea temporis, neque elapso illo spatio me eos poscere queas. Nam frustranea est obligatio, quæ nullum sortitur effectum, antequam expiret. Aliud tamen est, si ita concipiam, nisi intra triennium petieris, nihil amplius debebo. Isthæc enim est promissio vere conditionalis, quæ non adparente conditione expirat.

§. 50. Hæc quoque illa est expedienda quæstio, utrum victor hostis victi jura possit tollere, ita ut obligationem, qua alter victo tenebatur, queat ipsi condonare? Quæ controversia quondam magna contentione fuit agitata, cum Thebani Thessalos debitum ad Alexandro ipsis condonatum everfis Thebis, post, restituto oppido, reposcerent. Qui in negativam concedunt, his utuntur argumentis. 1. Possere reposci, quod vi ablatum. 2. Jus belli in iis, quæ in judicium adducuntur nihil valere: quæ ar-

mis

mis tolluntur, nisi armis non retineri. Itaque ubi illa valeant, ibi non esse judicem; ubi judex sit, nihil illa valere. 3. Bello parata non nisi bello possideri. 4. Non posse à victore donari jura, quia ad demum victoris est, quod & quamdiu tenet. At jus in tabulis fuisse, quod incorporale est, nec manu potest apprehendi. Aliam hæredis, aliam victoris esse conditionem. Ad illum jus, ad hunc res & corpora tantum transire. 5. Jus publici crediti non posse transire ad victorem; quia quod populus credidit, debetur omnibus, & quamdiu superest aliquis ex civibus, eum esse & censerì totius summæ creditorem. Jam vero non omnes Thebani fuere victoris Alexandri. 6. Si tabulæ concessæ sint, non ideo statim concessum videri, quod in tabulis continetur. Nam neq; jus in tabulis versari, sed ex tabulis peti juris probationem. Enimvero his argumentis hautquaquam ea vis inest, ut quod intendunt indubie conficiant. Nam 1. quod vi justa ablatum est, i. e. quod antea ex quacunque obligatione perfecta debitum detrectanti debitori vi extortum fuit, hautquaquam reposci potest. Et consuetudine gentium vis in quolibet bello solemnè adhibita pro justa reputatur, adeo ut priori domino in ea nulla prætensio remaneat, postquam pacificatio intervenerit. 2. Jus belli utique valet aliquid in iis, quæ in judicium trahuntur. Sane enim post finitum bellum, si de re, quam bello acquisivi, controversia mihi moveatur, sufficit mihi solum titulum bellicæ acquisitionis allegare, nisi fors peculiariter de eadem restituenda in pacificatione conventam, aut clare injustitia belli fuerit probata. 3. Bello justo parata vel maxime etiam in pace jure possidentur, præprimis postquam pacto utrinque pax est constituta: heic enim possessoris manere in-

telliguntur, de quorum restitutione expresse non fuit conventum. 4. Circa acquisitionem incorporalium in bello norandum, quod quædam jura rebus ita adhæreant, ut ad quemcunque possessorem saltem ex consuetudine gentium legitimum, simul transeant. Sic v. g. qui bello occupavit fretum, fluvium aut iter aliquod, ubi antehac transeuntes vectigal solvere consueverant, dubium non est, quin iste quoque jus simul adquisiverit vectigal istud, quamdiu ea itinera possidet, exigendi. At vero quando personam aliquam bello in potestatem redigo, hautquaquam adquire jura istius personæ, quæ proprie & immediate in ipsa persona fundantur. v. g. Capto Rege non statim jus adquire imperandi subditis ipsius: capto patre aut domino non statim adquire jus in liberos & servos. Ratio est, quia ejusmodi jura consensu alterius personæ capto fuere quæsitæ, qui consensus in persona duntaxat capti fundatus erat. Unde cum ista quoque in potestate victoris non sit, (quod suppono,) ab ipsius arbitrio dependet, utrum alii quam capto tale jus suo consensu dare velit. Præterquam quod pleraque hæc jura jam habeant, in quem transeant, si vel naturaliter vel civiliter, qui prius ea tenebat, perierit. At vero cum persona capta acquirere quoque possim illa jura, quæ proprie & ultimato in ipsius rebus fundantur, ita tamen ut captus per consensum suum ea in me transferat; quem consensum intentione gravioris mali eliciendi mihi facultas est. Sic quemadmodum alteri donare possim jus à debitore meo debitum exigendi cum hoc effectu, ut debitor id æque ipsi, quam antea mihi, solvere teneatur: Ita si captus consensu suo jus ad debitum suum in me transtulerit, utiq; debitor, quod capto debuerat, mihi debere incipit. Et hoc modo Alexander debitum illud sibi

sibi adquirere poterat, siquidem Thebas civitatem reliquisset, adactis illis, ut jus suum in ipsum transferrent; & revera adquisivisse intelligitur, postquam contra ullius rei exceptionem Thebarum dominus factus erat. Qua ratione jus habebat id debitum à Theffalis exigendi, aut illud iisdem condonandi. Quin & hoc facere poterat, ut Thebanos adigeret immediate debitum illud Theffalis remittere, quemadmodum aliquem bello possum adigere, ut pretentioni alicui suæ renunciaret. Unde Alexander, dum Theffalis debiti tabulas concedit, non tam hoc agebat, ne Thebanorum civitas, quam ipse debebat, aliquando debitum posset exigere, sed ut testaretur, quod ipse ex eo capite eisdem nihil esset posciturus. §. Illud autem falsum, quamdiu aliquis superest civium, esse & censerì ipsum totius summæ creditorem, adeoque habere idem jus, quod civitas habebat, exigendi quod huic debebatur. Qui singuli enim de dissipato aliquo ac penitus dissoluto civitatis corpore superfunt, hautquaquam jus civitatis sibi possunt adserere, cum ipsi nequaquam amplius eam civitatē constituent. Constat autem Alexandrum Thebanorum civitatē prorsus delevisse, adeo ut qui cladi superessent, nequaquam pro populo aliquo possent censerì. Et qui post Thebarum oppidum instaurarunt, novus prorsus fuere populus, qui si qua peculiaria veteres Thebani jura habuerant, nequaquam sibi vindicare ex solo loco potuerant, nisi de integro ea quesivissent.

§. 51. Postquam de natura obligationum in universum vidimus, proximum est, ut de quibusdam pactis in specie aliquid subjiciamus. Possunt autem *pacta* dividi in *publica* & *privata*. Pacta publica, quæ à civitatibus earumve capitibus sanciantur circa negotia statum civitatis spectantia, serviunt vel *adstringenda paci*, vel *solvendo* aut *suspendendo* vel *alias. semperando bello*.

Illa proprie vocantur *Fœdera*, quæ pro objecti ratione, de quo in iis fuit conventum, sunt vel *Amicitie*, queis in genere mutua benevolentia, aut communia etiam humanitatis officia spondentur; fiuntque potissimum inter eos, qui neque beneficio neque injuria antehac inter se cogniti fuerunt; etsi talia non satis proprie fœderum nomine veniant, cum ad talia officia jam ante lex naturæ omnes obliget: vel *Auxilij* invicem præstandi, idque vel tantum, quando alteruter à tertio bello invaditur, vel etiam quando alium ipse bello petit, quorum illa *ἐπιμοχίαι*, hæc *συμμοχίαι* vocantur. Ineuntur quoque circa alias res, puta, ne in confinio alterius alter arces extruat, ne alterius subditos fugitivos recipiat, ne iter hosti præbeat, & similia. Alia quoque est divisio fœderum, qua distinguuntur in *equalia*, & *inequalia*. Illa sunt, quando ex vi fœderis paciscentes ratione dignitatis ex summo imperio resultantis æquales manent, ita ut una alteri tanquam superiori non reddatur obnoxia. Hæc vero sunt, non quando partes viribus inter se dispares paciscuntur, sed quando ex vi pactiois alteri superioritas quædam confertur, ita ut una alterius majestatem comiter conservare, eique reverentiam quandam non reciprocam exhibere teneatur. Ex quibus quædam vim summi imperii imminuunt, ut si alter non possit sine alterius permisso tertio bellum facere; quædam non imminuunt, etiamsi oneribus quibusdam unam præ altera magis gravent.

§. 52. Est & alia species pactorum publicorum, quam *sponsionem* proprie vocant, quæ in hoc à fœdere differt, quod fœdus per summam potestatem aut ejus jussu feriat; sponsio autem est, ubi qui à summa potestate mandatum ejus rei non habent, aliquid promittunt, quod illam proprie tangit. Quæ ubi
 ipfis

ipsis hæc conditio adjicitur, ut tum demum ratæ sint, quando à summa potestate adprobantur, nihil habent difficultatis. Sic etiam quando aliquis factum tertii promittat, ita ut vel tantummodo operam suam polliceatur ad ipsum persuadendum, vel etiam nisi id impetret, in se recipere obligationem spondeat, ad quid teneatur tam sponsor quam tertius, clare liquet. At si sponfiones sint absolutæ, spinosa admodum solet agitari controversia, an illæ quoque Regem aut populum obligent? Quod etsi in thesi & citra peculiâres circumstantias negandum sit; in hypothesis tamen, & quidem potissimum circa sponfiones Caudinam & Numantinam, quæ in hac materia exemplorum loco passim agitantur, ejusmodi nodi incidunt, quæ rem valde ambiguam faciunt. Nobis id initio videtur dispiciendum, quantum isti sponsores ex vi sui imperii valide potuerint pacisci. Constat igitur Consules illos tali cum potestate ad gerendum bellum missos, ut pro arbitrio possent in hostem movere, cum eo manus conferere, & omnes actus exercere, quæ ad bellum illud ex more gentium gerendum aliquid facere ipsis viderentur, non expectatis ea super re Roma mandatis. Ex cujus imperii vi potestatem habuerunt inducias faciendi saltem ad tempus non ita longum, aut certe non longius, quam ipsi cum imperio ad exercitum erant futuri; item exercitum ex finibus hostium deducendi, & loca jam occupata restituendi, siquidem salus exercitus ita postularet. Præter hoc si nihil aliud sponponderant Consules, nullo sane juris colore pactum irritum à populo Romano fieri poterat. At certe illud directe in eorum potestate non erat, de tota velut prætensione in illum populum transigere, i. e. plenam cum illis pacem & præterea foedera sancire.

Enim

Enimvero quia consensum populi non præter rationē præsumferant Consules, cum tot millia civium alio modo servari non possent, & paciscendi potestatem hostes ipsis competere crediderāt, & ex sua parte præstiterant aliquid, quo non inique redimi videbantur à Consulibus Romanis promissa, & quia id in commodum cedebat populi Romani: æquissimum sane erat, populum Romanū ab isto pacto non discedere. Præsertim cum hostes nihil aliud sibi essent stipulati, quā finem belli iniusti; (quale saltem Numantinū fuerat, propria Romanorum confessione,) & ne Romanis servire cogèrentur. Inde si verum fateri volumus, unica & vera causa, cur ista sponsione stare nollent Romani, fuit eorundem intoleranda ambitio, indignum judicantium id se experiri, quod ipsi aliis injustissime intulerant; i.e. ad pacem, ut ipsi judicabant, turpem adigi. Non igitur nisi color erat juris & inane ludibriū, negare se teneri pacto, quod insciis se initum foret, & obligatione solutos se credi deditioe Ducū. Si enim omnino pactum illud servare nolebant, tenebantur res restituere in illum statū, in quo ante sponsonem fuerant, i.e. totum exercitum dedere. Nunc deditis duntaxat ducibus, servatoq; exercitu non magis iuste se egisse gloriari possunt, quam Lacedæmonii Phæbidam propter occupatam Cadmeam multantes, quam ipsi tamen nihilo secius retinebant. Omnino igitur Samnitibus & Numantinis jus erat non solum in ipsis ducibus & exercitu illo pacti violationem persequendi, sed & in toto populo Romano. Et si postquā nescio qua de causa pleriq; eruditorum Romanos tanquam justitiæ exemplar admirantur, causa apud corruptos per affectū judices cadunt miseri Samnites & Numantini, quos fortuna quoq; antehac destituerat.

§. 53. Pacta in bello usitata vel *statum belli tollunt*, vel eundem *relinquunt*. Prioris generis pacta cum proprio

voca-

vocabulo destituantur, pacis nomine communiter, aut pacificationis solent venire. In hac interdum consensus super eventu aliquo fundatur, puta, quando illi victoria, cujus effectus jam antea fuere determinati, attribuitur, cui vel sors faverit, vel à cujus parte fortuna pugnae inter binos, aut plures, vel integros quoque exercitus steterit, vel pro quo lecti arbitri pronunciarint. Pacta quae belli statum relinquunt, sunt Induciae, quibus actus bellici & hostiles ad certum tempus suspenduntur. Quo pertinent pacta de dando libero transitu certis personis, de captivorum redemptione, & si quae sunt alia. De quibus quid juris naturae sit, facile ex iis quae alibi dicimus colligitur: caetera ab illis petantur, qui mores gentium scriptis illustrarunt.

§. 54. Pacta *privata* sunt, quae à privatis qua talibus, aut circa res privatas ineuntur, & communiter nomine Contractuum veniunt. Hi dividi possunt in *beneficos*, & *onerosos*. Benefici ideo dicuntur, quod qui ex illis alteri quid praestat, non equipollens sibi stipuletur, adeoque ab una tantum parte sint onerosi, etsi nec altera pars omni prorsus obligatione careat. Praecipui horum sunt, *commodatio*, *mutuum* (gratuitum), *mandatum*, *depositum*. Commodatio est, quando res nostra gratuito conceditur utenda ad certum tempus sine translatione proprietatis, ut eadem & non alia ejusdem speciei reddatur. Haec naturalis equitas postulat, ut rei commodatae custodiendae exactissima diligentia praestetur, ne alteri sua benignitas damno sit. Unde si quid detrimenti ea ceperit supra id, quod ex usu à domino concessio necessario sequebatur, commodatarius id tenetur pensare; aut in simili specie vel in pretio eam restituere, si omnino perierit aut inutilis reddita fuerit, nisi omnino apud dominum quoque peritura fuisset. Id enim saltim commodans stipulari intelligitur, ne per suum officium re sua privetur. At vero *Mutuum* vocatur, quando alteri datur res numero, pondere,

men-

mensura constans, ut interposito tempore tantumdem & specie idem recipiatur ejusdem qualitatis & bonitatis. Quod si autem commodans aut mutuo dans pro usu rei certam sibi mercedem stipuletur, in contractus onerosos istiusmodi commodatio aut mutui datio transit. Mandatum vocatur, quando quis negotium aliquod licitum alteri consentienti gerendum vel efficiendum committit, alter vero id gratis suscipit. Hujus contractus apud Romanos magna erat religio, quod statuerent; in hujus sancta observatione magnum vitæ civilis situm esse administriculum. Notandum autem heic, interdum alicui negotium gerendum committi præcise circumscriptis agendi terminis: interdum rem relinqui fidelis & prudentiæ mandatarii. Priori modo si fines mandati quis excessisset, actionem mandati adversus mandantem non dabant leges Romanæ. In universum tamen æquum est, non solum, si quid ex præscripto mandati impensum est sarcire; (nam operam duntaxat, non sumtus promisit mandatarius:) sed etiam si quid fors præter mandati fines fuerit gestum, quod in usum mandantis cedit; ne ipsi suum in nos studium fraudi sit. Inde qui absentis negotia absque expressa conventionione gesserat, ex legibus Romanis actionem habebat ad repetendam impensæ refusionem. Cum mandato similitudinem habent tutelæ, in quibus uti pupillus à tutore rationem administrationis potest petere: ita contra tutor refusionem ejus, quod in res pupilli impendit, & liberationem ab obligationibus pupilli causa contractis. Id quoque facile patet, cum morte mandatarii expirare mandatum, nec obligationem id exsequendi ad hæredem transire. Quia cum illud fuerit gratuitum, adeoque nihil inde ad bona mandatarii ab altero accesserit,

rit, bonis sane nulla inde adhæret obligatio, quæ in alium quoque possessorem transfundatur. Mandati species est depositum, quando res mobilis retento dominio datur alicui gratis custodienda, ut eidem restituatur, quodocunque libitum fuerit deponenti. Heic et si leges Romanæ dolum duntaxat præstare jubeant, non item culpam & negligentiam; idque quia qui rem suam homini negligenti committit, sibi ipsi damnum suum imputare debeat: tamen cum deponens à depositario diligentiam saltem mediocrem stipulatus intelligatur ex negotii natura, æquum est ipsum quoque culpam saltem latam & levem, si non levissimam præstare. Cum deposito cognitionem habent fideicommissa, quando quis bonorum suorum hæredem ita instituit aliquem, ut ea aut partem eorum alteri restituat. Quæ cum inveniri positivæ quædam Romanorum leges fecerint, eorum quoque natura addiscenda ab iis, qui jus illud tractant.

§. 55. *Onerosi contractus sunt, in quibus, quod ab una parte præstatur, ab altera æquipollenti aliquo est pensanda. Hi commode ad isthæc tria capita revocantur; Do ut des, facio ut facias; do ut facias, seu quod eodem recidit, facio ut des: distinctionem enim inter contractus nominatos & innominatos jus naturæ ignorat. Ex horum contractuum natura & sine facile intelligitur, in iis requiri æqualitatem simplicem ratione pretii inter res, quæ invicem permutantur, aut de quibus contrahitur. Eam enim ob causam inveniuntur, ut pro re mea aliam æquipollentem accipiam, quam certis ex rationibus possidere malo quam alteram. Inde nemo pro re aut opera sua plus debet exigere, quam quanti illa est. Nec natura contractus admittit, ut quod alter plus æquo dat, puta ex dolo indicantis, donatum censeretur; adeoque*

que qui alterum in contractu defraudat, non potest lucrum suum injustum velut legitimare titulo præsumptæ donationis, sed ex jure naturæ omnino id, quod alter inde minus habet resarcire tenetur, nisi certo constiterit, alterum scivisse minoris rem esse, & sponte certis de causis plus dedisse, puta splendoris causa. Id quod Magnatibus non infrequens est, qui sæpe ex dignitate sua credunt, largius pensare operam alicujus, quam quanti revera ea aliàs est, contractui liberalitate admitta. Quemadmodum contra, operam suam, quæ forte majoris erat, minoris quis æstimare, si placuerit, potest, ut conductor id supplere haut teneatur. Immo etiam si sine culpa partium deprehendatur inæqualitas, puta quod vitium latuerit, aut de pretio fuerit erratum, id quoque resarciendum & demendum ei, qui plus habet, reddendumque ei, qui minus habet; quia contractus ideo fuit susceptus, ut uterque tantundem haberet. Et si ad evitandas litium multitudines, & incerta rerum pretia inter eos maxime, qui communem judicem non habent, communi gentium usu receptum, ut inæqualitas rerum, in quas consensus est, ubi nec mendacium intercessit, nec ejus quod dictum oportuit reticentia circa substantiam aut qualitates rei fuit, in actionibus exterioribus pro æqualitate censeatur. Leges autem Romanæ propter easdem causas non dant actionem nisi quis ultra dimidium justî pretii læsus fuerit. Nequaquam autem simpliciter admittendum, quod quidam tanquam indubitatum supponunt; (ad ostendendum, æqualitatem simplicem in justitia commutativa, quæ contractus hosce regit, non esse necessariam :) non fieri emtori injuriam, qui id voluit & petiit, si res nostras vendamus, quanti possumus. Nam id duntaxat

taxat verum est, si emtori, præter qualitates rei etiam de communi pretio constiterit, in quo, si id latitudinis alicujus capax sit, quin venditor ad id, quod in eo genere est summum, niti possit, dubitari nequit. At verò ut emtori communis pretii ignaro, res longe supra idem pretium, de quo ipse percontari intelligitur, recte possit indicari, aut iste alias ad quodlibet pretium solvendum adigi, subtracta callide alterius emtionis copia, aut præsentis ipsius necessitati insultando, nemo adprobabit, nisi cui post quaecunque lucrum omnia habentur. Quod si autem à contrahentibus consentiatur in pretium alicujus rei, cujus quantitas contrahentibus obscura à casu aut causis naturalibus dependeat, puta si quis pretio potestatem piscandi in magno fluvio alicui vendat, aut proventum speratum hortorum, vinearum, &c. pro æquali illud habeatur, in quod conventum fuit, etsi post vel uberius pretio illo, vel minor captura aut proventus fuerit. Quia cum res istæ insignem habeant latitudinem, spectari solet in iis, quod ordinarie solet obtingere; excessus & defectus casui imputantur, nec ex illis contractus firmitati quid dedit. Porro ut æqualitas hæc recte cognoscatur, & determinetur, indicare debent utrinque contrahentes, non tantum qualitates æstimabiles rei, de qua agitur, sed & privationes earundem seu vitia. Hæc enim quam maxime ad pretia rerum intendenda vel minuenda faciunt. Intelligendum tamen id de qualitatibus, quæ proprie rem in contractum venientem contingunt. Possunt enim aliæ quoque rem extrinsecus circumstare ad æstimationem rei quid facientes, quas indicari negotii natura non requirit, etsi fors ex alio capite, puta ex lege beneficentiæ aut humanitatis erant indicandæ. Ex quibus intelligitur, quid judicandum de casu illo circa mercatorem Rhodium, qui

M

in

in penuria annonæ frumentum Rhodum advectum magno vendiderat, dissimulato plures naves inox adfore. Nam ista sane dissimulatio non facit, ut contractus sit invalidus etiam de jure naturæ, quia revera isto temporis momento, quo frumentum vendebatur, tanti istud fuit. Quod autem paulo post remissurum esset, ex lege beneficentiæ fors dicere tenebatur, quæ tamen ad validitatem contractus nihil facit. Idem judicandum de mercatore, qui vendit mercem, cujus usum mox interdicendum novit; aut qui alicui solvit numos, quorum pretium paulo post minuendum. At vero qui vitia alicujus rei ante contractum noverat, & nihilominus in rem consensit, post nequidquam ob ea contractum rescindere, aut de injuria sibi facta queri potest.

§. 56. Species ejusmodi contractuum frequentiores sunt *Permutatio*, qua fere sola antiquissimis temporibus, & ubi pecuniæ nondum usus erat, commercia exercebantur. *Collybus* seu cambium, cujus opera pecuniæ ex uno loco in alterum commodissime trajiciuntur. *Emtio venditio*, qua res pro æqualis pretii pecunia acquiritur aut commutatur. Circa quam notandum, plenum jus in rem transire in emtorem, obligationemque rem eandem tradendi in venditore incipere statim atque de pretio deque modo id solvendi fuit conventum, adeoque contractus plene est conclusus, sive arrha data sit, sive non. Etsi perfecti contractus existentiam consuetudo civitatis, aut contrahentium arbitria diversimode definire soleant. Ubi græca fide contrahitur, cum numeratione pecuniæ validus fit contractus; ubi scripto expressi consensum placuit, post perfectum & approbatum scriptum. Quod si vis contractus non expresse à traditione rei suspendatur, sed pure contractum

ac jus ad rem emtori fuerit datum, statim ut in pretium modumque solvendi fuit consensus, periculum rei ad emtorem pertinet, nisi dolus venditoris intervenerit. Nam cum statim traditionem rei venditor emtori præstare hoc casu debuerit, imputet sibi emtor, si dum moram interponit, detrimenti quid res sua passa fuerit. Nec obstat, quod alias dicatur res domino suo perire; heic autem à venditore rei venditæ dominium nondum videatur transiisse ad emtorem, non facta traditione. Nam pro domino amplius agnosci non potest, intra cujus spatia res adhuc aliqua est non jure aliquo, sed mero emtoris arbitrio, quam quodocunque postulaverit, statim concedere tenetur, nulla interea isti circa eam disponendi facultate relicta. Nisi forte contractu inito certum temporis spatium pretio solvendo rei; accipiendæ sit constitutum, citra istud non tradendæ. Nam intra illud spatium periculum rei ad venditorem pertinet, eo elapso ad emtorem, siquidem ob istas moras contractum non fieri irritum conventum sit. In *locatione conductione*, qua rei alicujus usus pro certa mercede conceditur, casus qui usum rei impediunt, damno sunt conductoris, nisi per leges aut conventionem aliter fuerit dispositum. Quod si tamen locator, cum conductor primus re uti impeditus esset, intra tempus locationis alii eam locaverit, quidquid consecutus inde fuerit, rependet primo conductori, aut pro mercede conductoria in solum accipiet, ne alterius damno fiat locupletior. Quod si tamen ipsa res citra culpam conductoris perit, locatoris id damno est, nisi peculiariter ad eam præstandam conductor se obligaverit. Quando autem una eademque opera pluribus simul utilis esse potest, etsi naturæ contractus non repugnet, singulis

locare operam istam, quanti ea revera est, adeoque à singulis mercedem pacisci, quam ab uno quis exigeret; quia quæ singulis exhibetur opera tanti est, quanti merces, nec ideo minoris est cuilibet, quia eadem pluribus simul prodest, adeoque extrinsecum hoc contractui cum priori inuito, quod illa opera pluribus quoque utilis esse queat: tamen vix cum lege humanitatis consistere poterit ejusmodi contractus. Quia cum ab uno mihi tantum solvatur, quanti opera mea in se est, respectu cæterorum, quibus eadem simul prodest, nec laboriosior existit, quam si uni duntaxat adhiberetur, velut res innoxie utilitatis estimatur; quæ mihi nil obest, nec laboris plus exigit, alteri vero conducit. Nisi fors illa ars ita sit comparata, ut eum pluribus communicata in me quadamtenus vilescat. Tunc enim cæteris tantum imputare possum, quanti mea scientia minoris est, ideo quod isti eam quoque norunt. Quia porro & illud durum videtur, unum solvere integrum pretium, cæteris, qui eundem inde fructum capiunt, immunibus, æquissimum est, inter eos, quibus opera præstatur, mercedis solutionem dividi.

§. 57. Frequentissimus quoque est ille contractus, quo pro mutuo datur merces, quam *usuram* adpellare verentur, quod lege divina quæstus sub isto vocabulo interdicitur. Unde potius diversum ab usura contractum hunc facere volunt, puta de pensando damno, quod facit, qui pecunias mutuo dat; item de lucro ob mutuum cessante, seu de eo quod interest; aut pro impensis ejus, qui multis dat pecuniam mutuo, & in hoc paratam habet. Enimvero in hoc contractu, quocunque veniat nomine, nisi quis enormem summam pro usu pecuniæ præprimis ab egente stipuletur, nihil est, quod naturali repugnet æquitati. Nam nulla est

est ratio, cur ego gratis pecuniam meam alteri commodare debeam, qui illa suum lucrum & commodum quærit, cum vel idem lucri interea ego facere potuissem, vel certe subeam periculum amittendæ fortis per infortunium aut fraudem alterius, ita ut aut omnino mihi cendum, aut non sine molestia per actionem eadem extorquenda sit. Et revera pecunia non est res sterilis, quippe cum mediante ea commodissime parari possint aliæ res, ex quibus præsens capi lucrum queat; immo per solertiam humanam factum fit, ut etiam mercibus non impensa seipsam multiplicare queat. Quod attinet sacræ scripturæ dicta, quæ contra usuram adferuntur, siquidem hæc diversum quid est ab eo contractus genere, quo pro usu pecuniæ id quod interest solvitur, nihil huc faciunt. Si autem illo præcepto omnino mercedem pro mutuo data pecunia accipere interdicitur, eum illorum finem esse dicemus, ne quis à cive suo, tenuiore præsertim aliquid pro usu pecuniæ, qua iste ad necessitates suas opus habet, exigat, sed gratuitum illius usum potius concedat. Nam eandem illam usuram à peregrino sumere lex divina concedebat.

§. 58. Est denique peculiare contractus genus, quod vocatur *societas*, in qua duo pluresve operas aut res communicant, ut de lucro quoque pro rata quisque participet. In hac quidam conferunt operas tantum, quidam pecunias tantum, quidam utraque simul, easque vel pares alterius rebus aut operis, vel impares. Distributio lucri heic instituida secundum æqualitatem respectivam, ita ut quomodo se habet pecunia aut opera unius ad pecuniam aut operam alterius socii; ita se quoque habeant partes de lucro assignate. Quod autem olim contra

Scævola Severus Sulpitius pertendit, valere societatem, si v. g. Titius & Sejus inter se pacti sint, ut ad Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia, ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia; non eo valet, quasi possit dari societas naturæ non repugnans, in qua æqualia conferentes inæqualia auferant. Sed illud duntaxat intenditur, non semper necesse esse, ut singuli focii æquales partes pecuniæ conferant, aut singuli præcise de lucro & damno participant ex proportione pecuniæ & mercium collatarum; sed contingere sæpe, ut qui minus pecuniæ contulit, plus lucri participet quam alter, ob collatam præstantiorem pecunia operam. Ubi quod ratione pecuniæ inæquale videri poterat, maxime redditur æquale ex æstimatione operæ. Id tamen contra naturam societatum est, ut quis damnum sentiat sine lucro, quippe quarum finis est utilitatum communitio. Illud quoque ab aliis subtiliter observatum, collationem operæ cum pecunia fieri duplici modo; scilicet ut comparetur opera vel cum solo pecuniæ usu, vel cum ipso pecuniæ dominio seu sorte. Priori casu fors domino perit & salva est, & focii opera comparatur duntaxat cum eo lucro, quod alias probabiliter ex ea pecunia sperari poterat, aut cum periculo amittendæ sortis, ita ut quomodo se habet opera alterius ad usuram pecuniæ, seu id quod interest; ita sese habeat etiam pars ipsius de lucro. In altero autem operæ pretium habetur quasi forti adjectum, & pro eo quod valet in ipsa sorte partem obtinet, qui operam præstat; ita ut fors & pretium operæ in unam velut summam coaluisse videantur. Inde si tantidem erit opera, quanti pecunia alterius, non tantum æqualiter de lucro participabunt, sed & dimidia pars sortis hu-

jus

ius esse censetur. Si dimidiam duntaxat pecuniæ partem opera faciet, duas tertias lucri partes feret, qui pecuniam contulit, unam, qui operam; qui idem ad unam tertiam fortis jus habebit, & sic deinceps.

§. 59. Addendum denique aliquid de illis pactis, in quibus à partibus consentitur & quasi compromittitur in casum aliquem incertum, cujus eventu sese utrinque staturas profitentur. Talia pacta publice ac privatim frequentantur. Publice quidem tam in bello, quam in pace. In pace quidem fortis divisorie usus apud complures populos receptus, puta in iudiciis legendis, in provinciis adsignandis, in officiis distribuendis, quando competitores sunt æquales tam quoad jus, quam quoad qualitates ad officium gerendum necessarias. Alias enim si inæquali jure nitantur iis, quorum jus præstantius; si inæqualibus artibus præditi, Reip. male consulitur. Harum forium finis non est extraordinario modo voluntatem Dei inquirere, sed ut auferantur lites & discordiæ, utque qui alias pro imperio disponere poterat, invidiam alterutrius partis declinet, neve querelæ circa iniquitatem sententiæ possint excitari. In privatis quoque negotiis maximus fortis est usus in partibus hereditatis adsignandis; item si inter plures æquali jure aut obligatione præditos uni alicui bonum quoddam aut onus indivisibile sit attribuendum. Nec minus in bello talia pacta adhibentur, non tantum ubi totius belli finis in eventum pugnæ integrorum exercituum, aut duorum pluriumve utrinque lectorum confertur; sed & ubi inter duces periculosa aliqua statio est adsignanda. Immo omnia fere bella solemnia, saltem in quæ rejecta utrinque pacifica compositione descensum est, ejusmodi conventionem supponere videntur, ut scilicet possit imponere victo

quidquid libitum fuerit illi, à cujus partibus fortuna belli steterit. Ea proprie causa est, cur more gentium in bello solemnibus utriusque; belligerantes in compositione pacis quoad belli causam censeantur pro æqualibus, nec determinetur, uter justam bellandi causam habuerit. Nam qui in bellum cum altero descendere statuit, cum pacifica transactione controversiam posset componere, intelligitur causam suam decisionem aequi Martis commississe, adeoque nequidquam queri potest, quam illi cunque conditionem deinceps anticipantes belli vires dispensarint. Similem conventionem ineunt, qui privatas controversias eventui duellorum decidendas committunt. Quæ conventio facit, ne occisor alterius uxori vel liberis de damno ex eadem illa accepto satisfacere teneatur, (quod alias incumbit illi, qui citra eandem alterum occidit,) nisi id peculiariter ipsi à Magistratu pænæ loco injunctum fuerit. Idque quia alter sponte sua in periculosam pugnam descendit. Hæc duella tamen quia directe fini institutarum civitatum adversantur, merito à Magistratu sub gravissimis pænis interdiciuntur. Ad hanc pactorum classem quoque referuntur, quæ vulgo audiuntur *sponsiones*, quando eventus alicujus nondum notorii existentiam duorum alter adfirmat, alter negat, certo pignore utrinque deposito, quod illi cedat, cujus adsertioni eventus congruere deprehensus fuerit. Item quælibet ludorum genera, in quibus aliquo pretio certatur. Quibus annumeres quoque, quam Lothariam vocant, quando plures de de re collatitia pecunia emta post sorte decernunt, cui soli ea tota cedere debeat. Item Ollam fortunæ, quam nuncupant, ubi, dejecto in urnam certo tesserarum seu schedularum numero inanium & inscriptarum, pretio redimitur facultas easdem extrahendi, ita

ita ut extrahens id accipiat, quod illarum inscriptio præ se fert. Ista omnia in se nihil iniqui continent. Nam & mutuo consensu ad ea descenditur, & uterque rem suam æquali periculo exponit, & versantur circa res, de quibus disponere penes nos est, nempe circa bona cujusque propria. Enimvero quia Reip. interest, ne quis re sua male utatur, & vero per ejusmodi conventiones ac ludos facile quis bonis potest everti, aut ad alia mala impelli; penes Magistratum est, talia pacta permittere aut interdicare, adeoque illis validitatem relinquere vel adimere, vel saltem pretia eorum, quæ deponuntur, certis terminis circumscribere.

M 5

DEFI-

DEFINITIO XIII.

Lex est decretum, quo superior sibi subiectum obligat, ut ad istius præscriptum actiones suas dirigat.

<p>I. <i>Lex differt à consilio,</i>
 II. <i>à pacto,</i>
 III. <i>à jure.</i>
 IV. <i>Legem laturus alicui in ipsum debet habere potestatem.</i>
 V. <i>Objectum legum.</i>
 VI. <i>An leges civiles possint ad-versari legibus naturalibus?</i>
 VII. <i>Potest permitti lege civili, quod lege naturali prohibi-tum est.</i>
 VIII. <i>An præcepta Decalogi sint leges naturales?</i>
 IX. <i>Lex est norma notionalis.</i>
 X. <i>Cognosci debet legislator & lex ipsa.</i>
 XI. <i>Quinam lege obligentur?</i>
 XII. <i>Quanam legi insit vis co-activa?</i>
 XIII. <i>Legis divisio.</i>
 XIV. <i>Dissensiones de fonte velut juris natura.</i></p> | <p>XV. <i>Leges natura non comprehen-sa relinquuntur juri posi-tivo.</i>
 XVI. <i>Leges natura sunt principia vel conclusiones, absoluta vel hypothetica.</i>
 XVII. <i>Legum civilium necessi-tas,</i>
 XVIII. <i>Origo & vis,</i>
 XIX. <i>Objectum.</i>
 XX. <i>Quanam leges actus contra se commissos faciant irri-tos?</i>
 XXI. <i>Permissiones legales quid?</i>
 XXII. <i>Æquitas.</i>
 XXIII. <i>Dispensatio.</i>
 XXIV. <i>Ius gentium.</i>
 XXV. <i>Iura belli.</i>
 XXVI. <i>De Legatis.</i>
 XXVII. <i>Lex affirmativa, nega-tiva.</i></p> |
|---|---|

§. I. **I**nitio accurate discernenda est lex ab iis rebus, quæ cum ea cognationem quandam habere videntur, atque inde à quibusdam cum illa confunduntur, ut sunt *consilium, pactum, jus*. Et à consilio quidem lex differt, quod per illud rationibus ex re ipsa petitis ad suscipiendum aut omittendum aliquid adducere quis conatur illum, in quem saltem quantum ad præsens negotium potestatem non

non habet, non allata ipsi obligatione, ita ut arbitrio ipsius relictum sit, parere velit consilio, an non. Lex vero etiamsi suis carere non debeat rationibus, istæ tamen proprie causæ non sunt, quare ipsi obligatio præstetur, sed potestas præcipientis, qui ubi voluntatem suam significavit, obligationem subdito adfert omnino juxta præscriptum suum faciendi, etsi fors ipsi rationes præcepti haut ita liquide adpareant.

§. 2. Nec vero satis accurate illi, qui leges communes quasdam conventiones seu *positivas obligationes* vocant, qua ratione cum pacto legem confundunt. Nam certe nec divinæ positivæ, nec naturales leges à conventionem aut consensu hominû ortæ dici possunt. Nec leges civiles propriè pacta sunt, etiamsi ex pacto originem habeant. Nam si vel maxime multitudo aliqua summo inter se imperio non connexa consentiret invicem in aliquas vivendi formulas; frustra tamen id foret, nondum constituto summo imperio, cujus vi contravenientes pœnis possint coerceri. Ista enim conventio non aliam haberet vim, quam quæ pactis ex jure naturæ inest. At vero legum civilium hic finis est, ut arctiore vinculo ad faciendum quid homines adstringerentur, quam obligatione naturali; scilicet adjecta pœna in foro humano infligenda per hominem tanquam potestatem in nos habentes. Quid quod ejusmodi conventio omnino non videtur posse injuri citra constitutionem summi imperii? Nam ubi nulli datur jus vi me adigendi ad præstandum conventum, si sponte nolim, nihil inter nos fuit actum. Si vero reliquis, ut universis, data fuit potestas vi reluctantes singulos coercendi, & in ordinem redigendi, Democratiz instar efficitur. Originem tamen legibus civilibus dat pactum, quia

quia per illud constituitur summum imperium, penes quod est legum in cætu sibi subdito ferendarum potestas. Nec obstat quod in Democratiis ad legem ferendam saltem major pars civiû consentire debeat. Nam iste consensus est modus, quo summi vis imperii sese explicat, quod ex pacto cætui univerforum est collatum, ut scilicet universi singulis pro imperio possent injungere illud, quod major pars adprobasset. Adde quod cum pacta quoque originem suam à nostro arbitrio dependeant, in iis prius determinetur quid faciendum sit, quam ad faciendum obligamur; in lege autem, quæ potestatem alterius in nos supponit, ante obligamur ad faciendum, quid vero faciendum sit, post determinatur.

§. 3. Juris autem vocabulum uti cum lege sæpe idem significat, ubi præprimis pro complexu legum ponitur, ita cavendû, ne pro legē id accipiamus, quando potestatem agendi aliquid notat; v. g. ne quando dicitur, hoc vel illud lege divina faciendi jus esse, putemus, id quoque lege divina præceptum, adeoque recte à nobis fieri posse, etiamsi legibus humanis interdicitur. Cum enim homo omnia ea agendi potestatem seu jus habeat, quæ à viribus suis naturalibus proficisci possunt, nisi quæ per legē prohibentur; inde communis loquendi usus fert, ut quæ lege aliqua permittuntur seu non prohibentur, ea ex lege illa agendi jus esse dicatur. Id quod quam maxime differt ab iis quæ legibus præcipiuntur, uti mox adparebit.

§. 4. In eo autem, qui legem alteri laturus est, præprimis requiritur, ut in illum, cæi injungenda lex, habeat potestatem talem, qua possit pæna proposita ad observantiam legis illum adigere. Nam frustra est aliquid præcipere, quod impune potest negligi. Inde nemo obligatur legibus personæ aut cætus alicujus

alicujus, cui in ipsum nihil sit potestatis. Et facultas injungendi aliquid per modum legis aut præcepti infert superioritatem; quemadmodum obligatio parendi arguit inferiores nos esse eo, qui præcipere nobis potest, saltem qua imperium ejus se extendit. Ob eandem causam suis decretis immediate nemo potest obligari irrevocabiliter. Nam quod in pactis aut promissis ex consensu meo ita obligor, ut vel omnino eo liberari nequeam, vel non nisi eo concedente, in quem consensus fuit directus, ex lege est, quæ prohibet ab eo discedere consensu, quo alteri jus aliquod semel datum fuit. Talis lex ubi deficit (tam naturalis, quam civilis) nihil prohibet, quo minus determinationem voluntatis meæ à meipso semel factam, pro arbitrio queam immutare. Observandum autem & hoc, nihil interesse, quisnam in legibus ferendis formulas earundem concipiat, modo is, cui facultas legislativa competit, eas pro suis agnoscat & promulget. Sic in Monarchia pro lege valet, quidquid Principis autoritate proponitur, quicumque demum verba legis conceperit. Sic in Democratia fieri potest, ut populus uni aut pluribus injungat munus conscribendarum legum, quarum tamen vis non à scriptoribus istis, sed à populo sit, adeoque non in istis, sed in populo potestas legislativa hæreat.

§. 5. Materia seu objectum legum in genere est, quidquid ab iis quibus feruntur, fieri potest, saltem eo tempore, quo leges feruntur. Nam si quis postea per suam culpam amittat facultatem præstandi legem, hautquaquam ejus vis omnino expirat, sed relinquitur legislatori potestas pœnam exigendi ob id, quod legibus jam suis satisfieri nequit. Alias vero legem alicui injungere, quam neque implere queat, neque, quod non possit, in culpa fuit, non modo frustra

frustra est, sed etiam cum summa iniquitate conjunctum. In specie autem naturales leges circa ea versantur, quæ ita cum sociali rationalis hominis natura congruunt, ut nisi illa observentur, vis quodammodo ipsi naturæ inferatur, nec societas ordinata & tranquilla inter homines conservari possit. Quæ legibus naturæ non determinantur, circa ea per positivas leges constituere licet.

§. 6. Porro cum Deus naturalium æque legum, quam positivarum suarum autor sit, quem sibi contradictoria statuere impium cogitatu foret, patet sane, leges divinas positivas legibus naturalibus hautquaquam posse adversari. Ut vero etiam leges civiles adversentur legibus naturalibus, sunt qui fieri posse negent, (nisi fors in DEI contumeliam latae sint;) idque hoc argumento, quod in civitatem coeuntes pacto sese obligent, quod velint parere mandatis ejus, qui summum habet imperium, i. e. legibus civilibus, atque idem pactum lex naturæ servare jubet. Cum autem illud pactum, adeoque obligatio ad servandas leges civiles sit antiquior ipsa legum promulgatione, ejusdem legis naturalis vi de non violando pacto juberi nos observare omnes leges civiles. Nam ubi obligamur ad obedientiam, antequam sciamus quid jubebitur, ibi universaliter & in omnibus obedire obligamur. Accedere, quod tametsi lege naturæ furtum, homicidium, adulterium, &c. prohibeantur, penes leges tamen civiles sit definire, quid sit alienum, quid proprium, quæ vis homini illata sit licita, quinam concubitus sit adulterium. Adeoque etsi pueri Lacedæmoniorum res aliorum clanculum surripuerint, furtum tamen non commississe, quia lex civilis definierat, taliter subtractum non esse alienum. Vel quando iidem permittebant seni

in-

invalido, ut juvenem aliquem robustum imprægnandæ uxori suæ substituere posset; adulterium non fuisse, quia leges civiles talem concubitum cum uxore alterius autore marito sub adulterii nomine non fuerint complexæ. Enimvero quia isthæc fluunt ex hypothesi circa statum hominis naturalem, cujus incommoda suo loco ostendemus, tam crude eadem admitti non possunt. Nam initio apud nos, qui sacram scripturam veneramus, ex ipsis legibus, quæ divinitus Judæis sunt promulgatæ, & ex revelationibus extraordinariis, quibus DEUS voluntatem suam hominibus declaravit, de multis sane criminibus lege naturæ prohibitis constare potest, quam ratione DEUS autor naturæ ea definire velit; adeo ut licet de facto civitas quasdam actiones ab istius criminis nota exceperit, eæ nihilo fecius legi divinæ adversentur. Præsertim cum sufficiens ratio monstrari non possit, quare istis rebus in legibus populo Judaico datis tales attribuerit definitiones DEUS, quæ apud ceteras gentes non eque locum debeant habere. Sic cum ex legibus divinis adpareat, per legem de adulterio quemlibet concubitum cum muliere actu adhuc alteri matrimonio juncta prohiberi, utique contra legem naturæ exercitas istas apud Spartanos vicarias operas dicendum est. At si qui heic ad versus sacræ scripturæ declarationem quid exceperint, iidem tamen hoc concedere cogentur, definitiones actuum lege naturæ interdictorum ita esse formandas per legem civilem, ne intentio & finis legis naturæ in irritum cadat, qui est, ut honesta & pacifica societas inter homines conservetur. Quod si igitur definitio aliqua legis civilis huic fini adversetur, eandem quoque omnino legi naturæ repugnare fatendum est. Nec est quod credamus, paci hac ratione

tione satis consuli, quod ejusmodi definitiones sint universales, ita ut etiamsi fors interdum incommodo aliquem afficiant, altera vice iterum juvare possint, ac æqualitatem juris, quam ejusmodi leges inter cives constituunt, causam querelarum submovere. Sunt enim nonnulla, quæ etsi fors, ut solis nobis licita essent, cuperemus; tamen si aliis quoque adversum nos licita sint futura, ne nobis quidem ea licere desideramus: qualia si legibus civilibus constituentur, non potest non pax & decens ordo à natura intentus turbari. Quid quod si sola isthæc æqualitas sat valida esset juri introducendo, eadem opera omnes leges tollere liceret, qua ratione maxima æqualitas introduceretur; quod tamen nemo adserere sustinuerit. Sic de Tataris nescio quis autor prodit, apud eos fuisse receptum, ut si, qui rem quampiam alteri eripuisset, id modo apud judicem excusationis proferret, se ea re opus habuisse, judex hanc diceret sententiam: quia tu opus habuisti, retine; tu vero alter, si itidem quapiam re egebis, ab alio eadem ratione sumere licebit. Per definitionem igitur Tataricam furtum erit, quando invito domino subtrahitur, quo is, qui subtraxit, opus non habuit. Quæ definitionis angustia quin legem illam naturæ de furtis tantum non plane subvertat, vix dubitare licet. Ac nulli sane talem legem fore optandam judico, cum sæpissime evenire possit, ut ipsi eripiatur id, quo minime omnium carere velit, cujusque simile apud alium non inveniat, aut ob custodiam domini id auferre prohibeatur.

§. 7. Quidquid tamen hujus sit, tota res perspicue expedire potest, si accurate observetur, aliud esse permissionem, aliud præceptum; seu aliud esse legibus civilibus præcipi, aliud iisdem permitti seu
non

non prohiberi. Hæc enim invicem non adverfantur, jure naturæ esse interdictum, & legibus civilibus permiffum. Nam permiffio legis civilis non facit, ut actus aliquis non fit contra legem naturæ, aut ut quis citra peccatum in DEUM eum poffit admittere: fed duntaxat declarat, per potestatem civilem non prohiberi, qui eum velit committere, nec poena adfici, atque in foro humano istis actibus eisdem concedi effectus, qui alias confequuntur actus etiam de jure naturæ licitos atque legitimos. Sic apud Tataros non jubebatur quis alteri fua bona subtrahere, fed fi id feciffet non plectebatur, nec à Magiftratu ad restitutionem adigebatur; adeoq; in foro isto ejufmodi subtractio inftar legitimi modi acquirendi habebat. Idem de Laconicorum puerorum furtis judicandum, & de vicaria prolis procreatione; ubi sane nullum præceptum neque maritum senem, neq; juvenem admiffarium ad id adigebat, fed fi ipfi confeniffent, leges non prohibebant, & eundem effectum concubitu illi in foro fuo concedebant; quem alias cohabitatio maritalis habet, ut nempe liberi fic procreati pro legitimis ducerentur. An vero Magiftratus talia recte poffit permittere? alia quæftio est, quæ dependet ex illa: An Magiftratus civilis teneatur quævis delicta contra jus naturæ admiffa punire? Quod in univerfum adfirmare non aufim. Quippe cum homini hominem ob jus naturæ aut divinum violatum punire neceffe fit, non quod autoritas legiflatoris peccato læfa per homines neceffario fit adferenda, cum ifte fuum fibi peculiare tribunal habeat: fed quatenus abfque ejufmodi poena focietas honefta & pax inter homines confervari non potest. Quod fi igitur fuma potestas civilis judicaverit, eam quam dixi, focietatem fatis commode poffe fervari; etiamfi præcepto

N

alicui

alicui juris naturę vis legis civilis non tribuatur, vix videtur eam teneri ad pœnas de istius violatoribus sumendas, saltem ubi ob peculiare civium ingenium, aut alias rationes ex civili istius rei prohibitione majora incommoda videntur consecutura, quam ex ejusdem permissione. Quod si tamen civitas per modum præcepti & cum comminatione pœnę subjectis suis injungat aliquid agendum, aut interdicit, quod lex naturę interdicit aut præcipit, ei heic obsequium deberi pernegamus. Ex quibus patet, pactum illud, quo se quis ad obsequendum summo imperio obligat, non esse adeo absolutum, quin involvat saltem hanc limitationem, quatenus quę præcipiuntur legibus divinis & naturalibus non adverfantur.

§. 8. Ex dictis & illud dijudicandum, legesne Decalogi de honorandis parentibus, de furto, adulterio, homicidio, falso testimonio, sint naturales, uti communiter statuunt, an vero civiles, quod non nemo sentit. Equidem illud certum est, quatenus considerantur, prout à DEO per Moysem Judæis sunt promulgatę, eas revera esse civiles; quia ipse DEUS in ea Rep. etiam civilis munere legislatorisungebatur, ac habebant ea præcepta ibidem omnimodam vim legum civilium, pœna in transgressores constituta, quam exigere penes Magistratum fuit. At quando illę leges quantum ad materiam suam considerantur, prout cum eonditione humanę societatis necessario congruunt, adeoque omnes homines, etiam citra illam promulgationem Mosaicam obligant, revera sunt naturales. Nec obstat, quod illę pacta quædam humana supponere videantur, puta, conjugium, proprietatem bonorum, constitutionem civitatis, judicia, quę pactis inter homines fanciuntur.

Nam

Nam ut talia pacta ab hominibus incantur, ipsa lex naturæ postulat, cum sine illis societas humana omnino servari nequeat. Ac omnino illæ quoque leges naturæ dici possunt, quæ factum aliquod humanum supponunt, etiamsi exercitium istius facti, saltem heic & nunc, in arbitrio hominis situm sit. At si quis pro statu naturæ supponat bellum omnium in omnes, ac leges naturales vocet, quæ in illo tantum statu obligant, tunc sane leges istas non esse naturales ex dicta hypothese sequi fatemur. Enimvero de hac quid sentiendum sit, inferius exponemus.

§. 9. Consistit autem natura legis potissimum in hoc, ut sit norma notionalis actionum, quatenus ad voluntatem superioris alicujus debent formari. Dico *norma notionalis*, quia ad actiones duntaxat concurrunt notionaliter, dum intellectui repræsentat voluntatem superioris circa aliquid agendum aut omitendum. Hæc enim ubi innotuit, statim in subdito exoritur obligatio juxta legem illam faciendi. Idque quia intelligit, eum qui istam injungit, potestatem habere detrectantem malo imposito adigendi; quam potestatem actu eum exeriturum inde constat, quod nemo actionis suæ nullum esse effectum velle præsumatur.

§. 10. Ex quibus consequitur, ut lex vim suam exerat, in eo, cui fertur, requiri cognitionem tum legislatoris, tum legis ipsius. Quomodo enim obedientiam præstare quis possit, si neque cui parere debeat, neque ad quid teneatur noverit? Ubi tamen sufficit semel id cognovisse. Nam si quis semel cognitum id obliviscatur, ideo obligatione haut solvitur, eo quod bene poterat meminisse, si quam debebat parendi voluntatem habuisset. Et legislatoris quidem cognitio ne-

minem facile potest fugere. Legum namque naturalium eum esse autorem, qui totius naturæ est, nemo ignorabit, qui ratione uti noverit. Multo minus legum civilium lator civi obscurus est, quippe cum ille vel expresso civium consensu constituatur, vel tacito, dum illius sese imperio quoquo modo subjiciunt. Porro lex naturæ quomodo ex contemplatione humanæ conditionis cognoscatur, infra exponemus. Civiles autem leges per promulgationem innotescunt, in qua de duobus constare debet; unum est, quod leges procedant ab eo, qui summum habet imperium; alterum quæ sit legis sententia. Prius cognoscitur, quando ipse, qui summo gaudet imperio, legem vel voce sua promulgat, vel per eos, qui sunt ab ipso delegati. Hos auctoritate summi imperii leges proponere dubitandi nulla est causa, si constet, eos communiter ab imperante ad declarandam ipsius voluntatem adhiberi, si observent modum consuetudine receptum, si in usum judiciorum eæ leges recipiantur, sique nihil contineant, quod summæ ipsius potestati derogat. Nec credibile est, ministrum quempiam pro voluntate Principis venditaturum, quod revera non est, aut ejusmodi munus citra ipsius iussa usurpaturum; cum talia conanti nulla spes sit latendi, aut poenas tam protervi ausus effugiendi. Ut autem sensus legis recte percipiatur, promulgentibus incumbit, quanta fieri potest perspicuitate uti. De quibus si quid obscurum videatur, ejus interpretatio petenda est à legislatore, aut illis, qui ad jus secundum illas dicendum publice sunt constituti. Illorum enim proprium munus est, leges ad singulos casus interpretando applicare, seu declarare factis singularibus propositis, quidnam circa illa leges dispoferint.

§. II. Quæ porro subjecta legislator obligare voluerit, facile ex conceptis legum verbis percipitur. Nam in omnibus legibus subjecta obliganda designantur vel per expressam determinationem, quæ sit aut signo universitatis, aut restrictione ad certi status homines, aut ad certa individua; vel per conditionem & rationem quampiam, quam quisquis subditorum legislatoris in sese deprehenderit, simul etiam intelligit, se illa lege obligari. In universum igitur lex obligat omnes legislatoris subditos, in quoscunque ratio legis quadrat, & ad quos materia ejusdem potest applicari. Cum enim legislator censeatur voluisse harmoniam quandam per legem introducere aut conservare inter illos, quibus ea data est; & vero, si quidam subditorum, in quos ratio legis congruit, illa non tenerentur, dissonantia quasi inter istos maxima introduceretur; non censetur exemptus esse ullus à lege, nisi qui peculiariter sua privilegia protulerit.

§. 12. Cæterum quemadmodum ad obligationem alteri efficaciter injungendam requiritur, ut significetur ipsi, quid sit faciendum, & non impune fore, si quod injungitur non præstiterit; (frustra enim illi, cui per facultates naturales in contrarium ire datum est, quid præcipitur, si non plus mali sit ipsi expectandum præcepto impleto, quam neglecto:) ita eadem quoque in lege deprehenduntur, nempe dum definiunt, quid sit necessario agendum, aut omittendum, (unde etiam quid licitum sit colligitur,) quid nostrum sit, quid alienum, quid ab alio exigere possimus, quid non, & similia; ac indicant simul, præceptum intermittenti vel interdictû facienti malû esse paratû. Quod posterius tamen leges naturales paulo obscurius faciunt, dum non ita clare determinant, qualem poenâ Numen ob

cas violatas sit exacturum. Civiles autē leges id semper manifeste indicant, dum vel expresse determinant poenam, vel ea non definita innuunt, arbitrio legislatoris relictum, quod genus poenæ & quantum velit exigere. Inde quoque intelligitur, quo sensu attribuantur legibus vis obligandi, vis directiva, & coactiva seu vindicativa, scilicet non nisi notionaliter, i.e. quatenus voluntatem & decretum legislatoris indicant, & poenas ostentant, quas iste violatoribus legum sit impositurus. Proprie enim in ipso legislatore est potestas exigendi à subditis suis conformationem actionum ad normam ab ipso præscriptam, poenasque intentandi, & actu easdem infligendi. Cogere autem dicuntur legislatores qua tales, non quod per violentiam aliquam naturalem ita constringant hominem, ut diversum omnino facere nequeat, sed quod imposita peccantibus poena efficiant, ut nemo facile possit velle contra legem facere, eo quod poena reddat optabilius legi parere, quam eandem violare. Illa tamen naturalis libertas per leges voluntati semper relinquatur, ut siquidem periculo poenæ se subicere placuerit, de facto contraria legibus agere queat.

§. 13. Divisio legum respectu autorum fieri potest in *divinam* & *humanam*: divina ratione promulgationis iterum in *naturalem* seu *generalem*, & *positivam* seu *peculiarem* dispecitur. Lex humana omnis *civilis* est. Quantum autem ad materiam, quædam cum ipsa humanæ naturæ, qua talis, conditione manifeste congruunt, & ex ea fluunt; quædam autem ex solo arbitrio legislatoris, tanquam peculiariter certo hominum statui congruentes oriuntur: quarum illas *naturales*, hæc *positivæ* vocantur.

§. 14. Quid proprie lex naturæ, quæ ejus velut
scatu-

scaturigo, & quo indicio, quid juris esset naturalis, cognosceretur, inter eruditos non bene convenit. **J**Cti Romani vulgo definiunt jus naturæ, quod natura omnia animalia docuit. A quibus non multum abeunt, qui legem naturæ vocant ordinem illum à Creatore omnibus rebus insitum, quo quidque suæ naturæ congruentia agit, & ad finem sibi destinatum fertur. Enimvero nos tale jus naturæ quærimus, quod rationalis hominis actiones dirigat. Id etsi ex contemplatione creaturarum cæterarum & modo agendi illis usitato illustrari possit: tamen cum pleræque agi ab iisdem videamus, quæ ipsorum quidem naturæ conveniunt, ab hominis autem natura abhorrent; nec unum animal deprehendamus, in quo omnia hominis officia adpareant, sed alia aliis usurpentur quæ cætera refugiant; ex solius hominis propria natura jus illud eruendum, nec à brutis aut inanimatis idem arcessendum. Nec minus illi in obscuro juris naturæ essentiam reliquerunt, quibus dixisse suffecit, illud esse, quod ratione temporis, loci, & hominum est universale. Plerisque in ipso Deo ideam & velut prototypum legis naturæ quætere visum fuit; qui tamen in duas discedunt partes. Nonnulli eam derivant à voluntate divina, quæ cum sit libera, concludunt exinde, Deum legem naturæ posse mutare, immo contrarium ejus præcipere, quemadmodum in positivis legibus fieri solet. Alii autem in sanctitate & justitia Dei essentiali eam fundari adserunt, quæ cum sit immutabilis, legem quoque naturæ esse immutabilem concludunt. Enimvero etsi nobis semper profanum fuerit visum, mortalem curiosus divina rimari velle, quam qua ipse Deus ducit; paucis tamen mōnere placet circa priorem quidem opinionem, quod sanè quidem in

arbitrio Dei positum fuerit, homini talem tribuere naturam, cui lex ista necessario competeret. Nam nulla adparet necessitas, quæ Deum adegerit, ut aut omnino hominem crearet, aut cum obligatione ad legem naturæ, secus quam bruta, crearet. At vero cum Deus naturam hominis ita formarit, ut ejus velut splendori conservando lex naturalis omnino esset observanda; hautquaquam fas est credere, eundem velle istam tollere aut immutare, quamdiu quidem naturæ humanæ nullam mutationem infert; adeoq; posita humanæ naturæ constantia; etsi arbitrio divino tali modo formatæ, lex naturæ nullam admittit mutationem, secus ac illæ leges, quæ ita à voluntate divina dependent, ut ab humana conditione non necessario desiderari viceantur. Quod ad posteriorem, etsi nemo tam absurdus sit futurus, qui adserere audeat, legem istam continere in se aliquid sanctitati & justitiæ divinæ repugnans: difficile tamen admodum probatu erit, legem naturæ ita ad divinam sanctitatem & justitiam velut ad prototypum esse expressam, ut qua ratione sese Deus erga creaturas, & peculiariter adversus homines gerit, tales etiam sese homines invicem vi legis naturæ gerere debeant. Quæ enim ex sacra scriptura adterri possunt, hominem ad imaginem Dei conditum esse, huc non faciunt. Nam & qui imaginem illam amissam fatentur, legis naturæ sensum in hominis ratione remansisse agnoscunt. Inter homines sanctum vocare solemus, qui crassioribus vitiis sese abstinet, & officii observans est. Ad isthunc modum sanctitatem in Deo concipere oppido quam temerarium foret. Justitia inter homines hisce fere capitibus absolvitur, neminem lædere, suum cuique tribuere. At vero quin Deus creaturæ alicui etiam citra respectum ad

ante-

antegressum meritum dolorificum quid possit inferre, immo omnino eam in nihilum redigere, dubitare non licet. Nec vero Deus ulli homini quidquam debere potest, ut eo negato injuriam fecisse diceat. Quas regulas justitia Dei punitiva observare soleat, supra captum nostrum est. Id saltem constat eam non usquequaque vestigia fori humani premere. Denique qui dicunt, jus naturæ esse dictatum rectæ rationis, indicans alicui actui ex ejus convenientia vel disconvenientia cum ipsa natura rationali inesse moralem turpitudinem aut necessitatem moralem, & consequenter ab autore Deo talem actum vetari aut præcipi; satis bene cetera, nisi quod non exprimunt, quodnam sit fundamentum congruentiæ & discongruentiæ actuum illorum cum natura rationali. Id vero nos esse statuimus, quod homo à Creatore factus sit animal sociale. Hanc enim proprie causam esse, cur quæ dicuntur juris esse naturæ ita cum natura hominis congruant, ut si contrarium fiat, velut vis ipsi illata videatur, libro II. pluribus exponemus.

§. 15. Heic porro probe observandum, quod & supra attingebamus, vulgo juris esse naturalis dici non tantum, quæ eo jure sunt præcepta, sed etiam quæ eodem non interdicta, aut permissa duntaxat. Quod qui non accurate discernit, multis sese erroribus ac difficultatibus involvat necesse est. At si proprie velimus loqui, ea quæ jure naturæ non interduntur, extra illud jus sunt, & (nisi à lege positiva fuerint prohibita,) ad objectum libertatis humanæ pertinent, qua illorum omnium potestatem habere agendi intelligimur, quæ nullo jure vetantur, etsi fors naturæ conditio ad unam contradictionis partem magis accedat,

quam ad alteram. Isthæc porro, siquidem per legislatorem aliquem præcipiantur aut prohibeantur, juris positivi esse dicimus; scilicet quæ talia sunt, ut non necessario ex conditione naturæ socialis fluant, aut quæ in genere quidem natura suadet constitui, particulari tamen determinatione in arbitrio hominum relicta. Nequaquam autem illud jus est positivum, quod ab æquitate naturali abhorret. Potest enim illud cum hac optime convenientiam habere, præsertim si referatur ad statum certarum societatum, non obstante, quod primario ex constituentium voluntate vim suam habeat. Sic & iste vocabulo abutetur, qui quasilibet leges civiles positivas quoque vocare velit, eo quod ut civiles sint duntaxat ex arbitrio & impositione civitatis habeant. Dependet autem vis legum positivarum, queis divinum & humanum jus refertum est, ab arbitrio legislatoris non in origine tantum, sed & in duratione, ita ut quamdiu iste eas valere vult, necessario ab ipsis subditis sint faciendæ; quando easdem abrogat, etiam ubi nulla humanæ conditionis mutatio obtigit, iterum actus isti liberi & indifferentes evadant. Unde in his ad solum legislatoris arbitrium est respiciendum, etsi fors ratio legis non adpareat. At contra leges naturales tantum mutabiles dici possunt in sensu diviso, i.e. hæcenus, quod in arbitrio Creatoris situm erat, ita naturam hominis formare, ut hæc leges necessario ipsi congruerent, quæ congruentia dærat, quamdiu nullam humana natura mutationem subit. Quia tamen ista legum naturæ immutabilitas est tantum ex suppositione conditionis humanæ eodem tenore persistentis, non absurdum videtur dictu, Deum de istis quoque posse dispensare, ita tamen, ut tunc hominibus inera duntaxat istius

actus

actus executio speciali Dei mandato sit injuncta; sed quod nequaquam hominibus cæteris imitari, aut pro generali modo invicem agendi arripere licet.

§. 16. Dividuntur communiter leges naturæ, in *Principia*, quæ nos infra leges naturæ fundamentales dicemus, quorum veritas & necessitas immediate ex ipsa naturæ humanæ cõditione resultat; & *Conclusiones*, quæ ex his principiis per necessariam consequentiam aut subsumtionem deducuntur: quas inter quædam clarius, quædam obscurius ex principiis deduci possunt, aliæ quoque ab iisdem propius, aliæ longius absunt. Deinde inter præcepta juris naturæ alia sunt *Absoluta*, quæ quovis homines in quovis statu obligant; alia *Hypothetica*, quæ certum aliquem statum aut actum ab hominum arbitrio dependentem supponunt, seu quæ versantur circa ea, quæ voluntatem hominis consequuntur. Multa enim dantur, quæ quoad exercitium actus arbitraria sunt, seu ubi in arbitrio hominum situm est, actum aliquem suscipere velint an non; verum quando actus ille fuit susceptus, ex aliquo præcepto juris naturæ necessitas moralis seu obligatio ipsum consequitur, aut ex eodem modus & circumstantiæ determinantur. Sic v. g. etsi jus naturæ non præcipiat, ut ab altero quid emam;posito tamen me libere emere, idem jubet, ne alterius damno locrum meum quæram, nec in contractu eundem defraudem. Ex quo tamen non conficitur, omnes quoque leges positivas esse juris naturæ; eo quod per consensum nostrum alterius nos summo imperio subdamus, cujus jussis ut pareamus, ipsa lex naturæ præcipit. Equidem illud certum est, mediante dicto præcepto jus naturæ quoslibet obligare, ut legibus positivis superiorum suorum pareant, adeoque qui has neglexerint, in ipsam legem naturæ

ræ peccare. Quo minus tamen illæ leges naturales dici queant, inde est, quod in præceptis hypotheticis juris naturæ ratio ex conditione hominum universali petatur; quod in legibus positivis fieri nequit, sed ratio parendi ex sola potestate ac voluntate legislatoris sit desumenda. Adeoque leges positivæ non sunt præcepta juris naturæ hypothetica, sed ex præcepto hypothetico vim obligandi in foro divino mutuantur.

§. 17. Cæterum uti jus naturæ efficaciam obligandi habet à summo legislatore Deo, ita ut qui eam violarit, voluntati ipsius contravenisse censendus sit; ita nullum est dubium, quin penes eundem sit, violationem legis naturæ, qua talis, vindicare. Enimvero quia paucis ea ingenii modestia, ut sola adversus Deum reverentia velint agere, quæ natura jubet; quippe cum occultis plerumque viis vindicta sese divina explicet, quam plurimi contemnunt, quia deprehendere eam ubique nequeunt: paci & societati inter homines conservandæ sola lex naturæ non sufficiebat, sed necesse insuper erat, pacto hominum constitui ex ipsis hominibus, qui in foro humano juris executionem administrarent. Cum enim jus naturæ peculiariter non determinet, quisnam alteri imperare, aut quis parere debeat, nec mensuram poenæ inter homines sumendæ describat; pacto sane inter se inito homines constituere debebant, qui in cæteros imperium obtinerent, cujus vi aliis agendi regulas præscribere, & à transgressoribus earundem poenas exigere possent, prout bono publico expedire judicarent.

§. 18. Quæcunq; igitur leges à summo imperio civili subditis observandæ injunguntur, sub comminatione poenæ

poenæ ab earundem violatoribus in foro humano sum-
 mendæ, *Civiles* dicuntur. Hæ sive ex jure naturæ aut
 positivo desunt, sive ex mero imperantium arbitrio
 profectæ, omnem effectum, quo in foro civili pol-
 lent, ex vi summæ potestatis, auctoritatem istis suam
 accommodantis, obtinent. Et habent quidem in om-
 nibus Rebusp. pleraque juris naturæ, saltem ea sine
 quibus pax in ipsa societate stare non potest, vim
 juris civilis, seu in corpus legum civilium sunt re-
 lata. Quod si autem aliqua lex naturæ per imperium
 civile vim juris civilis non acceperit, obligat qui-
 dem illa homines, sed ita, ut ob eam violatam ne-
 que in civitate actio intendatur, nec poena ibidem
 infligatur, sed soli foro divino & conscientiæ istius
 violatæ persecutio relinquatur. Sic v. g. etiamsi ad
 officium gratitudinis per legem naturæ quilibet
 teneatur, ita ut revera peccet, qui quantum in se
 fuit, gratitudinem adversus benefactores non ex-
 hibuit: tamen ubi circa eam nihil est in leges ci-
 viles relatum, alter per vim fori civilis ad gratiam
 referendam adigi non potest. Quo proprie referen-
 dum illud Senecæ: *Quam angustares est ad legem bo-
 num esse? Quanto laxius officiorum patet, quam juris
 regula? Quam multa pietas, humanitas, justitia, fides
 exigunt? quæ omnia sunt extra publicas tabulas.* Ra-
 tio autem, cur non omnibus juris naturæ præceptis
 vim juris civilis contulerint legislatores, est, quia
 ipsis de his potissimum cura erat habenda, sine qui-
 bus tranquillitas interna Reip. omnino consistere
 non poterat. Reliqua omittere visum, tum quod
 illorum executio immensam tribunalibus genera-
 tura esset litium segetem; tum quia bonis viris maxi-
 mam suæ laudis velut partem illibatam volebant re-
 linquere, sola Numinis reverentia citra metum poenæ

ab

ab hominibus imponendæ recte egisse. Quæ læs perit, ubi discernere non licet, formidine pœnæ quis recte egerit, an solo amore recti. Ex quibus obiter perspiciatur, vulgare illud; prodesse alteri neminem cogi, sed tantum obesse vetari, ad leges duntaxat civiles restringendum. In omnibus tamen civitatibus leges naturales juri civili succenturiantur, ut quando hoc defecerit circa casum aliquem, qui decisionem in foro humano omnino postulat, ad leges naturæ, & analogiam ex earundem collatione resultantem decurratur; quo ipso tamen id quod ex jure naturæ velut mutuo sumitur, vim legis civilis accipit. Eandem cum lege naturæ vim obtinet jus positivum divinum inter homines, scilicet ut legis civilis effectum per sanctionem summi imperii civilis fortiatur, alias in foro duntaxat divino obligaturum. Etsi apud Judæos leges divinæ per promulgationem divinam immediate vim legum civilium accipiebant, quod Deus istius Reip. peculiari ratione civilis quoque legislator esset. Ex dictis tamen hautquaquam consequitur, jura humana aliquid juri divino posse derogare, aut ex potestate humana pendere, quatenus divinæ leges observari necesse sit. Nam quacunque humana lege homines obligatione divina præstandi præcepta haut possunt solvi; nec potestati fori divini quidquam derogatur, quo minus in delinquentes animadvertat, etiamsi forum civile pœnæ gratiam fecerit, cujus velut ambitum utilitas Reip. circumscribit. Inde vere dictum est, utilitatem esse matrem juris scilicet civilis, qua talis, (non autem naturalis,) seu hanc dedisse causam ad illud constituendum. Nam nulla alia re, quam utilitate seu bono publico dijudicatur, quibusnam legibus naturalibus in hac vel illa Reip. effectus ju-
ris

ris civilis assignandus, quibus non sit, quæ constitutiones juri naturali superaddendæ, quomodo poenæ intendendæ & remittendæ; quibus fere capitibus jus civile absolvitur. Nec alia præter isthanc adferri potest causa, cur in diversis Rebuspubl. aut diversis temporibus leges variant, nec iisdem delictis eadem ubique poena imponatur. Quo ipso tamen nihil sanctitati legis naturalis derogari, nec ipsum Magistratum peccare arbitramur, siquidem ideo præceptum quoddam juris naturæ poena quoque civili sancire superfederit, quod majus aliquod incommodum ex eo oriri videat, quam si circa istud suæ quilibet conscientiæ relinquatur; de quo jam supra monuimus.

§. 19. Objectum legum civilium in genere est omne id, quod à summa potestate humana efficaciter potest injungi. A quo propterea excluduntur actus mentis interni, circa quos ab hominibus nequidquam leges feruntur, quippe cum aliorum cognitionem hominum effugiat, (quamdiu id exteriores actus non indicant,) obsequium legibus præstitum sit, an minus. Nec est, quod de illis potestas civilis sollicita sit, à quibus quamdiu tales manent, tranquillitati publicæ nullum periculum. Et si quando in exteriores actus erupere, quam maxime quoque internus animi actus attendatur crimini aggravando aut elevando, ut ex iis patet quæ de quantitate actionum infra dicimus. Nec contraria legibus divinis præcipere penes civile imperium est, eo quod obligatio validior à lege divina proveniens, obligationi ab homine profectæ & in contrarium tendenti nullum locum relinquat. De cæterò cum sub directione Magistratus civilis cadant præter cætera finem hominis naturalem spectantia, saltem exteriora cultus divini, patet

patet quoque tam circa illa, quam hæc eundem leges posse ferre, quarum illæ generali vocabulo civiles vocantur, aut seculares, hæc *Sacræ* seu *Ecclesiasticæ*. Hæc sive immediate à potestate civili procedant, sive ab illis concipiantur, qui cultui divino exercendo peculiariter destinati sunt, omnem in Rep. auctoritatem à summo imperio civili mutuuntur. Implicat enim summum habere imperium, & alium hominem in eadem civitate posse ferre legem de quacunque re, quæ etiam invito isto sit valitura. At vero in ea, quæ jam per legem naturæ aut divinam positivam affirmative aut negative definita sunt, hæctenus summo imperio civili potestas competit, ut utrisque legum civilium vim tribuere possit, aut non tribuere, prout è Republica videatur, & in legibus affirmativis, siquidem ista per naturam rei aut ipsius Dei arbitrio determinata non sint, earundem exercitio certas circumstantias, puta tempus, locum, modum & personas assignare.

§. 20. Illud quoque circa leges civiles observandum, in plerisque ita actus aliquos prohiberi, ut etiam, ubi contra leges exerciti fuerint, rescindantur. In quibusdam autem prohibetur quidem aliquid ne fiat, aut ubi factum sit non rescinditur, sed multa duntaxat aut pœna aliqua injungitur ei, qui contra fecit, qua soluta actus pro legitimo valet; quæ possunt dici leges imperfectæ. Inter eiusmodi leges, si curatius velimus attendere, quædam instar tributum sunt, ita ut licentia aliquid agendi certo pretio vendatur, & expresse in arbitrio subditorum relinquatur, utrum actum omittere, an multam solvere malint, quam etiam quandoque in antecessum deponere licet, actu post citra impedimentum exercendo. Quod hautquaquam in legibus pœnali-

bus

bus perfectis locum habet, ubi pœna delinquentibus imposita hautquaquam æquipollet impletioni legis, sed potius eo spectat, ne ipse aut alii legem deinceps violent. Quædam autem leges actum quidem non rescindunt, pœnam etsi proprie dictam eum suscipientibus imponant. Cujus ratio est, quia indecentia major conspicitur in actu, quam in effectibus, & sæpe incommoda, quæ rescissionem sequuntur, majora sunt, quam incommoda ipsius actus, quando semel susceptus validus persistit. Idque contingit potissimum circa actus illos, quibus erga personam quampiam obligatio fuit contracta, de jure duntaxat naturali, non civili, valida, cui satisfieri non potest, nisi actus semel susceptus efficax maneat. At vero nulla est illa lex; quæ tantum prohibet aliquid fieri, factum tamen non rescindit, nec pœnam in transgressorem constituit. Quem in numerum aliqui legem Cinciam referunt, quæ supra certum modum donare Advocato vetabat, donatum non rescindebat. Enimvero cum nemo præsumatur actionis suæ nullum voluisse effectum, sicubi talis lex extiterit, quæ pœnæ mentionem expressè non faciat, arbitrariam pœnam esse seu pro arbitrio judicis prout æquum videbitur, temperandam intelligitur.

§. 21. Solent quoque corpore legum civilium comprehendendi, ac vulgo legum nomine venire illæ declarationes summi imperii, quibus duntaxat significant, quid in certo actus genere in foro civili licite admitti queat. Quæ proprie leges non sunt, sed permissiones, quarum hic est effectus, non tam ut quis eos actus licite suscipere queat; quippe cum quælibet legibus saltem non interdicta agendi cuilibet potestas sit, sed quod aut antea fuerint interdicti, aut quod dubitationes oriri poterant de eorundem licentia,

ut de validitate obligationum, quæ ex istis oriri possunt, certo constaret. At si hac ratione permittatur aliquid legibus divinis adversum, non hoc efficitur, ut istud citra peccatum suscipi queat, sed tantum, ut impunitatem in foro civili obtineat, & ibidem iisdem gaudeat effectibus, quibus alii actus liciti gaudere solent.

§. 22. Circa rectam adplicationem sententiæ legis ad casus particulares, in qua officium judicis vertitur, diligenter observanda, quæ communiter dicitur *æquitas*. Hæc in eo consistit, ut prudenter declaretur, casum aliquem peculiaribus vestitum circumstantiis à legislatore sub generali lege non fuisse comprehensum. Sæpenumero enim contingit, ut ex litera legis in adplicatione ad casus speciales sequatur absurdum aliquod, eo quod legislatores eos ob varietatem ac multitudinem perspicere ac peculiariter excipere non potuerint. Cum autem nemo præsumatur absurda lege constituisse, intelligitur utique legislator tales casus noluisse comprehendere; adeoque non adversatur legislatori iudex, sed potius prudenter voluntatem ejus ex analogia & sensu cæterarum legum colligit, qui universalitatem literæ per æquitatem restringit. Est & alia significatio æquitatis, qua ex æquo & bono disceptantur lites, quæ legibus civilibus expresse non definiuntur, sed judici vel arbitro ex collatione juris naturæ, aliarumque legum civilium decidendæ relinquuntur. Privati denique qua tales invicem adhibere æquitatem dicuntur, quando quod ex vi legum civilium exigere poterant, ex lege humanitatis aut beneficentiæ condonant, aut de jure suo aliquid remittunt.

§. 23. *Dispensatio* autem est, quando singuli certo in casu obligatione legis civilis, qua talis, per summam pote-

potestatem solvuntur, qui alias tenebantur. Hanc exercere penes legislatorem est, qui cum leges suas prorsus abrogare possit, utique etiam earundem effectum in certa persona suspendere potest. Differt autem dispensatio ab æquitate, quod hanc iudex omnino adhibere teneatur, adeo ut, si nudam legis literam secutus fuisset in casu, ubi æquitati locus erat, contra mentem legislatoris fecisse iudicandus sit. At vero dispensatio ex mera legislatricis gratia dependet, quæ non indulta nullam querendi causam præbet. Æquitas declarat, casum aliquem à legislatore sub generali lege non fuisse comprehensum; dispensatio autem personam, quæ lege ea tenebatur, obligatione solvit. In dispensatione tamen indulgenda prudentiam adhibebit legislator, ne dum vel promiscue eam indulget, vim legis enervet, vel si citra gravissimas causas, reliquis qui sunt ejusdem conditionis, invidiæ & indignationis causam præbeat, quod æquales æquali gratia digni non fuerint habiti.

§. 24. De *jure Gentium* nunc quoque aliquid addendum, quod quibusdam nihil aliud est, quam jus naturæ, quatenus illud inter se summo imperio non connexæ gentes diversæ observant, queis eadem invicem suo modo officia præstanda; quæ singulis per jus naturæ præscribuntur. De quo non est, quod heic peculiariter agamus, cum ea, quæ de jure naturæ, deque officiis singulorum tradimus, facile possint applicari ad civitates & gentes integras, quæ in unam quoque personam moralem coaluerunt. Præter isthoc nullum dari jus gentium arbitramur, quod quidem tali nomine proprie possit designari. Pleraque enim, quæ apud Jeros Romanos, aliosque ad jus gentium referuntur, puta, quædam circa modos acquirendi, contractus & alia, vel ad jus naturæ perti-

nent, vel ad jus civile singularum gentium, quod istis in rebus cum legibus civilibus plurimorum populorum coincidit. Ex quibus tamen peculiaris juris species non recte constituitur, quippe cum ista jura gentibus inter se sint communia non ex aliqua conventionione aut obligatione mutua, sed ex placito peculiari singulorum legislatorum in singulis civitatibus constituta, quæq; adeo ab uno populo inconsultis aliis mutari possint, ac sæpenumero mutata deprehendantur.

§. 25. Solent deniq; sub nomine juris gentium venire illæ consuetudines inter plerasq; gentes, saltem quæ cultiorum & humaniorum sibi famam vindicant, potissimum circa bellum tacito quodam consensu usurpari solite. Postquam enim inter cultiores istas gentes maximum fuit decus habitum, bello gloriam quærere, i. e. in eo præstantiam suam præ ceteris hominibus ostendere, quod quis multos homines auderet, & dextre caleret perdere, adeoq; in non necessaria aut injusta bella est procursum; ne ambitionem suam invidiam nimis exponeret, usurpata omni licentia justis belli, humanitate nonnulla & quadam magnanimitatis specie bellorum atrocitatem temperare plerisq; populis est visum. Unde consuetudines circa exemptiones certarum rerum & personarum à vi bellica, modus nocendi hostibus, modus tractandi captivos, & similia. Quæ si quis legitimè gerens bellum neglexerit, scilicet ubi per jus naturæ recte fieri possunt, nulli obligationi validæ contravenisse dici potest, nisi quod ruditatis vulgo arguitur, quia non ad consuetudinem eorum, quæ bellum inter artes liberales numeratur, sese composuerit. Non secus ac imperitiæ inter gladiatores accusatur, qui alterum non ex formula artis vulneravit. Igitur si quis iusta gerat bella, solo nature jure ea regere potest, nec ullo jure ad istas consuetudines, nisi sponte ob modum aliquod suum velit, tenetur. At ei, qui injustis

grassa-

graffatur bellis, istæ vel ideo sunt observandæ, ut qualicumq; cum temperamento injurias inferat. Illi vero operâ sane ludunt, qui quid communiter inter gentes, in bello potissimum, usurpari solitum colligunt, eaque de jure gentiû licita esse concludunt. Quasi vero non minus injuste, crudeliter, avare factum sit, quod sæpe factû deprehenditur ab iis, queis ideo scelera sua inter homines impune fuerunt, quia superiorem non habebant; quiq; ideo vehemèter reprehensi non sunt, quod ceteri ab iisdè perpetrandis non abhorrent. Et sane, si ex crebro gentium usu jus aliquod peculiare debet constitui, primum utiq; caput in eo erit de bellis per solam ambitionem, aut ob adspèctum lucri licite gerendis, quibus apud plerasq; gentes nihil frequentius.

§. 26. Quod vero Legatos attinet, qui communiter unum ex præcipuis juris gentiû capitibus constituunt, illi etiam ad hostes missi, siquidem speciem Legatorû, non speculatorum præ se ferant, quamdiu apud eum, ad quem missi sunt, in eundè hostilia non moliuntur, puta prodiones, seditiones & similia excitando, (etsi fors ordinario modo per tractatus domini sui commodum præ alterius quærant,) ipso naturæ jure sunt inviolabiles. Cum enim ejusmodi personæ sint necessariæ ad pacem conciliandam aut servandam, quam ipsum jus naturæ omnibus modis honestis amplecti jubet, utiq; intelligitur etiâ idem jus cavisse securitati earum personarû, sine quibus finis ab ipso præceptus obtineri nequit. At vero quæ alia communiter Legatis tribuuntur privilegia, iis præsertim, qui magis ad expiscanda alterius Reip. secreta, quâ ob pacem constituendam aut servandam in loco aliquo hærent, puta, quod eorum bona non debeant pignore capi ob eorundem debita, & similia; illa ex mera ejus, ad quem mittuntur, gratia & indulgentia pendent, quæ si commodum videatur, citra violationem illius juris

denegari potest, nisi quatenus aliquid est dandum respectui, quod ipsius legati apud alium simili modo tractati fuerint.

§. 27. In universum autem circa leges notandum, quasdam esse *affirmativas*, quasdam *negativas*: Illæ cum requirant occasionem, quæ non semper & ubique adest, intelliguntur obligare ad exercendam actionem, quando ea fieri potest, i. e. quando objectum & cœtera agendi requisita adsunt. Inde reprehensionem hautquaquam meretur, qui ex defectu occasionis actionem alias legibus præceptam intermittebat; nec obsequium illius culpari debet, quem extremis connixum viribus moles negotii oppressit, aut eventus citra propriam culpam destituit. At præceptorum negativorum obligatio semper est velut uniformis, quippe quæ postulat intermissiones actionum voluntariarum malarum, i. e. non entia, quæ non indigent objecto, loco & tempore. Ex eodem fonte derivari quoque (ut id obiter addamus,) potest tritum illud: Factum negantis naturaliter nullam esse probationem, scilicet directam. Cujus ratio est, quia qui factum aliquod negat, dicit, factum, quod actor intendit, esse non ens, quod nullam habet causam nec circumstantias. Omnis autem probatio ex causis, circumstantiis, & signis instituitur. Quod si tamen factum negetur certo loco & tempore, potest id per indirectum probari, nempe si ostendatur, illum qui arguitur facti, isto tempore, quo quid factum esse dicitur, alio in loco fuisse.

DEFI-

DEFINITIO XIV.

Potestas est potentia moralis activa, qua persona aliqua legitime & cum effectu morali directo potest edere actionem.

I. *Potentia naturalis, moralis.*

II. *Potestas agendi circa qua homini competat.*

III. *Quomodo, cujus potestas*

agendi ab altero dependet, voluntatem ipsius presumere debeat?

III. *Regula de potestate.*

§. I. **D**Uplex est potentia agendi in homine: una *naturalis*, qua is per vires suas naturales potest edere actionem aliquam aut eandem intermittere, non considerato, recte ea fiat, an secus. Sic de facto homines possunt facere legibus interdicta, & intermittere iisdem præcepta: Potentia autem *moralis* in homine est, qua actionem voluntariam legitime possit edere, & cum effectu morali, i. e. ut actio illa congruat, aut saltem non repugnet legibus, & in aliis effectus morales possit producere. Judicatur autem homo habere potestatem ad agendum omne id, quod per potentiam naturalem ab eo agi potest, quidquid legibus non est interdictum, sive iisdem quoque præcipiatur, sive indifferens relinquatur. Quin & sæpe amplior est potestas, quam pro viribus naturalibus. At vero ad illa agenda potestas est adempta, quæ ipsi legitime fuerunt interdicta sive à legislatore aliquo universali, sive ab alio, cui peculiariter in actiones ipsius imperium competit.

§. 2. Enimvero communiter, quando quis edit

O 4

actio-

actionem legibus præceptam, non solet quæri, an ejus suscipiendæ habuerit potestatem; quippe cum omnibus, queis lex aliqua, superiori lege non irrita fertur, potestas secundum eam legem, agendi ex negotii natura simul collata intelligatur. Et de cætero, quando de eo, quod quis agit, constiterit, legibus id non repugnare, nemo amplius dubitat, quin legitime id agere queat. Ast vero quam maximè inquiritur in potestatem agentis, circa illas actiones, quibus effectus aliquis moralis apud alios est producendus, i. e. quibus alteri obligatio aut facultas ad aliquid agendum debet conferri. Irritus enim & nullus habetur actus, ubi potestas agendi defecit. Ubi tamen observandum, quod jam supra monuimus, quemadmodum leges imperfectæ ob commissum contra ipsas actum poenam quidem exposcunt, actum autem non rescindunt: Sic, quæ legibus perfectis negativis potestas agendi prorsus tollitur, legibus istis imperfectis non tam extinguuntur, quam cum onere poenæ aut multæ concedi videtur. Porro non illa tantum licere dicuntur, quæ neque divina neque humana lege sunt interdicta; sed & quæ legi quidem divinæ naturali aut positivæ adversantia, jus civile permittit, i. e. in foro humano neque prohibet, neque punit. Illis quæ respondet potestas *interna*, quæ his *externa* vocatur, ejus effectus est impunitas in foro humano, & cætera, quæ actus licitos consequuntur, etsi in foro divino ea potestas nequidquam allegari queat.

§. 3. Cæterum illi, cui potestas agendi aliquid ex alterius voluntate est petenda, ubi expressa voluntatis significatio deficit, videndum, ut dextre eandem conjiciat & præsumat. Quod fieri potest, si sequentes observet regulas. I. Qui potestatem agendi

di ex alterius voluntate accipit, ubi per expressam voluntatem contrarium non est significatum, recte potest agere, quod isti ita est utile, ut majus inde incommodum sequi non videatur. In defectu enim signorum expressorum aliud ostendentium præsumitur, quemque velle commodum suum promoveri, quia id maxime est secundum naturam, quam præsumptiones communiter sequi solent. 2. Non recte contrarium ejus agitur, quod expresse fuit significatum. Idcirco enim expresse voluntas ostenditur, ne quis ex præsumpta voluntate diversum sequatur, quam quod ipsi fuit præscriptum. Nisi per generalem clausulam præsentis rei utilitatem aut necessitatem pro sua dexteritate sequi jussus fuerit. Hinc miles aut dux inferior, cui expresse est interdictum, ne ullo modo cum hoste manus conferat, non recte in pugnam descendit incio supremo duce, etsi rem bene videatur gerere posse. 3. Qui agit sciente altero & facultatem habente nullo negotio dissensum significandi, ex silentio recte ipsius voluntatem præsumit. Inde est quod vota uxoris, filiæ sub patris potestate constitutæ, & servi ex lege divina valida erant, si maritus, pater aut dominus iis auditis siluisset. 4. Qui alteri quid agendum commisit, censetur consensisse in ea, quæ ille extrema coactus necessitate agit, nisi vel leges istud interdixerint, vel expresse isto modo effugere necessitatem prohibitus fuerit, aut id, quod necessitas allatura erat, minus malum sit, quam quod eidem evitandæ suscipitur.

§. 4. Denique circa potestatem duæ istæ observandæ regulæ; una: *Cui potestas est majus aliquid exercendi,*

est etiam minus exercendi, scilicet sub majori illo contentum; seu qui potest majus, potest etiam minus. Qua ex regula Justinianus emendavit caput illud legis Æliæ Sentiaë, qua prohibebatur dominus minor viginti annis manumittere servum, nisi vindicta apud consilium de causa legitima; cum tamen isti eo tempore testamenti condendi, i. e. de omnibus suis bonis disponendi potestas esset; cur igitur testamento non possit servo libertatem dare? Et(i) contingere possit, ut, quando potestas à sola concedentis voluntate pendet, alicui concedatur facultas majus agendi, negato minore, quod alias ordinarie sub majore comprehendi videbatur. Altera est; *Qui dat potestatem ad finem, censetur etiam, quantum in se est, potestatem ad omnia ea dedisse, sine quibus finis non potest obtineri.* Alias enim idem vellet, ut aliquid eodem tempore fieret vel non fieret, quod est absurdum. Cum hac concidit fere tritum illud: *Necessitas finis jus seu potestatem facit in moralibus.*

DE FI-

DEFINITIO XV.

Affectiones actionis voluntariæ sunt modi, quibus illa certa ratione denominatur aut determinatur.

I. *Affectiones actionum quanam?* II. *Quid actio necessaria, quid licita?*

§. I. **A**ffectiones immediate in ipsis actionibus spectantur, quemadmodum effectus immediate vel in objectis, vel in ipso agente. Sunt autem affectiones istæ vel *denominativæ*, vel *determinativæ* seu *æstimativæ*. Illæ sunt qualitates, quibus actiones dicuntur *Necessariæ* vel *non necessariæ*, *licitæ* vel *illicitæ*, *bonæ* vel *mala*, *justæ* vel *injustæ*. Quas uno vocabulo *competentiæ* possis exprimere, quæ spectatur, vel ratione subjecti, à quo actio procedit, unde eadem necessaria, licita, bona; vel ratione objecti, in quo terminatur, unde justa. Hæ sunt *quantitates & actionum æstimationes*, quæ proprio vocabulo carent. De necessario & licito heic paucis subjiciemus, de cæteris seorsim agemus.

§. 2. Actio *necessaria* est, quam ex lege aut jussu superioris omnino facere tenetur is, cui ea lex aut jussum est datum. Huic opponitur non tantum actio *vetita*, quæ legibus fieri prohibetur, sed etiam *licita*, quam leges neque præcipiunt, neque interdiciunt, sed quam suscipere aut omittere, in solo agentis arbitrio est relictum. Ubi observandum, quod jam supra monuimus, quasdam actiones dici posse *perfecte licitas*, quæ neque divina neque civili lege sunt prohibitæ; quasdam *imperfecte licitas*, quas legibus divinis prohibitas jus civile hæctenus permittit, ut nullam illis in foro humano poenam imponat. Ex his quid actio sit illicita facile colligitur.

DEFI-

DEFINITIO XVI.

**Actio bona est, quæ cum lege congruit;
Mala, quæ ab eadem discrepat.**

I. *Formale bonitatis & malitiæ.*

II. *Actio bona est, quæ omnia habet requisita; mala, in qua etiam unum deficit.*

III. *An actio in individuo indifferens?*

IV. *Malitiæ causa nequaquam in Deo querenda.*

§. I. **F**ormalis ratio bonitatis & malitiæ consistit in habitudine seu relatione determinativa ad normam directivam, quam dicimus legem; (eam semper heic intelligimus necessitantem, non permittentem, & si humana sit, juri divino non repugnantem.) Quatenus enim ex præscripto normæ proficiscitur, & juxta eandem instituitur actio proæretica, ita ut ad eandem exacte congruat, bona dicitur; quatenus contra præscriptum normæ suscipitur, aut ab ipsa discrepat, mala, & uno uocabulo, peccatum nuncupatur. Porro uti quævis norma directiva, v.g. pyxis nautica, causa dicitur rectitudinis itinerariæ & perventionis ad portum, non tam quatenus navis eum secatur cursum, qui cum directione ejus coincidit, quam prout ex præscripto ejusdem nauclerus cursum dirigit: ita lex dicitur causa rectitudinis in actione, non tam quia actio quacunq; de causa suscepta ad illam quadrat, sed potissimum, quia ex legis dictamine & ex dependentia à lege, i.e. cum intentione obedientiæ eidem præstandæ proficiscitur. Unde si quis casu, aut alia inductus ratione, quam ut legi sese morigerum præbeat, id agit, quod in lege præcipitur, recte quidem (sensu magis negante, quam agente, i.e. non male) egisse dici potest, non tamen moraliter bene. Non-fecus ac is, qui fortuita sclopeti dispendio avem dejecit, perite & artificiose jaculatus dici nequit.

§. 2. Cæte-

§. 2. Cæterum cum lex determinet vel qualitatem seu dispositionem agentis, vel objectum, vel finem, vel denique certas circumstantias actionis; inde actio aliqua est moraliter bona aut mala, vel quia agens ita est dispositus, uti lex requirit, aut secus; vel quia actio dirigitur in objectum, eo fine iisque circumstantiis, quibus lege est dispositum, & contra. Ubi tamen notandum, ut actio aliqua sit bona, necessum esse tum ut secundum omnia requisita quasi materialia congruat ad legem, tum ut quantum ad formale non ex ignorantia aut alia de causa, sed ad præstandam obedientiam legi debitam sit exercita. Unde actio alias velut materialiter bona, ob intentionem malam agentis ipsi pro mala imputatur. Sic præmii nihil meretur, qui dum nocere intendit, prodest. Sic qui potestate sua legitima malo fine utitur; (v. g. iudex potestate sumendi pœnas à nœxiis ad faciendam privatam libidinem,) peccat. Etsi actio alias velut materialiter mala ob bonam intentionem agentis hautquaquam fiat bona. Inde est, quod nemo peccatis propriis possit uti velut mediis ad finem bonum adsequendum, ac non sint facienda mala, ut eveniant bona. Ut enim actio reddatur mala sufficit, ut vel in unico requisito materiali aut formali ad legem non congruat. Inde est, quod statim actio fiat mala si vel agentis qualitas, vel objectum, vel finis, vel aliqua circumstantiarum, vel intentio à lege discrepet. Ac non solum perfectum facinus, & quod finem suum obtinuit, sed etiam cogitatum duntaxat & inchoatum pro scelere reputatur, quod etiam interdum leges civiles eadem pœna aut non multo levioere, quam consummatum plectunt, prout expedire judicant, etiam intra primos conatus scelus aliquod reprimi.

§. 3. Ex.

§. 3. Ex dictis quoque colligitur, an actio aliqua moralis in individuo seu heic & nunc spectata, sit indifferens? ubi proprie non est quæstio de actionibus licitis, seu quæ neque præceptæ legibus, neque interdictæ sunt, quas indifferentes esse, seu neque bonas neque malas in genere morum extra dubium est: sed de illis, quas leges præcipiunt aut vetant. Has in individuo indifferentes esse non magis fieri potest, quam ut inter congruere ad legem & non congruere medium detur. Ac vanum est, quod quidam dicunt, actionem quoad substantiam operis bonam esse posse, etiamsi finis legitimus ab agente non intendatur. Nam ad essentiam actionis quam maxime etiam pertinet finis, quippe cohærens cum intentione, quæ est principium maxime specificans qualitatem actionis. Inde non modo peccatum est, referre actiones ad malum finem, sed id quoque, referre easdem ad diversum finem, quam qui legibus est præscriptus.

§. 4. Isthæc porro actionis bonitas & malitia uti formaliter in ea, quam dixi, convenientia & disconvenientia ad normam moralem consistit; ita efficienter unice ab illo dependet, cui ista actio lege præscripta aut interdicta exercetur. Hujus quippe determinatio actionem ita constituit in genere entium moralium, ut ipsi soli & non alii ea queat imputari. Inde inanis sane illos torset metus, qui ne Deum omnium rerum creatorem peccati quoque autorem facere viderentur, peccati formalem rationem in privatione congruentiæ cum lege collocarunt. Enimvero etsi positio cujuscunque formæ privationem aut absentiam contrariæ formæ necessario inferat; tamen oppido quam falsus est opinionis, qui essentiam rei in ista privatione quæsiverit. Nec mul-

multum profecerit, qui norit, rectitudinem esse privationem curvitatís, & curvitatē rectitudinis. Vanus vero fuit metus, qui eos in talia adegit. Deum enim omnium entium physicorum creatorem esse indubium est; at moralium quoque & notionalium omnium qui creatorem eundem facere velit, oppido quam absurdus foret. Illos vero profana admodum ingenii prurigo agitat, qui egregium subtilitatis specimen autumant; Deum quoquo modo inter peccati causas immiscuisse. Nam cui aliquis entium moralium intellectus, nihil absurdius iudicabit, quam inquirere, an is sit causa actionis, qui eam lege prohibet, ac contra interdictum suum commissam punit. Quod vero Deus ad id concurrit, quod in ista actione physicum est, non magis ideo peccati causa dici potest, quam v. g. deformitatis in veste à sartore imperite confecta, qui pannum ad istam suppeditavit. Vocabulum autem causæ in impropiam, & à communi sensu alienam heic trahere significationem, est id agere, ne parum irreverens erga divinum Numen videaris.

DEFI.

DEFINITIO XVII.

Actio justa est, quæ ex proæresi recte adplicatur ad personam, cui illa debetur.

I. *Iustitia universalis, particularis.*

II. *Distributiva.*

III. *Commutativa.*

IV. *Vindicativa.*

V. *Injustitia.*

VI. *Injuria quid proprie?*

VII. *Injuria fit ex proærese, ubi de Culpa.*

VIII. *Volenti non fit injuria.*

§. I. **I**ustitia duplici modo considerari potest, vel ut denominat personam, vel ut actionem. Ab illa non meretur titulum justii, nisi qui constantem & perpetuam voluntatem habuerit cuique tribuendi, quod ipsi debetur; ab hac etiam unica & solitaria actio, recte ad objectum adplicata, justa vocatur. De qua posteriori significatione nos heic magis, quam de priori erimus solliciti. Quando igitur alteri ex proæresi tribuimus, quod ipsi debetur, seu quando recte adplicamus actionem ad personam cui illa debetur, ea actio justa dicitur. Debetur autem aliquid alicui vel ex jure imperfecto, quod supra aptitudinem quoque vocari diximus, vel ex jure perfecto. Recta adplicatio actionum tam purarum, quam conjunctarum cum translatione alicujus rei ad personas, ad quam habendam his imperfectum distaxat jus erat; ut & adplicatio actionum sub commercium non venientium ad personas, quibus ad istas habendas jus est, nobis vocabitur *Iustitia Universalis*. Ut, quando quis consilio, opera aut re agentis subvenit, & officia debita pietatis, reverentiæ, gratitudinis exhibet, adversum quos ista exhibere tenetur. Hæc justitia id tantum spectat, ut quod alteri

teri quacunq; ratione debetur, præstetur, non attendendo, num id, quod præstatur sit equaie causæ illi, ob quam quid debetur, an minus. Sic gratitudinis officio satisfit, si quantum per facultates licet, reponatur, etiam si beneficium fors longe supra fuerit. Sed recta applicatio actionum, quæ in commercium veniunt, aut quibus res aliqua in alium transfertur, ad quam iste jus habebat, *Iustitia Particularis* dicitur.

§. 2. Jus porro hoc oritur vel singulis ex pacto (tacito aut expresso) cum societate aliqua inito hoc fine, ut ipsius membra fiant; vel societati ex pacto eodem cum singulis, ut eos sibi membra adjungeret; vel denique circa res aut actiones alias in commercium venientes. Recta applicatio eorum, quæ ex pacto societatis cum membro, aut membri cum societate, sine jam dicto, debentur, vocatur *Iustitia distributiva*. Quodcumque enim quis in societatem recipitur, tale pactum expresse aut tacite initur inter societatem & membrum recipiendum, quod societas quidem velit huic ratam partem tribuere de bonis, quæ societati, qua tali, competunt; membrum vero pro rata parte ferre onera, quæ ad societatem qua talem servandam faciunt. Determinatio autem ratæ partis de bonis socio ad signandis fit secundum æstimationem operæ aut sumptuum impensorum ad societatem qua talem servandam, spectatorum in proportionem ad aliorum ejus societatis membrorum operam aut sumptus impensos. Uti contra determinatio ratæ partis de oneribus membro imponendis fit secundum æstimationem commodorum, quæ illud ex societate percipit, spectatorum in proportionem ad commoda ab aliis membris è societate percepta. Inde cum ut plurimum unum membrum plus conferat ad societatem conservandam quam alterum, & unum quoq; præ altero plus commodi ex eadem

P

hauriat,

hauriat, facile patet ratio, cur in justitia distributiva sit observanda æqualitas comparata. Quæ in hoc consistit, ut quomodo se habet dignitas seu meritum unius ad dignitatem alterius; sic se etiam habeat præmium unius ad præmium alterius. Sic v.g. si distribuenda sint VI. inter Cajum, Sejum & Titium, posito Titii merita superare merita Caji triplo, duplo Seji, Cajo dandum erit I. Sejo II. Titio III. Nec ad hanc æqualitatem requiritur, ut præmium simpliciter exæquet meritum personæ; sed sufficit, ut quam proportionem habet dignitas unius ad dignitatem alterius, eam etiam habeat portio de re illa communi ad portionem alterius. Idem etiam in oneribus imponendis observatur. At vero quod quidam æqualitati respectivæ, quæ in hac justitiæ specie observatur, evertendæ adferunt: de meo distribuere me posse plus merenti minus, minusque merenti plus dare, modo id dederò, quod pactus sum, allato pronunciatò Salvatoris ex Evangelio; id sane ad rem nihil facit. Nam in allegato exemplo ostenditur, non peccare in justitiam commutativam, (quæ contractum istum locationis conductionis regit,) qui ex liberalitate quibusdam largiorem merito tribuit mercedem, modo cæteris justam, quam pacti fuere, non deneger. Sed quid hoc ad nostram justitiam distributivam, in qua de re, ad quam plures jus habent velut ratione quantitatis inæquale, rata portio assignanda? Vox autem distribuendi in isthoc exemplo occurrens, hautquaquam innuit, ad justitiam distributivam id pertinere, sed plures fuisse mercenarios, quibus sua cuique merces fuerit danda.

§. 3. At vero recta applicatio eorum, quæ debentur ex pacto circa res & actiones in commercium
venien-

venientes, vocatur *Iustitia Commutativa*. Ea pacta cum hoc spectent, ut pro re mea aut actione in commercium veniente ab altero accipiam rem aut actionem æquipollentem, facile adparet ratio, cur hæc iustitia postulet æqualitatem simplicem, qua rei aut actionis in commercium venientis pretio alterius rei aut actionis pretium exacte, prout moralis estimatio fert, respondere debeat.

§. 4. Enimvero, quæ in imponendis poenis versatur, *Iustitia Vindicativa* dicta, cum neutra specie iustitiæ particularis exacte quadrat. Sunt autem in delicto accurate distinguenda ipsa actionis malitia in se, & damnum alteri per eam datum, quorum illi proprie respondet poena, huic damni restitutio. In pensando damno ita proceditur, ut quod quis per alterius delictum minus habet, sive id adhuc penes delinquentem sit, sive perierit, id aut tantundem delinquenti adimatur, & addatur damnum passio; ita ut simpliciter sarciatur ex bonis delinquentis, quod alter ipsius culpa minus habet. Circa poenam autem imponendam id quidem certum est, eam non posse infligi, nisi intuitu alicujus delicti; quando autem, & quanta qualivè sit infligenda, non tam ex ipsa delicti natura, quam ex utilitate inde vel in ipsum peccantem, vel in societatem redundante est dijudicandum. Nam rationi repugnat, hominem homini quacunque de causa mali quid imponere, in quo nihil nisi dolorem patientis spectet. Igitur quemadmodum ob servandam inter homines societatem præcipuis naturæ legibus in cunctis fere civitatibus vis legum civilium fuit danda, ut etiam metu violentiæ humanæ ad eas servandas adigi possent, quibus alias reverentia Numinis parum efficax stimulus faciendo officio

erat futurus: ita omnis quoque poena in foro humano ad eundem scopum collineare debet. Adeoque cum natura neq; quantitatem, neq; qualitatem poenæ definiat, nec omnino poenā homini de homine, nisi dicto respectu, sumere concedat; recte justitiam administrabit vindicativam, qui poenas ad istum finem probe attemptaverit. Debetur itaq; proprie poena non delinquenti, tanquam aliquid, quod non recte ipsi possit denegari (nisi fors quatenus ipse inde emendandus est,) sed societati; ac si eo casu, quo sumi debebat, intermitteretur, non delinquenti injuria fit, sed societati, quæ isthac impunitate aut maligna poenæ dispensatione turbatur. In quantitate autem poenæ, quam utilitas publica mensurat, (quemadmodum castigationes seu correctiones peccantis ingenium,) delinquenti non fit injuria, si tantam poenam, quanto delicto constitutam norat, subeat, (siquidem ad delinquendum ab ipso poenæ exactore non fuerit impulsus:) etiamsi forte poena absolute spectatā delicto gravior videatur. Nam ejus periculi, quod quis, cum evitare id commodè posset, sponte sibi arcessivit, ut ab alio ratio habeatur, nullo jure postulare valet. Inde hautquaquam violari Justitiam Vindicativam arbitramur à duce, qui etiam ob gallinæ raptum capitis poenam antea denunciatā & promulgatam exigit, siquidem tam acri poena securitati inermium consuli è bono publico judicaverit. Ubi vero iste, quem memoravi, finis non spectatur, aut alia ratione commodius obtineri potest, non modo poenam recte posse, sed etiam debere omitti judicamus.

§. 5. Ex dictis facile perspicitur, quid actio sit injusta, scilicet quæ ex proæresi prave ad personam adplicatur, cui diversa debebatur, aut quando denegatur alicui, quod ipsi debebatur. Injuste enim agimus, quando

quando inferimus alteri quid mali, quod nobis inferendi potestas non erat; (bona autem ejus sunt naturæ, ut cuivis etiam citra causam tribui possint, si id fiat citra fraudem tertii,) aut denegamus vel eripimus ei aliquid boni, quod ipsi debebatur; (nam mala, quæ quis meritus est, citra injuriam ipsi non inferre possumus, si id aliis damno non sit.) Adeoque injusta actio vel infert, quod inferre non debebat, vel aufert, quod auferre non debebat, vel denegat, quod tribuere debebat. (Nam & moraliter pro actione censetur actionis debitæ negatio sive intermissio.)

§. 6. Solet autem injusta actio, siquidem alteri inferatur ex proæresi cum læsione juris, quod alteri competit, uno vocabulo dici *Injuria*. De qua ut accurate percipiatur, sciendum, aliquem lædi posse triplici modo, vel ut denegetur, quod ipse debebat habere, vel ut ipsi suum, quod jam habet, auferatur, vel ut mali quid inferatur, cujus inferendi alteri potestas non erat. Circa priorem modum observandum, deberi aliquid alicui vel ex mero jure naturæ, ita tamen, ut ad ea perfectum jus non habeat, uti sunt officia humanitatis, beneficentiæ, gratitudinis; vel ex pacto, eoque vel peculiari, vel contento in obligatione nostra ad leges civiles, qua nos adstringimus ad præstanda ea, quæ leges civiles alteri exhibere jubent. Hæc si denegentur alicui, proprie injuria dicitur; non autem si ista, etiamsi in jus naturæ peccetur. Nec per ipsum jus naturæ vi ad ista præstanda alterum adigere licet, saltem ubi imperium in istum non competit, nisi fors necessitas urgeat; quippe cum istorum genius officiorum requirat, ut sponte & citra metum poenæ præstentur. Quo sensu verum est, injuriam non fieri nisi ei, cum quo pactum intercessit. At vero quando alicui invito dedita opera malum in-

fertur, five erepto bono quopiam, quod jam possidebat, five inflictò positive malo quopiam, semper injuria fit, five pactum intercesserit, five non. Id enim cuilibet homini natura juris tribuit, ne ab altero homini ipsi citra antegressum suum meritum mali quid inferatur; nec homini potestas est, ut ipse alterum non laesisset lædat, nisi quantum necessitas imperii exercendi postulaverit.

§. 7. Ad injuriam quoque proprie dictam requiritur, ut ex proæresi ea processerit. Inde non solent injuriæ venire nomine ejusmodi læsiones, quæ vel casu fortuito fiunt ab ignaro & invito; puta, si miles, dum jaculis se exercet in loco solito, transeuntem trajecerit, aut si putator in medio fundo ligna cædens, extraneum, cui nullum in eo loco versandi jus, improvise vulneravit: (Talia enim inter illa numerantur mala, quæ forte fortuna immituntur, ubi de nullo homine querela institui, aut restitutio damni postulari potest.) vel ex negligentia, quæ evitari potuisset ab inferente, siquidem justam diligentiam adhibuisset, v. g. si quis propter viam publicam opus faciens prætereuntem læserit, nullo edito signo, ut sibi cavere posset. Item si quis opus aliquod susceperit, supra vires positum, quo male confecto alteri damnum detur; cum nemo affectare debeat, in quo intelligit aut intelligere potest, imbecillitatem aut imperitiam suam aliis periculosam fore. Ejusmodi læsio Jctis communiter *Culpa* dicitur, quæ est vel *levissima*, ubi incircumspecte & indeliberate deviat ab illa diligentia, quam supra communem modum diligentes homines solent adhibere: vel *levis*, cum non præstatur diligentium in eo genere hominum solertia: vel *lata*, quando non adhibetur communis industria. *Culpa lata & levis in*

eo cum injuria conveniunt, quod obligationem faciunt refarciendi damnum per eam datum, quam levissima culpa non adfert, nisi quis expresse exactissimam & peculiarem diligentiam pactus fuerit. Sed & illæ læsiones communiter ab injuriarum classe excipiuntur, ubi intentio duntaxat est semiplena, puta, quando quis ad lædendum alterum impellitur vel ex adfectu necessario, ut fame, siti, &c. vel ex adfectu naturali, ut amore, dolore, metu, &c. Etsi proprie ista intentionis remissio non omnem injuriæ rationem tollat, sed duntaxat reatum temperet.

§. 8. Sed & invito debet fieri, quæ dicenda est injuria. Nam volenti non fieri injuriam etiam communi sermone tritum est. Cujus ratio est, quia bonum, quod alteri volenti eripio, aut debitum, quod volenti non præsto, condonatum mihi ab eo censetur. At quis injuriam me fecisse dicet, si quod donatur acceperim? Nec pro malo reputari potest, quod quis sibi ipsi inferri vult, quippe cum malum abhorrentiam voluntatis necessario involvat. Ex quo etiam concludit non nemo, antiquos quosdam barbaros, queis senio confectos occidere, & ad dapis usum convertere solemne fuit, non fecisse injuriam, quod ex consuetudine, in quam communiter consenserant, adeoque volentibus mors inferretur. Etsi in hoc istos legem naturæ violasse nemo inficias ibit, quod solo tædio molestiarum senectutis fata anticipare voluerunt. Ut nihil dicam, quam prorsus à communi sensu istius moris atrocitas abhorreat.

DEFINITIO XVIII.

Quantitas actionum moralium est modus æstimativus, quo illæ dicuntur quantæ.

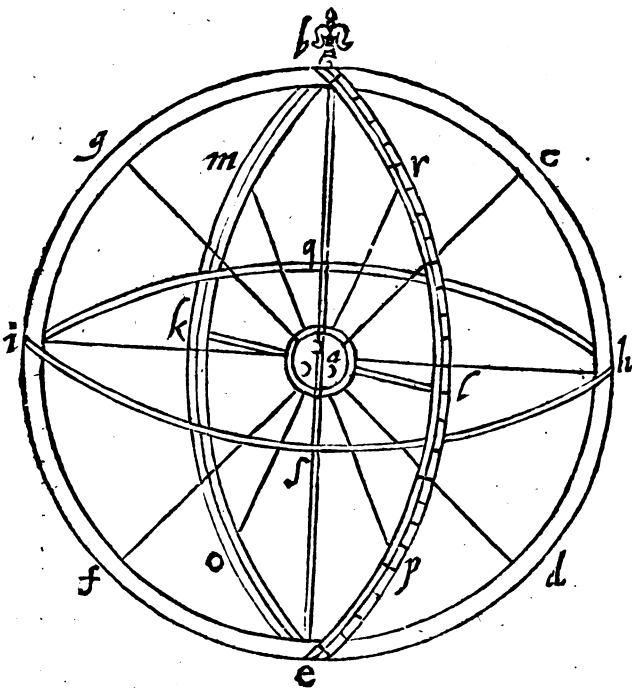
I. <i>Æstimatio absoluta actionum moralium qualis?</i> II. <i>Determinatio Sphæræ moralis.</i> III. <i>Defectus actionum quoad executionem.</i> IV. <i>Objecta actionum divisibilia vel indivisibilia.</i> V. <i>Defectus actionum quoad intentionem.</i> VI. <i>Gradus intentionis.</i> VII. <i>Actio perfecte bona quantum?</i> VIII. <i>Peccatum maximum quodnam?</i> IX. <i>Peccata graduum remissorum.</i>	X. <i>Computatio quantitatis peccati.</i> XI. <i>Qualis cognitio hominibus sit circa quantitatem peccatorum?</i> XII. <i>Relativa actionum æstimatio ex eorundem objecto,</i> XIII. <i>Ex statu agentium,</i> XIV. <i>Ex conditione actionis,</i> XV. <i>Ex effectu & circumstantiis.</i> XVI. <i>Repetitio an intendat actionem?</i> XVII. <i>Quenam officia altericendant, ubi utraque obiri simul nequeunt?</i>

§. I. **Æ** Stimantur actiones morales vel *absolute* & *in se*, vel *relate* & *ad se mutuo*. *Æstimatione* absoluta moralis actionis & quidem bonæ præcise loquendo & quasi geometrice nulla est quantitas; sed ipsa bonitas velut in puncto consistit, & est quædam quasi coincidentia cum lege & congruentia, cujus nulla est mensura. Unde etiam formaliter & præcise spectata actio bona non est altera melior, quippe cum recto non possit dari rectius, etsi materialiter & ratione objecti una sit præstantior & nobilior altera. Mala vero actio quoniam à lege declinat, distantiam aliquam omnino habet à lege, majorem, minorem, unde peccatum majoreitatis & minoreitatis rationem fortitur; quemadmodum una curvitas à rectitudine magis discedit quam altera. Est autem hæc à lege distantia neq; longitudini, neque latitudini, neq;

pro-

profunditati similis, quæ rectitudine mensurari possit; sed habet instar anguli rectilinei, cujus magnitudo arcu circuli ex puncto crurum communi tanquam centro descripti, cruribus dictis intercepto, mensuratur. Etenim uti regula legis, quæ præcise quid agendum sit, instar lineæ rectæ ductu suo monstrat, cruris primi rationem obtinet; ita voluntatis nostræ determinatio, quæ legis regulæ per conscientiam in angulari quasi puncto semper copulatur, alterum crus est, quod, si actio declinet à lege, certam distantiam velut angularem habet à crure primo, unde malarum actionum quantitas æstimatur. Sed ut circa punctum spatii quodcumq; in quo duæ pluresve lineæ copulantur, infinite plaga spherica ratione circumjectæ concipiuntur, ad quas dictæ lineæ à se variis modis divergendo excurrere possunt; ita infinite viæ sunt, per quas à legis regula declinantes institui poterunt actionum malarum excursus. Unde non incongrue moralium actionum tractum instar spheræ nobis imaginabimur, in cujus centro crurum anguli moralis tanquam radiorum concursus; in superficie vero puncta plagarum, ad quas radiorum est directio, notentur. Cæterum ut spheræ tribus distinguitur circulis quasi cardinalibus, quorum & circumferentiæ, & plana, & diametri communes ad se mutuo perpendiculariter incidunt, quales in spheræ mundana sunt Horizon, Meridianus & Verticalis primarius; quorum ille tractum spheræ longitudo-latitude, iste crassitudine amplectitur; hic utrumque priorem in duas partes, & totam spheram in Hemispherium polare & antipolare dividit: ita similiter in spheræ morali tres notantur circuli quasi cardinales, quorum primus instar Horizontis terminos & objectum, circa quod versatur actio moralis, ipsumque

exercitium repræsentat: secundus instar Meridiani mentis velut elevationem & intensionem agentis in-
nuit: tertius instar Verticalis primarii utrumque prio-
rem in duas dispescit partes, totamque adeo spheram
moralem in hemisphærium polare & antipolare di-
sternat.

§. 2. Quod

§. 2. Quod ut melius intelligatur, fit in adjecto schemate, quod sphaeram repræsentat rectam, circulus BHEI Horizon rectus; circulus BKEI Meridianus, heic oblique visus, & in ellipticam lineam degenerans; sicut & circulus HSIQ Verticalis primarius, in sphaera recta cum Aequatore coincidens. Sit communis Horizontis & Meridiani concursus B punctum polare arcticum, quod plagam polarem adpellabimus; sitque alterum eorundem circulorum commune, sed oppositum huic punctum E polare antarcticum, quod nobis heic dicetur plaga antipolaris. Concipiatur Deus scrutator cordium & oculatissimus actionum humanarum arbiter in centro sphaerae moralis A, tanquam in corde nostro, ex quo excurrat, & quidem à parte Dei radius legis A B velut Dei digitus, plagam polarem B tanquam Cynosuram actionum nostrarum præcise monstrans, positivo quidem dictamine, ut hoc fiat; alteram vero, & huic oppositam plagam antipolarem E velut opposita sua facie post se relinquens, & negatiuo dictamine, h. e. prohibitione, ne hoc fiat, serio monens. Porro ex eodem cordis meditullio tanquam sphaerae moralis centro concipiantur à parte hominis excurrere actionum moralium radii, & 1. quidem fundamenti loco radius conscientiae, tanquam radius legis ectypus; qui si rectus est, cum radio legis archetypo perpetuo coincidit, & uti quaedam imaginis divinae scintillula, ejusdem directionem ad plagam polarem participat. Quod si minus fuerit rectus, puta vel propter durtiem & opacitatem cordis reflexus, (quæ est conscientia erronea,) vel propter circumfusam sibi atmosphaeram refractus, (quæ est conscientia probabilis,) vel scintillatione fluctuans, (quæ est conscientia dubia & scrupulosa,) illic ad oppositas plagas,

isthic

isthic versus plagam quidem polarem, sed velut per ambages quosdam & non ita directe tendit; heic circa plagam polarem hic inde vacillat. 2. Radii actionum moralium formales, qui physice quidem, id est, quoad principium naturale, in puncto centrali A cum radio legis sunt contermini, hoc est, à Deo tanquam universali causa naturaliter movente simul dependentes; moraliter autem, i. e. quoad mobilitatis & tractus determinationem hominibus relictæ, adeoque ex corde tanquam angulari puncto versus omnes plagas spheræ moralis libere circumducibiles, adeo ut si homo velit, radius actionis moralis cum recto legis radio coincidere, vel ad latus alterutrum magis ac minus declinare, vel profus ad oppositum è diametro se convertere possit. Cæterum licet infiniti esse possint actionum radii; duo tamen sunt quasi cardinales, à quorum situ moralis quantitas potissimum dependet: unus eorum est velut Horizontalis, qui dici potest *radius Exsecutionis*; alter velut in Meridiano decurrens, *radius Intentionis*. Cæteri qui extra utrumque circulum cadunt, sunt quasi collaterales, & licitorum potius quam necessariorum rationem habent.

§.3. Quibus sic determinatis, quod ad primum attinet, si ad ipsam plagam polarem in Horizonte incidat radius Exsecutionis, nullam habebit à regula legis declinationem Horizontalem, & eatenus non erit peccatum. Quod si ab ea plaga declinet, ratione exsecutionis peccatum erit, & quidem si actionis radius ad oppositum punctum E se convertat, hoc est, si homo non tantum quod lex jubet omittit, sed & simul ejus contrarium, quod lex opposita facie prohibere intelligitur, patrat, maximam dicemus actionis à lege declinationem Horizontalem. Sin
radius

radius humane actionis ad punctum H vel I excurrat, ubi perpendicularis est ad lineam Syzygiarum conjunctionis & oppositionis cum lege B E, nec magis in positivam B, quam negativam partem E propendet, i.e. si, quod lex jubet ut fiat, tantum omittit, mediam à lege declinationem Horizontalem dicemus & peccatum omissionis. Quod si radius actionis inter B & H, vel inter B & I consistat, v. g. in puncto C vel G, ubi propius ad B quam ad E accedit, fieri quidem dicemus, quod lex jubet, sed imperfecte, dum non omne, quod in illa lege jubetur, actio exprimit, sed aliquantum, plus, minus, omittit. Quod peccatum crimine omissionis tanto minus judicandum, quanto minus actio omittit. Sin radius actionis inter H & E constituatur, v. g. in puncto D vel F, ubi propius ad E, quam ad B accedit, i. e. ubi non tantum omittitur, quod lex jubet, sed aliquantum etiam eorum, quæ lex infimul prohibet, non tamen prorsus è diametro oppositum, actio exprimitur, commissionis jam peccatum est, & tanto quidem majus, quanto radius actionis ad oppositum propius accedit.

§.4. Heic autem notandum, quod objecta legum, quæ velut in Horizonte locantur, sint in duplici potissimum differentia. Quædam enim sunt *indivisibilia*, quædam *divisibilia*; i. e. quædam ita sunt comparata, ut necesse sit, ea aut tota exprimi per actionem, aut prorsus omitti, aut penitus contrarium fieri; in quibusdam auté etiam aliqua duntaxat pars potest exprimi, reliqua omitti, aut aliquid duntaxat oppositi fieri. Et in his iterum aliquid discriminis occurrit. Quædam enim objecta legum *divisibilia* comprehendunt ea, in quæ dividi possunt, *velut species*. Sic affirmativa lex quinti præcepti est, succurre necessitatibus corpo-

corporis proximi tui. Hæc comprehendit sub se velut species conservationem vitæ, membrorum, sanitatis, aversionem dolorum, suppeditationem alimentorum tempore famis, &c. Opposita vero lex, quæ prohibet lædere corpus proximi, comprehendit sub se homicidium, mutilationem, vulnerationem, verberationem, &c. Sic sexti præcepti lex affirmativa, quæ castimoniam jubet, sub se continet puritatem cogitationum, verecundiam sermonis ac gestuum, puritatem corporis, &c. lex opposita impudicitiam prohibens complectitur adulteria, scortationem, gestus ac motus impudicos, verba obscæna, &c. Heic verbi gratia, verba impudica non habent ad adulterium instar gradus, nec puritas animi ad puritatem corporum, proprie loquendo. Sed quia legislatores compendii gratia sub uno actu generali multos actus speciales voluerunt comprehendere, inde radius executionis æque incidet in punctum B, si quis puritatem verborum conservet, quam si puritatem corporis; & contra idem radius æque incidet in punctum E, si quis proximo præter fas colaphum inflixerit, quam si eundem occiderit. Adeoque harum actionum, ut & earum, quæ objectum habent indivisibile, declinatio horizontalis non potest esse, nisi per quadrantem aut semicirculum, id est, ubi non fit, quod lege præcipitur, aut omissendum id est, aut contrarium faciendum. Ast vero quædam objecta legum ita sunt divisibilia, ut ea, in quæ dividi possunt, contineant *ad modum partium integralium*. Ubi non statim radius executionis per integros quadrantes declinat, sed in gradus intermedios potest incidere, quorum tot possunt constitui, in quot partes notabiliores objectum divi-

dividere quis velit. Sic v. g. quando operario pro labore debeo XXIV. si prorsus mercedem illi denego, radius executionis cadet in verticalem primarium: si partem duntaxat tribuam, reliquo subtracto, radius eo propius ad polare punctum verget, quanto minus de debiti summa detraho. Verum tales gradus tantum in hemisphærio polari existere posse videntur. Quando enim radius executionis in alterum hemisphærium inciderit, i. e. si operario præter denegationem mercedis aliquid præter fas subtraham, prorsus alterius speciei fit actio, quæ priorem haut contingit, sed peculiari lege prohibetur.

§. 5. Quod alterum concernit; si radius Intentionis in ipsum punctum polare inciderit, nullam habebit actio declinationem à Lege meridiana, id est, nullam poli elevationem aut depressionem, nullamque adeo obliquitatem intentionis. Quod si radius Intentionis in Meridiani quidem semicirculo polari maneat, & ita ad polum quidem vergat, linea æstimatoria per verticale punctum & per intentionis plagam ducta, (uti illi solent æstimare, qui extra sphæram sunt, & ad Horizontem tanquam visionis terminum omnia referunt;) nec tamen prorsus in ipsum punctum polare B inciderit, intentio quidem ferri dicitur in id quod lex jubet, sed cum remissione, tanto quidem majore, quanto radius intentionis propius ad Verticalem primarium accesserit. In eo enim constitutus radius AK, AL, cum perpendicularis sit ad lineam Syzygiarum BE, nec magis in B quam in E propendeat, neque intentionem ejus quod lex jubet, neque oppositi habebit homo. Atque ita quando fit, circa quod lege est dispositum,

ex

ex Ignorantia, aut Coacte factum esse intelligetur. Quod si fuerit actionis radius intra puncta Meridiani K B, vel L B, intentio quidem feretur in id, quod Lex præscribit, sed cum remissione majore vel minore, prout ab eisdem negatione ad summam intentionem magis vel minus, secundum diversos gradus, radius accesserit.

§. 6. Gradus porro intentionis notabiliores in utroque hemisphærio non inconcinne constitui possunt duodecim, quos in schemate limbus Meridiani repræsentat. Et si ei, qui plures aut pauciores velit constituere, dicam hautquaquam simus scripturi. Quando itaque à puncto L versus B se movere incipit radius humanæ intentionis, in aliquem horum graduum incidat necessum est, qui hoc se ordine videntur excipere. 1. Species actionis bonæ in animum admissa. 2. Simplex adprobatio ejus tanquam honestæ. 3. Deliberatio an heic & nunc sit facienda. 4. Inclination in actionem per extrinsecam violentiam excitata. 5. Inclination in actionem ob metum damni. 6. Inclination in actionem improvise ex commoditate occasionis blandientis excitata. 7. Inclination in actionem qua utilem; i. e. ob præmium. 8. Intentio semiplena languida & facile mobilis sine legitimo, i. e. ad obedientiam legi præstandam. 9. Intentio semiplena cum impetu conjuncta. 10. Intentio plena facile mobilis, h. e. quæ diverso objecto proposito facile possit mutari. 11. Intentio plena difficulter mobilis. 12. Intentio plena firmissima, quæ præcise in punctum B incidit. Quando autem à puncto L versus punctum E disceditur, totidem quoque occurrere videntur gradus. 1. Species peccati in animum admissa. 2. Simplex adprobatio peccati tanquam utilis aut jucundi. 3. Deliberatio an sit faciendum.

4. In-

4. Inclinatio in peccatum per extrinsecam violentiam excitata. 5. Inclinatio in peccatum ob metum damni. 6. Inclinatio in peccatum per seductionem aliorum ex inconsiderantia. 7. Inclinatio in peccatum ob utilitatem adparentem. 8. Intentio semiplena, languida & facile mobilis ex inobedientia. 9. Intentio semiplena cum impetu seu defectu conjuncta. 10. Intentio plena facile mobilis. 11. Intentio plena difficulter mobilis. 12. Intentio plena firmissima, quæ in ipsam punctum E incidit. Fatemur tamen priores tres gradus utrinque esse potius actus quosdam velut præliminares ad eliciendam inclinationem seu intentionem, quam gradus intentionis proprie dictos. Igitur si jam in eodem Meridiano progrediens radius intentionis incidat in antipolarem ejus semicirculum K E L, qui oppositum ejus, quod lex præscribit, puncto E complectitur, intentio in oppositum ferri intelligitur; & quidem si radius punctum E præcise monstret, summa intentione totum oppositum perpetrabitur. Quod si in eodem Meridiani semicirculo radius actionis incidat in puncta intermedia, quorum insignes differentix gradibus sunt notatæ, minore vel majore intentionis remissione fieri dicetur actio, prout gradus, in quem radius incidit, propius vel longius à puncto E abfuerit.

§. 7. Ex hæcenus dictis adparet; I. Ut actio sit perfecte bona, requiritur, ut uterque radius tam Executionis, quam Intentionis præcise incidat in punctum B, i.e. ut non tantum omnia fiant, quæ lex præscribit, sed etiam, ea intentione atque animo, prout lex requirit. Equidem qui in Rep. hominum homines leges ferunt civiles, ut plurimum adquiescunt, si actus legibus præscripti fiant, quæcunque demum agentium sit intentio; quippe cum legibus suis
respi-

respiciant utilitatem Reip. quæ plerunque exactus exteriori exercitio sufficienter resultat, licet agens eam fors directe non intendat. Etsi contra circa actiones legibus contrarias quam maxime de intentione agentis sollicita sint fora humana, adeo ut raro poenam imponant, ubi dolus malus abfuisse probatur. Ast Deus, qui lege sua animos hominum in sui obsequium maxime vult devincire, non tam actum exteriori æstimat, quam intentionem agentis, quæ sese ad obsequium legis determinat. Inde est, quod in illo legis divinæ compendio jubeamur DEUM diligere ex toto corde, ex tota anima, totisque viribus, & proximum sicut nos ipsos.

§. 8. II. Si uterque radius tam Executionis quam Intentionis præcise feratur in oppositum punctum E, maximum est peccatum in isto genere, nempe quando non solum directe oppositum ejus, quod lege jubetur, sed etiã cum ea intentionis firmitate fit, quam lex alias ad obeundam actionem bonam requirebat.

§. 9. III. Quod si alteruter aut uterque horum radiorum à puncto B declinaverit, ita tamen, ut adhuc uterque in hemisphærio polari maneat, in se quidem actio erit non bona, inter homines tamen utcunque pro bona censebitur. Qui etiam actionem in qua uterque radius propius à puncto B abfuerit, dicere solent meliorem actione ejusdem speciei, in quo radii à dicto puncto longius abfuerint: etsi proprie ista minus mala sit dicenda quam hæc. At quando uterque radius in hemisphærium antipolare inciderit, ne in humano quidem foro quidquam bonitatis tali actioni inesse judicabitur. Contingit vero etiam, ut radius Executionis incidat in hemisphærium polare, radius Intentionis in antipolare; & contra. Illud fit, quando actio ratione objecti bona suscipi-

cipitur sine malo; ut si quis cum intentione alterum vulnerandi gladio difsecuerit vomicam alias incurabilem, qua secta iste sanitati restituatur. Hoc evenit, quando ex conscientia erronea cum intentione bona actio suscipitur, quam agens bonam putabat, licet in se mala sit.

§. 10. Cæterum determinatur quantitas actionis malæ ex quantitate anguli, quem uterque radius executionis & intentionis facit cum radio legis; qui quo major est, eo majus etiam fit peccatum, & contra. Adeoque attendendum est non solum, quantum quis actionis præceptæ omiserit, aut vitæ præstiterit, sed etiam qua intentione idem fecerit. Et quidem conjungenda est quantitas utriusque anguli. Sic ponamus semicirculum Horizontis complecti gradus 24, Meridiani quadrantem 12. Hoc modo si uterque radius incidit in punctum E, peccatum intelligetur esse graduum 36. Si radius Executionis incidit v. g. in gradum 15, Intentionis in 9, peccatum erit graduum 24, & sic deinceps. Sed cum peccati absolute spectati quantitas potissimum ex intentione crescat vel minuat, ideo isthæc quoque in illa determinanda cum primis erit respicienda.

§. 11. Ex dictis ista quoque fluunt conclusoria. 1. DEUM in centro sphaeræ constitutum minutissimam etiam aberrationem accuratissime notare, nec vergentis tantum esse contentum, sed requirere omnimodam actionis cum regula legis coincidentiam, tam quoad radium Executionis, quam Intentionis. Quo rite expenso nemo erit, qui coram Deo probitatem suam jactare sustinebit. 2. Judices humanos, cum positi sint extra centrum sphaeræ; i. e. cum agentis cor penetrare nequeant, non adeo accurate judicare posse de actionum quantitate. Præprimis

Q. 2

quia

quia intentionem agentis, quæ tamen maxime huc facit, non possunt cognoscere, nisi ex signis in sensus incurrentibus, quæ nunquam absolute infallibilem gignunt scientiam de iis, quæ intus fuere voluta. Hinc isti actionum qualitatem æstimant duntaxat sensualiter, i.e. prout sagacitatis humanæ conditio permittit. Non secus ac in Astronomicis quæ ultra decades minutorum secundorum excurrit parallaxis pro insensibili judicatur, & visus locus cum vero coincidere supponitur, licet indefiniti adhuc arcus minores inter utrumque intercedant; scil. quod oculus noster non consistat in puncto, sed crassis humoribus & pluribus lentibus, in quibus radiorum fit refractione, fit circumdatus, ut tantam subtilitatem percipere haut valeat. Sic in foro humano, quæ acumen iudicii nostri fugit intentionis, quin & executionis declinatio non attenditur, juxta tritum illud: minuta non curat Prætor. Quin illic circa actiones malas vix in plures dividi gradus intentionem audias, quam duos, plenam scil. & semiplenam. 3. Actionis bonæ formaliter & in se nullum omnino esse meritum; malæ vero tanto majus esse demeritum, quanto radius uterque à puncto B longius recesserit. Et is defectus formalis actionis, nisi condonetur, satisfactione æquivalente erit compensandus. Atque isthæc quæ hætenus diximus, ad singulas actiones morales adplicari possunt & debent.

§. 12. Relate & ad se comparatæ actiones æstimantur, prout hæc præstantior aut deterior vel nocentior altera dicitur, & quantum ad bonas, prout una alteri cedere debet, quando utraque simul expediri nequit. Determinatur autem hæc quantitas relativa actionum I. *Ex earundem objecto.* Prout enim hoc est nobile & pretiosum, ita præstans quoque & nobilis censetur actio præ altera, cujus objectum minus est tale; & contra eo gravior ac deterior habetur actio, quo præstantius bonum

num fuerit violatum. Inter ista autem objecta uti nobilitate immensum excellit Deus O. M. ; ita merito præ cæteris maxime detestanda habetur actio, quæ directè in ipsius contumeliam tendit. Eiusdem autem cultus in animo potissimum consistens uti universæ vitæ actum temperare debet; ita ipso volente actiones illæ, queis externus in ipsum cultus expromitur, cedunt his, quæ insignem aliquam hominibus utilitatem adferunt. Proximum ab his gradum obtinent, quæ universam hominum societatem, post, quæ publicam civitatis tangunt. Inde singuli succedunt. Circa hos Christianam fidem professi maximum censemus bonum salutem animæ æternam, maximum malum ejusdem perditionem. Hanc excipit vita, quæ fundamentum bonorum omnium temporalium. Pari fere passu cum vita ambulant pudicitia, honestas civilis seu fama, & quæcunq; ita ad vitam sunt necessaria, ut sine illis aut profus non servari, aut non nisi miserrima trahi queat. Quo pertinent membra non vitalia, quæ nobilitate usus sui æstimantur. Inter cætera bona, quæ vitam duntaxat reddunt ornatiorem & jucundiolem, & queis ea utcunq; carere possit, animi bonis cedunt bona corporis, & his bona fortunæ. Enimvero pleraque bona aut mala varias admittunt intensiones & remissiones pro subjectorum, quibus exhibentur & inferuntur, disparitate quoad statum, felicitatem vel infelicitatem, ætatem, tempora seu necessitates, peculiarem adfectum, quo inclinantur in particulare aliquod bonum, vel à certa mali specie abhorrent, &c. quæ omnia accurate observantur in determinatione meriti actionum indebitarum, nec non ex parte circa poenas imponendas.

§. 13. II. *Ex statu & conditione agentis.* Quo facit tritū illud: Omne animi vitiū tanto conspectius in se crimen

Q 3

habet

habet, quanto qui peccat major habetur. Sic idem specie peccatum notorium à sacerdote commissum gravius censetur eo, quod ab alio. Sic ab hoste exhibitum beneficium majus judicatur eo, quod ab amico; & contra ab amico profecta injuria gravius afficit, quam ab hoste illata. Et à sordido aliquo homine illudi gravius, quam ab æquali aut majore; à liberis & servis propriis, quam ab alienis. Nec parum interest, mulier an fœmina, vir an adolescens & puer, senex an juvenis, magistratus an privatus, vir præclarus an obscurus, barbarus an culta ex gente aliquid faciat. Naturalis enim animi firmitas actionis malitiam aggravat; uti ejusdem imbecillitas ipsarum bonitatem illustrat. Et status splendor malefactis turpitudinem, ejusdem obscuritas præclare factis admirationem fœneratur.

§. 14. III. *Ex conditione actionis*, prout facile aut difficulter potuit exerceri. Bona actio, cæteris paribus, quo difficilior, eo pulestior; mala contra quo facilior vitatu, eo deterior censetur alia actione ejusdem speciei, cui ista conditio non adfuit. Huc quoque facit, an animus agentis affectu vacuus fuerit, an iisdem agitur. Nam hi ubi in objectum actionis tendunt, eandem facilem, si in contrarium, difficilem reddunt. Quos inter, qui mali specie excitantur, acriores plerumque subdunt stimulos, certe plus favoris aut miserationis habent, quam quos boni species irritat. Inde multum differt, quantum ad turpitudinem, perjurium ex metu mortis commissum, quam quo lucri causa depositum a negatur. Et fur famis aut egestatis causa aliena furripienti minus turpis habetur, quam qui per insatiabilem auri cupidinem alios expilat. Nec parum refert, recentinè adfectu, an diu concocto quid feceris; quippe cum recentes impetus violentius
ruant

ruant, eoque difficilius, iisdem non abripi; quos mora temporis imperio rationis magis reddunt obnoxios. Sic etiam qui primus in aliqua civitate peccatum quoddam committit & velut docet, gravius peccat, quam cui peccantium circumstans frequentia pudorem eripuit.

§. 15. IV. *Ex effectu & consequentibus actionis bonis aut malis, quorum illa, quo præstantiora & majora, eo præstantior actio; hæc, quo plura & graviora, eo deterior censetur alia ejusdem speciei, quam ista non consequuntur.* V. *Ex circumstantiis loci ac temporis, quæ facta non parum gravant aut elevant.* Sic idem peccatum in loco publico & coram arbitris commissum gravius est, quam quod occultari studeatur; tum quod quæ teguntur saltem exemplo minus noceant, tum quod valde intensa judicetur fuisse malitia ejus, qui peccatum suum ostentat, & ex eo gloriam aucupatur. Sic cum rebus ad cultum divinum spectantibus reverentia aliqua debeatur, foedius est in templo stuprum committere, quam in caupona. Sic in confesso judicium pulsari gravius est, quam intra privatos parietes. Sic qui profesta die inebriatur, cæteris paribus, minus peccatum admittit, quam qui die precibus aut poenitentiae peculiariter destinato heluatur, &c.

§. 16. Repetitio autem rarior aut frequentior ejusdem specie actionis in se non reddit actionem meliorem aut deteriore, nisi quatenus indicium est, eam ex habitu proficisci. Qui cum circa actiones morales maxime attendatur, (quippe cum ex habitu susceptæ actiones cum plena plerunque intentione fieri intelligentur,) satis clarè, cur communiter præstantior censetur actio bona, quam quis sæpe ante ediderant, illa, quæ nunc prima aut altera vice exercetur; scilicet

sci icet quod hæc non tam plena cum intentione, uti illa suscepta judicetur: item cur mala sæpius repetita gravior judicetur, quam quæ semel aut bis tantum ab eodem fuit commissa. Non obstante, quod habitus bonus actionem bonam faciliat, malus contra difficultatem à mala actione abstinendi pariat. Nam labor in comparando habitu bono facit, ne minoris fit actio facile & cum voluptate à bono exercita; & eo majus est odium mali, quod male agendo effecerit, ut vix aliter quam male possit agere. Id quod etiam in irrogatione pænarum ab hominibus facta observatur. Facilius enim venia donatur, aut levius plectitur, qui prima vice deliquit, (nisi forte enorme sit flagitium,) quam qui sæpius ad eundem impingit lapidem, idque ob intentionem præreseos, ex qua tale delictum adparet susceptum. Quandoque etiam priorum venia delictorum à futura emendatione tanquam conditione suspenditur, quæ ubi deficit, cum repetiti illius peccati vindicta antecessorum quoque omnium pœna simul exigitur. Unde adparet, quo sensu verum sit illud vulgare: Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

§. 17. Quantum autem peculiariter comparationem actionum bonarum & officiorum concernit, de iis, quodnam alteri cedere debeat, ubi simul utrumque expediri nequit, facile poterit ferri judicium, si sequentia observentur. I. Semper affirmativum præceptum cedit negativo, i. e. nemo potest recte aliquid agere à lege naturæ præceptum, ut simul necessario agat aliquid ab eadem interdictum. Cujus ratio est petenda ex natura præceptorum affirmativorum & negativorum, quod horum obligatio sit perpetuo uniformis & æquabiliter effi-

cax,

caz, illorum autem occasionem supponat, quæ adesse non intelligitur; ubi quid citra legis violationem fieri nequit. Unde talia moraliter impossibilia judicantur. Hinc nemo potest alterum injuria afficere, fidemvé fallere, ut vel suum suorumve commodum promoveat, aut gratitudinis & beneficiorum materiam nanciscatur. 2. Obligationi perfecte mutuae homines utrinq; respicienti cedit obligatio imperfecte mutua. Sic quæ ex contractu debentur potius solvenda sunt, quam quæ ex promisso gratuito aut lege gratitudinis, si utraq; simul expleri nequeant. 3. Lex beneficentiæ cedit legi gratitudinis, ceteris paribus. Quia prius velut jus aliquod & favorabilius est gratitudini in istud objectum, quam beneficentiæ; quippe cum illa requirat ut reddas, hæc ut prior des; adeoqua tali casu ob concurrentem gratitudinis necessitatem beneficentiæ objectum deesse intelligitur. Quod eo usq; valet, ut beneficentia etiam propinquis nostris exhibenda post gratitudinem esse debeat, nisi ista forte cum arctiore aliquo debito sit conjuncta. 4. Inter illos, quæ ex affirmativo præcepto aliquid debemus, vim duntaxat legis naturalis, non civilis habente, propinquitas personarum prævalet, quæ communiter ista habetur, ut post propriæ curam personæ sequantur liberi, parentes, propinqui, & denique quilibet homines, ac inter hos prout vel indigentia laborant, vel prout aliis deinceps utiles videntur futuri, si ipsi à nobis adjuventur. Ubi à prioribus semper subsequentes excludi intelliguntur in pari indigentie aut auxilii genere. Etsi major beneficii necessitas in posterioribus priores etiam cedere faciat, præsertim ubi his alia vice commodius satisfieri potest.

respiciant utilitatem Reip. quæ plerunque exactus exterioris exercitio sufficienter resultat, licet agens eam fors directe non intendat. Etsi contra circa actiones legibus contrarias quam maxime de intentione agentis sollicita sint fora humana, adeo ut raro poenam imponant, ubi dolus malus abfuisse probatur. Ast Deus, qui lege sua animos hominum in sui obsequium maxime vult devincere, non tam actum exterioris æstimat, quam intentionem agentis, qua sese ad obsequium legis determinat. Inde est, quod in illo legis divinæ compendio jubeamur DEUM diligere ex toto corde, ex tota anima, totisque viribus, & proximum sicut nos ipsos.

§. 8. II. Si uterque radius tam Executionis quam Intentionis præcise feratur in oppositum punctum E, maximum est peccatum in isto genere, nempe quando non solum directe oppositum ejus, quod lege jubetur, sed etiã cum ea intentionis firmitate fit, quam lex alias ad obeundam actionem bonam requirebat.

§. 9. III. Quod si alteruter aut uterque horum radiorum à puncto B declinaverit, ita tamen, ut adhuc uterque in hemisphærio polari maneat, in se quidem actio erit non bona, inter homines tamen utcunque pro bona censebitur. Qui etiam actionem in qua uterque radius propius à puncto B abfuerit, dicere solent meliorem actione ejusdem speciei, in quo radii à dicto puncto longius abfuerint: etsi proprie ista minus mala sit dicenda quam hæc. At quando uterque radius in hemisphærium antipolare incidit, ne in humano quidem foro quidquam bonitatis tali actioni inesse judicabitur. Contingit vero etiam, ut radius Executionis incidat in hemisphærium polare, radius Intentionis in antipolare; & contra. Illud fit, quando actio ratione objecti bona suscipi-

cipitur fine malo; ut si quis cum intentione alterum vulnerandi gladio diffecuerit vomicam alias incurabilem, qua secta iste sanitati restituatur. Hoc evenit, quando ex conscientia erronea cum intentione bona actio suscipitur, quam agens bonam putabat, licet in se mala sit.

§. 10. Cæterum determinatur quantitas actionis malæ ex quantitate anguli, quem uterque radius executionis & intentionis facit cum radio legis; qui quo major est, eo majus etiam fit peccatum, & contra. Adeoque attendendum est non solum, quantum quis actionis præceptæ omiserit, aut vetitæ præstiterit, sed etiam qua intentione idem fecerit. Et quidem conjungenda est quantitas utriusque anguli. Sic ponamus semicirculum Horizontis complecti gradus 24, Meridiani quadrantem 12. Hoc modo si uterque radius incidit in punctum E, peccatum intelligitur esse graduum 36. Si radius Executionis incidit v. g. in gradum 15, Intentionis in 9, peccatum erit graduum 24, & sic deinceps. Sed cum peccati absolute spectati quantitas potissimum ex intentione crescat vel minuatur, ideo isthæc quoque in illa determinanda cum primis erit respicienda.

§. 11. Ex dictis ista quoque fluunt consuetaria. 1. DEUM in centro sphaeræ constitutum minutissimam etiam aberrationem accuratissime notare, nec vergentis tantum esse contentum, sed requirere omnimodam actionis cum regula legis coincidentiam, tam quoad radium Executionis, quam Intentionis. Quo rite expenso nemo erit, qui coram Deo probitatem suam jactare sustinebit. 2. Judices humanos, cum positi sint extra centrum sphaeræ, i. e. cum agentis cor penetrare nequeant, non adeo accurate judicare posse de actionum quantitate. Propriis

quia intentionem agentis, quæ tamen maxime huc facit, non possunt cognoscere, nisi ex signis in sensus incurrentibus, quæ nunquam absolute infallibilem gignunt scientiam de iis, quæ intus fuere voluta. Hinc isti actionum qualitatem æstimant duntaxat sensualiter, i.e. prout sagacitatis humanæ conditio permittit. Non secus ac in Astronomicis quæ ultra decades minutorum secundorum excurrit parallaxis pro insensibili judicatur, & visus locus cum vero coincidere supponitur, licet indefiniti adhuc arcus minores inter utrumque intercedant; scil. quod oculus noster non consistat in puncto, sed crassis humoribus & pluribus lentibus, in quibus radiorum fit refractione, sit circumdatus, ut tantam subtilitatem percipere haut valeat. Sic in foro humano, quæ acumen iudicii nostri fugit intentionis, quin & executionis declinatio non attenditur, juxta tritum illud: minuta non curat Prætor. Quin illic circa actiones malas vix in plures dividi gradus intentionem audias, quam duos, plenam scil. & semiplenam. 3. Actionis bonæ formaliter & in se nullum omnino esse meritum; malæ vero tanto majus esse demeritum, quanto radius uterque à puncto B longius recesserit. Et is defectus formalis actionis, nisi condonetur, satisfactione æquivalente erit compensandus. Atque isthæc quæ hætenus diximus, ad singulas actiones morales applicari possunt & debent.

§. 12. Relate & ad se comparatæ actiones æstimantur, prout hæc præstantior aut deterior vel nocentior altera dicitur, & quantum ad bonas, prout una alteri cedere debet, quando utraque simul expediri nequit. Determinatur autem hæc quantitas relativa actionum I. *Ex earundem objecto.* Prout enim hoc est nobile & pretiosum, ita præstans quoque & nobilis censetur actio præ altera, cujus objectum minus est tale; & contra eo gravior ac deterior habetur actio, quo præstantius bonum

num fuerit violatum. Inter ista autem objecta uti nobilitate immensum excellit Deus O. M.; ita merito præ cæteris maxime detestanda habetur actio, quæ directè in ipsius contumeliam tendit. Eiusdem autem cultus in animo potissimum consistens uti universæ vitæ actum temperare debet; ita ipso volente actiones illæ, queis externus in ipsum cultus exprimitur, cedunt his, que insignem aliquam hominibus utilitatem adferunt. Proximum ab his gradum obtinent, quæ universam hominum societatem, post, quæ publicam civitatis tangunt. Inde singuli succedunt. Circa hos Christianam fidem professi maximum censemus bonum salutem animæ æternam, maximum malum eiusdem perditionem. Hanc excipit vita, quæ fundamentum bonorum omnium temporalium. Pari fere passu cum vita ambulant pudicitia, honestas civilis seu fama, & quæcunq; ita ad vitam sunt necessaria, ut sine illis aut profus non servari, aut non nisi miserrima trahi queat. Quo pertinent membra non vitalia, quæ nobilitate usus sui æstimantur. Inter cætera bona, que vitam duntaxat reddunt ornatiorem & jucundiozem, & queis ea utcunq; carere possit, animi bonis cedunt bona corporis, & his bona fortunæ. Enimvero pleraque bona aut mala varias admittunt intensiones & remissiones pro subjectorum, quibus exhibentur & inferuntur, disparitate quoad statum, felicitatem vel infelicitatem, ætatem, tempora seu necessitates, peculiarem adfectum, quo inclinantur in particulare aliquod bonum, vel à certa mali specie abhorrent, &c. quæ omnia accurate observantur in determinatione meriti actionum indebitarum, nec non ex parte circa poenas imponendas.

§. 13. II. *Ex statu & conditione agentis.* Quo facit tritū illud: Omne animi vitiū tanto conspectius in se crimen

Q 3

habet

habet, quanto qui peccat major habetur. Sic idem specie peccatum notorium à sacerdote commissum gravius censetur eo, quod ab alio. Sic ab hoste exhibitum beneficium majus judicatur eo, quod ab amico; & contra ab amico profecta injuria gravius afficit, quam ab hoste illata. Et à sordido aliquo homine illudi gravius, quam ab æquali aut majore; à liberis & servis propriis, quam ab alienis. Nec parum interest, mulier an fœmina, vir an adolescens & puer, senex an juvenis, magistratus an privatus, vir præclarus an obscurus, barbarus an culta ex gente aliquid faciat. Naturalis enim animi firmitas actionis malitiam aggravat; uti ejusdem imbecillitas ipsarum bonitatem illustrat. Et status splendor malefactorum turpitudinem, ejusdem obscuritas præclare factis admirationem foeneratur.

§. 14. III. *Ex conditione actionis*, prout facile aut difficulter potuit exerceri. Bona actio, cæteris paribus, quo difficilior, eo pulchrior; mala contra quo facilior vitatu, eo deterior censetur alia actione ejusdem speciei, cui ista conditio non adfuit. Huc quoque facit, an animus agentis affectu vacuus fuerit, an iisdem agitur. Nam hi ubi in objectum actionis tendunt, eandem facilem, si in contrarium, difficilem reddunt. Quos inter, qui mali specie excitantur, acriores plerumque subdunt stimulos, certe plus favoris aut miserationis habent, quam quos boni species irritat. Inde multum differt, quantum ad turpitudinem, perjurium ex metu mortis commissum, quam quo lucri causa depositum a negatur. Et fur famis aut egestatis causa aliena furripiens minus turpis habetur, quam qui per insatiabilem auri cupidinem alios expilat. Nec parum refert, recentinè adfectu, an diu concocto quid feceris; quippe cum recentes impetus violentius ruant

ruant, eoque difficilius, iisdem non abripi; quos mora temporis imperio rationis magis reddunt obnoxios. Sic etiam qui primus in aliqua civitate peccatum quoddam committit & velut docet, gravius peccat, quam cui peccantium circumstans frequentia pudorem eripuit.

§. 15. IV. *Ex effectu & consequentibus actionis bonis aut malis, quorum illa, quo præstantiora & majora, eo præstantior actio; hæc, quo plura & graviora, eo deterior censetur alia ejusdem speciei, quam ista non consequuntur.* V. *Ex circumstantiis loci ac temporis, quæ facta non parum gravant aut elevant.* Sic idem peccatum in loco publico & coram arbitris commissum gravius est, quam quod occultari studetur; tum quod quæ teguntur saltem exemplo minus noceant, tum quod valde intensa judicetur fuisse malitia ejus, qui peccatum suum ostentat, & ex eo gloriam aucupatur. Sic cum rebus ad cultum divinum spectantibus reverentia aliqua debeat, foedius est in templo stuprum committere, quam in caupona. Sic in confessu judicium pulsari gravius est, quam intra privatos parietes. Sic qui profesta die inebriatur, cæteris paribus, minus peccatum admittit, quam qui die precibus aut poenitentiae peculiariter destinato heluatur, &c.

§. 16. Repetitio autem rarior aut frequentior ejusdem specie actionis in se non reddit actionem meliorem aut deteriore, nisi quatenus indicium est, eam ex habitu proficisci. Qui cum circa actiones morales maxime attendatur, (quippe cum ex habitu susceptæ actiones cum plena plerunque intentione fieri intelligentur,) satis claret, cur communiter præstantior censeatur actio bona, quam quis sæpe ante ediderant, illa, quæ nunc prima aut altera vice exercetur;

Q 4

scilicet

sci icet quod hæc non tam plena cum intentione, uti illa suscepta judicetur: item cur mala sæpius repetita gravior judicetur, quam quæ semel aut bis tantum ab eodem fuit commissa. Non obstante, quod habitus bonus actionem bonam faciliet, malus contra difficultatem à mala actione abstinendi pariat. Nam labor in comparando habitu bono facit, ne minoris sit actio facile & cum voluptate à bono exercita; & eo majus est odium mali, quod male agendo effecerit, ut vix aliter quam male possit agere. Id quod etiam in irrogatione pænarum ab hominibus facta observatur. Facilius enim venia donatur, aut levius plectitur, qui prima vice deliquit, (nisi forte enorme sit flagitium,) quam qui sæpius ad eundem impingit lapidem, idque ob intensiorem præreseos, ex qua tale delictum adparet susceptum. Quandoque etiam priorum venia delictorum à futura emendatione tanquam conditione suspenditur, quæ ubi deficit, cum repetiti illius peccati vindicta antecessorum quoque omnium poena simul exigitur. Unde adparet, quo sensu verum sit illud vulgare: Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

§. 17. Quantum autem peculiariter comparationem actionum bonarum & officiorum concernit, de iis, quodnam alteri cedere debeat, ubi simul utrumque expediri nequit, facile poterit ferri judicium, si sequentia observentur. I. Semper affirmativum præceptum cedit negativo, i. e. nemo potest recte aliquid agere à lege naturæ præceptum, ut simul necessario agat aliquid ab eadem interdictum. Cujus ratio est petenda ex natura præceptorum affirmativorum & negativorum, quod horum obligatio sit perpetuo uniformis & æquabiliter effi-

CXX,

cax, illorum autem occasionem supponat, quæ adesse non intelligitur; ubi quid citra legis violationem fieri nequit. Unde talia moraliter impossibilia judicantur. Hinc nemo potest alterum injuria afficere, fidemvé fallere, ut vel suum suorumve commodum promoveat, aut gratitudinis & beneficiorum materiam nanciscatur. 2. Obligacioni perfecte mutux homines utrinq; respicienti cedit obligacio imperfecte mutua. Sic quæ ex contractu debentur potius solvenda sunt, quam quæ ex promisso gratuito aut lege gratitudinis, si utraq; simul expleri nequeant. 3. Lex beneficentiæ cedit legi gratitudinis, ceteris paribus. Quia prius velut jus aliquod & favorabilius est gratitudini in istud objectum, quam beneficentiæ; quippe cum illa requirat ut reddas, hæc ut prior des; adeoqua tali casu ob concurrentem gratitudinis necessitatem beneficentiæ objectum deesse intelligitur. Quod eo usq; valet, ut beneficentia etiam propinquis nostris exhibenda post gratitudinem esse debeat, nisi ista forte cum arctiore aliquo debito sit conjuncta. 4. Inter illos, queis ex affirmativo præcepto aliquid debemus, vim duntaxat legis naturalis, non civilis habente, propinquitas personarum prævalet, quæ communiter ista habetur, ut post propriæ curam personæ sequantur liberi, parentes, propinqui, & denique quilibet homines, ac inter hos prout vel indigentia laborant, vel prout aliis deinceps utiles videntur futuri, si ipsi à nobis adjuventur. Ubi à prioribus semper subsequentes excludi intelliguntur in pari indigentie aut auxilii genere. Etsi major beneficii necessitas in posterioribus priores etiam cedere faciat, præsertim ubi his alia vice commodius satisfieri potest.

DEFINITIO XIX.

Effectus actionis moralis dicitur id, quod ab ea producitur.

I. *Effectus actionum formalis.* II. *Effectus materialis.*

§. I. **N**Os heic potissimum attendimus effectum actionum bonarum & malarum qua talium, qui est vel *formalis* vel *materialis*; ille iterum est vel *internus* vel *externus*. Internus effectus actionis bonæ est adprobatio conscientie consequentis in illius actus recordatione se suaviter delectantis. Internus effectus actionis malæ est condemnatio conscientie consequentis, & perturbatio animi cum anxietate in facinoris contemplatione hærentis, & conscios cum pudore averfantis. Effectus actionis bonæ externus est adprobatio istius facta ab hominibus probis, ac potissimum ab eo qui actionem illam præcepit, item bona existimatio & honor. Effectus externus actionis malæ est improbatio istius facta ab eo, qui illam vetuit, aliisque viris bonis; item mala existimatio & ignominia.

§. 2. Effectus materialis actionis bonæ proficue, & quidem indebitæ est *Meritum*; malæ *Demeritum*; quorum illud pensatur per *mercedem* & *præmium*, hoc consequitur *Pœna*.

DEFI-

DEFINITIO XX.

Meritum est qualitas moralis æstimativa in hominem ex actione indebita resultans, secundum quam illi debetur bonum æquipollens ab eo, in cuius gratiam ista actio fuit suscepta.

I. <i>Ex actione debita nullum est meritum,</i>	II. <i>Sed ex indebita duntaxat.</i>	III. <i>Quid merces, quid præmiū?</i>

§. I. **F**undamentum & velut scaturigo meriti est præstatio operis indebiti, seu ad quod à nobis habendum alteri, in cuius gratiam id præstatur, jus non erat. Si enim alteri ea duntaxat exhibeo, ad quæ exhibenda perfecte obligor, ita ut iste potestatem habeat à me eadem exigendi, utique patet, eo ipso dum illud præsto, me tantum explere debitum atque obligationem meam, ac in ipsa actione nihil velut redundans esse, ex quo meritum mihi queat nasci. Unde constat, mortali nullum omnino meritum adversus Deum esse posse, etiamsi demus, ipsum perfecte legem divinam posse implere, adeoque Deum nullo modo fieri posse hominum debitorem, nisi ex gratuitæ promissionis veracitate, quæ ipsa tamen nullum homini jus confert. Sic & ceteræ actiones, quæ ab hominibus nobis pro imperio injunguntur, non possunt nobis immediate gignere meritum adversus eum, qui injunxit. Etsi tam Deus quam homines, qui aliquem perfecte possunt obligare, sæpe certa quedam bona soleant constituere & conferre iis, qui jussa sua impleverint, ad excitandam obsequii promptitudinem; ad quæ exhibenda non ex merito
agentis

agentis, aut tanquam ex contractu, sed vi promissionis liberalis tenentur. Unde ea non mercedis aut præmii debiti, sed doni aut præmii gratuiti nomine veniunt.

§. 2. Superfunt igitur ad acquirendum adversus homines meritum illæ actiones, quæ ipsis non debebantur, sive nulla prorsus obligatio ad eas præstandas adstringebat, sive natura quidem easdem suscipi jubebat aut suadebat, adplicatione tamen ad individua in nostro relicta arbitrio, sive jure saltem civili non præcipiebantur. Ratio horum est, quia quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipse jam habet jus, adeo ut si illa præstem, proprie nihil mihi decedat de eo, in quod ipse pro præsentis tempore jus habeo; quippe cum, ubi eadem retinero aut negavero, injuriam alteri faciam. Quod satis ostendit, ea istius jam esse, ac nequaquam amplius mea, adeoque illis exhibendis nullum merito relinqui locum. At vero quando extra obligationem perfectam aliquid alteri præsto, illud utique cum mihi decedat, alterique adcreseat, relinquit apud me jus perfectum aut imperfectum ad habendum ab altero, in quem istud fuit collatum, quod pretio ejusdem æquipollet. Et hoc ipsum meritum est.

§. 3. Meriti expletionem quando expresse stipulamur, *Mercēs* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quantum ad modum, tempus & quantitatem in arbitrio & æquitate alterius relinquitur, *Premium* vocatur. Quod est vel res corporalis, ut pecunia, ager, domus, &c. & incorporalis, ut concessio immunitatum, privilegiorum, certorumque jurium; vel moralis, ut honor, laus, &c. vel notionalis, ut statua, inscriptiones, coronæ & similia.

DEFI;

DEFINITIO XXI.

Demeritum est qualitas moralis æstimatoria, ex actione mala in hominem resultans, qua tenetur pensare damnum alteri ista datum.

I. <i>Qui læsit alterum, tenetur ad restitutionem damni & cautionem.</i> II. <i>Qualis cautio requiratur de jure naturæ?</i> III. <i>In civitatibus cautio præstatur per Pœnam.</i> IV. <i>Fines pœnarum.</i> V. <i>Pœna quotuplex?</i> VI. <i>Ad pœnam nemo tenetur.</i>	VII. <i>Pro alio nemo potest puniri.</i> VIII. <i>Ad quam mensuram pœnæ imponenda?</i> IX. <i>Lex divina an mensura pœnarum inter homines?</i> X. <i>Quid de talione judicandum?</i> XI. <i>Qua æqualitas in pœna observanda?</i> XII. <i>Quenâ obligatio Magistratus ad pœnam sumendam?</i>

§. I. **I**N quibuslibet peccatis, saltem quæ ad alium terminantur, duo inveniuntur; ipse defectus seu distantia à norma legis secundum executionem vel intentionem, & damnum alteri per id directe aut indirecte datum. Quid circa utrumque in foro humano observari soleat & debeat, nobis heic dispicere labor est, nam Tribunalis Divini edicta uti excutere non est nostrum, ita isthæc eo trahi nolumus. Certum igitur est, quemlibet hominem ex lege illa naturæ de non inferendo alteri, per quod pax & societas humana turbetur, teneri ad pensandum alteri damnum sua culpa quoquo modo datum, & si ex malitia id processerit, cautionem de non offendendo in posterum dare.

§. 2. Inter

habet, quanto qui peccat major habetur. Sic idem specie peccatum notorium à sacerdote commissum gravius censetur eo, quod ab alio. Sic ab hoste exhibitum beneficium majus judicatur eo, quod ab amico; & contra ab amico profecta injuria gravius afficit, quam ab hoste illata. Et à sordido aliquo homine illudi gravius, quam ab æquali aut majore; à liberis & servis propriis, quam ab alienis. Nec parum interest, mulier an fœmina, vir an adolescens & puer, senex an juvenis, magistratus an privatus, vir præclarus an obscurus, barbarus an culta ex gente aliquid faciat. Naturalis enim animi firmitas actionis malitiam aggravat; uti ejusdem imbecillitas ipsarum bonitatem illustrat. Et status splendor malefactis turpitudinem, ejusdem obscuritas præclare factis admirationem foeneratur.

§. 14. III. *Ex conditione actionis*, prout facile aut difficulter potuit exerceri. Bona actio, cæteris paribus, quo difficilior, eo pulchrior; mala contra quo facilior vitatu, eo deterior censetur alia actione ejusdem speciei, cui ista conditio non adfuit. Huc quoque facit, an animus agentis affectu vacuus fuerit, an iisdem agitato. Nam hi ubi in objectum actionis tendunt, eandem facilem, si in contrarium, difficilem reddunt. Quos inter, qui mali specie excitantur, acriores plerumque subdunt stimulos, certe plus favoris aut miserationis habent, quam quos boni species irritat. Inde multum differt, quantum ad turpitudinem, perjurium ex metu mortis commissum, quam quo lucri causa depositum abnegatur. Et fur famis aut egestatis causa aliena surripiens minus turpis habetur, quam qui per insatiabilem auri cupidinem alios expilat. Nec parum refert, recentinè adfectu, an diu concocto quid feceris; quippe cum recentes impetus violentius
ruant

ruant, eoque difficilius, iisdem non abripi; quos mora temporis imperio rationis magis reddunt obnoxios. Sic etiam qui primus in aliqua civitate peccatum quoddam committit & velut docet, gravius peccat, quam cui peccantium circumstans frequentia pudorem eripuit.

§. 15. IV. *Ex effectu & consequentibus actionis bonis aut malis, quorum illa, quo præstantiora & majora, eo præstantior actio; hæc, quo plura & graviora, eo deterior censetur alia ejusdem speciei, quam ista non consequuntur.* V. *Ex circumstantiis loci ac temporis, quæ facta non parum gravant aut elevant.* Sic idem peccatum in loco publico & coram arbitris commissum gravius est, quam quod occultari studetur; tum quod quæ teguntur saltem exemplo minus noceant, tum quod valde intensa judicetur fuisse malitia ejus, qui peccatum suum ostentat, & ex eo gloriam aucupatur. Sic cum rebus ad cultum divinum spectantibus reverentia aliqua debeatur, foedius est in templo stuprum committere, quam in caupona. Sic in confessu judicium pulsari gravius est, quam intra privatos parietes. Sic qui profesta die inebriatur, cæteris paribus, minus peccatum admittit, quam qui die precibus aut poenitentiae peculiariter destinato heluatur, &c.

§. 16. Repetitio autem rarior aut frequentior ejusdem specie actionis in se non reddit actionem meliorem aut deteriorem, nisi quatenus indicium est, eam ex habitu proficisci. Qui cum circa actiones morales maxime attendatur, (quippe cum ex habitu susceptæ actiones cum plena plerunque intentione fieri intelligantur,) satis clarè, cur communiter præstantior censeatur actio bona, quam quis sæpe ante ediderant, illa, quæ nunc prima aut altera vice exercetur; scilicet

sci icet quod hæc non tam plena cum intentione, uti illa suscepta judicetur: item cur mala sæpius repetita gravior judicetur, quam quæ semel aut bis tantum ab eodem fuit commissa. Non obstante, quod habitus bonus actionem bonam faciliat, malus contra difficultatem à mala actione abstinendi pariat. Nam labor in comparando habitu bono facit, ne minoris fit actio facile & cum voluptate à bono exercita; & eo majus est odium mali, quod male agendo effecerit, ut vix aliter quam male possit agere. Id quod etiam in irrogatione pænarum ab hominibus facta observatur. Facilius enim venia donatur, aut levius plectitur, qui prima vice deliquit, (nisi forte enorme sit flagitium,) quam qui sæpius ad eundem impingit lapidem, idque ob intensiorem præreseos, ex qua tale delictum adparet susceptum. Quandoque etiam priorum venia delictorum à futura emendatione tanquam conditione suspenditur, quæ ubi deficit, cum repetiti illius peccati vindicta antegressorum quoque omnium poena simul exigitur. Unde adparet, quo sensu verum sit illud vulgare: Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

§. 17. Quantum autem peculiariter comparationem actionum bonarum & officiorum concernit, de iis, quodnam alteri cedere debeat, ubi simul utrumque expediri nequit, facile poterit ferri judicium, si sequentia observentur. I. Semper affirmativum præceptum cedit negativo, i. e. nemo potest recte aliquid agere à lege naturæ præceptum, ut simul necessario agat aliquid ab eadem interdictum. Cujus ratio est petenda ex natura præceptorum affirmativorum & negativorum, quod horum obligatio sit perpetuo uniformis & æquabiliter effi-

CXX,

cax, illorum autem occasionem supponat, quæ adesse non intelligitur; ubi quid citra legis violationem fieri nequit. Unde talia moraliter impossibilia judicantur. Hinc nemo potest alterum injuria afficere, fidemvé fallere, ut vel suum suorumve commodum promoveat, aut gratitudinis & beneficiorum materiam nanciscatur. 2. Obligatiōi perfecte mutuae homines utrinque respicienti cedit obligatio imperfecte mutua. Sic quæ ex contractu debentur potius solvenda sunt, quam quæ ex promisso gratuito aut lege gratitudinis, si utraq; simul expleri nequeant. 3. Lex beneficentiæ cedit legi gratitudinis, ceteris paribus. Quia prius velut jus aliquod & favorabilius est gratitudini in istud objectum, quam beneficentiæ; quippe cum illa requirat ut reddas, hæc ut prior des; adeoqua tali casu ob concurrentem gratitudinis necessitatem beneficentiæ objectum deesse intelligitur. Quod eo usque valet, ut beneficentia etiam propinquis nostris exhibenda post gratitudinem esse debeat, nisi ista forte cum arctiore aliquo debito sit conjuncta. 4. Inter illos, quibus ex affirmativo præcepto aliquid debemus, vim duntaxat legis naturalis, non civilis habente, propinquitas personarum prævalet, quæ communiter ista habetur, ut post propriæ curam personæ sequantur liberi, parentes, propinqui, & denique quilibet homines, ac inter hos prout vel indigentia laborant, vel prout aliis deinceps utiles videntur futuri, si ipsi à nobis adjuventur. Ubi à prioribus semper subsequentes excludi intelliguntur in pari indigentiae aut auxilii genere. Etsi major beneficii necessitas in posterioribus priores etiam cedere faciat, præsertim ubi his alia vice commodius satisfieri potest.

DEFINITIO XIX.

Effectus actionis moralis dicitur id, quod ab ea producitur.

I. *Effectus actionum formalis.* II. *Effectus materialis.*

§. 1. **N**os heic potissimum attendimus effectum actionum bonarum & malarum qua talium, qui est vel *formalis* vel *materialis*; ille iterum est vel *internus* vel *externus*. Internus effectus actionis bonæ est adprobatio conscientie consequentis in illius actus recordatione se suaviter delectantis. Internus effectus actionis malæ est condemnatio conscientie consequentis, & perturbatio animi cum anxietate in facinoris contemplatione hærentis, & conscios cum pudore averfantis. Effectus actionis bonæ externus est adprobatio istius facta ab hominibus probis, ac potissimum ab eo qui actionem illam præcepit, item bona existimatio & honor. Effectus externus actionis malæ est improbatio istius facta ab eo, qui illam vetuit, aliisque viris bonis; item mala existimatio & ignominia.

§. 2. Effectus materialis actionis bonæ proficue, & quidem indebitæ est *Meritum*; malæ *Demeritum*; quorum illud pensatur per *mercedem* & *præmium*, hoc consequitur *Pœna*.

DEFI-

DEFINITIO XX.

Meritum est qualitas moralis æstimativa in hominem ex actione indebita resultans, secundum quam illi debetur bonum æquipollens ab eo, in cuius gratiam ista actio fuit suscepta.

- I. *Ex actione debita nullum est meritum,* | II. *Sed ex indebita dumtaxat.*
 III. *Quid merces, quid præmiū?*

§. I. **F**undamentum & velut scaturigo meriti est præstatio operis indebiti, seu ad quod à nobis habendum alteri, in cuius gratiam id præstatur, jus non erat. Si enim alteri ea dumtaxat exhibeo, ad quæ exhibenda perfecte obligor, ita ut iste potestatem habeat à me eadem exigendi, utique patet, eo ipso dum illud præsto, me tantum explere debitum atque obligationem meam, ac in ipsa actione nihil velut redundans esse, ex quo meritum mihi queat enasci. Unde constat, mortali nullum omnino meritum adversus Deum esse posse, etiamsi demus, ipsum perfecte legem divinam posse implere, adeoque Deum nullo modo fieri posse hominum debitorem, nisi ex gratuitæ promissionis veracitate, quæ ipsa tamen nullum homini jus confert. Sic & ceteræ actiones, quæ ab hominibus nobis pro imperio injunguntur, non possunt nobis immediate gignere meritum adversus eum, qui injunxit. Etsi tam Deus quam homines, qui aliquem perfecte possunt obligare, sæpe certa quædam bona soleant constituere & conferre iis, qui jussa sua impleverint, ad excitandam obsequii promptitudinem; ad quæ exhibenda non ex merito
 agentis

agentis, aut tanquam ex contractu, sed vi promissionis liberalis tenentur. Unde ea non mercedis aut præmii debiti, sed doni aut præmii gratuiti nomine veniunt.

§. 2. Superfunt igitur ad acquirendum adversus homines meritum illæ actiones, quæ ipsis non debebantur, sive nulla prorsus obligatio ad eas præstandas adstringebat, sive natura quidem easdem suscipi jubebat aut suadebat, adplicatione tamen ad individua in nostro relicta arbitrio, sive jure saltem civili non præcipiebantur. Ratio horum est, quia quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipse jam habet jus, adeo ut si illa præstem, proprie nihil mihi decedat de eo, in quod ipse pro præsentis tempore jus habeo; quippe cum, ubi eadem retinero aut negavero, injuriam alteri faciam. Quod satis ostendit, ea istius jam esse, ac nequaquam amplius mea, adeoque illis exhibendis nullum merito relinqui locum. At vero quando extra obligationem perfectam aliquid alteri præsto, illud utique cum mihi decedat, alterique adcreseat, relinquit apud me jus perfectum aut imperfectum ad habendum ab altero, in quem istud fuit collatum, quod pretio ejusdem æquipollet. Et hoc ipsum meritum est.

§. 3. Meriti expletionem quando expresse stipulamur, *Mercēs* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quantum ad modum, tempus & quantitatem in arbitrio & æquitate alterius relinquitur, *Premium* vocatur. Quod est vel res corporalis, ut pecunia, ager, domus, &c. & incorporalis, ut concessio immunitatum, privilegiorum, certorumque jurium; vel moralis, ut honor, laus, &c. vel notionalis, ut statutz, inscriptiones, coronæ & similia.

DEFI;

DEFINITIO XXI.

Demeritum est qualitas moralis æstimatoria, ex actione mala in hominem resultans, qua tenetur pensare damnum alteri ista datum.

I. <i>Qui læsit alterum, tenetur ad restitutionem damni & cautionem.</i> II. <i>Qualis cautio requiratur de jure naturæ?</i> III. <i>In civitatibus cautio præstatur per Pœnam.</i> IV. <i>Fines pœnarum.</i> V. <i>Pœna quotuplices?</i> VI. <i>Ad pœnam nemo tenetur.</i>	VII. <i>Pro alio nemo potest puniri.</i> VIII. <i>Ad quam mensuram pœnæ imponenda?</i> IX. <i>Lex divina an mensura pœnarum inter homines?</i> X. <i>Quid de talione judicandum?</i> XI. <i>Qua æqualitas in pœna observanda?</i> XII. <i>Quantâ obligatio Magistratus ad pœnam sumendam?</i>

§. I. **I**N quibuslibet peccatis, saltem quæ ad alium terminantur, duo inveniuntur; ipse defectus seu distantia à norma legis secundum executionem vel intentionem, & damnum alteri per id directe aut indirecte datum. Quid circa utrumque in foro humano observari soleat & debeat, nobis heic dispicere labor est, nam Tribunalis Divini edicta uti excutere non est nostrum, ita isthæc eo trahi nolumus. Certum igitur est, quemlibet hominem ex lege illa naturæ de non inferendo alteri, per quod pax & societas humana turbetur, teneri ad pensandum alteri damnum sua culpa quoquo modo datum, & si ex malitia id processerit, cautionem de non offendendo in posterum dare.

§. 2. Inter

§. 2. Inter eos porro , qui nulla civili lege nexi, solo naturæ jure inter se utuntur, ad nullam aliam videtur cautionem præstandam idem jus naturæ obligare, siquidem quis pænitentia ductus, sponte & non vi adactus, ad damnum pensandum sese obtulerit, quam ut simplici adseveratione, vel etiam juramento fidem suam obstringat de omittendis in posterum offensis. Idque quia isthæc pœnitentia sufficienti est indicio de mutatione animi ac firmo proposito ab injuriis sese deinceps abstinendi. Adeoque si qui damnum acceperat, isthac contentus esse nolit, sed ex iniqua diffidentia aut asperitate quadam animi per vim amplio rem velit cautionem extorquere, cum per legem naturæ alter ad eam non teneatur, culpa violatæ pacis penes ipsum hærebit, ac recte vi alter resistere potest illi, qui ex vindictæ cupidine, aut nimio metu æqua satisfactione contentus esse non vult. Quo casu fit, ut, qui injuriam intulit, justum, qui accepit, injustum bellum gerat. Verum ubi per vim quis ad satisfaciendum est adigendus, cum id ipsum satis obstinationem ejus in malitia ostendat, nec satisfactio obtineri possit, nisi offensus viribus lædentem superaverit, penes victorem est, quali cautione securitati suæ quam rectissime judicet prospectum. Ubi non tantum ad ereptionem armorum, demolitionem aut occupationem locorum munitorum, ad obsides, perpetua vincula & similia potest procedi, sed etiam ad ipsam mortem, siquidem satis constiterit libertati restitutum exitium nobis intentaturum, nec commodius remedium sit eidem evitando. Cæterum ad hujusmodi cautionem præstandam aliquem teneri proprie dici non potest; quia ista in eo, à quo extorquetur, supponit & involvit vitium aliquod animi, & peccatum in legem naturæ,

turæ, scilicet denegationem spontaneæ satisfactionis, ac violentam peccati sui defensionem.

§. 3. Enimvero civitates uti sunt institutæ societati inter homines firmioribus adstringendę vinculis; ita quas ipsæ ferunt leges eo tendunt, ut non tantum civibus præscribatur, quid cuique sit tribuendum, & quomodo cuique damnum alterius culpa aut malitia datum pensandum; sed etiam quibuslibet, quantum fieri potest, in antecessum velut caveatur de injuriis & damnis non accipiendis, *Pœnis* scilicet in delinquentes constitutis. Præprimis cum rarissime inveniuntur, qui ad injuriæ suæ pensationem citra vim aut metum descendant, nec sine turbis dentur damna & injuriæ, si vel maxime post sponte eadem farciantur. Maxima igitur & commodissima cautio de securitate, quam quidem societatis humanæ conditio fert, est ista, ut per pœnam damnosius sit alteri nocuisse, quam non nocuisse. Ad istum finem omnes pœnæ, quas homines de hominibus sumunt, tendere debent. Nam ut homines nihil præter dolorem in eo qui punitur, spectent, tum humanæ mansuetudini naturæ repugnat, tum prorsus est inutile: ac non nisi puerorum ac muliercularum est, ex malo lædentis solatium dolori suo accessere. Unde parum cum ratione congruere videtur, quod apud nonnullas civitates v. g. in homicidio penes occisi cognatos est, homicidæ pœnam condonare aut relinquere, quasi non ob exemplum, sed mulcendo ipsorum luctui hominem jugulari par sit.

§. 4. In civitate igitur, præterquam quod per summam potestatem, qui deliquit, adigitur, ut alteri damnum datum resarciat, quantum natura admittit, de futura securitate omnibus cavetur, per

inflationem pœnæ cujus asperitate omnes à peccatis absterreantur. In quibus imponendis respicitur utilitas tum ejus, cujus intererat non esse peccatum, tum cœterorum promiscue omnium, nempe ne in posterum iste aut hi tale quid patiantur ab eodem aut ab aliis. Quorum prius effici potest, si vel tollatur qui deliquit, vel si vires nocendi auferantur, vel si malo suo dedoceatur delinquere. Ne ab aliis lædatur, pœna facit aperta & conspicua, quæ per exemplum aliis terrorem incutit. Quæ autem inflationes dolorum præter emendationem ejus, qui peccavit, nihil aliud spectant, pœnarum nomine vix recte venire possunt; etsi pleræque pœnæ, quæ intra supplicium capitis subsistunt, istum quoque effectum simul producant.

§. 5. Possunt autem pœnæ tripliciter diuidi, nempe in *reales*, quæ luuntur corpore vel ære, quo pertinent quoque remotiones ab officio lucroso qua tali: *morales*, uti sunt objurgatio, relegatio, ignominia, infamia, diminutio capitis, &c. & *notionales*, uti sunt nominis & effigiei in patibulum suffixio, demolitio statuarum, erasio nominis ex tabulis alicujus societatis aut operibus ab ipso statutis, adjecta eidem nota ignominiosa, & similia. Quæ omnia ideo applicantur, ut illi, cui infliguntur passionem aliquem adferant. Hinc etsi quibusdam pro pœna imponi soleant opera laboriosa; spectantur tamen eadem, quatenus agenti molesta sunt, adeoque pro passionibus heic reputantur.

§. 6. Ex quibus colligitur, quare haut recte dici possit, ad pœnam aliquem teneri, seu pœnam ab aliquo deberi; quia pœna significat aliquid, quod invito est imponendum, & involvit abhorrentiam voluntatis ab illa; (alias enim non esset apta ad finem suum, nempe intuitu sui homines à maleficiis abstertere.)

sterrere.) At vero ad quæ proprie tenemur, talia esse intelliguntur, ut ad ea præstanda sponte ac lubentes moveri debeamus. Unde adparet ratio, quare v. g. quando in eodem vallo extruendo idem opus faciunt rusticus aliquis imperio domini, & maleficus ad id condemnatus, huic opus illud poena fit, illi non item, quia ille ex obligatione, adeoque sponte id facere intelligitur, alteri vero tanquam aliquid ab ipsius voluntate abhorrrens istud imponitur. Sic nec ille poenam patitur, qui dum pro altero fidejussor fit, solvere multam cogitur. Nam occasione quidem peccati alterius damnum sustinet, sed ita, ut alterius peccatum non sit causa proxima, cur damnum sentiat, sed propria voluntas, qua sese per fidejussionem obligavit. Ex quibus itidem conficitur, quemadmodum quis, ubi damnum à se datum sarcivit, quod quidem sarciri potuit, hautquaquam seipsum deferre tenetur, quo poena legibus statuta in ipsum decernatur; ita ob eandem rationem occultatione aut per fugam eandem recte declinare potest. Denique cum illud, quod mihi ipse infero, invito accidere nequeat, patet quoque neminem à seipso poenam posse exigere: ac cum invitus ad poenam ferendam cogi nisi à superiori nequeat, neque illum poenæ humanæ posse subjici, qui in civitate aliqua superiorem non habet.

§. 7. Cæterum quemadmodum omnis poena supponit delictum seu demeritum, ita ut contra naturam sit aliquem ob factum quoddam puniri, quod ipsi non potest imputari: Sic poena vocari nequit dolor ille aut damnum, quæ ex alterius poena consequenter in illos redundant, qui nihil deliquerunt. Nam uti per poenam alii à peccando deterrendi sunt, ita directe quoque intuitu

R

delicti

DEFINITIO XIX.

Effectus actionis moralis dicitur id, quod ab ea producitur.

I. *Effectus actionum formalis.* II. *Effectus materialis.*

§. 1. **N**Os heic potissimum attendimus effectum actionum bonarum & malarum qua talium, qui est vel *formalis* vel *materialis*; ille iterum est vel *internus* vel *externus*. Internus effectus actionis bonæ est adprobatio conscientie consequentis in illius actus recordatione se suaviter delectantis. Internus effectus actionis malæ est condemnatio conscientie consequentis, & perturbatio animi cum anxietate in facinoris contemplatione hærentis, & conscios cum pudore versantis. Effectus actionis bonæ externus est adprobatio istius facta ab hominibus probis, ac potissimum ab eo qui actionem illam præcepit, item bona existimatio & honor. Effectus externus actionis malæ est improbatio istius facta ab eo, qui illam vetuit, aliisque viris bonis; item mala existimatio & ignominia.

§. 2. Effectus materialis actionis bonæ proficue, & quidem indebitæ est *Meritum*; malæ *Demeritum*; quorum illud pensatur per *mercedem* & *premium*, hoc consequitur *Pœna*.

DEFI-

DEFINITIO XX.

Meritum est qualitas moralis æstimativa in hominem ex actione indebita resultans, secundum quam illi debetur bonum æquipollens ab eo, in cuius gratiam ista actio fuit suscepta.

- I. *Ex actione debita nullum est meritum,* | II. *Sed ex indebita duntaxat.*
 III. *Quid merces, quid præmiū?*

§. I. **F**undamentum & velut scaturigo meriti est præstatio operis indebiti, seu ad quod à nobis habendum alteri, in cuius gratiam id præstatur, jus non erat. Si enim alteri ea duntaxat exhibeo, ad quæ exhibenda perfecte obligor, ita ut iste potestatem habeat à me eadem exigendi, utique patet, eo ipso dum illud præsto, me tantum explere debitum atque obligationem meam, ac in ipsa actione nihil velut redundans esse, ex quo meritum mihi quæat enasci. Unde constat, mortali nullum omnino meritum adversus Deum esse posse, etiamsi demus, ipsum perfecte legem divinam posse implere, adeoque Deum nullo modo fieri posse hominum debitorem, nisi ex gratuitæ promissionis veracitate, quæ ipsa tamen nullum homini jus confert. Sic & ceteræ actiones, quæ ab hominibus nobis pro imperio injunguntur, non possunt nobis immediate gignere meritum adversus eum, qui injunxit. Etsi tam Deus quam homines, qui aliquem perfecte possunt obligare, sæpe certa quædam bona soleant constituere & conferre iis, qui jussa sua impleverint, ad excitandam obsequii promptitudinem; ad quæ exhibenda non ex merito agentis

agentis, aut tanquam ex contractu, sed vi promissionis liberalis tenentur. Unde ea non mercedis aut præmii debiti, sed doni aut præmii gratuiti nomine veniunt.

§. 2. Superfunt igitur ad acquirendum adversus homines meritum illæ actiones, quæ ipsis non debebantur, sive nulla prorsus obligatio ad eas præstandas adstringebat, sive natura quidem easdem suscipi jubebat aut suadebat, adplicatione tamen ad individua in nostro relicta arbitrio, sive jure saltem civili non præcipiebantur. Ratio horum est, quia quæ alteri perfecte debeo, ad ea ipse jam habet jus, adeo ut si illa præstem, proprie nihil mihi decedat de eo, in quod ipse pro præsentis tempore jus habeo; quippe cum, ubi eadem retinero aut negavero, injuriam alteri faciam. Quod satis ostendit, ea istius jam esse, ac nequaquam amplius mea, adeoque illis exhibendis nullum merito relinqui locum. At vero quando extra obligationem perfectam aliquid alteri præsto, illud utique cum mihi decedat, alterique adcreseat, relinquit apud me jus perfectum aut imperfectum ad habendum ab altero, in quem istud fuit collatum, quod pretio ejusdem æquipollet. Et hoc ipsum meritum est.

§. 3. Meriti expletionem quando expresse stipulamur, *Mercēs* proprie dicitur. Sed quando expletio illius, quantum ad modum, tempus & quantitatem in arbitrio & æquitate alterius relinquitur, *Premium* vocatur. Quod est vel res corporalis, ut pecunia, ager, domus, &c. & incorporalis, ut concessio immunitatum, privilegiorum, certorumque jurium; vel moralis, ut honor, laus, &c. vel notionalis, ut statutz, inscriptiones, coronæ & similia.

DEFI;

DEFINITIO XXI.

Demeritum est qualitas moralis æstimatoria, ex actione mala in hominem resultans, qua tenetur pensare damnum alteri ista datum.

I. <i>Qui læsit alterum, tenetur ad restitutionem damni & cautionem.</i> II. <i>Qualis cautio requiratur de jure natura?</i> III. <i>In civitatibus cautio præstatur per Pœnam.</i> IV. <i>Fines pœnarum.</i> V. <i>Pœna quotuplices?</i> VI. <i>Ad pœnam nemo tenetur.</i>	VII. <i>Pro alio nemo potest puniri.</i> VIII. <i>Ad quam mensuram pœnæ imponenda?</i> IX. <i>Lex divina an mensura pœnarum inter homines?</i> X. <i>Quid de talione judicandum?</i> XI. <i>Qua æqualitas in pœna observanda?</i> XII. <i>Quantã obligatio Magistratus ad pœnam sumendam?</i>

§. I. **I**N quibuslibet peccatis, saltem quæ ad alium terminantur, duo inveniuntur; ipse defectus seu distantia à norma legis secundum executionem vel intentionem, & damnum alteri per id directe aut indirecte datum. Quid circa utrumque in foro humano observari soleat & debeat, nobis heic dispicere labor est, nam Tribunalis Divini edicta uti excutere non est nostrum, ita isthæc eo trahi nolumus. Certum igitur est, quemlibet hominem ex lege illa naturæ de non inferendo alteri, per quod pax & societas humana turbetur, teneri ad pensandum alteri damnum sua culpa quoquo modo datum, &, si ex malitia id processerit, cautionem de non offendendo in posterum dare.

§. 2. Inter

§. 2. Inter eos porro, qui nulla civili lege nexi, solo naturæ jure inter se utuntur, ad nullam aliam videtur cautionem præstandam idem jus naturæ obligare, siquidem quis pænitentia ductus, sponte & non vi adactus, ad damnum pensandum sese obtulerit, quam ut simplici adseveratione, vel etiam juramento fidem suam obstringat de omittendis in posterum offensis. Idque quia isthæc pœnitentia sufficiens est indicio de mutatione animi ac firmo proposito ab injuriis sese deinceps abstinendi. Adeoque si qui damnum acceperat, isthac contentus esse nolit, sed ex iniqua diffidentia aut asperitate quadam animi per vim ampliolem velit cautionem extorquere, cum per legem naturæ alter ad eam non teneatur, culpa violatæ pacis penes ipsum hærebit, ac recte vi alter resistere potest illi, qui ex vindictæ cupidine, aut nimio metu æqua satisfactione contentus esse non vult. Quo casu fit, ut, qui injuriam intulit, justum, qui accepit, injustum bellum gerat. Verum ubi per vim quis ad satisfaciendum est adigendus, cum idipsum satis obstinationem ejus in malitia ostendat, nec satisfactio obtineri possit, nisi offensus viribus lædentem superaverit, penes victorem est, quali cautione securitati suæ quam rectissime judicet prospectum. Ubi non tantum ad ereptionem armorum, demolitionem aut occupationem locorum munitorum, ad obsides, perpetua vincula & similia potest procedi, sed etiam ad ipsam mortem, siquidem satis constiterit libertati restitutum exitum nobis intentaturum, nec commodius remedium sit eidem evitando. Cæterum ad hujusmodi cautionem præstandam aliquem teneri proprie dici non potest; quia ista in eo, à quo extorquetur, supponit & involvit vitium aliquod animi, & peccatum in legem naturæ,

turæ, scilicet denegationem spontaneæ satisfactionis, ac violentam peccati sui defensionem.

§. 3. Enimvero civitates uti sunt institutæ societati inter homines firmioribus adstringendę vinculis; ita quas ipsæ ferunt leges eo tendunt, ut non tantum civibus præscribatur, quid cuique sit tribuendum, & quomodo cuique damnum alterius culpa aut malitia datum pensandum; sed etiam quibuslibet, quantum fieri potest, in antecessum velut caveatur de injuriis & damnis non accipiendis, *Pænis* scilicet in delinquentes constitutis. Præprimis cum rarissime inveniuntur, qui ad injuriæ suæ pensationem citra vim aut metum descendant, nec sine turbis dentur damna & injuriæ, si vel maxime post sponte eadem sarciantur. Maxima igitur & commodissima cautio de securitate, quam quidem societatis humanæ conditio fert, est ista, ut per poenam damnosius sit alteri nocuisse, quam non nocuisse. Ad istum finem omnes poenæ, quas homines de hominibus sumunt, tendere debent. Nam ut homines nihil præter dolorem in eo qui punitur, spectent, tum humanæ mansuetudini naturæ repugnat, tum prorsus est inutile: ac non nisi puerorum ac muliercularum est, ex malo lædentis solatium dolori suo accessere. Unde parum cum ratione congruere videtur, quod apud nonnullas civitates v. g. in homicidio penes occisi cognatos est, homicidæ poenam condonare aut relinquere, quasi non ob exemplum, sed mulcendo ipsorum luctui hominem jugulari par sit.

§. 4. In civitate igitur, præterquam quod per summam potestatem, qui deliquit, adigitur, ut alteri damnum datum resarciat, quantum natura admittit, de futura securitate omnibus cavetur, per

inflationem pœnæ cujus asperitate omnes à peccatis absterreantur. In quibus imponendis respicitur utilitas tum ejus, cujus intererat non esse peccatum, tum cœterorum promiscue omnium, nempe ne in posterum iste aut hi tale quid patiantur ab eodem aut ab aliis. Quorum prius effici potest, si vel tollatur qui deliquit, vel si vires nocendi auferantur, vel si malo suo dedoceatur delinquere. Ne ab aliis lædatur, pœna facit aperta & conspicua, quæ per exemplum aliis terrorem incutit. Quæ autem inflationes dolorum præter emendationem ejus, qui peccavit, nihil aliud spectant, pœnarum nomine vix recte venire possunt; etsi pleræque pœnæ, quæ intra supplicium capitis subsistunt, istum quoque effectum simul producant.

§. 5. Possunt autem pœnæ tripliciter diuidi, nempe in *reales*, quæ luuntur corpore vel ære, quo pertinent quoque remotiones ab officio lucroso qua tali: *morales*, uti sunt objurgatio, relegatio, ignominia, infamia, diminutio capitis, &c. & *notionales*, uti sunt nominis & effigiei in patibulum suffixio, demolitio statuarum, erasio nominis ex tabulis alicujus societatis aut operibus ab ipso statutis, adjecta eidem nota ignominiosa, & similia. Quæ omnia ideo adplicantur, ut illi, cui infliguntur passionem aliquem adferant. Hinc etsi quibusdam pro pœna imponi soleant opera laboriosa; spectantur tamen eadem, quatenus agenti molesta sunt, adeoque pro passionibus heic reputantur.

§. 6. Ex quibus colligitur, quare haut recte dici possit, ad pœnam aliquem teneri, seu pœnam ab aliquo deberi; quia pœna significat aliquid, quod invito est imponendum, & involvit abhorrentiam voluntatis ab illa; (alias enim non esset apta ad finem suum, nempe intuitu sui homines à maleficiis abstertere.)

sterrere.) At vero ad quæ proprie tenemur, talia esse intelliguntur, ut ad ea præstanda sponte ac lubentes moveri debeamus. Unde adparet ratio, quare v. g. quando in eodem vallo extruendo idem opus faciunt rusticus aliquis imperio domini, & maleficus ad id condemnatus, huic opus illud poena sit, illi non item; quia ille ex obligatione, adeoque sponte id facere intelligitur, alteri vero tanquam aliquid ab ipsius voluntate abhorrrens istud imponitur. Sic nec ille poenam patitur, qui dum pro altero fidejussor fit, solvere multam cogitur. Nam occasione quidem peccati alterius damnum sustinet, sed ita, ut alterius peccatum non sit causa proxima, cur damnum sentiat, sed propria voluntas, qua sese per fidejussionem obligavit. Ex quibus itidem conficitur, quemadmodum quis, ubi damnum à se datum sarcivit, quod quidem sarciri potuit, hautquaquam seipsum deferre tenetur, quo poena legibus statuta in ipsum decernatur; ita ob eandem rationem occultatione aut per fugam eandem recte declinare potest. Denique cum illud, quod mihi ipse infero, invito accidere nequeat, patet quoque neminem à seipso poenam posse exigere: ac cum invitus ad poenam ferendam cogi nisi à superiori nequeat, neque illum poenæ humanæ posse subjici, qui in civitate aliqua superiorem non habet.

§. 7. Cæterum quemadmodum omnis poena supponit delictum seu demeritum, ita ut contra naturam sit aliquem ob factum quoddam puniri, quod ipsi non potest imputari: Sic poena vocari nequit dolor ille aut damnum, quæ ex alterius poena consequenter in illos redundant, qui nihil deliquerunt. Nam uti per poenam alii à peccando deterrendi sunt, ita directe quoque intuitu

R delicti

delicti imponi debet poena; & qui in altero poenæ rationem habiturus est dolor aut damnum, delictum proprium tanquam causam respicere debet. Unde poena non est dolor ille, quem quis ex poena propinqui aut amici sui capit, nisi ipse fors ad istius delictum concurrerit. Sic proprie non puniuntur liberi, quando pater ob suum delictum pecunia aut amissione feudi multatur; præsertim cum isthac ratione liberis non directe damnum detur, ablato eo ad quod jus proprium habebant, sed duntaxat per consequentiam damnum illud veniat, nempe dum non habent, quod habituri alioquin fuissent, cessante nimirum conditione, sine qua jus non habebant; quæ erat, ut ea bona à parentibus ad mortem usque essent conservata. Sic quando parentibus ob delictum in servitutem redactis, liberi ex illis post nati servi quoque fiunt, in his nequaquam poenæ rationem habet servitus, sed infortunii duntaxat; præsertim cum nemo, antequam sit, jus habere possit, ut tali & non alia conditione nasceretur. Quemadmodum nec infans in utero matris existens, siquidem dum mater plectitur, ipse quoque vitam aut libertatem amittat, proprie punitus dici potest. Etsi merito leges multarum civitatum vetent prægnantem foeminam capitali supplicio affici, foetu nondum in lucem edito. Et Romanæ leges constituunt, si libera conceperit, dein ancilla facta ob delictum pariat, eum, qui nascitur liberum esse. Illæ autem locutiones improprie sunt, quibus v. g. extreme pauper aut morbidus à parentibus in poenam natus dicitur.

§. 8. Porro uti naturæ quam maxime conveniens est, quemlibet decisionem controversiarum suarum cum altero cuiquam tertio incorrupto committere: ita qua ratione cuique de sua securitate

ritate sit cavendum, seu qui modus esse poenæ debeat, commodissime à tertio determinatur; quod amoris proprii teneritas læsione irritata communiter in lædentem asperius nos animadvertere subigat, quam per rationis iudicium alias nobis sufficere poterat. Quorum utrumque cum in civitatibus sit penes eos, qui summo in iis imperio gaudent, in eorundem quoque arbitrio est positum, quibus peccatis quas & quantas poenas injungere velint. In determinatione autem quantitatis poenarum, etsi omnino defectus formalis actionis, præprimis quoad intentionem sit respiciendus, ita ut diverso modo tractentur, ex imbecillitate aut per malitiam delinquens; per adfectus, quos statim pœnitentia sequebatur, abreptus, aut deliberato ex consilio ad facinus accedens: tamen ut eadem semper inter poenas sit proportio, quæ est inter objecta per delictum violata non est necesse. Quippe cum ratio peccatum aliquod omittendi proprie non resultet ex nobilitate vel ignobilitate objecti, sed ex potestate & decreto legislatoris, cujus voluntati æque contrariatur, qui circa minus objectum, quam qui circa majus peccat. Etsi heic non ita merum suum arbitrium sequuntur legislatores, aut sequi debent, sed poenas intendunt aut remittunt, prout Reip. aut præsentium temporum multum aut parum interest, peccatum aliquod non committi. Sic extrema poena potest affici, qui etiam in minimo gradu illius sceleris deprehenditur, quo maxima damna inferri queunt. Inde quoque apparet ratio triti istius: Crescentibus seu increbrescentibus delictis exasperandæ sunt poenæ. Sicut contra ubi vitium aliquod in mores abiit, ut propter delinquentium multitudinem poenæ exigendæ locus non restet, nisi per supplicia civitatem prorsus exhaurire

velis, aut evertere, Reip. necessitas pœnas remitti jubet. Quod fieri non possit, si talem fingamus justitiam vindicativam inter homines, quæ competentem in se delicto pœnam semper quibusvis promiscue infligi jubeat, & non potius, quæ temporibus atque usui se Reip. accommodet; præsertim cum nullo alio respectu necesse sit hominem ab homine pœnam ob quodvis delictum sumere, nisi ut societas humana fervetur. Sic ingruente bello, si alii idonei desint, quis dubitet, duci strenuo exilium aut capitis supplicium merito pœnam esse remittendam, ideo quod opera ipsius isto tempore Respubl. commode carere nequeat?

§.9. Ut autem semper in omnibus Rebusp. illa delictis pœna imponatur, quæ lege divina exprimitur, necessarium non arbitramur. Idq; quia ista civilis erat lex Judæorum, in qua quæ adjectæ erant pœnæ, ex genio istius populi ac Reip. per positivâ Dei dispositionem determinabantur. Sed cum diversorum populorum diversa sit conditio, ad hanc quoq; pœnas attemperari convenit. An vero isthæ ad capitalem quoque homicidii pœnam in divinis literis expressam applicari debeant merito dubitari potest, cum ea non uni Judæorum populo, sed universo hominum generi lata videatur. Cujus sane pœnæ ratio claret, quod cujus tanta est malitia, ut sanguinem humanum effundere ex deliberato consilio non vereatur, ob illo cæteris hominibus non possit satis caveri, nisi idem vita exturbetur. Inde uti merito mitius puniri possunt, qui ex intentione duntaxat semiplena cædem commiserunt, quam mox pœnitentia sequebatur; ita malitioso homicidæ, tanquam qui fundamentum humanæ societatis subversum sit, parcendum non est, nisi maxima fors Reip. necessitas id exegerit. Quo ipso

ipſo tamen legem illam divinam hautquaquam violari putamus, tum quod omnis poenæ determinata quantitas ſit juris poſitivi, quod ad neceſſitates Reip. attemperari par eſt; (qui caſus etiam in iſta lege divina merito exceptus præſumitur;) tum quod, ſi vel maxime interdum ejuſmodi homicida hominum effugerit pœnam, divina tamen plerunque vindicta ita eum ſoleat perſequi, ut caſu aliquo violento vel alterius hominis ferro quacunq; via, vel ex alio crimine plexus cruenta morte pereat. Et ſane videtur ea homicidii poena non tam conſtitutio per modum legis civilis hominibus data, quam declaratio vindictæ ab ipſo Deo per homines aut alios caſus tragicos in homicidas exercendæ, ſi vel maxime ſeveritatem fori humani effugerint.

§. 10. Nec illud neceſſarium putandum, ut idem quis patiat, quod alteri intulit, ſeu ut per talionem delicta ſemper vindicentur. Nam plurima ſunt, in quæ ejuſmodi genus poenæ omnino non quadrat. Qua ratione enim per talionem commode punias adulterium, ſtuprum, fædos concubitus, crimina læſæ majeſtatis, & ſimilia? In plerisque autem criminibus iſta poena eſſet juſto levior, nec fatis attingeret finem poenarum, qui eſt cautio de ſecuritate ſingulorum. Iſthac enim ratione audaciæ conditio longe eſſet melior, quam innocentia, ſiquidem illi nihil plus metus à legibus, quam huic à facinoroſorum malitia foret, ſuperante inſuper ſpe fallendo, aut per fugam, vel alia ratione poenam declinandi.

§. 11. In hoc tamen, quantum fieri poteſt, æqualitas in poenis obſervanda, ut æqualiter peccantes æqualia patiantur, nec quod in uno plectitur delictum, alteri citra graviffimam cauſam condonetur; quippe

§. 2. Inter eos porro, qui nulla civili lege nexi, solo naturæ jure inter se utuntur, ad nullam aliam videtur cautionem præstandam idem jus naturæ obligare, siquidem quis pænitentia ductus, sponte & non vi adactus, ad damnum pensandum sese obtulerit, quam ut simplici adseveratione, vel etiam juramento fidem suam obstringat de omittendis in posterum offensis. Idque quia isthæc pœnitentia sufficienti est indicio de mutatione animi ac firmo proposito ab injuriis sese deinceps abstinendi. Adeoque si qui damnum acceperat, isthac contentus esse nolit, sed ex iniqua diffidentia aut asperitate quadam animi per vim ampliolem velit cautionem extorquere, cum per legem naturæ alter ad eam non teneatur, culpa violatæ pacis penes ipsum hærebit, ac recte vi alter resistere potest illi, qui ex vindictæ cupidine, aut nimio metu æqua satisfactione contentus esse non vult. Quo casu fit, ut, qui injuriam intulit, justum, qui accepit, injustum bellum gerat. Verum ubi per vim quis ad satisfaciendum est adigendus, cum id ipsum satis obstinationem ejus in malitia ostendat, nec satisfactio obtineri possit, nisi offensus viribus lædentem superaverit, penes victorem est, quali cautione securitati suæ quam rectissime judicet prospectum. Ubi non tantum ad ereptionem armorum, demolitionem aut occupationem locorum munitorum, ad obfides, perpetua vincula & similia potest procedi, sed etiam ad ipsam mortem, siquidem satis constiterit libertati restitutum exitum nobis intentaturum, nec commodius remedium sit eisdem evitando. Cæterum ad hujusmodi cautionem præstandam aliquem teneri proprie dici non potest; quia ista in eo, à quo extorquetur, supponit & involvit vitium aliquod animi, & peccatum in legem naturæ;

turæ, scilicet denegationem spontaneæ satisfactionis, ac violentam peccati sui defensionem.

§. 3. Enimvero civitates uti sunt institutæ societati inter homines firmioribus adstringendę vinculis; ita quas ipsæ ferunt leges eo tendunt, ut non tantum civibus præscribatur, quid cuique sit tribuendum, & quomodo cuique damnum alterius culpa aut malitia datum pensandum; sed etiam quibuslibet, quantum fieri potest, in antecessum velut caveatur de injuriis & damnis non accipiendis, *Pænis* scilicet in delinquentes constitutis. Præprimis cum rarissime inveniantur, qui ad injuriæ suæ pensationem citra vim aut metum descendant, nec sine turbis dentur damna & injuriæ, si vel maxime post sponte eadem farciantur. Maxima igitur & commodissima cautio de securitate, quam quidem societatis humanæ conditio fert, est ista, ut per pœnam damnosius sit alteri nocuisse, quam non nocuisse. Ad istum finem omnes pœnæ, quas homines de hominibus sumunt, tendere debent. Nam ut homines nihil præter dolorem in eo qui punitur, spectent, tum humanæ mansuetudini naturæ repugnat, tum prorsus est inutile: ac non nisi puerorum ac muliercularum est, ex malo lædentis solatium dolori suo accessere. Unde parum cum ratione congruere videtur, quod apud nonnullas civitates v. g. in homicidio penes occisi cognatos est, homicidæ pœnam condonare aut relinquere, quasi non ob exemplum, sed mulcendo ipsorum luctui hominem jugulari par sit.

§. 4. In civitate igitur, præterquam quod per summam potestatem, qui deliquit, adigitur, ut alteri damnum datum resarciat, quantum natura admittit, de futura securitate omnibus caveatur, per

inflationem poenæ cujus asperitate omnes à peccatis absterreantur. In quibus imponendis respicitur utilitas tum ejus, cujus intererat non esse peccatum, tum coeterorum promiscue omnium, nempe ne in posterum iste aut hi tale quid patiantur ab eodem aut ab aliis. Quorum prius effici potest, si vel tollatur qui deliquit, vel si vires nocendi auferantur, vel si malo suo dedoceatur delinquere. Ne ab aliis lædatur, poena facit aperta & conspicua, quæ per exemplum aliis terrorem incutit. Quæ autem inflationes dolorum præter emendationem ejus, qui peccavit, nihil aliud spectant, poenarum nomine vix recte venire possunt; etsi pleræque poenæ, quæ intra supplicium capitis subsistunt, istum quoque effectum simul producant.

§. 5. Possunt autem poenæ tripliciter diuidi, nempe in *reales*, quæ luuntur corpore vel ære, quo pertinent quoque remotiones ab officio lucroso qua tali: *morales*, uti sunt objurgatio, relegatio, ignominia, infamia, diminutio capitis, &c. & *notionales*, uti sunt nominis & effigiei in patibulum suffixio, demolitio statuarum, erasio nominis ex tabulis alicujus societatis aut operibus ab ipso statutis, adjecta eidem nota ignominiosa, & similia. Quæ omnia ideo adplicantur, ut illi, cui infliguntur passionem aliquem adferant. Hinc etsi quibusdam pro poena imponi soleant opera laboriosa; spectantur tamen eadem, quatenus agenti molesta sunt, adeoque pro passionibus heic reputantur.

§. 6. Ex quibus colligitur, quare haut recte dici possit, ad poenam aliquem teneri, seu poenam ab aliquo deberi; quia poena significat aliquid, quod invito est imponendum, & involvit abhorrentiam voluntatis ab illa; (alias enim non esset apta ad finem suum, nempe intuitu sui homines à maleficiis abstertere.)

sterrere.) At vero ad quæ proprie tenemur, talia esse intelliguntur, ut ad ea præstanda sponte ac lubentes moveri debeamus. Unde adparet ratio, quare v. g. quando in eodem vallo extruendo idem opus faciunt rusticus aliquis imperio domini, & maleficus ad id condemnatus, huic opus illud poena fit, illi non item; quia ille ex obligatione, adeoque sponte id facere intelligitur, alteri vero tanquam aliquid ab ipsius voluntate abhorrens istud imponitur. Sic nec ille poenam patitur, qui dum pro altero fidejussor fit, solvere multam cogitur. Nam occasione quidem peccati alterius damnum sustinet, sed ita, ut alterius peccatum non sit causa proxima, cur damnum sentiat, sed propria voluntas, qua sese per fidejussionem obligavit. Ex quibus itidem conficitur, quemadmodum quis, ubi damnum à se datum sarcivit, quod quidem sarciri potuit, hautquaquam seipsum deferre tenetur, quo poena legibus statuta in ipsum decernatur; ita ob eandem rationem occultatione aut per fugam eandem recte declinare potest. Denique cum illud, quod mihi ipse infero, invito accidere nequeat, patet quoque neminem à seipso poenam posse exigere: ac cum invitus ad poenam ferendam cogi nisi à superiori nequeat, neque illum poenæ humanæ posse subjici, qui in civitate aliqua superiorem non habet.

§. 7. Cæterum quemadmodum omnis poena supponit delictum seu demeritum, ita ut contra naturam sit aliquem ob factum quoddam puniri, quod ipsi non potest imputari: Sic poena vocari nequit dolor ille aut damnum, quæ ex alterius poena consequenter in illos redundant, qui nihil deliquerunt. Nam uti per poenam alii à peccando deterrendi sunt, ita directe quoque intuitu

R

delicti

delicti imponi debet poena; & qui in altero poenæ rationem habiturus est dolor aut damnum, delictum proprium tanquam causam respicere debet. Unde poena non est dolor ille, quem quis ex poena propinqui aut amici sui capit, nisi ipse fors ad istius delictum concurrerit. Sic proprie non puniuntur liberi, quando pater ob suum delictum pecunia aut amissione feudi multatur; præsertim cum isthac ratione liberis non directe damnum detur, ablato eo ad quod jus proprium habebant, sed duntaxat per consequentiam damnum illud veniat, nempe dum non habent, quod habituri alioquin fuissent, cessante nimirum conditione, sine qua jus non habebant; quæ erat, ut ea bona à parentibus ad mortem usque essent conservata. Sic quando parentibus ob delictum in servitutem redactis, liberi ex illis post nati servi quoque fiunt, in his nequaquam poenæ rationem habet servitus, sed infortunii duntaxat; præsertim cum nemo, antequam sit, jus habere possit, ut tali & non alia conditione nasceretur. Quemadmodum nec infans in utero matris existens, siquidem dum mater plectitur, ipse quoque vitam aut libertatem amittat, proprie punitus dici potest. Etsi merito leges multarum civitatum vetent prægnantem foeminam capitali supplicio affici, foetu nondum in lucem edito. Et Romanæ leges constituunt, si libera conceperit, dein ancilla facta ob delictum pariat, eum, qui nascitur liberum esse. Illæ autem locutiones improprie sunt, quibus v. g. extreme pauper aut morbidus à parentibus in poenam natus dicitur.

§. 8. Porro uti naturæ quam maxime conveniens est, quemlibet decisionem controversiarum suarum cum altero cuiquam tertio incorrupto committere: ita qua ratione cuique de sua securitate

ritate sit cavendum, seu qui modus esse poenæ debeat, commodissime à tertio determinatur; quod amoris proprii teneritas læsione irritata communiter in lædentem asperius nos animadvertere subigat, quam per rationis judicium alias nobis sufficere poterat. Quorum utrumque cum in civitatibus sit penes eos, qui summo in iis imperio gaudent, in eorundem quoque arbitrio est positum, quibus peccatis quas & quantas poenas injungere velint. In determinatione autem quantitatis poenarum, etsi omnino defectus formalis actionis, præprimis quoad intentionem sit respiciendus, ita ut diverso modo tractentur, ex imbecillitate aut per malitiam delinquens; per adfectus, quos statim pænitentia sequebatur, abreptus, aut deliberato ex consilio ad facinus accedens: tamen ut eadem semper inter poenas sit proportio, quæ est inter objecta per delictum violata non est necesse. Quippe cum ratio peccatum aliquod omittendi proprie non resultet ex nobilitate vel ignobilitate objecti, sed ex potestate & decreto legislatoris, cujus voluntati æque contrariatur, qui circa minus objectum, quam qui circa majus peccat. Etsi heic non ita merum suum arbitrium sequuntur legislatores, aut sequi debent, sed poenas intendunt aut remittunt, prout Reip. aut præsentium temporum multum aut parum interest, peccatum aliquod non committi. Sic extrema poena potest affici, qui etiam in minimo gradu illius sceleris deprehenditur, quo maxima damna inferri queunt. Inde quoque adparet ratio triti istius: Crescentibus seu increbrescentibus delictis exasperandæ sunt poenæ. Sicut contra ubi vitium aliquod in mores abiit, ut propter delinquentium multitudinem poenæ exigendæ locus non restet, nisi per supplicia civitatem prorsus exhaurire

velis, aut evertere, Reip. necessitas pœnas remitti jubet. Quod fieri non possit, si talem tingamus justitiam vindicativam inter homines, quæ competentem in se delicto pœnam semper quibusvis promiscue infligi jubeat, & non potius, quæ temporibus atque usui se Reip. accommodet; præsertim cum nullo alio respectu necesse sit hominem ab homine pœnam ob quodvis delictum sumere, nisi ut societas humana servetur. Sic ingruente bello, si alii idonei desint, quis dubitet, duci strenuo exilium aut capitis supplicium merito pœnam esse remittendam, ideo quod opera ipsius isto tempore Respubl. commode carere nequeat?

§.9. Ut autem semper in omnibus Rebusp. illa delictis pœna imponatur, quæ lege divina exprimitur, necessarium non arbitramur. Idq; quia ista civilis erat lex Judæorum, in qua quæ adjectæ erant pœnæ, ex genio istius populi ac Reip. per positivâ Dei dispositione determinabantur. Sed cum diversorum populorum diversa sit conditio, ad hanc quoq; pœnas attemperari convenit. An vero isthæ ad capitalem quoque homicidii pœnam in divinis literis expressam adplicari debeant merito dubitari potest, cum ea non uni Judæorum populo, sed universo hominum generi lata videatur. Cujus sane pœnæ ratio claret, quod cujus tanta est malitia, ut sanguinem humanum effundere ex deliberato consilio non vereatur, ob illo cæteris hominibus non possit satis caveri, nisi idem vita exturbetur. Inde uti merito mitius puniri possunt, qui ex intentione duntaxat semiplena cædem committere, quam mox pœnitentia sequebatur; ita malitioso homicidæ, tanquam qui fundamentum humanæ societatis subversum sit, parcendum non est, nisi maxima fors Reip. necessitas id exegerit. Quo ipso

ipſo tamen legem illam divinam hautquaquam violari putamus , tum quod omnis poenæ determinata quantitas ſit juris poſitivi , quod ad neceſſitates Reip. attemperari par eſt; (qui caſus etiam in iſta lege divina merito exceptus præſumitur;) tum quod , ſi vel maxime interdum ejusmodi homicida hominum effugerit pœnam, divina tamen plerunque vindicta ita eum ſoleat perſequi , ut caſu aliquo violento vel alterius hominis ferro quacunque via, vel ex alio crimine plexus cruenta morte pereat. Et ſane videtur ea homicidii poena non tam conſtitutio per modum legis civilis hominibus data , quam declaratio vindictæ ab ipſo Deo per homines aut alios caſus tragicos in homicidas exercendæ , ſi vel maxime ſeveritatem fori humani effugerint.

§. 10. Nec illud neceſſarium putandum , ut idem quis patiat, quod alteri intulit, ſeu ut per talionem delicta ſemper vindicentur. Nam plurima ſunt , in quæ ejusmodi genus poenæ omnino non quadrat. Qua ratione enim per talionem commode punias adulterium , ſtuprum, fædos concubitus , crimina læsæ majeſtatis , & ſimilia? In plerisque autem criminibus iſta poena eſſet juſto levior, nec ſatis attingeret finem poenarum , qui eſt cautio de ſecuritate ſingulorum. Iſthac enim ratione audaciæ conditio longe eſſet melior , quam innocentia , ſiquidem illi nihil plus metus à legibus , quam huic à facinoroſorum malitia foret , ſuperante inſuper ſpe fallendo, aut per fugam , vel alia ratione poenam declinandi.

§. 11. In hoc tamen, quantum fieri poteſt, æqualitas in poenis obſervanda, ut æqualiter peccantes æqualia patiantur, nec quod in uno plectitur delictum , alteri citra graviffimam cauſam condonetur; quippe

cum ejusmodi inæqualitas periculosis Rerump. turbis materiem soleat præbere ; & effectu suo caret poena, quæ non publico , sed privatæ libidini data videtur. Cæterum æqualitas isthæc intelligenda est de eodem delicto, non de diversis. Nam sæpenumero delicto, quod in se levius videtur, in foro humano gravior est poena constituta, & contra, ex necessitate Reip. aut arbitrio legislatorum ; quam inæqualitatem reus, tanquam inique secum agatur, hautquidquam potest allegare; quippe quam præscivit, & dum se Magistratui subjecit, ipse adprobasse censetur. Sic v.g. etsi furti crimen in se longe levius sit homicidio ; nullam tamen fur querendi causam habet, si ipse, qui cum homicida æqualia non commisit, æqualia tamen cum eodem, nempe capitale supplicium, patiatur. Cujus ratio est, quia poena velut seorsim singulis delictis imponitur ea quantitate, quam usus Reip. postulare videtur, nec ad aliorum peccatorum diversi generis poenam necessario debet attemperari, ita ut quam rationem unius delicti gravitas ad gravitatem alterius delicti habet, eandem etiam eorundem poenæ inter se habeant. Scilicet quia mensura poenarum in foro humano non est sola peccatorum gravitas in se, sed eadem conjuncta cum respectu ad usum Reipublicæ. Sic multa quoque sunt delicta, quorum unum etsi altero gravius, æque tamen morte vindicatur, quia morte gravius supplicium inveniri nequit, nisi quod interdum, ubi atrocius fuit peccatum, morti cruciatus præmittantur. Cæterum ut idem peccatum peccantibus æqualis poena recte imponatur, omnino ad conditionem personarum est respiciendum, quæ poenam vel maxime intendit aut minuit. Sic quæ ignominia vili alicui homini exiguum est malum, virum insignem vehementissi-

me

me afficit ; & quæ multa copioso alicui levis erit, tenuem omnibus fortunis evertet. Quæ accurate illi observanda , cui istiusmodi poenas rite attemperare cordi est.

§. 12. Ex quibus omnibus facile intelligitur, quo usque Magistratui incumbat obligatio ad sumendam poenam ; scilicet ut tam in ipso poenæ exercitio, quam in ejus determinatione secundum quantitatem bonum civitatis promoveatur ; quod ubi contrarium suadet, non est credendum, ad poenam sumendam omnino eundem teneri. Adeoque si quis injuria adfectus Magistratum super ea imploraverit, siquidem restitutionem damni obtinuerit, Magistratui autem ob tempora Reip. poenam insuper lædenti infligere consultum non videatur, hautquidquam ejus delicti reatum iste in se derivat; nec habet læsus; quare ob denegatam sibi justitiam queratur, quod dolori aut vindictæ suæ litare non potuerit. Sic quando quis in una civitate peccans in alteram confugerit, Magistratus hujus civitatis tenetur quidem curare, ut iste de damno dato satisfaciat ; ad supplicium autem ut eum dedat, aut ut ipse eum plectat, necessum non est, nisi certæ id rationes in utilitatem Reip. vergentes persuaserint ; præsertim cum priori civitati adhuc facultas sit moralibus & notionalibus in ipsum poenis grassandi.

Hæc de actionibus humanis in genere.

Specialem earundem considerationem angusti operis limites excludunt.

SAMUELIS PUFENDORF

ELEMENTORUM
JURISPRUDENTIÆ
UNIVERSALIS

Liber II.

AXIOMA I.

Quælibet actio ad normam moralem dirigibilis, quam penes aliquem est fieri vel non fieri, potest ipsi imputari. *Et contra*: Id quod neque in se neque in sua causa penes aliquem fuit, non potest ipsi imputari. (*Scilicet ex debito, bene tamen ex gratia imputantis, si fuerit bonum aliquod.*)

I. Ordo hujus libri.

II. Imputatio ex gratia, ex debito.

III. Imputatio nuda, efficax.

IV. Efficaciter quinam imputare possint?

V. Diversimode imputantur bona & mala actiones.

VI. Quanam non possint imputari?

VII. Quanam possint imputari?

VIII. Actiones aliorum quemodo nobis imputentur?

IX. De communicatione actionum.

X. Imputatio antedat retro?

XI. Quanam intermissiones actionum imputari possint?

§. I. Post-

§. I. **P**ostquam Definitiones rerum Jurisprudentia Universali contentarum pro ratione instituti nostri libro superiore illustravimus, consequens est, ut hoc libro dispiciamus de *Principiis*, ad quæ ultimo in demonstrationibus juridicis ascenditur. Præter communia igitur axiomata, quæ ex prima philosophia petita hinc inde per isthoc opus occurrunt, duplicia deprehenduntur hujus disciplinæ Principia propria, *rationalia* scilicet & *experimentalia*. Illorum veritas, certitudo atque necessitas ex ipsa ratione fluit absque singularium perceptione aut instituto discursu, nudo duntaxat mentis intuitu. Horum vero certitudo ex singulorum constanter sibi respondentium collatione ac perceptione intelligitur. Quæ *Observationes* nobis dicentur, uti illa *Axiomata*. Cæterum cum homo in hoc mundo sit magis agendi quam contemplandi causa, adeoque magis necessarium ipsi sit recte agere quam subtiliter contemplari res, quas mentis duntaxat obtutu obire licet; inde non citra peculiarem Creatoris providentiam factum est, ut theoreticarum veritatum certitudo operose ut plurimum, & velut per proximam consequentiarum seriem ex principiis primis foret eruenda; practicarum autem rerum certitudo paucissimis, iisque maxime perspicuis facillime stare fundamētis, ex quæis pleraque facili negotio deduci queant. Scilicet ne quis, etiam cui exigua ingenii vis, peccatis suis isthanc posset obtendere excusationem, quasi per obscuritatem rerum, quid agendum foret intelligere non licuerit. Inde non videntur nobis plura hujus disciplinæ statuenda principia rationalia, quam duo, nempe quod *de illis actionibus homini sit reddenda ratio, quæ penes ipsum est fieri vel non fieri, & quod agendi obligatio per potestatem alterius nobis injungi queat.*

Quibus si quis addat quæ per communem sensum & experientiam sunt manifestissima, nempe homini, cui à natura datum *res intelligere*, & *ex intrinseco voluntatis motu ad agendum se movere posse*, à DEO, cujus imperio absolute subest, injunctum esse *socialem agere vitam*, & *quæ ad eandem tuendam ex dictamine rectæ rationis faciunt observare*; in proclivi erit cuilibet cognoscere, quid sibi agendum aut omittendum, præsertim postquam per imperia civilia, *quas constitui socialis necessitas vitæ exigebat*, civilibus quoque legibus pleraque ista fuerint sancita.

§. 2. Imputatio igitur est, quando actionis ab aliquo immediate vel mediate proficiscentis, vel in ipsum ab altero exercitæ effectus morales in ipso actualiter hærerere, & vim suam exserere declarantur ab eo, quem actio illa spectat. Faciunt autem communiter imputationem duplicem, *ex gratia & ex debito*. Illa est, quando quis in alterum effectus actionis cujusdam tertii quos alias iste sibi jure adserere non poterat, ex benevolentia derivat. Qualis imputatio circa favorabilia duntaxat locum habet, circa odiosa non item. Quemadmodum enim ea bonorum est natura, ut etiam gratis recte alicui, & citra causam exhiberi queant, mala autem citra præcedens demeritum inferri non possunt: ita si quis alteri bonum aliquod sub nomine beneficii puri conferre nolit, licebit id sub titulo imputatæ actionis alicujus, quam alias iste sibi vindicare non poterat, facere. At malum aliquod alteri imputare haut quidemquam licet, nisi ipse facto se suo reatus participem fecerit. Sic v. g. recte Princeps filio nullis meritis conspicuo benefacta paterna potest imputare, eorumque intuitu ipsi honores alias non debitos conferre. Ast haut ita innocens filius paterna delicta luere debet

debet. Nam poenæ rationem proprie non habet, quando occasione felonix à parentibus admissæ feudis carere coguntur liberi. Ad ea enim jus non habent, nisi postquam à parentibus illæsa ipsis fuerant tradita. Nobis autem de posteriori imputationis genere potissimum heic sermo est, ubi causa imputationis in eo, cui quid imputatur, hæret.

§. 3. Imputatio quoque dividi potest in *nudam* seu simplicis adprobationis & improbationis, & *efficacem*. Illa est, qua nude tantum actionem aliquam adprobamus aut reprobamus, ita ut nullus inde in agentem effectus redundet. Quæ imputatio fieri potest à quibuslibet, siye eorum intersit, siye non. Hæc est, per quam effectus actionis in agente vim suam exferunt, de qua heic nobis agendum.

§. 4. Longe autem diversa sunt, *actualis imputatio*, & *imputabilitas*, ut ita dicam, seu actu imputari, & recte posse imputari. Non enim omnes actiones, quæ imputari possunt, etiam semper actu agenti imputantur, aut necessario imputandæ sunt; sed ut fiat actualis imputatio, eaque efficax penes illum est, cujus interfuit actionem fieri vel non fieri. Qui ubi actionem aliquam imputabilem vel ab initio non imputavit, vel post imputare desiit, omnes effectus morales in agentem ex illa actione alias redundaturi expirant. Ubi tamen notandum, quando plurium interest, actionem aliquam fieri vel non fieri, si unus eorum actionem illam non imputaverit agenti, cæterorum juri, quod quidem post illam imputationis velut condonationem remanet, nihil inde decedere. Sic illi qui injuriam mihi intulit, possum quod meum interest, condonare; nequaquam tamen ea ratione tollitur jus Magistratus, neque jus Dei, quod ex ista actione adversus delinquentem
ortum

ortum ipsis fuit. Sic etiam si DEUS alicui veniam imputationis per remissionem fecerit, jus tamen hominum ea ratione nequidquam tollitur. Nam v. g. homicidam, cui DEUS jam delictum remisit, & accusator judicio persequi, & Magistratus capite potest plectere. At quod omnes, quorum interest, non imputant, quoad effectus morales pro non factio censetur, quippe qui non sequuntur, nisi ex arbitrio eorum quorum interest. Interest autem actionem aliquam fieri vel non fieri eorum, qui vel sunt objectum actionis, vel directores, i. e. adversum quos actio aliqua suscipitur, aut quibus bono vel malo ea est, & quibus competit potestas actionem dirigendi. Sic si injuriam à me alteri factam & is, cui facta est, & Magistratus mihi condonaverit, non habet ullus præterea hominum, quod mihi ea de causa negotium faceffat.

§. 5. Discrimen tamen observandum est circa imputationem bonarum & malarum actionum. Malæ actiones agenti semper ab iis, quorum interest, quando ipsi volunt, imputari possunt; eo quod & illas prohibenti jus est, ne eas fieri impune pati cogatur, & cuilibet alteri, ne easdem citra præcedens aliquod factum suum admittere teneatur. Actiones autem bonæ sunt vel debitæ, vel indebitæ. Illas imputatio duntaxat, quam nudam jam dicebamus, ab iis, quorum interest sequitur. Qui enim non nisi quod debuit præstitit, bene quidem egit, præterea autem nihil meretur. Indebitæ autem antehac actiones efficaciter possunt imputari. Quippe quæ aptæ sunt gignere effectus morales tam in agente, quam in eo, in cujus gratiam & usum exercentur. In illo, ut accipiat jus pensionem operæ exigendi; in hoc, ut obligatione contrahat alteri operam pensandi.

pensandi. Ut tamen ea obligatio actu enascatur, necesse est non tantum in agente adsit intentio alteri boni quid faciendi, sed etiam ut ex voluntate expressa vel præsumta alterius, in cuius usum tendit actio, sit suscepta. Alias quæ invito obtruditur, operæ imputationem recte velut repellere possum. Quod si eorum, quorum interest, consensu determinetur, quanti aliquid sit imputandum, pactum fit, in quo terminum suum attingit imputatio, nec quo ulterius ista in re tendat, habet. Adeoque ubi quis actionis suæ æstimationem pacto expressam acceperit, nihil præterea illi, quod imputari possit, ibi relinquitur.

§. 6. Porro fundamentum imputabilitatis, seu ut actio agenti possit imputari, est, quod illa penes agentem, ut fieret vel non fieret fuit. Postquam enim homini ita non erat vivendum, ut quidquid libitum foret, facere ipsi liceret, nullo cuiusquam respectu habito; proximum erat, ut de his actionibus ratio posset ab ipso reposci, quas faciendi vel omittendi facultatem ipse habebat. Unde patet, non posse alicui imputari; 1. Ea quæ contingunt ex necessitate physica, nec ea, quæ ex causis naturalibus, nisi quatenus forte quis effectui illi producendo activa passivis applicuerit, aut causam ista dirigentem aliqua ratione moverit ad effectum istum determinandum; ut si quis v. g. *procius* à DEO impetret, ut in siccitate pluvia cadat. 2. Actiones facultatum vegetantium in se; nisi hactenus, quod quis objectum ipsis suggesserit. Sic ex eo, quod quis à natura præditus est corpore robusto, vegeto, procero, &c. nemo ut sibi quid immediate imputetur, postulare potest. Et contra, nemini corpus imbecillum, fragile, pusillum recte vitio dari potest, siquidē nulla ipsius culpa heic intervenit. Quo pertinent & cætera, quæ à natura citra nostram operam adsunt

adsunt, puta, quod quis natura gaudet ingenio vegetiori aut tardiori, sensibus acrioribus aut hebetioribus, &c. 3. Actiones coactas, i. e. quibus quis membra sua commodare cogitur aut adplicare per inevitabilem vim robustioris, quæ ut sibi adferri posset, ipse in culpa non fuit. Quemadmodum enim nemo jussu aut imperio suo vel alia ratione alterum potest obligare, ut sponte agat aliquid legibus contrarium; ita si per vim membra istius adplicuerit ad actum aliquem alias illicitum, efficere non potest, ut id ipsi recte imputetur. Inde nemo ab altero ad peccandum cogi potest, modo ipse peccare nolit. Sic v. g. etiam si virgo cogatur per vim commodare membra sua libidini actionis validioris, cujus violentiam à se amoliri nequit; ipsi tamen ea de causa nihil potest imputari, nisi fors propria culpa in eum se conjecerit locum, ubi vim sibi allatum iri probabiliter præviderat. 4. Quæ per vires nostras neque prohiberi, neque promoveri aut effici possunt, siquidem illa impotentia per culpam nostram non fuerit contracta. Inde illud vulgare: Impossibile nulla datur obligatio, seu ad impossibile nemo tenetur. Et quemadmodum quod quis non præstitit ea, quæ ipsi impossibilia fuerunt, (siquidem ipse in culpa non fuit, quod talia forent,) aut quod non adprehendit ea, quæ ingenio suo sunt superiora, ipsi nihil potest imputari, & consequenter idcirco poena in ipso locum non invenit: (unde & illud efficitur, materiam legum possibilem esse debere illis, quibus eæ feruntur:) ita nemo sanus impossibilia alicui præcepisse censetur. Unde in legibus humanis, in testamentis & in contractibus à proprietate literæ receditur, si ea quid impossibile involvat. Sic mera quoque infortunia non imputantur, nisi si quis ad ea præstanda peculiariter sese obligaverit.

5. Actio-

5. Actiones eorum, qui continuo rationis usu non gaudent, nisi sua culpa eam corruperint; ut sunt furiosi, quorum actus moraliter habentur pro nullis; item infantes, priusquam ratio dilucidius exserere sese incipiat. 6. Quæ ex ignorantia concomitante aut efficaci invincibili in se & in sua causa fuere commissa.

§. 7. Contra autem imputari possunt non tantum facta, quæ ex prævia scientia & plena ac deliberata intentione fiunt; sed etiam quæ ex semiplena, puta, quando vehementiori affectu animus fuit concussus. Istum enim in ordinem redigere per rectum rationis usum homo poterat; nec invitam iste actionem proprie reddit, nisi fors objectum, quo idem excitatur, terrorem inferat humana constantia superiorem. Inde ridicula foret excusatio furis, rem ita sibi vehementer arrisisse, ut ea abstinere non potuerit. Quemadmodum nec ea ab imputatione sunt exclusa, quæ ex habitu proficiscuntur, qui ita firmiter animum in unam partem disposuit, ut fere non possit quis non aliter agere, ac sæpe ignoret, quando vitiose agit. Nam penes ipsum erat, ne talem habitum contraheret. Possunt quoque imputari non ea tantum quæ pro præsentis tempore ut fiant vel non fiant in nostra sunt potestate, sed etiam, quorum perficiendorum facultas nobis antea adfuit, nostra autem culpa est amissa; seu quæ pro præsentis quidem statu sunt impossibilia alicui, ut tamen ipse in culpa fuerit, quo minus ea jam præstare possit. Sic illi, qui se eo coniecit sua culpa, puta per petulantiam aut inutilem curiositatem, ubi adhibita diligentia debita providere poterat fore ut vis sibi adferretur, possunt imputari actiones istæ malæ, ad quas in eo statu fuit adactus. Qui enim sponte admittit
actum

actum aliquem, censetur etiam consensisse in ea omnia, quæ ex actu illo consecutura providere poterat; adeoque qui tenetur de actu, tenetur etiam de his, quæ vi actus sunt consecuta; etiam si, ubi semel actus iste fuerit commissus, effectus exinde pendentes ab ipso non amplius possint inhiberi aut fisci. Immo licet quis efficaciter ignoret, ex actu suo illicito, quem sciens committit, emergura, quæ deinceps emergunt, non tamen ab omni imputatione istorum consequentium liber erit. Quamvis hæc imputari nequeant, quæ extraordinarie & præter communem rerum cursum actum aliquem sunt secuta, ac quæ futura omnino erant, etsi actus ille nunquam præcessisset. Ex isto fonte fluunt ista vulgata: censetur quis sibi inferri voluisse, quod sciens non avertit, cum commode posset; nec morali iudicio illud æstimandum periculum videtur, in quod se quis ipsum coniecit, aut unde sese eximere potest. Item: Semper qui dolo fecit, quo minus haberet, pro eo tractandus est, ac si haberet; & qui per luxuriam aut ambitionem opes suas dissipavit, nullo cum effectu allegat impossibilitatem solvendi adversus creditores. Denique & illa possunt imputari, quæ ex ignorantia voluntaria seu consequente, sponte aut per supinam negligentiam contracta, vel quæ ex ignorantia juris seu universalium commissa fuerunt; præprimis illa, quæ procedunt ex ignorantia communium præceptorum juris naturæ, utpote quæ ab homine, rationis usu gaudente, non possunt invincibiliter ignorari; etsi ubi per inadvertentiam ignorantia obrepfit, ob absentiam doli mali à tanto quis excusetur.

§. 8. Non autem illæ duntaxat actiones nobis sunt imputabiles, quæ immediate à nobis proficiuntur

cuntur, sed & quæ ab aliis suscipiuntur, ut nos quoque ad eandem concurramus. Alias enim effectus morales actionum malarum non transeunt de persona in personam citra alterius factum aut omissionem culpabilem. Sic igitur imputari nobis possunt, quæ jubemus, quibus consilium adhibemus, consensum requisitum præbemus, ubi receptum facinori præstamus, scientes adjuvamus, veniam concedimus, absque qua alter agere non poterat, non impedimus cum possemus & deberemus, exemplo nostro alterum ad factum accendimus, quod alias omisurus erat, &c. Idque in solidum, si istud alias omnino futurum non erat, siquidem citra nos aut alium, qui similem præstitisset operam, fuisset; vel in tantum, pro modo influxus in istam actionem. Inde trita illa: **Quod quis per alium facit, ejus ipse autor censetur?** Nostra facimus, quibus autoritatem nostram impartimur: **Quod jussu nostro cum aliis circa res nos spectantes ab altero gestum est, nos ipsos obligat.** Item; **Quælibet actio ab altero executioni data, quam citra nos omnino non suscepisset, nec suscipere potuisset, quoad effectus morales pro nostra censetur.**

§.9. Observandum autem est, quod aliorum facta tum demum aliis possint imputari, si communio quædam circa eadem ipsis invicem intercedat. Id quod fit duplici modo; vel si peculiariter circa certum aliquod factum producendum concurrant, licet modo agendi diverso, v.g. ut alter concurret physice, alter moraliter, quod in plerisque jam enumeratis contingit; vel si corpus aliquod constituent, pacto ita inter se colligatum, ut quicquid totum corpus, qua tale, vult, omnes & singuli quoque de illo corpore velle intelligantur, eo quod singuli voluntatem suam circa ea, quæ totum corpus spectant, à corporis voluntate, aut eorum, qui id regunt,

S
prorsus

prorsus suspenderit. Nam, uti alibi latius ostenditur, qui in societatem aliquam coeunt, unius personæ moralis instar habentem, omnes & singuli sese obligant, quod rata habere velint, quæcunque ista persona aut concilium, in quod potestas pro arbitrio publica societatis negotia expediendi fuit collata, circa res societatis egerit, adeoque quod istius actus pro suis sint agnitori. Quæ non magis meræ sunt fictiones Juris, quam quod omnes societate comprehensi unius jussis possunt obligari. Inde est, quod singuli focii ob debitum nomine societatis contractum tenentur. Ita Syndicus quod egerit nomine populi, toti populo, à quo ille fuit constitutus, imputatur. Sic ubi Princeps aut Resp. alteri bellum fecerit, singuli sub ista Rep. viventes pro hostibus habentur. Sic ubi Magistratus jus non reddendo privatorum debita sua fecerit, pignorationes & repressaliæ in quemvis de illa civitate possunt adhiberi. Sic in exemplo Davidis, ob cujus factum populus pestilentia plectebatur, non necesse est ad jus Dei absolutum confugere, qui cum semper causam mortis in homine inveniat, eam ipsi, quando libitum fuerit, possit imponere; sed quia iste actus, nempe explorare vires populi, ad actus Principis qua talis spectet, ex constitutione civitatum populus quoque in istum actum consensisse intelligitur. Zedechiæ autem perjurium ob eandem rationem universo populo fuit imputatum, ob quam, Rege bellum alicui faciente, universus populus pro hoste habetur. Circa factum autem Alexandri Branchidarum gentem excidio dantis, quorum majores Miletum prodiderant, non illud sufficit dixisse, quod illi reatus, qui ex singularibus personis in civitatem derivantur, iisdem extinctis expirent; quia iidem continuari possunt, quamdiu

quamdiu factum istud à civitate defenditur, aut alteri satisfactionem postulanti ea non præstatur : sed illud potius dispiciendum, an cum isto populo hætenus Græcis aliquid commercii intercesserit, ex quo adparere queat, delicti hos ac debiti inde orti veniam istis fecisse. Quorum enim imputatio semel remittitur, ea postmodum repeti nequit. Quod si ex tempore delicti inter ipsos nunquam commercia pacis fuere exercita, etiam dudum extinctis facinoris autoribus, satisfactio de dato damno posci potuit; quam si isti negarent, qui in eorum jura atque bona in eodem corpore morali successerant, jure belli in ipsos eadem statui potuerunt exempla, quæ autores facinoris erant meriti.

§. 10. Id quoque heic notandum, futuri alicujus facti imputationem non posse retro velut tendere, nisi forte futurum illud factum à præsentis aliquo aut præterito nostro actu, tanquam effectus à causa necessaria dependeat, ita ut cui causa imputari potest, eidem quoque necessarius effectus imputetur. Equidem istud haut absurdum, per imputationem ex gratia futurum aliquod factum ipsius vel alterius effectus in aliquo velut in antecessum exferere; eo quod, cum cuilibet beneficium gratis dare liceat, penes benefactorem sit sub aliquo titulo id ipsi impertiri. At cum malæ actiones non nisi ex debito queant imputari, inconueniens prorsus est, retro eas imputari aliis, queis nulla futuri istius facti notitia, nulla obligatio id intermittendi, nulla denique cum eo, qui factum illud commisit, actionum communio fuit.

§. 11. Ex eo autem, quod non entis nullæ sunt affectiones positivæ, facile patet, non posse efficaciter imputari nudas intermissiones actionum morali-
lium

lium malarum & legibus interdictarum. Unde nemini quidquam debeo, quod me injuria non affecerit. Imputari tamen possunt intermissiones actionum legibus civilibus licitarum, etsi mero jure naturæ fuerint prohibitæ, siquidem illæ in alicujus gratiam peculiariter intermittantur. Nam omnino mihi debet, in cujus gratiam ipse potestate mea etiam imperfecta non utor. Nihil autem notius, quam imputari intermissiones actionum debitarum & legibus præceptorum, etsi præterea quis nihil mali fecerit. Ratio horum est, quia intermissiones istæ quas memoravimus, excepta prima, pro entibus moralibus positivis censentur, adeoque positivos quoque effectus producere aptæ sunt.

A X I O M A II.

Quilibet potest sibi subiecto efficaciter, seu cum obligatione præstandi injungere ea, ad quæ sua in ipsum potestas sese extendit.

I. <i>Actiones hominis necessarias facit potestas alterius.</i> II. <i>Vnde potestatis efficacia?</i> III. <i>Vnde potestas fiat legitima?</i>	IV. <i>Potestas, in quam nunquam fuit consensus expresse aut præsumte nulla est.</i>

§. 1. **Q**uod homo possit ad certam normam actiones suas componere, inde est, quia talem à natura sortitus fuit animum, qui non necessario uno semper modo ageret, sed in utramque contradictionis partem flexilis foret. Ast ut idem quoque debeat, ex eo est, quia, præter dominium Dei generale, naturæ humanæ conditio hominum quoque in se invicem

vicem imperia constitui jubebat, quæ illis, quos complectuntur, necessitatem adferre queant actiones suas certo modo determinandi. Fit autem actio aliqua homini necessaria ex potestate superioris, qui ubi declaravit, quid ab altero fieri vel non fieri velit, eas habet vires, ut ipsum ab iis faciendis fors abhorrentem, formidine mali alicujus adigere queat, aut certe iussa violantem malo afficere. Alias enim nulla obligatio hominem eo potest disponere, ut omnino rem aliquam non velit aut possit facere, i. e. ut non amplius gaudeat naturali libertate contrarietatis aut contradictionis; sed hæc saltem libertas illi semper relinquitur, ut vel obsequium eligere vel periculum poenæ subeundæ queat.

§. 2. Cæterum revera non nisi in vim seu facultatem poenam infligendi ultimo efficaciam suam resolvit potestas, à qua obligationes generari aptæ sunt. Reliqua omnia imbecilliori vinculo voluntatem stringunt, quam ut ipsam in stabilem actionum suarum harmoniam temperare queant. Propria decreta neminem diutius tenent, quam ipsi collibitum fuerit. Spes futurorum bonorum plerisque languidius movet, quam ut præsentibus suscipere labores, aut præsentia negligere commoda velint. Et paucos admodum invenias, qui ubi facientem nil nisi obsequii laus, negligentem præter famam inobedientiæ nihil mali sequatur, perpetuo uniformiter agere velint, & quidem plerunque contra lididinem voluntatis, tantum ideo, ut alteri constanter paruisse dicantur. Denique precaria est omnis imperiorum vis, nisi imperans ejusmodi polleat viribus, ut alteri gravius conciliare malum queat non parenti, quam molestia suscipiendorum necessario jussorum ipsius judicatur.

§.3. Enimvero ne quis, dum ad alterius hominis sese arbitrium componere adigitur, de injuria sibi facta queri possit, necesse est, ut ista potestas quoque sit legitima, i. e. ex voluntate expressa aut probabiliter præsumpta ejus, cui imperatur, quæ sita & constituta. Nam ob naturalem hominum inter se æqualitatem, de qua deinceps plura dicemus, non potest uni in alterum potestas oriri, nisi ex alterius consensu, qui vel expresse significatur in pacto, ut in subjectione civili, vel ex pacto velut tacito præsumitur, uti fit in servitute statum belli subsecuta, & subjectione filiali. At vero ubi semel alterius potestas consensu nostro fuit constituta, etsi postea eadem displicere incipiat, detrectari amplius nequit, eo quod alteri jam jus fuit quæsitum, quod ipsi invito auferri lex naturæ hautquidquam admiserit.

§.4. De cætero autem nemo alteri potest quid efficaciter injungere per modum præcepti, in quem nihil potestatis legitimæ habet. Utcunque enim quis ipsum per solam vim citra omnem ipsius consensum aliquantisper constrictum teneat; quandoctunque tamen occasio arriserit, recte jugum excutere, & in libertatem sese vindicare poterit; id quod illis hautquaquam licet, qui in subjectionem sui consenserunt. Cæterum ex dicto axiomate isthæc fluunt consuetaria, quæ sese per universam juris materiam diffundunt: *Quicquid lex jubet est faciendum. Quidquid lex prohibet est omittendum. Quilibet tenetur præstare jussa ejus, qui potestatem in ipsum obtinet, quousque illa sese extendit.*

OBSER-

OBSERVATIO I.

Homo de rebus adprehensis vi intellectus recte judicare potest.

I. <i>Intellectus facultas representativa non est libera.</i>	<i>liberatione circa res utiles qua tales?</i>
II. <i>Quatenus religionem alicui injungere possint imperia civilia?</i>	V. <i>Conscientia quotuplex?</i>
III. <i>Intellectus judicium.</i>	VI. <i>Conscientia Recta, Probabilis,</i>
IV. <i>Qua regula sequenda in de-</i>	VII. <i>Erronea.</i>
	VIII. <i>Dubia.</i>
	IX. <i>Ignorantia quotuplex?</i>

§. I. **I**Ntellectus in homine duæ sunt velut facultates, quas circa actiones voluntarias exserit, *representativa* & *judicativa*. Per illam velut in speculo objectum voluntati sistitur, & quæ in ipso ratio sit bonitatis ostenditur. Hæc facultas cum in earum classe censeatur, quas communiter naturales vocant, contradistinctas liberis, adeoque penes hominem non sit aliter res adprehendere, atque earum imagines intellectui sese offerunt; facile patet, nec circa eam legibus disponendi locum relictum, nec id quod quis rem aliquam vel omnino non adprehendere, vel non aliter valet, imputari posse. Unde longe iniquissimum est, poena proposita aliquem velle adigere, ut rem aliquam secus credat, quam eam se habere novit; quippe cum adensus seu fides non possit non respondere speciei ab intellectu adprehensæ. Quod tamen ita est restringendum, nisi supina alicujus negligentia in causa fuerit, dum rei oscitanter attendit, alias debitum adhibendo studium veram rei imaginem adprehensurus. Adeoque circa

hoc, ut quis rem aliquam recte animo concipiat, hactenus duntaxat legibus & obligationi locus esse potest, ut informationem circa eandem admittat, & meditationi sedulo operam det. Sed & illud fieri potest ac sepe solet, ut licet impune sit, peculiarem circa rem quampiam animo opinionem fovere, poena tamen in eum constituatur, qui istam palam protulerit, aut in vulgus spargere laboraverit.

§. 2. Ex hisce dijudicandum, quousque Magistratui circa religionem hominibus injungendam vim adhibere conveniat. Scilicet cum persuasio circa res divinas formetur ex adprehensione intellectus, cujus modus hominis arbitrio nequaquam subjacet, facile patet non posse aliquem cogi, ut rei alicui adsensum præbeat, aliter quam ea se intellectui ipsius offert. Huic igitur fini non nisi placida suasionum locum habent; frustra sunt tormenta atque vis, queis fortasse simulata confessio extorquebitur, verus adsensus haut quidquam poterit. Quanquam ad id poenis compelli quis potest, ut informationem admittat, & media usurpet, quæ alias adsensus istarum rerum plerumque sequi solet. Ubi autem ista nihil proficiunt, frustra imperium civile heic adhibetur; præsertim cum ad id, ut quis religioni Christianæ adsensum præbeat, gratia peculiaris divinitus concessa requiratur. Enimvero quia Reip. haut parum interest, quibus formulis religio publice proponatur, ac tranquillitati civitatis maxime proficuum, si omnes cives eundem sensum circa religionem, cujus magna vis in concitandis aut molliendis animis est, palam profiteantur; recte potest Magistratus, etiam sub comminatione poenæ in foro civili sumendæ omnibus ipsorum jurisdictioni subjectis interdiceret, ne in publica aut privata doctrina quidquam proponant formulæ illi adversum,

versum, quam Magistratus tanquam principio fidei congruam civibus sequendam promulgavit. Cui fini etiam in nonnullis receptum regionibus, ad munera publica admovendos in certam de religione confessionem sacramento adigi, quo obligantur, quamdiu istius Reipubl. membra manent, nihil publice docere aut præ se ferre, quod eidem confessioni adverfetur.

§. 3. Per facultatem judicativam intellectus discernit ac dicitur, quid, quando & quomodo sit agendum, ac de mediis ad finem maxime accommodis consultat. Vocatur alias ista facultas ratio practica & judicium practicum; (nam quæ in nuda rerum contemplatione intellectui vis sit, nostrum jam non est disquirere.) Hæc facultas cum sit velut fax actionum humanarum, quæ ubi rite non præluxerit, tibi hominem necesse est; & vero eadem diligenti cultura & meditatione in rectitudinem possit fingi, ne ex ipsa delinquendi oriatur causa; magnopere certe homini elaborandum, quo ita judicium istud formet, ut examissim respondeat sensui atque intentioni illius, cui actiones suas adprobare tenetur.

§. 4. Cæterum etsi nobis heic maxime de bono ac malo, justoque & injusto agere propositum sit, disquisitione de utili & inutili ad aliam disciplinam rejecta; tamen non abs re erit paucis quoque attingere, quæ regulas in deliberatione circa utile judicium intellectus respicere debeat. Quippe cum sæpe alicui injungatur obligatio eo modo agendi, prout maxime expedire ipse judicaverit; ubi sane male egit, qui per imprudentiam, quod minus utile erat, suscepit. In deliberationibus igitur, quæ circa talia institui solent, ad quæ necessitate aut obligatione determinata

non adstringimur, (necessitas quippe deliberationem excludit, & obligatio determinata solam executionem agenti relinquit:) id velut pro fundamento supponitur, ne quid suspiciatur, ex quo morali æstimatione tantumdem mali ac boni, aut etiam plus mali quam boni videtur oriturum. Cujus ratio in propatulo est. Tantum enim de cujusque rei bonitate decedit, quantum illa mali habet adjunctum, adeoque exiit rationem boni, si æquale fuerit malum. Atqui suscipiuntur ejusmodi res, de quibus jam loquimur ideo, ut emolumenti quid inde nobis adquiramus. Inde porro sequentia fluunt consuetaria. 1. Si res, de qua deliberatur, æqualem morali æstimatione efficaciam habere videatur ad bonum & ad malum, ita demum est eligenda, si bonum aliquanto plus habeat boni, quam malum mali. 2. Si videatur æquale esse bonum & malum, quod à re, de qua quæritur, possit procedere, ita demum erit eligenda res, si efficacia ad bonum, quam ad malum major sit. 3. Si videatur & bonum & malum esse inæquale, nec minus inæqualis rerum efficacia, res ita demum est eligenda, si efficacia ad bonum major sit collata efficaciæ ad malum, quam ipsum malum est collatum bono, aut si bonum sit majus comparatione mali, quam efficacia ad malum comparata ad bonum. 4. Si utriusque rei tam bonum quam malum, ut & efficacia ad utramque sit inevidens, utraque erit abstinendum, si fieri possit. 5. Etiam quæ proposito nostro per accidens accedere posse videntur, attendenda sunt, nisi multo majus sit bonum, quo nostra actio tendit, quam malum id quod metuitur: aut in pari bono & malo multo major sit spes boni, quam mali metus.

§. 5. Peculiariter autem judicium intellectus circa actiones moraliter necessarias, quatenus iste cognitione

tione legum est imbutus, *Conscientia* vocatur. Et si hoc quoque nomine insigniatur iudicium velut reflexum intellectus de actis, adprobans bene, damnans male facta, cui comes sequitur tranquillitas aut inquietas animi, prout cuique ista testimonium fert. Differentiæ causa eam vocare possumus *conscientiam consequentem*, eo quod facta hominum sequatur, & sub examen eadem revocet; alteram vero *conscientiam antecedentem*, quæ antecedit facta, dictitans, quid bonum, quid malum, & ideo agendum vel omitendum sit.

§. 6. Habet autem sese Conscientia vel recte vel minus recte. Ea quæ recte sese habet, vel certo scit se taliter habere, vel opinatur duntaxat. Illa vocatur *conscientia recta*, hæc *probabilis*. Recta est, quæ faciendum aut omitendum dictat, quod faciendum omnino est, seu quæ cum jure divino & humano certo & indubitato sese consentire novit. Probabilis nititur opinione extracta ex rationibus, quæ non evidentiter infallibiles, sed probabiles tantum putantur, ita ut non impossibile statuatur, oppositam partem veram esse posse, quamvis ex præsentibus rationibus id non adpareat. De conscientia recta sciendum, quod omnis actio spontanea, quæ fit contra eandem, & omnis omissio actionis, quam eadem necessariam dictitat, sit peccatum. Quippe cum conscientia recta & sensus legis à legiflatore intentus sibi invicem respondeant, adeoque quæ contra illam fiant, ab hac quoque discrepent. Idem judicandum de conscientia probabili, quæ quoad rectitudinem cum conscientia recta coincidit, differt autem duntaxat quoad evidentem & immotam cognitionem suæ rectitudinis. Pro informanda hac conscientia sequentia notare convenit.

I. In conscientia probabili, circa res per obscuriorem

con-

consequentiam ex legibus potissimum naturæ deducendas, duabus sententiis propositis, quarum cum neutra legi advesetur, una tamen firmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, utralibet suscipi potest. 2. Duabus sententiis propositis, quarum altera infirmioribus rationibus nititur, altera tutior videtur, recte tutior illi præfertur. 3. In conscientia probabili vir doctus eam sententiam sequi potest, quæ sibi probabilissima videtur, etsi aliis fors talis non videatur. 4. Indoctus tutissime sequitur sententiam prudentiorum. 5. Alterius imperio obstrictus recte potest illud jussu superiorum agere, quod illicitum certo non novit, etiamsi non ita probabile sibi videatur. 6. In rebus parvi momenti, si utrinque sint probabilia argumenta, utrumlibet potest eligi. 7. In rebus magni momenti, si utrinque se ostendant argumenta probabilia, præferenda est pars tutior. Inde probatione criminis illiquidam præstat absolvere quam condemnare, si non sufficiat non liquet.

§. 7. Quæ minus recte se habet, vocatur *Conscientia Erronea*, dissentiens scilicet à jure divino aut humano per errorem ex bonitatis adparentis umbra conceptum; seu quæ id faciendum aut omittendum judicat, quod faciendum vel omittendum non erat. Est autem error, in quo conscientia versatur vel *invincibilis*, quem quis omni diligentia moraliter possibili discutere non valuit: vel *vincibilis*, quem adhibita diligentia moraliter possibili discutere debuit ac potuit. Circa hanc conscientiam notandum. 1. Si conscientia versatur in errore vincibili circa rem malam, peccat, qui secundum eandem agit. Ratio est, quia actio revera discrepat à lege, & iste verum legis sensum cognoscere tenebatur. 2. Si conscientia versatur in errore vincibili circa rem malam, peccat, qui sponte

sponte contra eandem agit. Etsi enim heic velut materialiter fiat, quod in se est faciendum; tamen quia intentio agentis repugnat legi, cui suam congruere conscientiam arbitratur, ista actio pro peccato ipsi imputabitur; quippe cum intentio mala agentis faciat actionem, quæ materialiter velut non est contra leges, malam videri adversus agentem. Unde quoque adparet, ex iudicio intellectus erroneo non posse actiones rectas procedere; & ei, cui falso persuasum est, aliquid esse injustum, id tantisper pro illicito haberi, quandiu persuasionem istam non correxit. Sic peccat, qui violat religionem falsam, quam ipse pro vera habet. Sic quantum in se fuit, adulterium commisit maritus, cui pro aliena, cum qua rem habere decreverat, propria uxor se subiecit, & vice versa. Sic parum ad furis nomen illi deest, qui clam, dum alterius res furrupere aggreditur, in proprias res imprudens aberravit.

3. Cujus conscientia tenetur errore invincibili circa rem in se indifferentem, i. e. si persuadet sibi, rem aliquam esse vetitam, quæ tamen est licita, peccat, si contra eam conscientiam faciat, non si secundum eandem; seu, peccat si eam rem suscipiat, non si intermittat.

§. 8. Quod si vero iudicium intellectus anceps hæreat, & discernere nequeat, utri parti contradictionis ad sensum applicare debeat, vocatur conscientia *Dubia*. De hac scias, quod neque secundum neque contra eam sit faciendum, quod utrinque peccatum committatur. Neutro enim modo ipsius intentio cum sensu legis congruit, id quod tamen ad actionem bonam requiritur. Agere enim constituit, etiam si id, quod agit, sit contra leges, adeoque quantum in se leges violat. Cum hac cognationem habet, quam

quam vocant, conscientia *scrupulosa*, quando anxia formido iudicium intellectus comitatur, ne forte id ipsum malum sit quod bonum aliquis existimaverit, & contra. Ejusmodi porro scrupulus ubi probabilibus rationibus nititur, actio erit suspendenda, donec eximatur; qui autem ex molli quadam superstitione oritur, negligendus atque animo ejiciendus est.

§. 9. Absentia cognitionis in intellectu vocatur *Ignorantia*, quæ, quantum ad institutum nostrum, dividitur vel *ratione influxus in actionem*, vel *ratione originis*. Priori respectu est duplex; alia est causa ejus, quod ignoranter fit, alia non. Illam possis vocare *efficacem*, hanc *concomitantem*. Illa negat in intellectu eam cognitionem, qua præsentem actio fuisset impedita: ut si Abimelech duxisset Saram, quam nunquam voluisset ducere si maritatum eam nosset. Hæc negat cognitionem, quæ factum non impediisset, ita ut aliquis nihilominus illud facturum fuisset, etiamsi cognovisset, quod ignoravit; Ut si quis inopinato hostem suum occiderit, quem nihilominus voluisset occidere, etiamsi scivisset, in eo istum loco esse, quo ipse telum fortuito contorquet. Tale factum proprie dicitur committi *ab ignorante*, uti id, quod ex ignorantia efficaci proficiscitur, simpliciter *ex ignorantia*. Ast ratione originis ignorantia dividitur in *Voluntariam* & *Involuntariam*: illa quibusdam etiam vocatur *Consequens* & *Vincibilis*, hæc *Antecedens* & *Invincibilis*. Illa, (sive sit directe voluta & affectata, sive per oscitantiam contracta) est, cum quis ignorat, quod scire potuit ac debuit: Hæc, cum quis ea ignorat, quæ nec scire poterat in hac vel illa re, nec scire tenebatur. Aliis illa vocatur ignorantia *Juris* seu *universalium*, uti hæc *Facti* seu *particularium*. Ignorantia porro *invincibilis* est talis vel in

se, sed non in sua causa; vel in se & sua causa simul. Illa est, quando quis in ipsa quidem actione ignorantiam, ex qua actio illa procedit, vincere nequit; in culpa tamen est, quare in talem ignorantiam incideret. Sic sæpe, qui per ebrietatem peccat, plane nescit quid agat; est tamen in culpa, quare istud nesciat. Hæc est, quando quis non tantum ea ignorat, quæ scire ante actionem non potuit, sed etiam in culpa non fuit, cur in ista hæreret ignorantia, aut in eandem incideret.

OBSERVATIO II.

Homo ex principio interno potest se movere ad actionem aliquam suscipiendam vel omittendam.

I. *Voluntatis actus.*

II. *Actio spontanea.*

III. *Actio permissa.*

IV. *Coactio.*

V. *Liberum arbitrium.*

VI. *Voluntas imperat hominis facultatibus.*

VII. *Voluntas cogi nescia.*

VIII. *Voluntas, potest se conformare ad normam,*

IX. *Vnde obligationis est capax.*

X. *Voluntas, qua obligatio deficit, est libera.*

§. I. **H**OMO cum à Creatore formandus esset animal per leges gubernandum, voluntatem habere debebat, actionum suarum internam moderatricem; scilicet ut objectis propositis & cognitis ex principio intrinseco citra necessitatem aliquam physicam ad ea sese moveret, & eligere posset, quod sibi maxime congruam videretur. Ea sese per duas velut facultates exferere concipitur, per quarum unam agat sponte, per alteram libere. Spontaneitati com-

communiter attribuuntur certi actus aut motus, quorum quidam interiores, qui *Elicti*, quidam exteriores, qui *Imperati* vocantur. Actus eliciti sunt, qui à voluntate immediate producuntur, & in eadem recipiuntur. Eorum alii occupantur circa finem, ut *Volitio*, *Intentio*, *Fruitio*; cæteri circa media, ut *Consensus*, *Electio*, & *Usus*. *Volitio* dicitur actus voluntatis, quo ipsa simpliciter fertur in finem, non habito respectu, an iste sit præsens an absens: seu quo simpliciter ipti probatur finis. *Intentio* seu proæresis est desiderium efficax finem obtinendi: seu est actus voluntatis, quo efficaciter fertur in finem absentem, eumque consequi nititur. Hujus etsi plures dentur gradus, vulgò tamen ea dividitur duntaxat in plenam & semiplenam. Plenam intentionem vocant, qua voluntas re sufficienter expensa nec per affectuum vehementiam abrepta in aliquid fertur. Hanc, ubi sufficiens deliberatio non adfuit, aut adfectuum turbine ratio concussa. *Fruitio* est quies seu delectatio voluntatis in fine jam obtento & præsentè. *Consensus* autem dicitur simplex adprobatio mediorum, quatenus utilia judicantur ad finem; quæ *Electio*, ubi in potestate nostra sunt sita, ad finem obtinendum destinant, & *Usus* applicat. Actus imperatos vocant, qui ab aliis animæ facultatibus executioni mandantur.

§. 2. Ad actiones autem *spontaneas*, quæ scilicet suscipiuntur ex interno motu voluntatis cum prævia cognitione, referendæ quoque sunt, quas mixtas vulgò vocant, quando minus malum non-morale, inutile vel injucundum, suscipitur ad evitandum majus malum, quod aliter declinari nequit. In lucro enim est ponendum, quodcunque de graviore malo alias inevitabili detrahi potest; adeoque hoc casu

casu minus malum revera redditur adpetibile, & in quod voluntas pro præfenti ftatu fponte feratur; utpote cui declinatio mali totius, aut partis duntaxat boni inftar fit. Inde tritum illud eft: Ex duobus malis (non-moralibus) minus eft eligendum, fi alterutrum fubire neceffe fit. Sic etfi v. g. projectio mercium in mare in fe non fit aliquid adpetibile; accedentibus tamen certis circumftantiis revera adpetitur, puta, fi vitam aliter, oborta tempeftate, fervare nequeo. Præftat enim mercium jacturam facere, quam una cum illis vitam perdere. Judicandum eft autem de actionibus non tantum ex objecto nude fpectato, fed etiam ex fine & circumftantiis, quæ heic & nunc adfunt; quippe quarum multæ ipfam actionis effentiam ingrediuntur, & quarum unica sæpe totam ejufdem naturam determinat.

§. 3. Cæterum dependent actiones fpontanæ à voluntate vel *directe*, quæ proprie dicuntur *volitæ*, quas positivo influxu producit voluntas; vel *indirecte*, quæ *permiſſæ* dicuntur, fcilicet, quæ cum ab aliis fuſcipiantur nobis non directe volentibus aut jubentibus, noſtræ tamen cenſentur, quatenus eas, cum poſſemus, impedire negleximus eo modo, quo debebamus. Cæteræ autem quæ permiſſiones audiunt, nihil moralitatis involvunt; quippe cum ſint puræ negationes actionum moralium. Ut quando Deus dicitur peccata permittere, ad quæ prohibenda non tenetur eo modo, quo omnino fieri non poſſent. Aut quando per jocum dicimur permittere, quæ ex neceſſitate abſoluta aut phyſica fiunt. Sic nihili quoque eft permiſſio actionis ab altero fuſceptæ, quam prohibere ſupra vires eſt; (ſiquidem prohibendi impotentia per culpam noſtrâ non fuerit contracta.)

T

ut

ut & permissio actionis susceptæ nobis ignorantibus: aut permissio actionis bonæ, quam de facto prohibere quidem poteram, sed non debebam. Enimvero quando permitto seu concedo v. g. famelico uti meo cibo, ea est actio directe volita. De permissione autem legilatorum libro superiore dictum.

§. 4. Porro quemadmodum spontaneum duo involvit, intrinsecum voluntatis motum, & præviam cognitionem: ita quod ipsi opponitur *Invitum* notat, tam quod ab extrinseco principio per vim locomotivæ nostræ cum reluctantia voluntatis imperatur, quam quod ex defectu cognitionis procedit. De hoc jam superius dictum, illud autem peculiari-ter solet vocari *Coactum*. Sub quo nomine nobis proprie non habentur illæ actiones, quæ evitando majori malo suscipiuntur, etsi non nisi præsens necessitas easdem adpetibiles faciat; sed istæ duntaxat, ad quas ab extrinseco principio validiore adigitur quis membra sua adplicare, ita ut aversionem ac dissen- sum suum signis aut præcipue reluctantia actuali ostendat. Qualis in foro civili adfuisse præsumitur, circa quaslibet actiones aut passionem, quæ communiter sponte admitti non censentur, ubi omnia signa actualis consensus deficiunt; quæ non nullis dicitur *reluctatio Interpretativa*. Ut quando in lege divina invita vim passa judicatur virgo, cum qua in agro remotis arbitris quis concumbit. Est autem coactum aliquid vel *in se*, sed non *in sua causa*, quando quis in tali statu versatur in præsens, ut vim allatam repellere nequeat, in culpa tamen fuit, ut in istum statum perveniret; vel *in se & in sua causa simul*, quando quis etiam in culpa non fuit, ut in talem perveniret statum, quo per vim ad aliquid cogi posset.

§. 5. *Libertas* est facultas voluntatis, qua positis omni-

omnibus ad agendum requisitis ex pluribus objectis propositis unum vel aliqua potest eligere, reliqua rejicere; aut uno proposito id admittere vel non admittere, agere vel non agere. Peculiariter autem facultatem ex pluribus objectis unum vel aliqua eligendi, libertatem specificationis seu contrarietatis; facultatem autem circa unius duntaxat objecti electionem aut rejectionem versantem, libertatem contradictionis seu exercitii vocant. Superaddit igitur spontaneitati libertas tum indifferentiam suorum actuum quoad exercitium, ita ut voluntas alterum actuum suorum, nempe velle & nolle non necessario eliciat; sed circa objectum propositum particulare utrumlibet elicere possit, etsi fors ad hunc magis quam ad illum propendeat: tum liberam determinationem, ita ut voluntas ex intrinseco impulsu alterutrum actuum suorum, velle aut nolle heic & nunc eliciat.

§. 6. Constat autem voluntatem velut imperium gerere inter facultates hominis, quæ quidem illius directionis sunt capaces. Sunt enim, quæ omnino istud liberum voluntatis regimen respuunt; uti vires animæ vegetantis, naturalem agendi modum servantes, quem homini immutare, aut actionis earundem exercitium, positis omnibus ad agendum requisitis, suspendere non conceditur. Objecti tantummodo applicatio ipsi relicta, quæ cum mediante locomotiva contingat, penes voluntatem est, hanc in ipsarum ministeria citius aut tardius destinare; ita tamen, ut tempora, quando natura objectum applicari desiderat, non ex voluntatis arbitrio dependant. Sic fames & sitis urgent, non quando homini placet, sed quando crassius aut liquidius alimentum absumtum. Sed & objectum congruum aut

minus tale ipsis præbere potest homo, ex quo istæ incrementi aut decrementi materiam capiant; ita tamen, ut adplicato semel objecto, voluntatis regimini locus non amplius superfit. Sic in arbitrio hominis situm, boni vel deterioris succi cibum stomacho suppeditare; aut hic ingestum semel alimentum modo naturaliter sibi infito, non ad arbitrium hominis digerit. Sensus interni & externi, organo recte disposito, non possunt non objectum admotum percipere, ac de eo, prout ipsis adparet, judicare; etsi interveniente locomotiva voluntas iisdem objecta admovere vel subtrahere potest. Quæ eadem ad intellectum adplicare licebit. Enimvero in locomotivam voluntas absolutum exercet imperium, non solum quando ista sibi relicta est, sed & ubi ab appetitu sensitivo impellitur. Nam & in hunc voluntati est imperium, etsi non ita quietum, quin identidem tumultibus in eo adfectus insurgant, quæ reprimendis magno nisu opus est. Nunquam tamen victoria ipsi desperanda, ubi vires suas recte adhibuerit, etiam ubi per moram temporis aut consuetudine invaluerint. Aut in illis, quæ per morbum mens est mota, nec rationi amplius locus datur, nec actiones talium pro humanis censentur.

§. 7. Sed & illud in propatulo est, voluntatem neque à principio extrinseco neque intrinseco ita posse cogi ad aliquod sibi conveniens averfandum, aut disconveniens adpetendum, ut nulla prorsus libertas, saltem exercitii, ipsi relinquatur. Vis enim externa non id proprie efficit, ut in id feramur, à quo voluntas nostra abhorret, sed vel proposito majori malo minus malum adpetibile, adeoque voluntati conveniens reddit; quemadmodum lucrosam parte duntaxat soluta toto debito liberari: vel illud per-

persuadet , ut rei alicujus adpetitionem & averfationem fignis exterioribus mentiamur. Cetera omnia quæ blandis illecebris voluntatem delinire , aut per afpera terrere aggrediuntur, nullam obfequii neceffitatem adferre poffunt. Equidem bonum in genere femper voluntas adpetit, malum averfatur. At nulum particulare bonum eft , etiam judicio intellectus commendatum , quin illud adhuc poffit negligere. Quemadmodum & id , quod ratio malum morale judicavit , adpetere potest ; prævalente boni specie per judicium fenfuum commendata , quæ ifti malo eft adjuncta. Sic quacunq; animus induatur obligatione , id tantum efficit , ut fecundum eam tibi agendum ratio judicet, non ut in contrarium omnino tendere de facto nequeas.

§. 8. Ex quibus facile quoque adparet, homini datum effe ad normam notionalem dirigere actiones à voluntate immediate dependentes, vel ejufdem imperio fubjectas. Cum enim voluntas fit libera facultas , cujus actus neque quoad fpecificationem, neque quoad exercitium naturali neceffitate adstringantur ; nec quæ ad unum agendi modum fibi femper fimilem determinetur , fed intrinfece velt impulsu ad agendum feſe moveat , ac ipſa actionis fuæ modum defignet : manifeſtum ſane eſt , ſi regula aliqua certum agendi modum monſtrans innotefcat , (ſemper enim præcedens cognitio intellectus requiritur , & fieri non poteſt , ut actiones quis ſuas conformet ad normam , quam ignorat ;) . poſſe ipſam actus ſuos elicere , & cæteras facultates ſibi obnoxias ad præſcriptum iſtius regulæ dirigere , ſi libitum fuerit. Circa quam tamen regulam præſupponitur , ut non pugnet cum univerſali voluntatis inclinatione , id eſt , ut

non præcipiat voluntati aliquid adpetere, quod naturæ ipsius adversatur, aut averfari, in quod naturaliter fertur; seu ne jubeat averfari bonum quatale, aut adpetere malum quatale. Istud enim ut fiat impetrari ab ipsa nullo modo potest, etiam si actus exteriores id, quod inclinationi voluntatis contrarium est, simulare queant.

§. 9. Cui consequens est, ut hominis voluntas sit apta recipere obligationem à principio extrinseco, ut ex præscripto istius actuum suorum specificationem & exercitium, agendique modum determinet. Sane enim obligatio præsupponit naturalem facultatem agendi & non agendi, quam si quis per necessitatem aliquam physicam ita determinet, ut ad modum causarum naturalium in diversa prorsus niti nequeat, omnem actionum ipsius moralitatem extingueret: quemadmodum & qui non nisi vinculis physicis homines coerceret, ad brutorum ipsos conditionem redigeret. Ast ubi moralia voluntati vincula injiciuntur, i. e. ubi indicatur quid agendum sit, ni periculo alicujus mali subeundi sese exponere velit, ab eo, cui malum istud imponendi potestas est; tunc utique, licet naturalis facultas in contraria tendendi superfit, morali tamen necessitate libertas ipsius includitur, ut ex judicio rectæ rationis semper id potius, quod præscriptum fuit, quam contrarium ejus agendum videatur.

§. 10. Ast vero qua obligatio deficit, voluntas libera esse intelligitur, & habere potestatem agendi omnia ea, quæ per vires naturales ab eadem effici possunt. Quin & ubi sese ad aliquid semel determinavit, ni lex aliqua obstiterit, proprium decretum eam vim hautquidquam habet, ut recte id, quando-cunque libitum sit, mutare aut tollere nequeat. Quæ mutatio

mutatio contigisse censetur non solum, quando quis eam expresse significavit, sed etiam cum quid fecit, quod cum prioris voluntatis decreto stare non potest. Sic si certa pugna fit inter instrumenta conventionum de eadem re, quod posterius inter contrahentes placuit, prioribus derogabit; quia uno tempore nemo contraria voluisse potest; & ea est natura actuum, qui à voluntate pendent, ut novo actu voluntatis inde discendi possit, sive conjunctim, ut in contractibus & pactis, quæ utriusque partis consensu dissolvi possunt, nisi per legem superioris irrevocabilia sint facta; sive *μνομενῶν* seu ex una parte, ut in testamentis, & legibus humanis positivis. Ubi tamen observandum, decretum, quod non nisi certo aliquo statu aut conditione præsentem condipotest, post illa sublata non posse rescindi à condente, ubi semel rite conditum fuit. Sic quam legem Princeps tulit, ubi imperio abiit, tollere nequit. Nec obstat, si præcedente decreto dictum sit, deinceps condendum fore irritum. Recte enim ille: Absurdum est, per statutum præcedens statutum aliquod futurum velle frustrari. Absoluta enim potestas seipsam constringere nequit, neque, quod natura revocabile, figi potest. Non magis, quam si quis testamento suo declaraverit, quod si novum testamentum conderet, id irritum esset. Etsi enim ejusmodi clausula præsumptionem possit fors gignere, in posteriori testamento veram voluntatem non fuisse expressam; tamen si heic ea clausula revocetur, omnino prius vanum erit. Sic quod Principibus non infrequens est, constitutionibus quibusdam expresse addere, etiam si peculiari rescripto quid istis adversum jusserint, ei tamen à Magistratibus aut Judicibus non esse parendum; id non eum habet effectum,

quasi ista abrogare iterum nequeant; sed potius significant, posteriora rescripta non esse seria, aut sibi per imprudentiam excidisse; ac subtili hac arte procacium impudentiam petitorum amoliuntur, queis aperte negare non sustinebant. Bene tamen observandum, ita demum decretum voluntatis propriæ posse revocari, nisi per id collatum sit alteri cui-dam jus aliquod, quod invito eripi non debeat. Inde adparet, cur v. g. in renunciationibus, quando quis jure suo in alterius gratiam cedit, hæc soleant verba adhiberi: Contra hoc instrumentum à me aut meis hæredibus nihil tentari debet, & si fors fiat, irritum & nullum habendum. Per hunc enim actum jure me meo ab dico, & id in alium confero. Unde sane, si quid contrarium isti renunciationi in posterum decernatur, id nullum erit; scilicet, quia nihil mihi amplius in illam rem juris; & sine effectu de re aliena disponere aggredior.

OBSERVATIO III.

Homo per naturam destinatus est ad
agendam vitam socialem cum homi-
nibus.

I. *Quilibet homo sese maxime amat.*

II. *Eidem natura necessitatem & desiderium societatis colende implendæ ait.*

III. IV. V. *Respondetur ad ar-*

gumenta eorum, qui hominem natura animal sociale negant.

VI. *Vita non-socialis est vita bestiarum.*

§. I. **H**abet hoc commune homo cum omnibus
animantibus, queis, ut esse se sentiant, datum
fuit,

fuit, ut se maxime amet, seipsum studeat omni ratione conservare, quæ bona sibi videntur acquirere nitatur, mala repellere. Et communiter quidem iste cujuslibet erga seipsum amor tantus est, ut quævis inclinatio erga quemvis alium hominem ipsi cedat. Videntur equidem interdum aliqui teneriore affectu alios amplecti, quam seipsos, ac magis gaudere ipsorum bonis, quam propriis: magisque eorundem malis dolere, quam suis. Sic sæpe parentes, quem liberos suos sentire dolorem vident, in seipsos mallent translatum. Sic multos æquo animo mortem oppetiisse constat, ut alios peculiari sibi vinculo nexos servarent. Enimvero id factum, vel quia ob arctam necessitudinem aliorum bona aut mala pro suis duxerunt, vel quia ista adfectus aut fidei jactantia peculiare aliquod bonum sibi comparatum ivere. Sic parentes quidam effusius lætantur liberorum suorum bonis quam propriis; quia duplicari bonum judicant, quod ipsos pariter atque ex se natos adficiat. Sic proprio sæpe dolore nobis adamati vellemus dolorem redimere, quod gravius velut fauciet telum per tam amicam corpus nos petens. Et qui pro alio perire non recusat, vel tantum gloriæ ex isto facto sperat, quod vita bene emi judicet; vel eo extincto id in se malum timet redundaturum, ut vita sibi non amplius sit exoptanda.

§. 2. Enimvero parum homo abfuturus fuisset à bellis, nec multo cultiorem aut commodiorem quam ipsæ vitam degeret, ni altera quoque per naturam insita ei foret inclinatio, ut in societate sui similibus versari gauderet. Quod manifestius est, quam ut pluribus ostendi debeat. Perpetua solitudine homini nihil tristius. Soli inter animantia

datum articulado sono animi fensa aliis posse exponere, quo nullum aptius instrumentum societati contrahendæ aut servandæ. In nullo animantium genere unius commoda ab aliis tantum possunt promoveri, quantum hominum à se invicem. Vitæ humanæ ea indigentia, ut, non conspirantibus in mutuam operam pluribus, maligne admodum servari possit. Imbecillitas hominum recens natōrum major est, quam ullius alterius animantis; & cum cæteris pauci dies aut menses sufficiant ad id, ut sibi ipsis de victu prospicere queant, illis vix anni aliquot sufficiunt. Adde quod bestiis victum ubivis obvium terra exposuit, sed quæ homini congruunt, industriam plerunque & cultum desiderant. Et tamen minima isthæc est pars, ut quis nominis humani dignationem mereatur, victum posse ventri suggerere. Quid? quod non solum bestiis præda essemus futuri, sed & belluarum more in nos ipsos invicem grassaturi, ni in pacificam societatem omnino coire nos natura jussisset.

§. 3. Ast ne quem forte moveant rationes eorum qui isthæc tam clara negare sustinent, sciendum. 1. Duas hæc inclinationes, quibus homo seipsum amat, & societatem adpetit, ex intentione naturæ ita temperari debere, ne per illam huic aliquid decedat. Scilicet homini ita sui amorem natura commendavit, ut ne tamen propter eundem aliquid committat, quod inclinationi ad societatem repugnet, vel ipsam societatis naturam lædat. Quod ubi per affectuum exorbitantiam negligit, & suum quærit commodum cum iniqua aliorum læsione, enascitur quidquid est turbarum, queis homines inter se colliduntur. 2. Ut certa individua in certam coëant societatis speciem, id fieri vel ob peculiarem ingenio-
rum

rum , aut aliarum qualitatum congruentiam , vel quod finem aliquem peculiarem magis apud hos , quam illos obtinere se posse putent. Nequaquam autem necesse est , ut omnes homines in unam coalescant societatem , in qua omnes inter se sint æquales ; sed sufficit , si iidem in plures ac distinctos sese congregent coetus , qui tamen inter se hautquaquam infociabiles omnino sint , sed læsionibus injustis invicem abstineant , & quantum per arctiores possunt obligationes , commoda & bona invicem communicent.

§. 4. His positis non difficulter responderi potest ad id , quod quidam differunt : Verum quidem esse homini per naturam , seu quatenus est homo , id est , statim atque natus est , solitudinem perpetuam accidere molestam ; infantes ad vivendum , adultos ad bene vivendum aliorum indigere ope ; hominesq ; mutuos congressus natura cogente adpetere. Enimvero societates civiles non meros congressus , sed fœdera esse , quibus ineundis fides & pacta necessaria sint. Horum ab infantibus quidem & indoctis vim , ab iis , qui damnorum à societatis defectu ortorum inexperti sunt , utilitatem ignorari. Unde fieri , ut illi , quia quid sit societas non intelligunt , eam inire non possint , hi autem , quia nesciunt , quid profit , non curent. Ergo omnes homines , cum sint nati infantes , ad societatem ineptos natos esse , plurimos per omnem vitam tales manere : disciplina autem , non natura , hominem aptum fieri ad societatem. Sed facile patet objectionis colorem ferre oriri ex cavillatione vocabuli græci *πίφους* , quod Latinis interpretibus solemne est vertere *aptus natus est* , quo proprie significatur naturalis inclinatio ad aliquid , cum naturali potentia recipiendi actualem aptitu-

apertitudinem illi rei exercendæ ; etiam si ista actualis aptitudo non statim per nativitatem inest, sed per industriam demum sit introducenda. Sensus itaque triti istius ; homo natura est animal sociale , hic est : hominem à natura destinari ad societatem sui similibus , eamque ipsi quam maxime congruam esse atque utilem ; eundemque tali præditum ingenio , ut per culturam possit recipere aptitudinem recte versandi in ista societate ; immo hunc ex societatibus vel præcipuum enasci fructum, ut recens nati, queis per naturam actualis istarum rerum intellectus non est inestus, in istis in idonea earundem membra efformentur. Nec intra connubia aut familias ista aptitudo consistit, sed etiam ad civitates constituendas sese extendit ; ubi plures familiæ securitatis & copiosioris vitæ causa coeunt, communique consilio societatis negotia administrant, sub certis imperandi & parendi legibus. Quales societates natura omnino inter homines esse voluit ; etsi hoc in arbitrio hominum fuerit relictum , adeoque per pacta determinandum , quæ individua cui societati sint adjungenda, aut quis iisdem gubernandis præficiendus. Nec ideo civitas in se naturæ congrua esse desinit, quod multi per vim injustam & scelera ad ejus gubernacula nitantur. Verum uti civitatum complures dantur formæ particulares ; ita diversa hominum ingenia diversis formis magis congruunt. Quod si vero alicujus ingenium conditiones æquas, sine quibus societas coalescere aut stare non potest, accipere per superbiam dedignatur, hautquaquam id indicio est, hominem non esse animal sociale ; sed istum vel minus aptum esse ad vivendum in peculiari aliqua societatis specie ; puta, in qua omnes æquo fruuntur jure ; vel vitiose

tiose proprio amori plus iusto indulgere, quem tamen cum inclinatione ad societatem placide conspirare natura jubebat. Id vero nullius momenti, quod adfertur, commoda vitæ magis dominio posse juvari, quam mutua opera. Nam nec stabile dominium ullum sine societate est; nec ut omnes homines in alios homines dominium habeant omnino fieri potest.

§. 5. Quod autem ulterius objicitur; Si homo amaret hominem naturaliter, id est, ut hominem, nulla ratio reddi posset, quare unusquisque unumquemque non æque amaret, ut æque hominem; aut cur eos frequentaret potius, in quorum societate sibi præ aliis honor defertur & utilitas; ad id sciendum; Omnes quidem homines naturæ inter se similitudinem conciliaffe, adeo ut revera generalis illa amicitia ex communi natura resultans, communis quoque omnibus esse debeat, nisi si quis forte sceleribus ea sese indignum reddiderit. Enimvero ad communem istam naturam complura accedunt, quæ in causa sunt, cur hic magis amet hunc quam illum; puta quod ingeniorum major sit inter ipsos circa peculiare inclinationes congruentia, vel quod propius eorum origines distent. Tunc autem nulla ratio posset reddi, si velut fungi è terra omnes homines simul essent enati, nulla invicem cognatione; aut si omnimodam inter se similitudinem ingeniorum haberent. Qualis hominum status uti nunquam extitit; ita ex illius suppositione contra id, quod res ipsa ostendit, nihil concludi potest. Cæterum ideo eos libentius frequentat homo, in quorum societate ipsi potius quam alteri defertur honor & utilitas, quod quisque commoda sua amet. Id quod hautquaquam naturæ repugnat, modo harmonia societatis per istum amorem non turbetur.

Nec

Nec enim ideo societates colere natura nos jussit, ut nostri curam negligeremus ; quippe cum illæ vel maxime id efficiant , ut per mutuam auxilii atque bonorum inter plures communicationem nostris bonis eo commodius possimus prospicere. Ac licet quis , dum societati alicui sese adjungit , primario suum , secundario sociorum commodum spectare soleat ; nihil tamen obstat , quo minus debeat ita proprio studere commodo , ne commodum societatis lædatur , singulisvé membris injuria inferatur ; aut interdum neglecto proprio commodo bonum societatis curare. Et nihil ad rem facit, quod adfertur , originem magnarum & diuturnarum societatum , id est , civitatum , non à mutua hominum benevolentia extitisse , sed à mutuo metu ; (vocabulo hoc pro quolibet prospectu ac præcautione futuri mali sumto.) Nam id vel maxime naturæ humanæ conditioni congruit , ut cum singuli aut pauci injuriis essent expositi , plures inter se uniti contra mala sese munirent ; nec solus hic civitatum finis aut usus , malum declinare. Nec id requiritur ad hoc , ut societas aliqua naturæ congrua dicatur, ex sola benevolentia mutua coaluisse ; quæ tamen neque in civitatibus constituendis prorsus abest: quippe cum illi saltem , qui prima velut fundamenta civitatum ponunt , plerique mutua benevolentia invicem jungantur , etsi fors alii deinceps ex metu his sese associare compellantur.

§. 6. Operæ pretium est autem considerasse, quam conditione victuri essent homines , si omni destituerentur obligatione à natura ad colendam inter se societatem ; vel si non essent animalia socialia. Ubi sane adparet , eum nullum ipsis jus invicem fuerit intercessurum , futurum fuisse ut quilibet

libet in quodlibet æquale cæteris jus habuerit ; ac sine ulla injuria potuerit quilibet cuilibet inferre, quod ad conservationem suiipsius facere videretur, quantum vires cujusque id admisissent ; ex quo orturum fuisset bellum omnium adversus omnes, quæ ipsissima est bestiarum vita. Quemadmodum enim, ideo , quod homini cum brutis nulla juris communio intercedit, cuilibet, (ubi removeas respectum, quo in bruta jam certi homines jus sibi præ aliis quæsi vere,) quodlibet animal, ubi libitum fuit, vel occidere, vel ad ministeria præstanda cogere licet, quantum per vires conceditur, citra injuriam bruto illatam : sic si nulla mihi adversus ullum hominem esset obligatio, posita naturali facultate alterum lædendi vel etiam occidendi, liceret mihi utique vitam ac membra mea quantum possem tueri, omniaque media eo inservientia adhibere, quorum ad finem aptitudinem penes me solum esset judicare ; adcoque possem non tantum mihi vindicare ea omnia, quæ conducere mihi judicarem, sed etiam quemcunque hominem occidere, debilitare aut alio modo constringere, siquidem id securitati meæ expedire videretur ; cui utique in tali statu, nulla obligatione mutua existente, nisi per vim, prospicere non possem. Atque idem cum cuilibet in quemlibet licuisset, quid aliud, quam rapaces in proprium genus belluæ fuissent homines? Enimvero cum in tali statu homines nunquam extiterint, nec ex intentione Creatoris unquam existere debuerint ; incongrue admodum, & vix citra contradictionem hic vocatur status naturæ. Unde quoque incommoda ex tali statu resultantia directe non debent substerni pro fundamentis legis naturæ, (etsi revera, ne iste status inter homines existat, lex na-

naturæ facit;) sed illud potius, quod Deus directe destinaverit hominem ad colendam vitam sociale. Hæc enim nisi fuisset directa DEI intentio, non magis necessarium fuisset hominibus ob incommoda ex vita non-sociali orta invicem pacta inire, quam cæteris animantibus cum ursis, lupis aut leonibus ad evitanda incommoda vitæ, quæ ipsis degitur, non-socialis. Nec est, quod regeras, rationem his deesse, qua vim pactorum intelligant. Nam neque hominibus rationem dedisset Creator, nisi societati colendæ eos destinare voluisset.

OBSERVATIO IIII.

Homini ita curam sui agendam recta ratio dicitur, ut ne societas humana turbetur.

I. <i>Lex natura innotescit per discrimen rationis.</i> II. <i>Quomodo limitandum illud; quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.</i> III. <i>Obligatio legis naturæ unde?</i> IV. <i>Leges naturæ fundamentales.</i> V. <i>An ex solo amore sui ipsius leges naturæ derivanda?</i> VI. <i>Quid in necessitate propria liceat in alterius vitam?</i> VII. <i>Aut res?</i> VIII. <i>Leges naturæ circa conservationem sui ipsius.</i> IX. <i>An lex naturæ & instinctus circa idem objectum versari possint?</i>	X. <i>Quid homini liceat in propriam vitam?</i> XI. <i>Ex cura propriæ salutis licitum sit bellum.</i> XII. <i>Defensio propria quando locum habeat?</i> XIII. <i>Quousque progredi possit?</i> XIV. <i>Bellica vis medium extraordinarium hominibus invicem agendi.</i> XV. <i>Bellum non ex quibuslibet causis recte suscipitur.</i> XVI. <i>Quid in hostem liceat?</i> XVII. <i>An subditos hostis corrumpere liceat?</i> XVIII. <i>Temperamenta licentia bellica.</i>

XIX. *Bel-*

XIX. <i>Bellum componendū, quantum fieri potest.</i> XX. <i>Qualis cautio de non offendendo in posterum exigenda?</i> XXI. <i>Lex natura de colenda pace & exercenda humanitate.</i> XXII. <i>Qua ratione homines invicem aequales?</i> XXIII. <i>Lex natura generalis de non laedendo jure alterius.</i> XXIV. <i>Leges de non violando alterius corpore.</i> XXV. <i>De non violanda pudicitia.</i>	XXVI. <i>De non diffamando.</i> XXVII. <i>De non mixchando.</i> XXVIII. <i>De non laedendis rebus alterius.</i> XXIX. <i>De servandis pactis.</i> XXX. <i>De restituendo damno dato.</i> XXXI. <i>De provocando ad arbitros.</i> XXXII. <i>De recte judicando.</i> XXXIII. <i>De gratitudine.</i> XXXIV. <i>De recte adhibendis signis, ubi</i> XXXV. <i>De mendacio.</i> XXXVI. <i>De Interpretatione signorum.</i>

§. I. **E**T si, quando in lucem homo prodit, nulla rerum cognitione animus ipsius deprehendatur imbutus; ita tamen dispositum ipsius intellectum formavit **D E U S**, ut postquam cum ætate ipsius se vires exferere cæperint, ex inspectione rerum naturalium notiones quasdam concipiat, uberiori scientiæ post superstruendæ intervenientes; & ex contemplatione sui agnoscat, quas actiones ipsum tanquam naturæ suæ congruentes Creator obire voluerit, & quas vitare, tanquam eidem repugnantes. Circa illas aliorum est occupari; nobis de posteriori paulo curatius heic dispiciendum. Per experientiam igitur constat, quod ubi ex infantili ignorantia sese rationis lumen in homine paulo clarius exferit, atque ad contemplationem suæ naturæ se convertit, ratio ipsi per adfectus aut vitiosos habitus non corrupta, dicitur, par quidem esse, ut ipse se, quantum potest, curet & conserveat; quia tamen à Creatore ad societatem cum aliis hominibus colendam destinatum sese animadvertit,

V neces-

necessum esse, ita curam sui temperare ne cum aliis infociabilis fiat, aut ne societas inter homines turbetur. Id ipsum est, quod vocamus legem Naturæ. Hæc, uti dictum, ex consideratione naturæ & conditionis humanæ absque adminiculo aliquo supernaturali innotescit. Nec ideo ea natura nota esse definit, quod aut multis haut ista ingenii vis, ut proprio ratiocinio eandem investigare queant, aut quod istius notitia plerisque per informationem aliorum adquiratur. Sufficit enim, quod ingeniorum saltem mediocrium eam eruere possit perspicacitas; cæteri autem, ubi ejus, docentibus aliis, adquisitam notitiam cum naturæ suæ conditione contulerint, perspicere queant, necessario sibi hanc legem congruere. Ac uti per legem naturæ humana societas coalescit & conservatur; ita hic haut minimus societatum jam constitutarum fructus est, ut in ipsis per aliorum institutionem, atque ipso exercitio legem naturæ etiam hebetiores addiscant.

§. 2. Qui vero valde commendatur modus facile in plerarumque cognitionem legum naturæ perveniendi; scilicet, ut facturus quid in alterum cogitet, se illius loco poni, quicum est agendum; & alterum vicissim ipsius loco constitutum; ita est restringendus, ut isto casu consideretur, non solum quid inferri nobis placeat aut displiceat; sed etiã quæ alteri obligatio aut necessitas nobis quid inferendi incumbat. Adeoque tritum illud; *quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, hæctenus duntaxat valet: quemadmodum tibi non vis fieri, ut alter quid ingrati tibi inferat, ad quod per obligationem aliquam aut necessitatem non adigitur; seu, quod eodem recidit, uti tibi non vis fieri ab altero, quod sit injustum aut inhumanum; ita tale quid tu alteri ne intuleris. Quæ ratione per dictum
illud

illud iudex sane non impeditur, quo minus de fontibus supplicium sumat; et si ipse fontium loco constitutus supplicium effugere, æque ut illi, sit desideraturus. Sic circa illud ab ipso SERVATORE prolatum: quidquid volueritis, ut alii vobis faciant, id iis ipsi quoque facite; itidem cogitandum est, non solum quid ab altero nobis fieri gratum sit futurum; sed etiam, quid iste alter commode facere possit. Unde hautquaquam oportet me servo meo calceos purgare, quia volo; ut ipse mihi eos purget. Et injungitur isto præcepto justitiæ ac humanitatis potissimum exercitium; quæ sane humanitas hautquaquam requirit, ut aliquid alteri dem, quo ipse citra magnum meum incommodum carere nequeo, aut præstem, quæ vel ipse commode præstare non possum, vel quæ alteri, ut à me præstentur, adeo necessaria non sunt.

§. 3. Obtinet autem dictamen illud rationis, seu lex naturæ, vim obligandi homines ex autoritate Creatoris, tanquam supremum in ipsos imperium gerentis. Qui cum hominis naturam ita formarit, ut ad societatem colendam ipsum esse destinatum factis adpareat, eaque de causa eidem animum istarum fecerit notionum capacem; intelligitur sane eundem quoque voluisse, ut homo fini ab ipso præscripto sese attemperet. Adeoque cum per legem naturæ iste finis obtineatur, obligasse quoque ad eam servandam, tanquam medium non ex arbitrio hominum inventum, ac ex eorum libidine mutabile, sed expresse ab ipso DEO huic fini adsequendo constitutum. Qui enim alicui pro imperio injungit finem, censetur quoque eundem obligasse ad usurpanda illa, quæ fini obtinendo sunt necessaria. Ac habuissent perfectam vim obligandi hominem leges

naturæ ; etiamsi Deus eas nunquam in verbo quoque suo revelato proposuisset ; nec eo minus leges sunt, quod videntur tantum conclusiones quædam ratione intellectæ de agendis & omittendis, non autem orationes ejus, qui aliquid fieri vel non fieri jure imperet. Tenebatur enim homo Creatori suo obtemperare, etiamsi peculiari revelatione auctoritatem ipsi suam non ostendisset; quippe cum alias imperio summi rerum Arbitri subjectum se etiam citra istiusmodi revelationem sentire posset : & lex est decretum superioris, quacunque demum ratione subdito innotescat, sive per signa notionalia seu orationem voce aut scripto expressam promulgetur, sive ex conditione naturæ aut negotii, quod gerendum, ratiocinando sit colligenda & præsumenda. Ac nemo negaverit, eos quoque, queis Scripturæ Sacræ nunquam innotuerunt, in legem naturæ peccasse ; quod dici non posset, siquidem ea vim legis ex promulgatione per Scripturas facta mutuarentur.

§. 4. Sunt autem leges naturæ fundamentales, & ex quibus reliquæ omnes fluunt duæ : 1. *Vt quilibet vitam & membra sua quantum potest tueatur, seque ac sua conservet.* 2. *Vt ne perturbet societatem humanam, seu, ne facias aliquid, quo minus tranquilla inter homines societas esse queat.* Hæc ita inter se conspirare, & invicem velut implexæ esse debent, ut in unam velut coalescant legem, scilicet : *Vt ita quisque conservare se studeat, ne societas inter homines turbetur.*

§. 5. Equidem sunt, qui ex sola priorè lege reliquas omnes satis argute deducunt. Scilicet cum, remota omni societate inter homines, quilibet in quælibet æquale esset jus habiturus, ex quo bellum

lum omnium adversus omnes fuisset oriturum; qui tamen status conservationi & securitati hominum quam maxime repugnet, ac infinitas secum molestias atque miseriastrahat: Igitur quærendam esse pacem, quatenus ejus habendæ aliqua spes affulserit; ubi haberi ea non possit, quærenda belli auxilia: Adeoque jus in omnia non esse retinendum, sed pactis, queis omnino standum, societatem mutui auxilii causa constituendam, & sic deinceps. Enimvero cum supra ostensum fuerit, naturam directe hominem sociali vitæ destinasse; ita ut, licet peculiari se vinculo particulari alicui societati adstrinxerit, cum omnibus tamen, etiam qui extra istam degunt, hominibus quantum per ipsos liceret universalem pacem coleret, & quæ commode posset, humanitatis officia exhiberet; merito quoque socialis vitæ conservatio pro fundamento legibus naturæ subfternitur; non vero secundario assumitur tanquam aliquid, ad quod suscipiendum homines ex accidenti fuerint compulsi. Unde incongruum quoque est, ex dictamine rationis, præcisa suppositione socialis vitæ, velle derivare jus aliquod naturæ primævum; quippe cum omnia, quæ isthoc modo colliguntur, ad socialis vitæ naturam necessario sint attemperanda. Ac ponamus populum aliquem, internam inter se pacem colentem, istis pollere viribus, ut reliquis omnibus queat esse metuendus; adeoque ab aliis lædendis hautquaquam isto metu reprimatur, ne fors sua in ipsam exempla statuantur: fitalis populus in aliorum imbecilliorum personas aut res pro lubitu grassaretur, ageret, raperet, occideret, in servitutem abstraheret alios, prout sibi expedire judicaret, quis non agnoverit

V 3 directe

directe ab his jus naturæ violari? Aut quis à cætu luporum eisdem differre dixerit? Et poterat tamen (quod supponimus,) populus iste se conservare, etiam si fors nullum adversus alios jus adhiberet. Quin præprimis ad violandum jus naturæ inducit illa persuasio, aliquem sibi ipsi sufficere; salutis suæ abunde prospectum; non esse, quod reliquorum officia mereri studeat. Nec ex alio fonte profluxit consuetudo, multis olim populis recepta, externos atrociniis infestandi, & piraticam exercendi; eo quod civibus se tantum suis obstrictos putarent, extraneis nullo juris vinculo obligari; adeoque cum civibus tantum suis pacem, cum cæteris omnibus bellum esse. Stat ergo, uti vita hominum sine societate bestiarum vitæ similis est futura; ita legem naturæ in eo præcipue fundari, quod socialis inter homines vita sit conservanda. Et usque adeo adsertioni nostræ non repugnat, ut potius eandem firmiter adstruat naturæ nostræ conditio, quæ, etiam si nulla naturæ lege ad colendam societatem adstringeremur, sponte eam instituendam suaderet, ob commoda ex eadem fluentia, & effugiendis incommodis, quæ vitam non-socialem comitantur.

§. 6. Dispiciendum vero heic, an non illa lex de conservando seipso sine turbatione societatis aut læsione alterius, per necessitatis casum restringatur; seu, an non alterius corpus aut res lædere liceat, si quidem ego me ac mea aliter servare nequeam? Ubi illud heic supponimus, teneri quemlibet, extra æqualem necessitatem positum, ex lege humanitatis alteri in extrema necessitate constituto pro viribus succurrere; idque subsidium necessitatem eodem fere modo vindicandi potestatem facere, quo ea, ad quæ jus habemus; manente tamen obligatione restitutionis,

tutionis, saltem per modum gratitudinis, ubi præfens necessitas remota fuerit. Merito enim ea vis necessitati tribuitur, ut prævaleat rationibus illis, quibus alias, quæ ex humanitatis lege debentur, non per vim vindicare jubemur. Potissima autem controversia est, an necessitas alicui det licentiam in vitam alterius? Ubi de distinctis casibus distincte est judicandum. Ac primo quidem, si v. g. Princeps, aut cui alias in vitam meam quocunque modo in præfens statuendi vis est, me jubeat alterum, de cujus innocentia mihi constat, interficere, ni ipse velim interfici; sane siquidem meram duntaxat executionem mihi injunxerit, vix dubitabit quispiam, quin vitæ meæ servandæ manus meas isti ministerio recte commodare queam. Nulla quippe ratio est, quare vitam meam prodigam, altero nihilominus per alios tollendo, præsertim cum, qui eam mihi necessitatem admovet, totum sibi factum vindicet, nec ullam reatus partem in me derivare videatur. Etsi merito tale ministerium deprecor, ubi id citra ingens periculum effugere licet, etiam ubi sola mihi executio mandatur. At vero alius casus est, si Princeps mortem interminatus jubeat, innocentem sua sententia tanquam fontem condemnare. Nam hac ratione judex officii sui violationem commodat ad præbendam occasionem speciosam in infontem tanquam noxium sæviendi, adeoque magnam reatus partem in se derivat. Cujusmodi facti turpitudinem vir bonus etiam cum periculo vitæ effugere præclarum ducat. Dantur præterea alii casus, quibus, ut vita mea servetur, alterius vita probabili mortis periculo exponi possit, non quidem directa intentione, sed indirecte & consequenter. Sic v. g. quando

duo fumus in præfenti vitæ periculo, ut aut utrique fimul fit pereundum, aut unus duntaxat fervari queat, alteri fane alias perituro fata admovere licet, ne ipfe cum eo perire cogar. Sic in naufragio, ubi tabulam ego occupavi duorum non capacem, fi quis adnatans eidem fe quoque injicere velit, me fimul fecum perditurus, nihil obftat, quo minus quavis violentia eundem & me rejiciam. Sic quando duobus fugientibus hostis necem intentans inftat, unus vel ponte poft fe dejecto, vel porta claufa alterum in præfenti vitæ periculo deftituere poteft, fi uterque fimul fervari nequeat. Pari modo fi robuftior aliquis mortem intentans me perfequatur, ac in via, qua fugiendum, forte quis occurrerit, cui alias ab ifto nihil periculi, fi quidem admonitus non cefferit, aut id temporis locive anguftia non admiferit, licebit fane illum profternere, & per ejufdem stragem fugam capere; etiamfi probabiliter ex ifto impulfu corpus ipfius vehementer adpareat adfligendum; niſi forte perſona obftans ejufmodi fit, ut mihi etiam probabile vitæ periculum potius fit ſubeundum, quam ut ipfa mei cauſa graviter lædatur. At vero fi quis petulanter aut inhumane mihi obftiterit, & viam fugiendi indulgere renuerit, eum directa quoque intentione tanquam hoſtem occidere poſſum, ſiquidem leviori modo non poſſit amoveri. Quod ſi vero v. g. in naufragio plures in cymbam infilierint, quam illa ferre poſſit, ita ut ſi cæteri fervari velint, neceſſario unus plureſve ſint projiciendi, poſito omnes heic æquali gaudere jure, forte erunt ducendi, qui projiciantur; ſi quis fortiri detrectaverit,

verit, tanquam qui omnium perniciem quaerit, absque ulteriore mora praecipitari poterit. Quos casus, & si qui his similes occurrunt, qui probe expenderit, hautquaquam metuet, ne ex hisce sequatur; posse quoque alterius vitae noceri, ut membrum aliquod fervetur; & ne eo usque tandem res perveniat, ut quaeris incommoda nostra alterius damno recte depelli arbitremur. Nam neque qui servandae vitae favor adest, caetera aequae bona comitatur; ac nulla lex humanitatis jubet, ut ejusmodi incommoda aequali aut majori meo incommodo ab altero avertam; unde nullo colore vis heic ab altero adhiberi potest.

§. 7. Ast quando tantum circa res alterius versatur necessitas, seu quando vita nostra non nisi per res alterius servari potest; vix est dubium, quin illae per vim & invito domino, quem eadem necessitas non urget, ubi aliud medium non succurrit, vindicari possint. Idque non ex exceptione aliqua, in pacto proprietatem initio constituyente addita aut subintellecta, ut in casu necessitatis communio rerum rediret, sed ex ratione modo dicta. Unde si quis per vim tali necessitate oppressum rei suae usu prohibuerit, proprie injuriam intulisse non dicitur, sed in caritatis duntaxat legem peccasse; quorum prius tamen necessario dicendum foret, siquidem expirante hoc in casu proprietate, indigentia aequale cum possessore in rem jus daret. Neque tamen domino injuria fit, dum officium alias a volente praestandum, ob necessitatem ab invito extorquetur, praesertim restitutione saltem per modum gratitudinis suo tempore facienda. At vero quemadmodum

in pari casu indigentia sibi quisque naturaliter est proximus; ita eripere quoque per vim mihi alter non potest rem meam, quo ego æque ac ipse opus habeo. Unde etiam minus cum veritate congruere arbitramur; debitorem in extrema necessitate destitutum non teneri rem debitam, statuto exhibendi eam tempore præsentem, restituere creditori, æquali necessitate laboranti. Certum enim est, creditorem hoc in casu debitori rem sibi debitam per vim jure eripere posse. Atqui absurdum videtur, alicui competere jus alteri rem quampiam per vim directam cum intentione eripiendi, siquidem in isto altero nulla insit obligatio eam rem ipsi tribuendi. Nam quod necessitas res communes faciat, jam negavimus; & quod affertur, possidentis conditionem esse meliorem, valet duntaxat, quando petitoris jus nondum liquido est probatum. Iste autem casus parum dubitationis habet, an incendio exorto vicini ædes dejicere liceat, ut meæ serventur. Nam per istam dejectionem vicinus ex me proprie nihil damni patitur, cum eæ alias sint conflagaturæ; nec querendi causam habet, quod manu potius hominum, quam flamma procubuerint, ut ea ratione à vicinis damnum averteretur.

§. 8. Ex priori autem fundamentali lege hæc generalis profluit: *Quilibet debet omittere ea, quæ vel rationis usum debilitant, vel corpori noxam aut labem inferunt.* Hujus legis exercitium, etsi immediate in propria cujuslibet persona terminetur; omnino tamen etiam respectum aliquem ad conservationem societatis involvit, & in ipsius usum consequenter redundat, dum vel ipsa membra, queis societas constat, se conservare jubet, aut ita se attemperare, ut ne sibi juxta ac societati oneri sint. Immo vix opus fuisse

fuisse videtur hac lege, & suo quemque instinctui natura circa curam sui relinquere poterat, nisi sociali hominem vitæ colendæ destinare voluisset. Porro ex isthac lege promanant præcepta juris naturæ *de componendis & sub imperium rationis redigendis affectibus*; quippe qui rectum de rebus iudicium ferre impediunt, & frequenter in ea abripiunt quæ nobis aliisque sunt noxia: *de fugienda ebrietate*; utpote quæ præter noxam corpori illatam mentem de statu suo deturbare suevit. Adeoque efficit, ut in contraria legi naturæ tendamus, quæ ad sui observationem omnino rationis usum desiderat. Nihil autem interest, utrum contra officium directe quis faciat; an id suscipiat volens, per quod ineptus officio suo ob-eundo reddatur. Item *de fugienda Venere irregulari*, seu fædis illis commixtionibus, cum eodem sexu aut diversis speciebus, quæ turpem corpori animoque labem adspargunt, violata tam pudendis actibus humanæ naturæ dignitate; præterquam quod directe fundamenta societatis humanæ subversum eunt, quæ sine propagatione speciei durare nequit. Et denique *de non mutilandis membris*, (nisi fors ob salutem totius corporis,) & *vita non projicienda, non reposcente eandem natura aut obligatione*. Sed quod membrum aliquo morbo aut casu jam corruptum à corpore separari possit, ne contagio totum corpus inficiat ac perdat, extra dubium est.

§. 9. Cæterum sunt, qui heic controversiam movent, quasi isthæc lege naturæ non præcipiantur, ideo quod instinctus atque adpetitus sensitivus in talia jam antea satis valide feratur; nec necessarium fuisse, ut ad ista per legem naturæ homo obligaretur. Intelligunt autem heic non tantum conservationem sui, sed etiam adpetitum societatis, ac matrimo-

trimonii, curam atque educationem sobolis; quæ antiquis nonnullis prima naturæ dicta fuere, circa quæ hæctenus duntaxat rationi locus sit, ne per eâ injuste alter lædatur. Enimvero usque adeo non sequitur, jus naturæ ista non præcipere, quia instinctus naturalis in ea jam antea sat acriter feratur, ut potius naturam eadem, tanquam seminarium generis humani servantia, quam maxime observari voluisse luculenter adpareat; dum velut diffusa soli rationis dictamini, eidem succenturiari jussit instinctum naturalem ita vehementem, ut difficulter admodum homo in contraria niti possit. Quod si enim accurate expendantur molestiæ, quæ vitam humanam necessario comitantur, longe excedentes exiguum illud & vile voluptatum; ac quam multis vita producat, ut fortunæ materiam sæviendi præbeant: quotusquisque non primo quoque tempore vitam hanc abrumperet, si sola ratio eam servari suaderet, nec instinctus naturalis ejus amorem tam anxie commendaret? Prorsus uti quotidie plurimos peccare videmus contra illas naturæ leges, quæ sola ratio dicitur. Sic quotusquisque liberis operam daret, qui sæpe materiam dolendi, aut saltem certissimam curarum ac laborum causam præbent, ni super rationem etiam inclinatio naturalis eo propelleret? Intercedente præprimis actu tam parum decoro, & consortio mulierum, quod sapienti vile juxta ac tædiosum citra istas illecebras foret. Novimus quidem longe distinctissima esse, instinctum naturalem & dictamen rationis seu legem naturæ. In compluribus etiam hæc duo in contrarium tendunt, ita ut instinctus ab honestate abducatur, quam

ratio

ratio suadet. Quem rationi reluctan-tem uti homo superare debet ; ita superare posse est animi non degeneris. Ast illum instinctum , qui cum rationis dictamine conspirat , retundere furiosi est. Adeoque non omnem instinctum naturalem superare cum laude conjunctum , sed illum duntaxat , qui dictamini rationis obluetur. Et quamquam solus instinctus nunquam ad aliquid agendum obligat ; contingit tamen , ut ad aliquid obligentur , ad quod per instinctum quoque inclinamur , quia idem rationis quoque dictamen prescribit. Quemadmodum & bruta ideo hautquidquam juris capacia dici possunt , etiamsi solo instinctu ad ea ferantur , quæ ad individui aut speciei conservationem faciunt. Nec vero ideo excusatur mater à peccato in legem nature , quæ prolem occidit infamiæ vitandæ causa , licet instinctum erga prolem alio instinctu , nempe abhorrentia ab infamia superet. Nam non solo matris instinctu , sed etiam lege munita erat infantis vita ; & nosse mater debebat , minoris esse infamiam suam , quam mortem ejus , qui ex isto actu existit , in quem ipsa antea consenserat. Unde si famæ cura pluris ipsi erat , quam voluptas coitus aut amor sobolis , ante admissum coitum expendisse istud debebat ; post hautquidquam proles mori meretur , ne parentem peccasse innotescat. Non autem absurdum esse aut supervacaneum legibus quoque civilibus talia sancire , satis Spartiatarum ac Romanorum ostendunt leges ; ubi sane ad matrimonia ineunda præmiis aut per metum ignominie cives impellebantur. Quantum tamen ad jus nature ,
sane

fane illud matrimonium inire præcipit quibuslibet per naturam habilibus, probabilissime nisi prospexerint, plus se humano generi allaturos commodi vita in casto cælibatu exacta, quam si similes sui procreaverint. Enimvero cum illud sit præceptum affirmativum, non obligabit, nisi commoda occasione data, quæ metienda est non tantum ex nubili ætate, & copia conditionis congruæ; sed etiam considerandum est, an rationes status, quem quis in civitate tueri debet, id patiantur. Contracto autem matrimonio uti fermentatio duntaxat arvi genitatis in nostra est facultate, germinatio autem ex causis naturalibus arbitrio nostro haut quidquam obnoxiiis dependet: ita ob eandem rationem, qui duos duntaxat liberos procreavit, siquidem uberiozem proventum natura negat, æque legi naturæ satisfecit, ac ille, quem numerosa sobole fæcunda uxor parentem fecit.

§. 10. Illud porro heic haut superfunctorie dispiciendum, quousque se præceptum illud juris naturæ de conservando seipso extendat, & num quis vitæ jucunditatem adspernans, aut declinandis ingentibus miseriis, fata sibi properare possit? Heic cum magnæ sit invidiæ à communi persuasione discessisse, quid probabiliter duntaxat dici queat videbimus. Supponimus igitur illud, quod supra demonstratum, quemadmodum sibi ipsi nemo proprie potest obligari; ita sibi quoque injuriam haut facere qui vim sibi intulerit. Quod autem ad se ipsum conservandum quis obligetur ex lege naturæ, ejus rei istam rationem videri, quod à Creatore ad colendam societatem humanam sit destinatus, quam transfugæ aut infrequentis militis instar pro lubricine deserere haut quidquam possit. Cum autem homo non-socialis omni quoque obligatione, bruti instar, fuerit cari-

cariturus; remoto isto ad socialem vitam respectu, videtur homini custodiam vitæ & corporis proprii solum instinctum fuisse commendaturum; qui solus cum vim legis non habeat, peccaturum quoque non fuisse, qui contrarium quid illi fecisset. Ex eo igitur, quod vita nostra ob bonum societatis humanæ lege naturæ est velut munita, conficitur; posse aliquem ex obligatione ab imperante injuncta, aut quam ipse cum ratione susciperet, pro salute plurium ejusmodi subire periculum deliberato consilio, ex quo prævidet probabiliter, se nisi insperato fors casu salvum non evasurum. Id quod non solum omnium consensus atque usus gentium approbat, sed & ipsæ historiæ autoritate divina consignatæ eos laudibus mactant, qui pro Rege aut civibus suis in pericula descenderint mortem præsentem minantia; etsi eos quandoque propria virtute aut insperato casu evasisse contigerit; ex cujus tamen spe alias actum in se illicitum suscipere non licebat. Unde illud saltem constat, posse aliquem per legem naturæ ejusmodi actum suscipere pro salute plurium, in quo vitam sibi amittendam probabiliter prospicit. Qua ratione etiam isti navarchæ excusari possunt, qui, ubi hostis nave potitur, ignito fune pulveri nitrato injecto se juxta ac hostem perdunt. Etsi hoc probe sit dispiciendum capitibus Reipublicæ, an tali necessitate duces inferiores adstringi ex bono publico sit. Quod idem inferiori duci considerandum, siquidem ex voluntate duntaxat præsumpta superiorum tale quid suscipiat. Enimvero quid extra hunc casum liceat altioris est indaginis. Equidem istos à crimine autocheirias merito quis excusaverit, qui ex morbo rationis usum perturbante manus sibi inferunt. Horum enim actus, cum à ratione dirigi

neque-

nequeant, pro non moralibus censentur; nisi fors quatenus ipsi in culpa fuerunt, ut ejusdem usu privarentur. Nec illud ad rem quidquam facere videtur, si quis propriis manibus cadat, seu alios quovis modo adigat ad mortem ipsi inferendam. Nam qui heic & nunc mori non debuit, non excusatur, si alterius manibus in morte arcessenda usus fuerit; quippe cum ipse fecisse censeatur, quod quis per alium facit; etsi qui manus suas huic ministerio commendavit, crimen quoque contrahere possit. In universum igitur causæ expendendæ veniunt, quæ ad tale quid permotus aliquis fuerit. Nam si ejusmodi sua morte plurimum salutem servatum eat, videtur iisdem posse uti excusationibus, quæ iis patent, qui pro salute publica se devovent. Sed & illorum causa favorabilis est, certe miseratione, quam aspera sententia dignior videtur, qui manus sibi inferunt, quod certitudine moraliter infallibili prævident, mortem paulo post sibi ab hoste cum cruciatu adferendam, nec bono publico interesse, cur ad arbitrium alterius moriantur; aut quod ab aliis sibi vident intentari, quo admissio ipsi cæteris hominibus deinceps sint fastidiendi. Quales sunt, qui cum mortem sibi ab hoste truculento aut tyranno instare cernebant, festinare fata maluerunt, quo tormenta effugerent; item fæminæ, quæ pudicitie suæ violationem hoc modo declinarent. Plausibiliter sane in excusationem sui proferre possunt, ex admota tanta necessitate se collegisse, missionem sibi jam dari; ac parum interesse tantillo tempore mortem anticipare, ut tormenta & ludibria non sentiant, quæ ad grave fortasse peccatum stimulare ipsos queant; nec videri naturam generosis animis eam injungere voluisse necessitatem, ut omnino ad lubitum alterius,

rius, contumeliis prius vexati vitam ponant. Enimvero qui vel solo tædio molestiarum vitæ communium, aut indignatione malorum, quæ humana ipsum societate inutilem non erant redditura, vel metu cruciatuum, queis fortiter toleratis exemplo suo prodesse aliis poterat, vitam sponte abruptit, illi sane nulla patet excusatio, quo minus in legem naturæ peccasse censendus sit.

§. II. Cæterum uti posterior lex fundamentalis quoslibet homines obligat, ut sibi invicem sponte & amice præstent, quod debent; ex cujus accurata observatione pax resultat, quæ est status humanæ naturæ quam maxime conveniens, & cui constituendæ ac servandæ lex naturæ potissimum homini est insita: ita ex priori lege licitum ac quandoque necessarium fit bellum, quando scilicet alter posteriorem naturæ legem in me violavit, & damnum inde datum sarcire detrectat. Heic enim prior lex de conservando me ipso, mihi potestatem facit quocunque modo meam aut meorum salutem defendendi, (scilicet ubi iudicis copia non est,) contra eum, qui eandem injuste violat; non obstante posteriori lege, quæ alias corpori & rebus alterius læsionem inferri prohibet. Cum enim jus naturæ omnes homines æqualiter obliget ad exercenda invicem ex jure naturæ debita officia, patet sane, quamdiu alter mihi exhibet, quæ lex naturæ præcipit, me eadem ipsi præstare debere. At vero quando alter jus adversus me violat, tunc sane impudentissime idem à me postulaverit, ut ea ipsi exhibere officia pergam; nisi denuo acta pænitentia ad ea repetenda sese obstringat. Alias omnia quoque bona, quæ natura aut industria nobis dedit, frustra essent concessa, si alteri injuste ea violanti, vim opponere non liceret; quam

X velut

velut proprium in bello agendi modum natura adhibere indulfit, ubi pacificis mediis salus mea expediri nequit. Quam exceptionem autem obligatio subditorum adversus summam potestatem habentes faciat, alibi explicatur.

§. 12. Porro duplici fine vi opus est, vel ut me ac res meas contra eum, qui eas lædere aggreditur, defendam; vel ut alterum adigam damna ab ipso mihi jam data restituere, cautionemque de non offendendo in posterum præstare; unde distinctio inter bella defensiva & offensiva (justa) exoritur. Circa defensionem autem observandum, jus belli, seu vim usurpandi incipere, quando alter lædere me aggreditur, sive id faciat ex destinato consilio & per malitiam, sive ex ignorantia, puta, quod in persona mea erraverit, aut insania fuerit agitatus. Nam qualicunque causa impellatur aggressor, nulla mihi obligatio est in gratiam ipsius vitam meam prodigendi. Initium vero lædendi non tantum actuali læsione jam facta definitur; sed etiam jam tum esse censetur, quando periculum aperte intentatur, & alterum in eo jam manifesto occupari adparet, ut me invadat. Ubi stolidum sane est, primo sese ictui præbere; sed mature potius vis opponenda, & occupandus, qui in eo jam est, ut me lædat. Ast incerta periculi suspicio etsi ut munimenta tibi circumponas, suadere potest; non tamen ut prior vim adhibeas, jus facit, ne ad hunc quidem finem, ut realem, quam vocant, cautionem alter de non offendendo præstet, puta, obsides, fidejussores, pignora, &c. Quamdiu enim aliquis alterum non læsit, nec manifesto in læsione inferenda deprehenditur, habet sane præsumptionem, quod in posterum quoque officium sit facturus; præsertim si id verbis & fide data
confir-

confirmet. Abs tali realem cautionem per vim quis extorquere recte non potest; deterioris enim utis esset, quam ipse, conditionis faceret, cum sibi citra cautionem fidem haberi postulet, quam ipse alteri citra eandem habere detrectat. Aut igitur vicissim alteri caveat, quod in tali casu est inutile, & absurdum quoque, nisi uterque sponte ab initio in id consentiat; aut fide accepta dataque contentus sit.

§. 13. Quod autem ad intensionem & modum defensionis; non talem duntaxat naturæ jus adhibere permittit, quæ me ac mea in præsens servet, sed etiam ad cautionem in futurum obtinendum mihi procedere indulget; ad quam dum alter per vim adigi sese patitur, ostendit, sibi superesse animum etiam in posterum me offendendi; adeoque ubi commodiorem obtinere cautionem nequeo; licite eum occidere possum, etiamsi noxa primum ab eo mihi intentata vitam meam haut tetigerit. Nam qui in una re jus naturæ in me violavit, ab illo nihil amici expectare possum, nisi ipse sponte respiciens de damno mihi satisfecerit, aut in posterum mihi caverit. Nec à me injuriam accipit, dum majus malum patitur, quam inferre tentavit; quia dum ipse me injuste lædit, nullum sibi jus reliquum fecit, saltem adversus me valiturum, quo minus quantacunque vis à me ipsi inferri possit. At quando quis alterum injuste lædit, ni me simul mediate lædat, aut ni ipse sim obligatus istum contra vim injustam defendere, non nascitur mihi jus ipsi vim inferendi, quamdiu quidem adversum me nulla hostilis animi signa ostendit. Nam injuria tertio facta non præbet mihi certitudinem moraliter firmam, istum quoque in me fore injurium; cum peculiare causæ in tertium

incitare ipsum potuerint, quæ in me non deprehenduntur. Etsi non immerito à tali accuratius sit cavendum. Enimvero in civitatibus, ubi communibus viribus singulorum securitas tegitur, defensio sui ac rerum suarum cuilibet privatis viribus hæctenus duntaxat suscipienda permittitur, quando præsidium publicum implorari tempus non concedit; & quidem intra eum modum, qui vitam meam aut res restitutionem non admittentes extra præsens periculum ponat; quippe cum cautionem in futurum Magistratus potestas ac poena lædenti inferenda satis præstet. Adeoque qui moderamen inculpatæ tutelæ casui alicui in civitate adplicare vult, non merum duntaxat jus naturæ, sed leges quoque civiles positivas inspicere debet.

§. 14. Ulterius autem circa bellum observandum, illud esse statum hominum non naturalem; in certo casu tamen à natura homini permissum, scilicet quando alterius injuriæ pacem me frui non permittunt. Tunc enim omnia media meam expediendi salutem adversus eos, qui eam per nefas invadunt, mihi adhibere per naturam indulgetur; quæ cum cura sui acerbum injuriarum sensum animo hominis indidit, ut non velit injuriis aliorum se perdi; manuum autem agilitate ac robore corpus armavit, ne easdem impune tolerare cogeret. Ita tamen natura permittit bellum, ut id gerens pro fine sibi constituere debeat pacem; seu ut officia legis naturæ invicem exercere, & jure suo potiri eoque frui sine impedimento liceat. Alias certum est, eos qui bellum belli tantum causa gerunt, jure naturæ proculcato ipsissimam belluarum vitam agere, queis inter se & cum hominibus bellum est, sine ulla intentione pacis acquirendæ,

§. 15. Præ-

§. 15. Præterea etsi qui me læsit, statim mihi præbeat potestatem, quantum in se, bellum adversus ipsum gerendi; circumspiciendum tamen est; quantum boni aut mali ex isto in me aut alios, qui me non læserunt, sit redundaturum. Quæ enim injuriæ salutem meam non profus evertunt, eas bello persequi non debeo, si vel in me meosque exinde graviora incommoda, quam commoda sunt oritura; vel si aliis, quibuscum mihi pax adhuc colitur, occasione mei belli ejusmodi damna sint eventura, quæ per ejusmodi injuriæ, qualis mihi illata est, inultam tolerantiam ex humanitatis lege avertere debebam. Unde injuriam sibi illatam, ex qua vindicata majus malum exurgere judicatur, quam bonum, recte & laudabiliter quilibet bello persequi omittit.

§. 16. Cum autem exhibitio officiorum ex lege naturæ debitorum mutua esse debeat, ita ut qui prior ea abrupit, alterum quoque, quantum in se, absolvat obligatione eadem adversum se observandi; facile patet, eum, qui injuste me læsit, remisisse mihi ex sua parte, quicquid alias per jus naturæ à me postulare poterat, ac inter nos omnia juris commercia sustulisse: Adeoque dedisse mihi facultatem bellum in ipsum gerendi, i. e. vim contra ipsum exserendi in infinitum. Idque non solum si vitam meam impetat, sed etiam si minorem aliquam injuriam sciens volensque intentet. Neque enim majus jus habet v. g. colaphum mihi injuste infligendi, quam me occidendi. Nam quod quidam heic objiciunt, retributionem fieri debere secundum proportionem, locum duntaxat habet in tribunalibus, ubi poenæ à superioribus infliguntur. Ast quæ jure belli inferuntur, proprie poenarum rationem non habent;

quippe quæ nec à superiore qua tali proficiuntur, nec ad emendationem lædentiſ aut cœterorum directe tendunt; ſed ad deſenſionem ac vindicationem ſalutiſ ac juriſ meorum, quæ ab altero injuſte fuerunt violata. Heic cum lædentiſ per injuriã ſuã commercia juriſ inter noſ abruperit, licebit mihi quãmcunq; vim, aperte aut ex inſidiis, adverſus ipſum adhibere, quouſque pœnitentiã ductuſ fidem denuo dederit, de obſervandiſ erga me in poſterum officiis juriſ naturæ. Atque hæc locum habent inter eoſ, qui apud homineſ communem judicem non agnoſcunt, ſive ſingulæ perſonæ moraliſ ſint, ſive compoſitæ ſeu ſocietateſ. Nam inter membra ejuſdem civitatiſ tale juſ belli uſurpare prohibituſ; ubi quilibet injuriarum ſuarum perſecutionem Magiſtratuſ committere tenetur, niſi qua præſentiaſ diſcrimen ejuſdem ſubſidiuſ implorandi ſpatiuſ non relinquit.

§. 17. An vero quorumlibet promiſcue opera in bello uti conveniat, quibuſdam non ſatis liquidum videtur. Nonnulli enim diſcrimen faciunt inter proditoreſ ac deſertoreſ ſuorum dominorum, qui ſe ſponte offerunt, & inter eoſ, quorum fideſ promiſſiſ aut per præmia corrumpitur; Priorum operam etiam per moſ gentium recte adhiberi poſſe, poſteriorum non item. Quod tamen diſcrimen merum juſ belli ignorare videtur. Quæ enim duo iſta hoſtiſ mei ſubditorum ſolicitatione quæruntur, auxiliis & deſenſoribuſ illum nudare, & præterea damnum eidem inferre, utrumque, poſita juſta belli cauſa, faciendi mihi juſ eſt. Eum finem cur non etiam corruptiſ per ſpem præmiorum civium animiſ adſequi liceat, nulla ſufficiens ratio adparet. Cum enim etiam ſinguli illi, qui ad me tranſeunt, ſub ho-

hostium fuerint numero, in quos per vim sæviendi licentiam bellum dabat; quam licentiam exercere aut remittere possum, prout ratio rerum mearum exigit: licebit utique mihi iis omnem belli sævitiam velut condonare, ac commodis insuper quibusdam eisdem cumulare; idque vel omnino gratis, vel sub conditione facti cujusdam mihi utilis ab ipsis præstandi; scilicet ut citra laborem meum ab hoste se meo sejungant, aut aliquod insuper operæ pretium præstent. Quod etsi fors ipsi sine peccato proprio facere nequeant; tamen ex eo in me nihil culpæ videtur redundare: eo quod nulla adparet obligatio, ut quæ commodissima adparet via jus meum consequi intermittam, ne occasionem præbeam peccandi illis, qui mecum juris commercia per foelus suum in me suspenderunt. Præsertim cum in ipsorum arbitrio relinquatur, quæcunque demum sollicitationes admoveantur, utrum hostem me experiri malint, an amicitiam meam per conditiones à me positas redimere. At cur in pace v. g. alterius servum non possim sollicitare, ut deserto domino suo ad me transeat, duplex ratio est; tum quia nulla mihi potestas competit istius res intervertendi; tum quia servo ipsi nullum malum recte inferre poteram, si isto suo transfugio me sibi non conciliaret, quorum utrumque in nostro casu adparet. Unde, quod alias huic sententiæ opponitur; non posse aliquem incitare alterum ad id, quo facto is peccet, seu peccare, qui alteri peccandi dat causam, inter non-hostes duntaxat valere videtur. Hostis enim, in respectu ad me, in eo est statu, ut dum jus meum adversus illum persequor, non curandum mihi sit, peccandi is ansam inde sumat, an minus. Quod si quis tamen dicere malit, etsi tali ratione neque ejus qui sollicitatur, ne-

neque principalis hostis jus aliquod lædatur, intermittendum tamen istum nocendi hostibus modum ideo, quod lex naturæ licentiam belli, quantum fieri potest, ad modum justitiæ vindicativæ in pace exerceri solitæ temperari velit, nos non valde habiturus sit repugnantes.

§. 18. Enimvero istam licentiæ bellicæ latitudinem valde restrinxit tum mos gentium, qui certos modos hostem perdendi illicitos aut indecoros declaravit, ac in favorem fortitudinis bellicæ quædam velut armorum commercia constituit, ne infelicem fortitudinem pro crimine victor interpretaretur; an quod innocentium quoque intererat, ut injusta momentium bella injuriæ essent tolerabiliores; tum vel maxime jus naturæ. Id enim uti bellum hominibus tantum velut extraordinarium medium stabiliendæ paci indulsit; ita etiam voluit, ut justus bellator vim in hostem, quam quo minus in infinitum grassari pateretur, in ipso hoste nullum erat jus, temperaret, quantum ejus fieri posset, ad modum sumendæ pœnæ ac restituendi damni in pace usitatum. Inde plurima sunt, quæ hostis citra injuriam pati potest, quæ tamen inferre humanus victor recte intermittit. Sic in bello publico justoque, etiamsi hostium censeantur loco omnes, qui intra fines hostium sunt, etiam qui fato ibi suo fuere deprehensi, etiam femine & infantes; dux tamen humanitatis observans non debet aliquem interficere, nisi in pœnam justam, aut quatenus absque eo vitam ac res suas suorumque tueri nequit; nec nisi magnis & ad multorum salutem perventuris causis tale quid aggredi, unde innocentibus imminere pernicies possit. Ex quo constat, non interficiendos pueros, neq; fœminas, nisi quid

quid peculiariter vindicandum admiserint, aut virilia officia & ipse usurpent. Nec mares, quorum vitæ genus ab armis abhorret; quales sunt, qui sacra curant, agricolæ, mercatores, opifices & artifices quæstum ex pace facientes, item, qui se dedunt, supplices, &c. Nisi si quid hi facinus dignum morte peculiariter commiserint. Humanum quoque est, ob multitudinem eorum qui mortem meruerant, de summo jure aliquid remittere. Prohibentur quoque hac ratione omnes commissiones, quæ ad jus nostrum consequendum aut bellum finendum nulli sunt usui, sed meram duntaxat virium ostentationem habent propositam. Similiter etsi injuria hostis mihi adversus res suas licentiam in infinitum concedat, humanitatis tamen lex postulat, nihil perdere rerum hostis, nisi aut necessitatis gratia, aut in compensationem debiti & impensarum in id adsequendum profusarum, aut in locum velut multæ delicto hostium equalis. Nequaquam autem perdenda res frugifera, quam quis ita tenet, ut hostibus non possit esse in fructu; nec in dubia licet possessione ager vastandus, si magna sit spes celeris victoriæ, cujus præmium & ager & fructus sint futuri, aut si hostis aliunde habeat, quo sustentare se possit: Nec res perdendæ, quæ ad bellum faciendum aut ducendum nihil momenti habent. Nec rebus sacris aut religiosis temere admovendæ manus; aut facile ad direptiones violentas aut demolitiones urbium descendendum. Sic cum supra matronarum ac virginum ad consecutionem juris nostri aut stabiliendam pacem nihil faciant, humanus hostis magis considerabit, quid honeste alteri inferre possit, quam quid impune. Sic etsi injuria hostis, quantum in se,

licentiam faciat, omnes bello captos in servitutem redigendi, & incircumscripam in servos potestatem usurpandi: humanitatis tamen erit, (ubi per consuetudinem istud servitii genus non abrogatum) servitio imponendo non grassari, nisi quousque debiti primarii aut subnascentis quantitas patiat, aut ni forte in aliquibus peculiare sit delictum, quod libertatis damno puniri mereatur. In taliter captos jus vitæ & necis eadem religione est exercendum, qua à judicè publico; circa minores poenas adhibenda clementia, operæ cum modo exigendæ, & valetudinis servorum humane habenda ratio. Item si quid suum defraudantes genium comparserint, ipsis relinquendum, nec nisi necessitate exigente eripiendum, & post diuturna aut valde utilia ministeria libertas concedenda. Sic circa repressalias humaniter quis faciet, si his, qui extra culpam sunt injuriæ, relinquat istas res, quibus ipse facilius careat, quam isti; præsertim si adpareat, eosdem id, quod tali modo amiserunt, à civitate sua non recuperaturos. Nec temere usurpandum hoc jus in bona subditorum innocentium, quamdiu spes est, nos nostrum satis facile consequi posse ab originariis debitoribus, aut qui jus non reddendo debitum suum fecere. Pleraque tamen isthæc, quæ per legem humanitatis circa licentiam belli restricta diximus, communiter Jure Gentium licita esse dicuntur; non quod proprie ex conventionem gentium originem habeant, (nam ea non usurpasse, apud cultiores gentes maximam meretur laudem;) sed quia per communem aliquam inter cultiores gentes consuetudinem pro barbaro non reputatur, qui ista utilitatis suæ causa, aut per affectuum vehementiam, & incutiendo aliis terrori usurpaverit.

§. 19. Enim-

§. 19. Enimvero quia belli gerendi facultatem ideo tantū natura indulſit, ut nobis ſecuritas conſtet contra illos, qui pacem noſtram turbant; de cætero autem in omni bello tutam pacem tanquam finem ſpectari, eamque ubi commode haberi poteſt, ſervari jubet; inde finiendis bellis jus naturæ præcipit, *ut alter alteri, ſumta cautione futuritemporis, præteriti veniam, præſenti & præſententi concedat*: id eſt ut pacem ineat cum illo, qui lædendo cauſam belli dedit, poſtquam injuriæ pænitens, reſtitutione damni facta, pacem petierit. Hanc enim ubi alter obtulerit, nulla mihi amplius juſta in ipſum bellandi cauſa ſupereſt. Pacem autem concedere non petenti, i. e. animum hoſtilem adhuc retinenti, nec futuri temporis cautionem præſtanti, i. e. occaſionem gravius nocendi captanti, eſt ſalutem propriam per degenerem metum prodere. Communiter tamen inter gentes receptum, ob rationes alibi adductas, & quia ægerime lædentes ob metum infamiæ ad pacem per confessionem injuriæ animum erant adplicaturi, ut in pacificationibus partes quantum ad juſtitiam belli haberentur pro æqualibus, præſertim quando æquis utrinque viribus ad pacem deſcendunt. Cum hoc præcepto cognatum eſt, quod *pacis mediatoribus præſtanda ſit ſecuritas & incolumitas*, quippe cum circa rem à natura præceptam laborent, quod facere non poſſunt, ni ſecuritati ſuæ ſatis ſit proſpectum.

§. 20. Ex eodem fundamento & illud ſtuit, quod *in imponenda pœna hominibus duntaxat ſpectanda ſit præcautio futuri mali*; (damni enim penſatio proprie pœna non eſt,) id eſt, ut aut ipſe qui peccavit corrigatur, aut alii ejus ſupplicio moniti peccare metuant; adeoque pœnæ gravitatem eſſe temperandam, prout ad finem iſtum obtinendum requiri videtur. In pœna

na enim exigenda tantum præteritum spectare delictum, & punire hoc duntaxat sine, ut peccanti ægre sit, hominis est pacé respicientis, ubi illa haberi potest, & pro belli fine ipsum bellum habentis. Quem enim ita teneo in potestate, ut poenas de eo sumere queam, eum certe ita constrictum habeam necesse est, ut etiam cautionem de non offendendo in posterum ab ipso possim obtinere. Extra quem finem nulla adparet ratio, quare homo naturæ ejusdem consortem ob quodcumq; factum malo afficere velit aut recte possit.

§. 21. Alteram legem naturæ fundamentalem diximus; *Conservandam esse hominibus invicem vitam socialem, nec quidquam committendum, ut ea turbetur.* Socialis isthæc vita his fere officiis generalibus continetur, ut nulli læsio aliqua in persona aut rebus inferatur, citra antegressum aliquod factum suum, per quod nobis ipsum lædendi licentia aut necessitas adferatur; & ut quilibet ea alteri præstet sponte & citra adhibitam coactionem extrinsecam, tam quæ ex obligationibus peculiariter contractis ipsi debentur, quam quæ communis cognatio exposcit. Qualia vulgo habentur, queis citra incommodum nostrum alteri prodesse possumus, v.g. erranti aut percontanti viam indicare; aquæ profluentis usum ad aquationem concedere, ubi fundus noster inde deterior non fiat; innoxium transitum, quique ad nullius injuriam tendat, per terras nostras via publica indulgere, præsertim ubi idonee cavetur, nec à contagio periculum est; non corrumpere; quod mihi neq; obstat neque prodest, alteri vero utile esse potest, naufrago litoris usum indulgere & similia. Sed & istud vi præcepti hujus requiritur, ut quilibet sese libenter adjungat peculiaribus illis societatibus, quas institui necessitas, aut insignis vitæ commoditas suasit.

§. 22. Cæ:

§. 22. Cæterum cum ista obligatio vitam colendi
socialem comitetur humanam naturam qua talem,
adparet eandem omnes homines æqualiter stringere,
& eatenus omnes homines esse æquales, ut quantif-
cunque aliquis cæteros antecellat animi corporisque
bonis nō plus habeat juris alios injuriis afficiendi quā
ceteri; quemadmodū & contra neminē maligna natu-
rę in se liberalitas, aut tenuis fortuna per se ad id con-
demnat, ut deterioris conditionis circa fruitionē com-
munis inter homines juris sit quam alii. Hanc æqua-
litatem qui dedignatur, non magis commodum so-
cietatis humanę membrum præbere potest, quam qui
in particulari aliqua societate vivere cupit, nec tamen
ejusdem legibus sese attemperare studet. Ac habet ista
vim mutuę conventionis, abs qua, ubi unus discedit,
nec alter ea amplius tenetur, & præterea jus accipit
istum vi ad conventiona præstanda adigendi. Nam &
qui alios non pro obligatione communi tractaverit,
non potest recusare, quin sua in ipsum exempla statu-
antur, ac præterea vi in ordinem ab cæteris redigatur.
Est tamen hæc equalitas intelligenda citra præcedens
aliquod factum humanum, quo isthæc vel ex consen-
su vel ob delictum restringitur quantum ad actionē,
quæ læso adversus lædentem enascitur. Etsi enim æ-
qualiter legem naturæ violet, quicumq; alterum ad
præscriptum ejusdem legis non tractaverit; ob neces-
sitate tamen summorum imperiorum humano ge-
neri expediebat, ut illi, in quos imperia collata, paulo
melioris heic essent conditionis, hæctenus, ne aliis cō-
petat facultas ipsos in ordinem redigendi, etiamsi fors
in aliquibus legem naturæ violaverint. Idque non
quia ipsi ea re non æque peccent ac alii, sed quia
vis summi imperii ipsis subjectos inhabiles reddit,
quo minus eosdem coercere possint; cum alias om-
nis imperiorum efficacia evertatur, si inter subditos

atque

subditos atque imperantes reciprocam quandam fingere velis potestatem, ob legis naturæ violationem poenas mutuo sumendi. Cujus tamen prærogativæ invidia, si qua est, inde lenitur, tum quia per hanc efficitur, ut cæteri eo securius æquali inter se jure fruantur; tum quia ab aliis in eam consentitur, idque vel ex deliberato consilio & directe; vel indirecte injuriam alteri inferendo, & dum hic per vim repressum it, imperium simul in illum, abs quo injuria profecta acquirit. Alias ex æqualitate, ut hoc quoque obiter heic addamus, facile colligere licet, qua ratione res inter plures dividi debeant, scilicet ut cæteris paribus, si æquale jus fuerit singulorum, res ad partes æquales diuidantur. At quæ dividi non possunt, communiter, si fieri possit, sunt utenda, idque si quantitas rei permittat, quantum quisque velit. Sin quantitas rei non permittat, tum præfinito & proportionate ad numerum utentium. At si res neque dividi, neque communiter haberi possit, usus ejus vel alternus fit, vel uni tantum sorte adjudicetur; commodius enim medium heic inveniri nequit. Ista fors est vel arbitraria, quæ fit consensu contendentium, ac mero casu dirigitur; vel naturalis, ut est prima occupatio, & primogenitura. Circa quas fortis species id communiter observatur, ut arbitraria adhibeatur, ubi plures ad aliquam rem concurrunt, ad quam actu aliquo præcedente jus sibi quæsierunt; naturalis autem, ubi nemo præcedente aliquo actu suo jus sibi ad eam quæsit. Inde res, quæ habentur pro derelicto, cedunt primo occupanti, & dignitas patris hæreditaria indivisibilis primogenito, nisi expresso statuto aliter fuerit dispositum.

§. 23. Ex ista fundamentali lege hæc generalis profuit: *Ne quis erga alterum ita se gerat, ut iste æqualita-*

dem illam juris in se violatam queri recte posse. Contingit hoc quam maxime, si ab altero jus ipsius violetur. Id jus circa ea versatur, quæ per naturam, aut ex instituto hominum ita alicui peculiariter sunt assignata, ut siquidem ipso invito ab altero non tribuantur, eripiantur, aut lædantur, ægre illi fiat. Hæc lex in complures sese speciales diffundit.

§. 24. I. *Ne quis corpori alterius noxam inferat.* Qua lege prohibentur non tantum, quæ directe corpus lædunt, sed etiam quæ consequenter, v. g. terror, & similia affectus tristiores excitantia, queis corpus quoque, non animus tantum, graviter affligitur. non tamen comprehenduntur heic castigationes, modicum corpori dolorem inferentes, quo pueri potissimum aut servilia ingenia admonentur recta agere, aut pravis abstinere. Quod genus tamen castigationis ex instituto hominum non cuilibet promiscue in quemlibet exercere conceditur, sed certis personis, peculiari potestatis genere in alios gaudentibus, assignatum; idque evitandis turbis, quæ existere poterant, si castigato de bona intentione castigantis non constaret, ac si idem, quod in se humanitatis est officium, injuriam ab inimico profectam animo interpretaretur. Inde si v. g. quis, cui id à parente commissum non est, alterius filium castiget, ni fors ex præsumta parentis voluntate id agat, tam parenti, quam filio injuriam facit. Huic, quia ex lege aut consuetudine ab alieno castigationem non admittere tenebatur, illi, quia domino invito & ignaro alienam potestatem usurpat. Excipiuntur quoque ab hac lege poenæ corporales ob antegressa delicta à Magistratibus juste imposita. Hæ enim querendi nullam præbent causam, cum, qui civitati sese adjungit, legibus se quoque istius subjiciat, quarum

violatoribus eas poenas constitutas norat; præsertim cum cæteri concives eadem quoque conditione gaudeant.

§. 25. II. *Ne quis invito pudicitiam violet.* Hujus enim integritate foeminæ præprimis estimantur. At quod consentientes utrinque vage indulgere Veneri non debeant, siquidem libidini tantum explende id faciant, inde est, quia in fundamenta societatis humanæ impingunt, quæ per istas illecebras propagationem speciei promovere voluit. Si vero prolem questum eunt, civilem turbant societatem, cujus concinnitas matrimoniorum religione quam maxime continetur. Peculiariter autem peccant virgines, queis nubendi spes, quando in deflorationem sui pudoris consentiunt. Hæ enim postea corruptas merces pro integris emtoribus subjiciunt.

§. 26. III. *Ne quis alterius famæ detrahat, aut estimationem minuat.* Hujus enim integritas ad pleraque commoda in vita communi viam velut munit, queis excluduntur infamia adpersi. Et talis quilibet apud eos, queis propius non innotuit, habetur, qualem fama ipsum fert. Præterquam quod acerrimo animos sensu tangit, & maximus ad bella stimulus est ab aliis contemni, ac contumelia affici; & fere quo quis generosior, eo ægrius fert, cum ludibrio ab altero se minoris estimari, quam quanti ipse sibi judicatur.

§. 27. IV. *Ne quis uxorem alterius adulterio polluat.* Per pacta enim nuptialia marito jus fuit adquisitionum, ne alterius cujusque voluptatibus uxor pateat; scilicet ne is alienam sobolem pro sua alere cogatur. Hoc præcepto prohibentur mares, cælibes juxta ac maritati, ne alterius thalamo insultent. Uxores autem ex lege de servandis pactis obligantur, nemini
corpo-

Corporis sui copiam præterquam marito facere; id quod etiam finis matrimonii omnino requirit. Quod quo minus etiam consentiente marito fieri nequeat, cum aliàs rei suæ usum alteri concedere liceat, divinæ atque apud plerasque gentes civiles prohibent leges, quæ tam nobilis propagationem animantis magna velut religione circumscripsere. Ex ejusdem quoque pacti vigore maritus, monogamia; seu polygamia legibus sit introducta positivis, non debet se aliis fœminis, præterquam uxoribus impertiri. Etsi delicta maritorum in hoc genere, quando fors in solutam inerraverint, haut ita directe cum fine matrimonii pugnent, uti uxorum perfidia.

§. 28. V. *Ne quis rem alterius invito ipso usurpet, corrumpat, aut intervertat.* Cum enim illas res, quæ homo ad conservationem sui opus habet, communiter possideri, & promiscue abs quovis usurpari; tranquillitas socialis vitæ non ferat, ex conventionne mutua cuique in id, quod recte adquisivit, tale est jus, ut aliis circa id nulla disponendi potestas, multo minus idem corrumpendi aut auferendi, fuerit relicta. Et hoc tam circa incorporales; quam corporales res valet. Æque enim in hanc legem peccat, qui potestate aliquem aut imperio suo uti prohibet, quam qui ipsius pecunias furtim aut vi aperta eripit.

§. 29. VI. *Ut quilibet præstet, quod ex pacto aut fide data debet.* Cum enim longe plurima sint, quæ ab homine in alterius usum præstari possunt, extra illa officia, generali humanitatis lege comprehensa; quo ea jure exigere quis queat, iisdemque velut rationes suas superstruere, servandæ inter homines societati necessum fuit, ut, quando consensum meum circa rem

Y

ali-

aliquam præstandam signis expressum alter velut acceptaverit, apud me quidem obligatio seu necessitas interna nasceretur rem conventam præstandi, altero vero jus eandem exigendi. Et hæ conventiones pacta vocantur, quorum religione societates hominum tanquam firmissimo vinculo continentur, & quibus violatis justissimæ querelarum exsurgunt causæ. Nam siquidem ego ex pacto quid præstiterim, altero fidem fallente, mea mihi frustra res aut opera periit; sin vero nihil adhuc præstiti, nihilominus rationes meas turbari molestum est, & indignum alterius fidem sequentem ludibrio haberi. Cur autem aliquis alterius fidem, etiam nulla præterea cautione data sequatur, aut quare fidei datæ aliqua inesse vis judicetur, inde est; quod, cum ista nullum commodius vinculum fit sociali hominum vitæ conservandæ, ad quam natura homines destinavit, quilibet præsumatur fini sese huic attemperaturus, quamdiu quidem ipsius facta contrarium non ostenderunt.

§. 30. VII. *Vt quod quis damnum alteri sua culpa dedit resarciat.* Deterioris enim conditionis forem, si alterius malitia aut fœcordia efficere posset, ut ego invitus re mea gratis carere cogerer. Dicimur autem damnum pati proprie circa illas res, in quæ jus perfectum nobis competit, scilicet ubi vel læditur, perditur aut eripitur, quod jam possidemus, vel ubi non tribuitur, quod ex pacto aut lege civili debetur. Ad quæ enim lex naturæ jus duntaxat imperfectum seu aptitudinem tribuit, ea si denegentur, proprie damnum non judicatur; adeoque nec ad restitutionem agendi facultas inde nobis competit. Quod autem quis teneatur, quantum in se est curare, ut res alterius, quæ inculpabili modo ad ipsum per-

pervenit ad verum dominum redeat, i. e. indicare aut fateri talem rem apud se esse, & ubi repositur restituere; ex universalis lege humanitatis est, de curando cujusque commodo, & avertendo damno, quantum sine proprio incommodo aut damno fieri potest. Id enim hominis ad socialem vitam obligatio exigit, ut aliquid sibi acquirere, seu pro lucro legitimo habere non debeat, quod cum alterius immerentis damno sit conjunctum; nec pro damno reputare, si indebito lucro careat, quod se sine alterius immerentis damno tenere non posse novit. Quia tamen generali duntaxat vinculo ad id obstringor, alter sane postulare non potest, ut dum ipsius rem servo, propriae rei damnum patiar; adeoque tenebitur mihi saltem impensas, quas in rem ejus servandam impendi, refundere, nisi fors per leges positivas peculiari-ter quid heic fuerit constitutum. Coeterum, uti plurimis modis, directe aut indirecte damnum alteri potest dari; ita lex de restituendo damno in plurimas sese particulares diffundit leges, quarum nonnullas velut per saturam heic subjiciemus. I. In contractu, qui alterum defraudavit, tenetur ad restitutionem ejus, quod alter minus justo accepit, ac si mora temporis intercessit, cum eo quod interest. Hac lege comprehenduntur, qui mercede debita aut ejus parte operarios fraudant: qui operam quamcunque locantibus stipendia non solvunt: qui mercedem amplio-rem paciscuntur, quam quanti ipsorum opera est: mercatores, qui ad iniquum pretium solvendum emtores adigunt: qui iniqua mensura aut pondere utuntur: qui monetam adulteratam pro genuina subjiciunt; queis illa tamen eodem, quo ipsi dederunt, valore alia occasione reddi poterit; etsi hautquaquam tertio, quippe in quem mihi nihil indulget injuria à

tertio accepta. &c. 2. Commodatarius tenetur refarcire, si quid in re commodata fuerit corruptum, aut si prorsus perierit, nisi omnino etiam apud dominum fuisset peritura. 3. Mandatarius tenetur ad restituendum mandanti, si quid ejus culpa aut dolo fuerit damni datum circa negotium mandatum. 4. Fidejussor circa ea, quæ fidejussarii causa impendit, indemnis haberi debet. 5. Amissio aut corruptio pignoris per creditoris culpam facta imputatur eidem in solutum. 6. Qui id, quod ex officio gratis tenebatur facere, non nisi accepto pretio voluit, idem restituere debet. 7. Magistratus, qui ad inhibenda latrocinia & piraticam non adhibuit ea, quæ possunt ac debent, remedia, tenetur ad restitutionem damni viatoribus ac navigantibus dati. 8. Debitor, qui in culpa fuit, ut creditor ad juris sui consecutionem sumtus facere cogeretur, ad refusionem istorum sumtuum tenetur; & recte temere litigans ad impensas litis solvendas condemnatur. 9. Advocatus, qui calumniis & cavillationibus impedit, ne alter jus suum obtinere possit, tenetur pensare id, quod alter ex ista mora damni accepit. 10. Verus debitor, licet coram tribunali per iniquam sententiam fuerit absolutus, natura tamen debitor manet: etsi subditus, ob imperii civilis in ipsum efficaciam, etiam contra injustam sententiam jus suum exsequi non possit. 11. In populo aliquo illi, qui non solvendo quod debebant, aut jus non reddendo causam dederunt pignorationibus, tenentur ad refarcienda damna aliis, quibus ea de causa inique aliquid decedit. 12. Qui jubet, consilium adhibet, adjuvat, receptum præstat, non vetat præcepto, aut opem fert ei, cui damnum datur

datur, cum possit & debeat ex obligatione perfecta; qui non dissuadet cum debeat, aut factum reticet, quod notum facere tenebatur ex obligatione perfecta, tenetur restituere, quantum ipse ad damnum momenti attulit, & si à principali lædente restitutio nequeat obtineri, in solidum. 13. Qui promittit aliquid intuitu alicujus rei, quam explorare neglexit, aut si sensum suum de industria recte non expressit, tenetur refarcire, quantum alter damni inde fuit passus. 14. Qui dolo aliquem conjecit in errorem, cujus intuitu ad promittendum induceretur, tenetur pensare, quidquid ex eo errore damni promissor acceperit. 15. Si is, cui promittitur aut cum quo contrahitur, metum intulerit injustum, ex quo secuta est promissio aut contractus, tenetur liberare promissorem, siquidem hic velit. 16. Qui factum alienum promittit, ad id quod interest tenetur, si facere omisit, quod ex sua parte ad id factum obtinendum præstare poterat. 17. Monopolia exercentes, quando de compacto id agunt, ut res supra pretium, quod summum nunc est in communi pretio vendant; aut quando vi vel fraude impediunt, ne major copia importetur; aut ideo merces cœmunt, ut vendant pretio, quod tempore venditionis sit iniquum, reparare tenentur id, quod alii hanc ob causam minus habent. 18. Homicida injustus (i. e. qui cum occidit, cui jus erat, ne ab isto occideretur; quale jus non est in eo, qui cum altero in pugnam ex provocatione descendit, aut alterum injuste invadit, quia hi censentur renunciassè isti juri; etsi hoc non obstet, quo minus à Magistratu punire possint, quantum id

ipſius intereſt :) tenetur ſolvere impenſas, ſi quæ factæ ſunt in Medicos; & iis, quos occiſus alere ex officio ſolebat, tantum dare, quantum illa ſpes alimentorum, habita ratione ætatis occiſi, valet. 19. Qui mutilavit, tenetur ad impenſas in curationem vulneris factas, & æſtimationem ejus, quod jam, qui mutilatus eſt, minus poteſt lucrari. 20. Adulteri non tantum indemnem debent præſtare maritum de alenda prole adulterina, ſed etiam legitimis rependere liberis, ſi quod damnum patiuntur ex concuſſu ita ſuſceptæ ſobolis ad hereditatem. 21. Qui imminuit virginem vi aut fraude, tenetur ei rependere, quanti minoris ipſi valet ſpes nuptiarum. 22. Fur & raptor tenentur reſtituere rem ſubtractam cum incremento ſuo naturali, & cum ſubſequentè damno ac ceſſante lucro, ac ſi res perierit, æſtimationem ſaltem mediam. Idem debent, qui judicio injuſto, accuſatione per calumniam intentato, falſo teſtimonio damnum dederunt. 23. Qui bello ſe miſcent injuſto, obligantur ad ſumptus & damna reſtituenda, quæ opera ſua dedere illi, qui juſtum bellum gerit. 24. In bello injuſto quiſquis damnum dederit, tenetur ad reſtutionem. Duces tenentur de his, quæ ſuo ductu facta ſunt: milites in ſolidum omnes, qui ad actum aliquem communem, puta incendium urbis concurrerunt; in actibus dividuis, pro damno quiſque, cujus ipſe cauſa unica, aut inter cauſas fuit. 25. Dux qui debita militibus ſtipendia non ſolvit, non tantum militibus obligatur, ſed & ſubditis aut vicinis tenetur ſarcire damna, quæ iſti inopia coacti ipſis intulere. 26. Subditus, qui parte tributorum aut vectigalium diſſimulatis mercibus aut facultatibus ſuis, aut quacunque ratione Magiſtratum fraudat,

te-

tenetur restituere id , quod hac ratione ipsi est subtractum , quocunque titulo idem imperium teneat, modo cives expresse aut tacite sese ei subjecerint; non obstante, quod illa portio, quam subditus subtrahit, ipsi supra æquam mensuram videatur imposita, nisi ipse Magistratus ista subditis remittat, aut illi prætensionem renunciet. Quæ tamen renunciatio non facit, ut subditus antea non peccaverit. 27. Quisquis rem alienam vi-injusta à se ereptam detinet, tenetur ad eam restituendam, etiam cum eo quod interest, etsi spoliatus ipse illi renunciaverit ad redimendam vexam, uti vulgo loquuntur; idque sive eam repetat, sive non. Nam ejusmodi renunciatio, utpote per vim injustam extorta, non impedit, quo minus quis ex jure naturæ in integrum debeat restitui. Ast ubi quis rem ereptam domino iterum obtulerit, ac ipse eam recusarit recipere, tunc demum velut titulo donationis eandem possidere incipit. Ex quibus omnibus patet, quod nocentissimus quisque sit obæratissimus; & quantum quisque damni dolo aut per culpam alteri dederit, tantum illi debere intelligatur.

§. 31. VIII. *Ne quis in controversia propria jus sibi ipse dicat, sed eandem coram arbitris disceptet.* Frequentissimum est inter homines, etiam qui leges naturæ observare student, ut de recta adplicatione legum ad facta specialia controversiæ oriantur, nempe, an quod factum est, sit contra leges, nec ne? (quæ quæstiones juris dicuntur.) Heic sane, priusquam ab altero quid jure postulari possit, constare debet, utrius intentio legibus congruat. Ejus rei definiendæ facultatem neutra pars litigantium recte sibi vindicare potest. Fingamus enim, alterutrum in propriâ causam serio velli inquirere, & candidum ferre judicium; alter tamen eo stare non tenetur: quia tanquam in-

ter æquales nulla ratio reddi potest, quare hic potius illius, quam ille hujus sententiam sequi debeat: (si enim utrisque conveniat, nulla amplius controversia restat.) Ac semper quilibet sibi plus quam alteri favere judicabitur. Necessum igitur est, utrumque de re quapiam ambigentium in tertium aliquem consentire, cujus sententiam sese secuturos esse, pacto se invicem obligent. Nequaquam autem ad arma statim provolandum, quæ non nisi in eum stringi recte possunt, qui manifestus injuriæ est, etsi fors ex pervicacia id ipse negaverit. Nam illud est in propria causa pronunciare, ob causam nondum liquidam bello aliquem persequi; quod non nisi in manifesta injuria natura indulget.

§. 32. IX. *Vt arbiter utrique parti æqualem sese præbeat.* Qui enim inter sese controversantur, tanquam æquali jure digni ad arbitrum accedunt. Qui ubi uni plus justo favet parti, quam alteri, statim querelarum exsurgunt causæ, & parata bellis materia. Ex quo consequitur, nullum pactum aut promissum intercedere debere inter arbitrum & partes, cujus vi teneatur in gratiam alterutrius partis pronunciare. Sed nec pactum intercedere potest inter eosdem, cujus vi arbiter obligetur ad pronunciandum id, quod æquum est, aut quod æquum iste censuit. Cujus rei ratio est, non tam, quod alias per legem naturæ arbiter teneatur id pronunciare, quod justum videtur; cujus legis obligationi nihil queat accedere ex pacto, adeoque supervacuum sit tale pactum; quam quod hoc modo finis arbitri sumti reddatur irritus, ac fiat progressus in infinitum. Pactum enim ejusmodi ita esset concipiendum, ut statueras se judicio arbitri partes promittant, siquidem ipse æquam tulerit sententiam. Quod si itaque post
sen-

sententia istius alterutri partium iniqua videatur, aut revera iniqua sit, iterum oritura foret controversia circa æquitatem sententiæ. Cujus decisio cum neque huic arbitro, neque partibus competere queat, ad alium necessario arbitrum erit decurrendum; de cujus sententia si iterum dubium oritur, rursus alius erit constituendus, & sic in infinitum. Ast ubi quæstiones facti arbitro sunt decidendæ, scilicet quando quæritur, an revera factum sit, quod ab una parte factum esse dicitur; itidem partibus sese æqualem debet exhibere, & æque utrique, i. e. quia contradictoria simul vera adseverant, neutri credere. Sed ubi signa in cognitionem veritatis haut perducunt, secundum effata testium sententia erit ferenda; quos alterutri parti non ita oportet esse addictos, ut alteri vix æqui esse possint.

§. 33. X. *Ne eum, qui fiducia humanitatis tuæ prior tibi benefecerit, eam ob rem deterioris esse conditionis patiari: seu; Ut qui prior beneficium accepit, operam dantis, non alterum dati pœniteat.* Id quod fit, quando beneficium accepit neque danti significat, gratum id sibi esse, & occasionem paria faciendi negligit, aut, quod deinceps plerunque sequi solet, odium pro gratia rependit. In quo etsi proprie dicta non fiat injuria, quippe cum heic jus aliquod per pacta quæsitum non violetur, nec beneficium soleat vocari, quod ex pacto præstatur: Odiosa tamen & detestabilis res censetur ingratitude, quod & omnem inter homines beneficentiam, gratiæque conciliandæ initia tollat; & degeneris valde animi sit, non ostendere velle, alterum in honesto de te judicio hautquaquam falli.

In beneficiis tamen reddendis non necesse est, ut præcise tantum reddamus, quanti fuit, quod nobis est exhibitum, sed duntaxat quantum commode possumus. Unde grati nomen tueri potest, etiam cui hautquaquam eæ facultates, ut benefactoribus suis paria reponere queat.

§. 34. XI. *Ne quis signis ad exprimenda animi sensa institutis alterum decipiat.* Cum enim societatis humanæ plurimum interesset, ut sensa animi invicem cognoscere homines possent, quod non nisi per certa signa efficitur; omnino necessum erat, certam quandam vim, per tacitam conventionem istis signis tribui, quorum interventu de sensu alterius judicare, & cogitata invicem communicare liceret. Quæ etsi non infallibilem de animo alterius certitudinem generarent, sed probabilem duntaxat, aptis ad quævis simulanda & dissimulanda hominibus; conservationi tamen societatis illud utcunque sufficiebat, quod circa actus potissimum, queis obligatio aliqua est contrahenda, pro eo sensu eadem valerent, quem communis usus ac præsens negotium ostenderet. Sunt autem signa isthæc voces seu verba articulata, per linguam formata, aut post scripto expressa; eo commodius alendæ vitæ sociali instrumentum, quo volubili magis lingua manibusque agilioribus homines præ reliquis animantibus gaudent. Quibus vis determinate hoc vel illud significandi non ex natura aut aliqua intrinseca necessitate, sed ex mero hominum arbitrio inest. Cui non obstat, quod Adam dicatur summâ ratione vocabula rebus imposuisse ex propria ipsarum natura; & quod in quibusvis linguis sint aliqua primitiva, ex quibus cætera magis ratione quam arbitrio deducantur. Nam etsi concedamus, animantibus atque aliis quibusdam rebus nomina im-

imposita, ipsarum naturam aut præcipuam affectionem denotantia; tamen illa ipsa primitiva, abs quibus ista deflexa, ex mero sunt arbitrio. Post autem uti cognatis invicem rebus cognata plerunque vocabula fuere indita, servata in plerisque inflexionis conformitate, quam analogiam vocant: ita neque perpetua est isthæc, pluribus vocibus peculiarem sibi viam observantibus; & illa ipsa quoque analogia, certa vocabulorum flexione & combinatione constans, itidem ex arbitrio est determinata. Etsi autem alia quoque sint signa, quibus sensa animi utcunque possunt exprimi; circa nullum tamen præterea ejusmodi tacita conventio, eaque universalis est inita, ut conformiter in communi vitæ usu id adhiberi necessum sit, nisi fors peculiaris intervenerit conventio. Cum itaque nemo alterum, cum quo juris naturæ commercia adhuc mutuo exercentur, nisi fors ex occasione demeriti lædere debeat; sed contra quilibet pro facultate alterius commoda promovere, & quæ ex pacto debet, omnino exhibere teneatur; patet sane cuilibet adversus alterum, qui vel ex pacto, vel ex sola humanitatis lege, animi istius sensum intelligendi jus habet, ita adhibenda esse signa, ut ne per ipsa in fraudem inducatur. Quod ipsum est fundamentum veritatis moralis, seu veracitatis, quæ in hoc consistit, ut signa commode animi nostri conceptus repræsentent alteri, cui eos intelligendi jus, nobis eidem illos aperiendi obligatio perfecta aut imperfecta est.

§. 35. Ex quibus quid *Mendacium* sit, haut difficulter colligitur, scilicet ubi signa alium præ se ferunt sensum animi nostri, quam qui revera erat, cum tamen hunc ipsum is, ad quem signa diriguntur, intelligendi & judicandi jus haberet. Ubi in universum constat,

constat,

constat, tum demum me teneri signa ad animi mei sensum conformare, quando mihi obligatio perfecta aut imperfecta est eum alteri indicandi, idque vel ut ipsum directe intelligat, vel ne si diversum ego expresserim, damno præter meritum ipsum, maectem: alteri autem itidem est jus perfectum vel imperfectum eum intelligendi, quod quidem jus oppositione valentioris obligationis aut juris non sit sublatum. Talis obligatio aut jus ubi non extiterit, haut quidquam mendacium admittet, si quis vel discrepantia ab animi sui sensu signa proferat, vel omnino eum tacendo dissimulet. Sic cum inter hostes obligatio sensu animi indicandi cesset, citrà mendacii culpam poterit quis adversus hostem falsa proferre, aut fictis ipsum rumoribus terrere, aut detrimenti quid inferre, prout ex re sua judicaverit, modo ne tertio alicui præter fas damnum inde enascatur. Quem modum nocendi hostibus si qui reprehendunt, non inde est, quod per eum jus aliquod violetur; sed quia apud erectiores animos illa tantum hosti illata gloriæ ducuntur, quæ vigorem quendam animi aut corporis præferunt, non quæ imbellibus quoque & timidis nullo negotio præstantur; ex quo posteriori genere quoque est, fabulas hosti fallendo spargere. Quod tamen hautquam ad ulla pacta, cum hostibus tollendi aut suspendendi belli causa ineunda, est extendendum. Cum enim lex naturæ pacem, quantum commode fieri potest, servari aut ruptam sarciri jubeat; jubere quoque intelligitur, ut ea usurpentur media, sine quibus iste finis non potest obtineri; scilicet ut de animi sensibus invicem judicare hostes queant. Alias enim in pacem coire ipsos impossibile

bile est, ni diffidendi invicem necessitas obligatione veritatem adhibendi circa compositiones pacis tollatur. Adeoque statim atque cum hoste pactum iniri incipit, utrinque enascitur jus intelligendi sensum alterius, saltem circa negotium præsens; quem qui non recte exprefferit, mendacium commisisse, atque injuriam fecisse censendus est. Sic plurima sunt, quæ ego alteri significare non teneor, quæ scilicet ab altero, cui ad ea à me scienda nullum jus, cum detrimento meo sciuntur; de quibus percontanti optimum quidem omnino denegare responsum. Quemadmodum etiam tacita gentium conventionem introductum; uti sigillo munitæ literæ ab illo solo aperirentur, cui sunt inscriptæ; & si quis alius eas resignaverit, nisi ex præsumpta aut expressa voluntate istius fecerit, injuriam ipsi inferat, ac communem gentium conventionem violasse censeatur: quod jus tamen, uti cætera, inter hostes expirat. Ast ubi commode alterius importunam curiositatem amoliri tacendo aut dissimulando nequeo, tunc sane licebit vel conficta fabella ipsi illudere, vel ambiguo sermone uti; etsi istum in diversam, quam nos sentiamus, partem alterum intelligere adpareat. Ubi tamen cavendum, ne præter ludibrium, quod curiositas ipsius meretur, quidquam præterea damni ipsi inferatur. Quod etiam in eum casum valet, si tertius quis, cui sermones meos arbitrandi nullum jus, meum colloquium cum altero captans, frustra habeatur, cum altero fictis de compacto sermonibus collatis. Sic in tribunalibus humanis, cum nemo, quando restitutionem

tionem damni delicto suo dati fecit, aut facere paratus est, ad poenam se sponte offerre, aut nomen suum de crimine deferre teneatur, hautquaquam quoque tenebitur quis de suo facinore sponte confiteri; sed vel negare illud, vel fictis eludere argumentis potest. Et si ubi juramento res adferenda, ob reverentiam divini Numinis non debeat aliud, quam quod res est, fateri. At vero ubi de alterius crimine quis à Magistratu interrogatur, etiã injuratus verum fateri debet, ex vi obligationis, quo ad bonum publicum promovendum tenetur; quod spectari præsumitur circa quævis delicta punienda, de quibus quæstionem habendam Magistratus judicat. Sed & mendacium non committit v. g. Judex, qui ut rem à reo expiscetur, aliquid fingit, puta, ab alio sese jam rem rescisse; hoc vel illud se facturum, si dissimulare pergat, & similia. Sane enim judici quocunque modo verum exsculpendi jus est, etiam si reo non sit obligatio quolibet modo rem aperiendi; adeoq; si callido quodam modo veritatem judex eruat, cum jure suo utatur, injuriam non facit. Sic laudem quoque insuper meretur, qui ficto sermone alterius innocentiam tegit, vel iratum placat, mæstum solatur, aut quidpiam commodi alicui adfert, quod aperta rei confessione obtineri non poterat. Quia enim ista officia ex lege humanitatis, vel arctiore etiam obligatione exhibere alteri tenebatur, constat sane, non esse ipsum obligatum ad signa isto modo adhibenda, quo finem suum, nempe alterius commodum, non adsecutura erant. Quo etiam pertinent figmenta Medicorum, quibus ægroto moroso medicinæ dulcedinem aut lenitatem persuadere satagunt. Item quando infans aut amens commentis demulcetur. Aut si quis in prælio labantes suorum

animos ficto nuncio erigat. Multo minus autem mendacii notam contrahimus, quando ipsi prædicimus nos falsa dicturos, (quod fit, quando fabulæ narrantur aut scribuntur,) vel quando joco aut facetiis utimur; cum vel ad usum alterius istud fiat, vel præsumamus alteri discrepantiam istam verborum à sensu animi, aut figuratum sermonem hautquaquam molestum fore.

§. 36. Cæterum heic non incongrue aliquid subjungitur de Interpretatione signorum, absque qua eorundem usus profus in irritum cadit. Ubi isthæc generalis observanda regula: Signa seu verba valere pro eo sensu, quem communis inter ejusdem linguæ homines usus tulerit. Penes hunc enim jus & norma loquendi est; & sine suo destituerentur verba, si quilibet pro lubitu, quem velit sensum, iis posset affingere, à communi usu abhorrentem. Artium vero peculiaria vocabula in eum sensum valent, qui à peritis artis istius usurpatur, siquidem constet, pro artificiosis illa fuisse prolata. Quod si artifices circa definitionem illius vocabuli dissentiant, vel alias quædam ipsi insit obscuritas, optimum erit communibus vocabulis determinare, quid proprie per talem vocem intelligi velis. Ast ubi obscuritas aut ambiguitas verbis inest, tunc verus sensus erit eruendus vel ex ipsa materia subjecta, vel ex effectu, vel ex ratione, qua quis ad illa proferenda fuit inductus. Sic & ubi vocabulum aliquod plures habeat significationes, unam strictiorem, alteram laxiorem, ni ambiguitas possit tolli, merito in odiosis strictior, in favorabilibus laxior significatio obtinet; ita tamen ne dum per favorem una pars sublevatur, altera contra nimis prematur. Idque vel quia præsumitur quilibet maluisse ad plures pervenire commodum, quam

onus

onus; vel quia levior est error; si favor longius, quam si odium extendatur. Sic cum nemo censeatur voluisse absurda; aut nullum actionis suæ esse effectum; ille verborum sensus recte rejicitur, qui vel absurdi quid involvit, vel ad nihilum recidere facit actum, aut qui est contra rationem, cujus intuitu verba; de quibus ambigitur, prolata fuerunt.

OBSERVATIO V.

Ad vitam hominis socialem servandam non sola lex naturæ immediate sufficit, sed, ut in particularibus societatibus imperia quoque constituentur, necessum est.

I. <i>Causæ, cur sola lex natura ad socialem inter homines vitam non sufficiat.</i> II. <i>Necessitas particularium societatum inter homines constituendarum.</i> III. <i>Quale imperium marito per naturam in uxorem?</i> IV. <i>De obligatione ad contrahendum matrimonium?</i> V. <i>De pudore circa actus matrimoniales.</i> VI. <i>De prohibitis gradibus.</i> VII. <i>De polygamia.</i> VIII. <i>De imperio parentum in liberos.</i> IX. <i>An matri quoque imperium in sobolem?</i> X. <i>De officio parentum erga liberos.</i>	XI. <i>De imperio domini in servum.</i> XII. <i>Quod absolutum.</i> XIII. <i>Quomodo dissolvatur?</i> XIV. <i>Coactia in familias patri conservanda non sufficit:</i> XV. <i>Sed constituendum denique est summum imperium civile.</i> XVI. <i>Partes imperii summi.</i> XVII. <i>An & quatenus imperio civili resistere liceat?</i> XVIII. <i>Summæ potestatis affectiones.</i> XIX. <i>De subjecto summæ potestatis.</i> XX. <i>An semper ea sit penes populum?</i> XXI. <i>An tyrannus possit in ordinem redigi à populo?</i> XXII. <i>Prin</i>

XXII. *Principi , qui in hostem
abit , ut hosti potest oc-
curri.*

XXIII. *Respondetur argumentis
eorum , qui Monarchis
iniquiores.*

§. I. **E**T si omnia juris naturæ præcepta , quæ ex altera lege fundamentali profluunt , eo tertiant , ut pacifica inter homines societas , citra injurias invicem illatas , colatur ; tamen quo minus ista præcepta immediate sufficiant huic fini producendo , multæ deprehenduntur causæ. Nam etsi cuique conscientia , quid agendum aut omittendum , satis inculcet ; tamen paucis ea ingenii modestia , ut illud sequi perpetuo velint , ubi nulla id violanti præfens ac terrorem sensibus incutiens poena fuerit proposita ; præprimis ubi per adfuetudinem dulcedo vitorum subit , & ejecto pudore ad monita rationis animus affectibus obnoxius obsurduit. Cum igitur , ubi suæ quisque conscientiæ circa servandam naturæ legem relinqueretur , longe uberrima esset futura seges hominum in reliquos injuriorum , cæteris quoque non nisi à vi petenda foret salutis suæ protectio ; unde futurum , ut omnia bellis perstreperent , inter repellentes injuriam aut inferentes. Huc accedit , quod etsi jus naturæ jubeat , ad arbitros controversias deferri ; tamen cum hisce qua talibus in litigantes nulla competat jurisdictio , per quam ad sententiam omnino sequendam adigi possint , in irritum quoque istud pacis servandæ remedium cadet , siquidem alter judicium arbitri , quod sibi displicet , rejecerit. Et quid futurum esset , si nemo ullius in se hominis imperium agnosceret , cum hodie inter tam paucos ab imperio humano in se absolutos tot bella , continuata prope serie , gerantur ; postquam amplitudo humani generis , & infinita

Z

nego-

negotiorum multitudo omnes homines in unum corpus coalescere non permittit; quippe cui in ea vastitate eadem à turbis intestinis, ac prope majora imminerent incommoda, quam quæ nunc humanum genus, in complura minora divisum imperia exercent.

§. 2. Omnino igitur necessum fuit servandæ inter homines paci atque securitati aliquid constitui, per quod communiter hominibus optabilius redderetur, debita invicem officia præstare, quam per injurias velut mutuas clades pacisci. Heic vero nullû commodius medium potuit inveneri, in quod ipsum quoque naturæ intentio fertur, quam ut in mutua invicem auxilia ferenda sese homines conjungerent; & quidem non pauculi aliqui, sed quibus ex numero eæ vires, ut injuria istos impeturos, ex adjunctione pauciorum quorundam parum momenti accessurum sit ad eosdem opprimendos. Ubi tamen illud certum, quantumvis sit eorum numerus, qui ad mutuam defensionem coivere, si non conveniat inter ipsos de optima ratione, qua id fieri debeat, sed ex proprio quisque iudicio vires suas adhibeat, finem propositum haut quidquam obtentum iri. Nam vel discrepantes sententiæ circa modum defensionis vires eorum distractas enervabunt, vel invicem concedere detrectantes æmulatio intestinis involvet bellis; nisi communi aliquo vinculo coërceantur, quo circa communem defensionem ac salutem omnes ac singuli unam sententiam ita sequi teneantur, ut in alia omnia discedere non possint; etsi paucis quibusdam ea displicuerit, aut privatis suis rebus parum proficua videatur. Istud vero commodiori ratione obtineri nequit, nisi unusquisque voluntatem suam alterius unius hominis vel concilii voluntati ita subjecerit, ut pro
volun-

voluntate omnium valeat, quidquid illi circa salutem publicam visum fuerit; idemque singulorum viribus & facultatibus uti queat ad communem salutem. Huic fini duplici pacto opus est; uno, singuli sese cum singulis obligant, unius alicujus imperio simul sese subjicere; altero, uni sese illi omnes & singuli obstringunt, quod usum opum & virium suarum ad ipsius arbitrium bono publico præbere, ejusque justis non resistere velint. Quo ipso etiam singuli sese abdicant jure illo, ex proprio judicio lædentem se bello aggredi, injuriarum suarum persecutionem ab imperantis judicio expectaturi, nisi fors præsens necessitas ipsius opem implorare non permittat. Unde fit, ut, quia in ipsum jus est translatum viribus & facultatibus omnium utendi ad id, quod ipse rebus communibus expedire judicaverit, iisdem viribus polleat, quibus omnes ad harmoniam & pacem internam queat componere, si vel maxime quidam adpectu commodi peculiaris in diversa velint tendere; & exteriorum quoque injurias valide propulsare. Inter quos igitur talia pacta intercedunt, illi in unam personam moralem seu societatem coaluere, quæ suam sibi voluntatem res ac jura habet propria, distincta à rebus ac juribus singulorum quæ talium, quæ neque pauci aliqui ex sociis, neque etiam universi, si excipiat ille, in quo imperium hæret, sibi queant vindicare.

§. 3. Cæterum talia pacta societates generantia existunt vel occasione natiuitatis, vel belli, in quo altera pars succubuit, vel intuitu amplioris securitatis. Prioribus modis constituuntur *Familie*, per quas is, quem diximus finis non ita plene potest obtineri; posteriori *Civitas*, quæ prædictum finem perfecte, prout res humanæ ferunt, adsequitur. So-

cietas autem nuptialis seu matrimonium, etsi scaturigo & velut seminarium sit omnium societatum, proprie isthoc sine non contrahitur. Nam & inter pauciores personas subsistit, quam quarum vires conjunctæ mutuam præstare queant securitatem; quippe cum uni viro à conjunctione unius aut particularum foeminarum exiguum accedere præsidium queat; nec securitatem humani generis, sed propagationem ejusdem pro fine habet matrimonium; nec per illud in se imperium aliquod constituitur. Equidem non tantum ex sexus præstantia, sed etiam ex ipsa pacti matrimonialis natura hætenus in uxoris corpus jus marito competit, quantum sufficit ad hoc, ut probabiliter certus esse possit, partus uxoris à se procreatos. Unde cum suo quisque jure uti præsumatur, quilibet pro ejus filio habetur, cum quo mater sua, cum ipse nasceretur, nupta fuit. Et non citra omnem rationem maritis vulgo ex uxorum impudicitia ignominia aliqua labes adspargitur, eo quod ex imprudentia aut abjectione animi potestate sua non recte fuerint usi; etsi sint, qui ejus rei causam inde derivent, quod opprobrio videatur, carere aliquem iis dotibus, quæ amorem mereri, aut stipulatum conservare queant. Adeoque quod circa res matrimonium concernentes uxor mariti, non hic illius sequi voluntatem teneatur, proprie & immediate est ex vi pacti matrimonialis, non ex imperio aliquo: quemadmodum mercenarius operas suas adplicare tenetur ad arbitrium locatoris, etsi huic in illum nihil imperii proprie competat. Unde quoque, si conductor quod debuit non præstitit, locatori adversus ipsum actio competit non tanquam refractarium subditum, sed duntaxat tanquam pacti violatorem. Sic uti hæc quidem ex pacto matrimoniali fluunt, quod uxor viro cohabitare teneatur, quod

eo invito peregre abire aut secubare non possit ; ita an directio cæterarum uxoris actionum, quæ essentiam matrimonii non tangunt , ut & plena potestas in bona ejusdem marito competat , ex peculiari conjugum conventionem , aut civilibus dependet legibus. His enim utique standum , siquidem definerint , an foeminæ cum dote sint elocandæ , an bonorum inter conjuges debeat esse confusio , an maritus plenam aut restrictam potestatem in bona dotalia habeat , & similia. Ubi civiles leges nihil heic disponunt , circa ista pro lubitu inter se pacisci conjugibus licebit.

§. 4. Possunt autem , quantum ad legem naturæ , matrimonium contrahere , quicumque per constitutionem corporis aut ætatis habiles sunt. Et cum per eandem ad colendam vitam socialem adstringamur , cujus fundamentum velut est matrimonium , patet , homines quoque ad id ineundum obligari , per modum tamen præcepti affirmativi indeterminati , scilicet quando occasio ipsis suppetit , & quando non valde probabiliter prævident , sese in cœlibe vita , ad quam per continentiam exigendam habiles se deprehendunt , plus humano generi aut civitati suæ utilitatis posse præstare , quam conjugatos. Unde hautquaquam peccare arbitrari sunt , qui matrimonium differunt , quo commodius soluti animum excolant , ac ad præstanda egregia societati humanæ ministeria sese præparent , quod maritis propter mores civitatis aut genium foeminarum non ita licebat. Nec si quis sublimiori agatur spiritu , ut stimulos istos vel non sentiat , vel facile retundat , quique alias bene mendo utilem se universi civem præbere queat , putandus est per naturam obligari , ut omnino præclaris suis conatibus per muliebres illecebras velut

compedes injiciat. . . Leges autem civiles uti non nisi per summam iniquitatem certos homines habiles matrimonio sint prohibitori; ita si exploratum sit, munus aliquod longe commodius à cælibe, quam à conjugato posse obiri, nihil sane videtur ob stare, quo minus cælibes tantum ad istud munus admittantur; aut si uxore carere amplius nolint, eo excidant. Non secus ac v. g. Legato, aut Duci vel militi potest interdici, ne peregre aut in expeditionem proficiscens uxorem secum ducat. Sic potestas civilis alia quoque recte heic disponere potest, puta, circa ætatem connubio jungendorum, circa eorundem statum, v. g. ne civis peregrinam, nobilis plebejam ducat; item circa ritus contractui adhibendos, aut consensum aliorum à contrahentibus impetrandum, v. g. ne quis parentibus aut tutoribus invitis, vel etiam ipso Magistratu inconsulto, matrimonium ineat, aut similia. Cujusmodi legum civilium hæc esse vis potest, ut vel effectibus legitimi matrimonii in ista civitate careat connubium, cui aliquod lege præscriptum requisitum deest, puta ut liberi non fiant pleni cives, ad hæreditatem paternam aut ad certas dignitates civiles non admittantur; aut ut concubinatus nomine duntaxat censeatur tale connubium; vel ut etiam omnino licet jam consummatum possit dissolvi. Nam nec commixtio corporum in se per naturam eum habet effectum, ut inter quos ea aliquoties vel semel intercessit, cohabitare semper teneantur; & ad firmitatem pacti connubialis saltem in foro civili requiritur, ut quæ heic leges civiles adhiberi jubent, tanquam citra quæ pactum non sit valiturum omnino adhibeantur. Ex quibus facile potest colligi, quid judicandum sit de vexatissima illa quæstione, an parentes matrimo-

nia

nia liberorum, sese insciis & invitis inita possint rescindere? Ubi illud præprimis videndum, extra civitatem, an in civitate vivat parens. Si enim extra civitatem degat, cui ipse subjectus sit, utique ipse in suam familiam instar summi imperii habebit, adeoque quicquid circa ista suis præscripserit, vim legis civilis habebit; cui ubi filius contravenerit, vel pœna affici à patre poterit, vel contractus quoque matrimonialis rescindi, siquidem id expresse fuerit prædictum; aut si imperio patris sese subtraxerit, familia & hæreditate paterna excludi. Quod si autem nullum circa istud patris præceptum extiterit, tunc intelligitur iste eam rem in arbitrio liberorum reliquisse; uti ea quæ legibus non interduntur pro licitis habentur. Ubi nihilominus observantiæ officium requirit, ut cum de tanti momenti negotio agatur, parentis consensum decenter requirant liberi, cujus non parum interest, per quos genus suum propagetur, aut in quos bona sua devolvantur: Ita tamen, ut eo consensu non requisito, nihilominus matrimonium firmum maneat; quippe cum omnino per modum civilis legis antea fuerit promulgandum, tantam vim habiturum expressi consensus paterni defectum, ut matrimonium eo irritum sit reddendum. Quando autem semel valide id fuerit contractum, ubi post conditio filii fors patri displicuerit, non magis recte rescindi potest, quam ex lege post lata antegressa facta licita puniuntur. Ast ubi in civitatibus vivitur, tota ea res ex legibus civilibus est dijudicanda. Harum enim est definire, quid civibus potestatis in liberos suos, præsertim qui confirmata jam sunt ætate, competat.

§. 5. Cæterum uti & ex dignitate hominis erat, non per vagos concubitus pecorem instar

procreari; & maxime ad decorum in societatibus ordinem facit, pacti religione cohabitationes marium & foeminarum velut muniri: ita illud mirum sane videtur, quod, inter cultiores saltem gentes, tum membris procreationi destinatis, tum ipsi generationis actui tenera admodum adhæreat verecundia, cum tamen illa neque ex naturali aliqua membrorum deformitate, aut absurda figura oriri videatur; & actus iste in se naturæ sit conformis ac omnino necessarius speciei conservandæ, ac aptus tantæ indignationis animal producere. Quo exercendo cur magis erubescere quis debeat, quam edendo aut bibendo; cum citra istum æque species servari nequeat, quam citra hæc individua? Nec satisfaciunt rei, qui heic ad divinas confugiunt literas, ubi isthæc verecundia statim post lapsum sese exseruisse memoratur. Nam nihilominus quæstio manet, cur his potissimum in partibus pudor velut sedem fixerit; cum manus ac lingua hominis non minus in turbidarum ac pravarum ministeria cupiditatum præsto sint. Probabilissima igitur hujus rei causa hæc videtur adferri posse, quia tantum momenti in eo situm erat ad socialem inter homines vitam servandam, sobolis propagationem decenti ordine, secus quam apud bestias, circumscribi. Hinc insita quadam verecundia, quæ animos vehementius fere, quam legis interdictum movet, natura actuum eo facientium innocentiam munire voluit, ut & solícite ista membra tegerentur, ne oculis semper exposita nimis irritarent libidinem nullo temporis termino circumscriptam; & eo cautius venere illicita abstineretur, quod & legitimam non nisi recte & remotis arbitris obire pudoris teneritas subigeret. Et hic pudor quam maxime est efficax inter immediate generatos ac generantes, adeo ut
 qui

qui per eum non reprimatur, quo minus cum ejusmodi persona ita sibi juncta in familiarem istam corporum commistionem descendere non vereatur, effroni prorsus ingenio, & qui nullum præterea facinus sit formidaturus, judicetur.

§. 6. Inde putamus arcessendam causam, cur ipso naturæ jure interdicta censeantur connubia in recta linea adscendente & descendente; præsertim cum nullus casus extiterit, nec probabiliter existere possit, ut eorum admittendorum necessitas foret. Illa enim ratio haut prorsus conficere rem videtur, quod nec filius maritus lege matrimonii superior eam reverentiam possit præstare matri uxori, quam natura exigit; nec patri filia, quæ quamvis lege matrimonii inferior, tamen ob familiarem illam consuetudinem istius necessitudinis reverentiam exhibere prohibeatur. Nam si naturalem illam verecundiam, quam dixi, removeas, non sane ita absurdum esset, matrem cum filio sui juris, & adeoque observantiam duntaxat debente, jungi posse; cum & alias sexus conditio quoad contractus matrimonialis essentialia ordinarie eam alterius arbitrio obnoxiam faciat, cuicumque demum jungatur; observantia autem filialis in aliis rebus sese exferere possit. Multo minus autem, si verecundiam commixtionis removeas, filia per matrimonium prohiberetur patri marito observantiam exhibere; cum nequaquam necessarium sit, ut uxor in imperii domestici partem adsciscatur, multo minus ut viro adversetur. At vero licet inter fratres quoque & sorores, reliquosque propinquo admodum gradu junctosejusmodi verecundia remissior utique quam inter parentes & liberos deprehendatur; tamen quo minus inter hos quoque matrimonia, jure naturæ prohibita dicamus causa est, quod prout origines

hominum divinarum nos scripturarû docet autoritas, necessario inter primorum conjugum liberos, fratres certe & sorores, matrimonia fuerint invicem contrahenda. Non autem videtur probabile, Deum ejusmodi casum procurasse, ut omnino legi naturæ vis esset inferenda; præsertim cum facile fuisset istum casum evitare, creatis ab initio duobus conjugum paribus. Monuit tamen verecundia illa, ut, postquam necessitas ejusmodi connubii expiravit, aucto sufficientur hominum numero, iste gradus per leges positivas prohiberetur; præsertim cum eorum victus quotidianus & inobservatus stupris & adulteriis occasionem valde pronam esset daturus, si amores tales nuptias possent conglutinari. Quæ ratio etiam ad alios consanguinitatis & affinitatis gradus est extendenda, quos præterea leges positivæ prohibent, aut non nisi peculiari Magistratus indultu privatis permittunt.

§. 7. Quod vero polygamiam attinet, certum quidem est, talem qua una pluribus simul viris uxor est, à natura & fine matrimonii profus abhorrere; at vero ut unus pluribus fæminis simul jungatur, etsi lege divina positiva inter Christianos jam credatur interdictum, legi tamen naturæ in se haut repugnat. Non enim necessum est, ut quemadmodum uxor nemini viro corporis sui copiam debet facere, præterquam uni marito; sic & maritus alii fœminæ præterquam unicæ uxori. Nam prius necessarium est ob certitudinem sobolis. At vero ut unius fœminæ libidini mulcendæ omnes quis impendat vires, quæ apud plures soboli excitandæ sufficere poterant, haut quidquam à natura præcipi videtur. Illæ vero rationes de zelotypia uxorum inter se, de discordiis domesticis, de odiis novercalibus in ipsa quoque prole

le continuandis, apud istas duntaxat nationes valent ubi erecta nimis foeminarum ingenia; quales hodie pleræque apud Europæos; ubi strenue officio viri fungitur, qui uxori ipse non est obnoxius. At vero apud Asiaticos, aliosque, ubi fæminis obsequii tantum gloria relinquatur, domesticam pacem plures uxores nihil magis turbant, quam alibi unius viraginis præpostera imperandi libido. Omnino tamen gravissimis de causis concessam antehac polygamiam post per positivas leges prohibitam fuisse, censendum est. Sed & illud ex positiva Dei lege matrimonio accessit, quod violata quidem essentiali contractus conditione per adulterium, quando uxor alteri copiam sui fecit, dissolvi possit; ob cætera tamen incommoda, cohabitationem molestam facientia, etiam mutuo consensu non possit. Cum alias jus naturæ non prohibeat, quo minus quis ob sterilitatem, aut ob deformia vitia & intolerabiles mores uxorem dimittere queat, præsertim si contractui nuptiali fuerit insertum, ut divortii facultas foret, si quidem tale quid in uxore deprehenderetur; & alias quæ mutuo consensu fuere constituta, contrario consensu iterum dissolvi possint, ubi lex positiva non obtiterit.

§. 8. Per generationem porro atq; nativitatem existere incipit societas inter parentes & liberos. Hæc enim præbet occasionem acquirendi jus in prolem, quod non tantum adversus alios non parentes valeat, ut quemadmodum maxime naturale est eum esse dominum fructuum, qui est dominus rei, ita proximum habet gradum ad imperium in prolem querendum, qui est dominus corporis, ex quo illa fuit generata: sed &, quod in ipsam prolem valeat. Præterquam enim, quod ipsa natura parentibus liberorum curam, liberis

liberis adversus parentes reverentiam injunxit; eo ipso dum tollitur infans, parens quidem declarat se obligationem à natura injunctam impleturum, eumque quantum in se, bene educaturum. Ubi quanquam infans, eo quod ratione uti non novit, reciproca officia per naturam injuncta expresse promittere nequit; nihilominus ex natura negotii obligatio erga parentem contracta in ipso, non minus ac si expresse fuisset consensu contracta, sese exserit, quam primum, quid à parente gestum sit erga se, intelligere potest. Præsumitur enim, si usum rationis eo, quo sublatus est, tempore habuisset, expresse in tale imperium parentis in se citra quod commoda educatio fieri nequit, fuisse consensurum, commo- damq; sibi educationem ab eo vicissim stipulaturum. Qui consensus cum ratione præsumtus pro expresse valet. Non secus atque is, cujus absentis atque ignorantis negotia alter gessit, obligationem contraxisse intelligitur isti pensandi, quod in ipsius utilitatem impendit; eo quod præsumitur, ipsum expresse in talem contractum fuisse consensurum, si negotia sua alterius operam desiderare scivisset. Quod si extra civitates vivitur, in adultum jam filium imperium patris quasi civile continuatur ex pacto tacito; suadente etiam æquitate & lege gratitudinis, ut viribus suis illi se potissimum adjungat, per quem ipse habet, quod talis jam est; donec ipsius patris consensu isto imperio profus solvatur.

§. 9. Enimvero cum ad procreationem sobolis tam pater quam mater concurrat, utri potestas in sobolem competat, & quousque, ex pacto matrimoniali est adjudicandum. Nam si nullum inter ipsos interces- sit pactum, matris proles est; quia in tali statu pater sciri, nisi indicio matris non potest, saltem ea certitu- dine,

dine, qua res facti inter homines probantur; nec alteri heic propius jus ad prolem competere intelligitur, præ illa quæ eam proprium intra corpus gestavit atque aluit. Hinc etiam ex legibus Romanis, qui citra pactum matrimoniale genitus erat partus ventrem sequebatur. Ubi autem extra civitates degitur, pactum matrimoniale satis ostendet, utri in prolem imperium competat; nam ut uterq; parentum æquale simul imperium habeat, fieri non potest. Quo in pacto cum ordinarie maritus velut locatoris, mulier conductricis vicem sustineat, adeoque vir non tam uxori, quam sibi prolem quærere intendat, patet quoque ordinarie in prolem patri imperium competere. Quod si tamen præter ordinem contingat, ut mulier sibi adsciscat virum, non contra; adeo ut non solum viro in uxorem nullum competat imperium, sed & in pacto matrimoniali uxor locatricis, maritus conductoris loco sit, tunc sane uxori quoque in liberos imperium competet. Cujus rei exempla dantur in fæminis, ad quas summa imperia devolvuntur. Hæ enim sane maritos sibi adsciscere possunt, & adscivisse aliquoties leguntur, ut marito neque in ipsam, neque in sobolem imperium concedant. Huc quoque referre possis, quod aliqui de Amazonibus tradunt, eas non per vagos concubitus prolem quæsisisse, sed certum sibi quamque maritum habuisse in diversa regione habitantem, ad quem certis duntaxat temporibus accesserint, prole quoque mascula ipsi remissa. Ast in civitatibus per viros constitutis, uti ordinarie viri sunt capita familiæ; ita privatum in liberos imperium penes patres est, ita ut matrum jussa in se fere consiliorum duntaxat vim habeant, ac vim obligandi ex communicata à patre potestate obtineant.

Quod

Quod ipsum tamen privatum in liberos imperium, uti plerisque in civitatibus per leges civiles tantum est parentibus relictum, & relinqui quoque debuit, quantum ad educationem ipsorum requiritur; ita quæ circa cæteras liberorum, præprimis aulorum actiones & res parentibus sit potestas & quousque, ex iisdem legibus est judicandum.

§. 10. Cæterum est quoque per jus naturæ injuncta parentibus obligatio, ut non solum prolem intra viscera conceptam per abortus non elidant, nec in lucem editam projiciant, necentve; sed & (alter ambove, prout in pacto matrimoniali inter se conveniunt,) alimenta suggerant, quousque sese ipsa commode possit alere, & pro viribus ad vitam socialem bene colendam educari atque instrui curent. In quo posteriori potissima pars paterni officii vertitur, & unde maxima gratitudinis necessitas liberis incumbit. Quippe cum non tam nudam generationem, quæ molestia caret, aut propria voluptate pensatur, parentes liberis imputare queant, quam laboriosam juxta & fidæ sollicitudinis plenam educationem, qua pro cujusque facultate in membra societati humanæ utilia formantur. Quod officium ut eo curatius observaretur, quippe cum inter præcipua sit socialis vitæ firmamenta, natura tenerum in sobolem adfectum parentibus implantavit, ut nemo istud officium facile negligere velle possit. Quod si qui tamen parentes, non solum lege naturæ violata, sed & communi adfectu superato, prolem alere nolint, & eam projiciant, illi nihil in eandem amplius juris prætereendere queunt, nec ab ipsa ullum amplius officium velut parenti debitum exigere. Is autem, qui expositum educaverit, in parentis jura succedit, cui ab alumno eadem, quæ alias genitoribus, officia de-

debentur : nec ipso invito sub parentum naturalium potestatem redire potest.

§. 11. Ex præcedente bello oritur Societas herilis, scilicet quando ei, quem licite poteram occidere, vitam concedo, & quæ ad eam servandam faciunt suppeditaturum me recipio isthac lege, ut in perpetuum meus sit, &, quicquid operarum ab ipso præstari potest, in meum cedat commodum, utque imperiis meis, quousque efficaciter valere queunt, absolute obsequatur. Enimvero quemadmodum bestix, quibuscum perpetuum nobis existit bellum, eodem quidem belli jure victæ perpetuam nobis serviunt & absolutam servitutem; quia tamen obligationis non sunt capaces, vinculis tantum corporeis cohiberi possunt, quibus ubi ruptis aufugerint, in naturalem iterum libertatem abeunt: ita quem non nisi vinculis phyticis coërceo bello captum, cum eo nullum adhuc contraxisse pactum censeor; adeoque cum ex bello in pacem non nisi per pacta veniatur, durare adhuc inter nos belli status intelligitur, nec illi ad serviendum obligatio est. Unde talis non modo licite aufugere, sed etiam ubi facultas fuerit, captorem tanquam hostem tractare potest. Adeoque non simpliciter ex vitæ condonatione oritur obligatio serviendi, sed ex eo, quod ipsi non victo aut in ergastula compacto fides habeatur.

§. 12. Porro cum absoluta potestas domino in servum sit quæsitæ, ac servi persona propria dominifacta fuerit, adparet quoque absolutum eidem jus competere in omnes res servi, non solum, quas deinceps adquisiverit, sed & quas ante servitutem habuit, siquidem eas dominus simul cum ipso ceperit. Nam quæ cum domino in captoris manus non inciderunt, in eum veniunt statum, quo mortuo captoerant

erant perventuræ , nisi leges civiles aliter disposuerint , ut postliminio locus esse possit. Quod si quid dominus servo concedit peculii , in id hactenus proprietatem obtinere censetur , ut istud retinere & defendere possit contra alium quemvis non-dominum. Ast ubi contigerit ut dominus sub alterius potestatem tanquam subditus concedat , manifestum est , in servos quoque ipsius dominium saltem eminens in eundem transire , ita ut dominus velut intermedius non plus potestatis in servum queat exercere , quam quantum supremo domino visum fuerit. Unde si quibus in civitatibus jus dominorum in servos absolutum fuerit , non id demum per leges civiles illis datum fuit , sed quod patresfamilias extra civitates antea habuerant , id ipsis relictum.

§. 13. Dissolvitur autem ista societas , quando jus domini in servum extinguitur. Quod fit , 1. Si libertate eum dominus donarit. 2. Quando abs se abegerit. Id quod à manumissione differt non quoad effectum , sed quoad modum. Libertas enim heic velut in pœnam datur , eo quod , cum tam improbi hominis molesta sit possessio , judicetur longe damnosius ipsi fore , si sui juris fiat , quam si domino serviat. 3. Si captus fuerit servus , veterem servitutem nova abolet. 4. Si dominus moriatur , nec jus suum ad alium transfulerit , servus liber esse intelligitur , quia nulla ipsi adversus quemvis ad serviendum obligatio superest. An vero in civitate quoque pro libero cive sese gerere possit , ex legibus civilibus erit judicandum. Porro contingit istud , si domino nullus hæres extiterit , naturaliter aut civiliter mortuo. Non enim , quemadmodum bona pro derelicto habita cedunt occupanti ; ita ejusmodi quoque servus quasi pro derelicto habitus ab quovis in servitutem potest

potest abstrahi. Nam cæteræ res five sint inanimatæ, five animatæ, ut bruta, nullo muniuntur jure, quo minus abs quovis possint sibi vindicari, nisi jam alteri in ea jus fuerit quæsitum. In hominem autem nullum sibi jus adserere quis potest, nisi quantum ex ipsius consensu aut antegresso factò, istum spectante, oritur. Extincto itaque illo jure, quod victor ex bello peculiariter in servum quæsierat, redit naturalis libertas, etiam si fors ingenio ipsius servitium magis congruat. Inclinationo enim ingenii in se, uti quidam absurde putant, nemini jus dat invitum in servitutem rapiendi, nec quod alteri fors utile est, id statim mihi licet per vim illi imponere. 5. Ubi servus non ex præcedente delicto, neque per modum poenæ in vincula conjicitur, aut quovis modo libertate physica corporis privatur, obligatione illa ex pacto nata liberatur, qua ipsum dominus adstringere amplius noluit, dum physica ipsi vincula injicit; adeoque heic ejusmodi servo licebit, quod captivis vinctis, & qui fidem nunquam dederunt, licere diximus.

§. 14. Enimvero per neutram harum societatum in se secunda & stabilis hominibus pax obtingere poterat; eo quod multiplicatis hominibus in maximum excrescebant familiæ numerum, quæ neque propter exiguas vires sibi contra quamvis violentiam defendendis suffecturæ, & quo plures, frequentius bellis inter se erant collidendæ. Equidem si quæ familia multiplicatione sobolis & servorum acquisitione ita numerosa extiterit, ut sine belli incerta alea subjugari nequeat, eandem, quæ alias civitates solent, securitatem membris suis præstare poterit. Enimvero nisi vivus adhuc paterfamilias partium familiæ saltem præcipuorum consensu ita eam velut colligaverit, ut deinceps quoque una manere debeat; ipso defuncto in

A 2

totidem

totidem illa familias sese disjunget, quot filii ad hæreditatem concurrerint, adeoque divisæ vires debiles reddentur. Nam prærogativa primogenituræ non est tant, ut ex eodem parente nati omnes sub primogeniti imperio esse debeant, nisi ipsi in eam subjectionem vel per dispositionem paternam, vel propria conventionem se submiserint. Quæ conventio eo magis est necessaria, quo longius à stirpe communi membra familiæ discesserint.

§. 15. Ut igitur securitati hominum plene, quantum quidem rerum humanarum conditio fert, prospiceretur, & quæ prohiberi non poterat, ne omnino alter injuste ab altero læderetur, id tamen efficeretur, ne impune posset, complures tandem familias conjungi necessarium fuit. Quæ ubi pactum invicem circa procurandam salutem communem iniverint, & illi, cui ista administranda ab ipsis committitur jus imperandi ea, quæ ad hunc finem facere videbuntur, contulerint, contracta simul obligatione jussa ejus capeßendi, Civitas existit.

§. 16. Ex Civitatis porro sine facile est colligere, quale & quantum esse debeat imperium, quo ista continetur. Huic enim cum, uti supra dictum, non sufficiat, ut quilibet eorum, qui in civitate sunt coalituri, fidem det, se adversus cives suos leges naturæ observaturum; necessarium est, ut, cui summa civitatis administranda committitur, facultatem habeat malo aliquo seu pæna afficiendi illum, qui facere detrectaverit, quod ille tanquam publice expediens observandum præceperit. Tunc demum enim non habeo probabilem à concivibus metuendi causam, quando illum, qui me injuria est affecturus, æquale aut gravius malum manet. At cum frustra pacem inter se colant, qui contra externos sese tueri nequeunt; neque contra externos tueri

tueri se queant, quorum vires non sunt unitæ; inde in civitate necessario penes aliquem esse debet potestas tot uniendi & armandi cives in quovis periculo vel occasione, quot pro viribus hostium ad communem defensionem opus esse videbitur; rursusque cum hostibus pacem faciendi, quoties ex usu fuerit. Hæc penes eundem quoque erit, cui pœnas exigendi potestas; cum nemo ad arma & belli sumtus cives jure possit cogere, nisi qui punire etiam detrectantes queat. Nec minus idem habebit adjudicationem de factis eorum, de quibus, an pœnas dare debeant, ambigitur. Si enim potestas judicandi penes unum esset, & potestas judicatum exsequendi penes alium, nihil ageretur. Frustra enim judicaret, qui sententias latas exsequi non posset; aut si exsequeretur ipse ex jure alterius, non ipse haberet potestatem puniendi, sed alter, cujus iste minister tantum foret. Cum etiam per unum hominem aut concilium immediate omnia negotia nequeant obiri, eidem quoque facultas erit, certis hominibus delegandi certorum negotiorum curam & executionem, qui tamen omnem suam autoritatem ab ipso mutuentur. Denique cum mutua inter cives officia recte exhiberi aut exigi nequeant, nisi quousque singula debeantur definitum sit, ejusdem summæ potestatis erit, certas regulas, quas leges civiles dicunt, promulgare, quibus declaratur, quid juris uni civium adversus alterum sit, aut quæ obligatio; quid præstare invicem debeant; aut quid quæve ratione ab aliis exigere possint, verbo, quid per imperium civile necessario ipsis invicem faciendum aut omittendum.

§. 17. Cæterum quemadmodum qui imperium in se alteri confert, simul obligationem contrahit non resistendi illius jussis; quippe cum implicet, alicui esse jus imperandi, ut tamen alteri resistendi potestas

A a 2 maneat

372 ELEMENT. JURISPRUDENTIÆ
maneat: ita quousque sese hæc non resistendi obligatio extendat, dispiciendum. Ubi illud certum, cum omnis potestas intelligatur alicui delata salvo jure ac potestate superioris, cives quoq; constituta aut agnita civili potestate imperio Dei in se renunciare neque potuisse, neq; renunciassse censer; adeoque debere detrectare & non implere jussa summæ potestatis, quæ aperte mandato DEI repugnare constat. Quod si autem ideo summa potestas vitæ meæ vim inferre aggrediatur, an ea de causa vim ipsi recte opponere queam, difficilis quæstio oritur. Ubi discrimen faciendum arbitramur inter ea, quæ proprie ex religione Christiana, qua tali, præcipiuntur, & quæ ex religione naturali, cujus praxis magna ex parte in exercitio juris naturæ consistit, fluunt. Quid liceat, ubi vis intentatur, circa prius, nostrum non est definire; cum ex iisdem scripturis, unde ista religio hauritur, cuilibet constare possit, quanti debeat ipsi esse, suæ religioni nihil contrarium egisse aut præ se tulisse. Ut autem summa potestas civilis jubeat profiteri aliquid contrarium capitibus theoreticis naturæ, casum non putamus dari; præsertim cum ista religione populus quam maxime ad obsequium adversus imperium civile adstringatur. Quod vinculum ab ipso, cujus id valere plurimum interest, convelli furiosum esset. At ut etiam contra praxin religionis naturalis, quæ fere in observatione juris naturæ, per intentatam ab imperio civili mortem quis peccet, vix fieri posse arbitramur. Ubi enim vis vitæ nostræ admovetur, ut faciamus quid alias per legem naturæ interdictum, mera duntaxat executio actus illius nostræ erit, cujus reatus non nobis, sed ipsi summæ potestati imputari potest; adeoque non penes nos, sed penes illam solam hoc casu peccatum erit; unde cur resistamus causa nulla videtur. Quod si tamen executio actus ejusmodi fit,

ut vel omnino citra proprium peccatum suscipi nequeat, vel in se ipsa morte acerbior judicetur, ubi nulla ostenditur aut saltem probabiliter simulatur ratio neque ex meo delicto, neque ex bono publico, quare mihi potissimum tanta necessitas istud exsequendi admoveatur, quod per alium fieri poterat, vel omnino fieri absurdum est; adparet sane id agi, ut ego innocens nullo juris aut boni publici pretextu per solam imperantis libidinem & hostilem ejus in me animum perdar. Qualis adversum me ubi imperans deprehenditur, non utique amplius pro subdito me, sed pro hoste habet, adeoque ipse obligationem, qua imperio ejus devinctus tenebar, mihi remisisse intelligitur. Hoc casu, cum ego ex subdito in liberum hostem transeam, nullum sane in ipso imperante jus remanet, quo minus mihi adversus ipsum mei defendendi causa omnia in hostem usurpari solita media adhibere liceat, præsertim ubi fugæ copia deficit; nisi quatenus civibus meis aliquid dandum est, ne hoc modo magnis turbis involvantur. Idem judicandum arbitramur, si imperans extra dictum casum citra nostrum delictum, innocentes nos perditum eat. Ubi licet optimum sit, fuga aut per latebras sibi salutem querere in civium nostrorum gratiam; tamen ubi fugæ aut latebrarum copia non sit, vim defendendæ salutis adhibere licebit contra eum, qui pro subditis non amplius nos habet. Quo casu etiam tertius, cui adversus istum nulla obligatio est, nostri defensionem recte suscipere potest. At vero quando ob delictum aliquod imperans poena plectere nos instituit, etsi non teneamur sponte poenam nobis arcessere, sed per fugam aut latebras eandem declinare; tamen quo minus per vim nos heic defendere queamus, ratio est, quia jure suo imperans utitur, quem ea de causa quocunq; respectu lædere sane injuriû foret.

§. 18. Ejusmodi autem imperium summum uti in qualibet civitate deprehenditur, & in quo illud non est coetu, is pro civitate non est censendus: ita ex sese patet illud in terris neminem habere cui sit obnoxium, aut qui per potestatem legitimam illud in ordinem redigere possit. Non in ipsa civitate; id enim implicat; nec extra eandem; quia ob naturalem hominum æqualitatem nemo in alterum jus aliquod imperii potest prætere, nisi illud antegresso aliquo actu aut consensu ipsius quæsierit, qualem heic non intercessisse supponimus. Ex quo consequitur, id quoque esse absolutum, i. e. quod actus illos, quos fini suo expedire judicaverit, pro arbitrio exercere possit, ita ut neque potestatem exercendi eos ab altero mutuari velut cogatur, nec eorundem rescissionem ab altero factam admittere. Multo minus autem, qui isto imperio gaudet in foro civili conveniri, aut poena plecti ob aliquod suum factum potest. Nam neque judicari neque puniri possumus, nisi ab eo, qui imperium in nos habet. Quæ enim ab illis, qui extra civitatem æquales nobis sunt, mala ob injuriam ipsis factam inferuntur, proprie poenæ rationem non habent, cum ex jure belli procedant, quod inter illos versatur, quos tribunalium humanorum vis non stringit. Inde quoq; non difficulter colligitur, quatenus legibus obligetur, qui suprema in terris potestate gaudet. Legibus enim naturalibus, & divinis positivis, qua talibus, omnes æque homines obligari indubium, de quibus violatis Principi æque ac privato coram divino tribunali actio intenditur. At quando queritur, quidnam efficaciam insit obligationibus, quæ adversus alios homines ipsi contrahuntur, tunc discrimen deprehenditur inter ea, quæ debentur exteris, & ea, quæ subditis. Nam exteris quidem nihil summa illa potestas obstat, quo minus adversus ipsum ex ejusdem obligatione perfectum jus

adqui-

adquirant, cujus vi, cum commune inter homines tribunal deficiat, per arma detrectantem ad debitum suum explendum adigere queant. At quamcunque erga subditos suos contraxerit obligationem, modo jus summi imperii illibatum servaverit, imperfecta duntaxat erit, i. e. iis violatis in foro quidem divino reus erit; subditi autem neque in foro humano actionem ipsi intendere poterunt, quippe quod nullum heic est; neque vim eidem adhibere, propter illud ipsius imperium in se constitutum, quod in irritum cadit, quando tam subditis imperanti, quam huic illis vim intentare ob legem nature violatam conceditur. Ubi tamen meliori longe conditione Monarche deprehenduntur quã aut Optimates aut singuli de populo libero. Heic enim cum summa potestas in universo concilio, quã tali, hæreat, si qui singuli de eo quid deliquerint, sane à cæteris, quorum major pars vim universorum habet, ob quamcunque obligationem violatam in foro civili juxta leges civitatis judicari ac plecti poterunt; id quod in Monarchis locum non habet.

§. 19. Summa isthæc potestas, quam diximus, uti in quolibet coetu alteri non subjecto, qui quidem unum corpus morale constituat, est tanquam in subjecto communi; ita prout peculiare Reip. formæ variant, modo in una persona hæret, modo in paucis quibusdam, modo in universo populo. Ac in democratiis quidem summam potestatem eo quem descripsimus modo in universo esse populo, ita ut ejus actus à nemine alio possint irriti reddi, nec ipse in ordinem redigi aut plecti, nemo in dubium facile vocaverit. Nam quando comitia seu conventus populi in confusam turbam seditiosorum hominum degeneraverint, jure suo major pars populi istos turbatores coercere atque punire potest; eo quod in ejusmodi Reip.

376 ELEMENT. JURISPRUDENTIÆ
forma major pars obtineat vim totius, nec pauciores
isti seditiosi jus aliquod peculiare habeant præ bonis
iisque pluribus civibus Remp. curandi. Talis pote-
stas quod in paucis adeoque in uno quoque tanquam
in subjecto proximo illimitata esse possit, non minus
certum est. Nam nihil sane repugnat, quo minus &
victus bello populus evitando excidio victori ita se
subdere possit, ut nihil prorsus sibi potestatis circa im-
perium relinquat; & liber alias populus, nec tali neces-
sitate pressus imperio se suo prorsus abdicare, & in al-
terum id conferre queat, ut circa idem nihil sibi juris
reservet. Etsi enim per jus naturæ necessarium vide-
atur, ut quis non solum peculiariter suæ sibi salutis cu-
ram agat, sed etiam in societate degens, adeoque suæ
salutis rationes cum aliis implicatas habens, commu-
ni consilio eandem defendendam curet: tamen po-
sterius naturaliter nemini ita est injunctum, quin, si
commodius videatur, id jus eamque curam in alium
absolute & irrevocabiliter possit transcribere; saltem
si probabile sit, alterum provinciam istam recte ge-
sturum, quæ præsumtio omnibus communiter adest,
qui munus istud in se suscipiunt. Atque istud non so-
lum licitum fit, sed etiam necessarium, quod, uti supra
dictum, communis illa salus non nisi uno consilio re-
cte administrari possit. Cæterum tali potestate sum-
ma gaudere intelligitur, cuicumque populus ita impe-
rium in se contulit, ut sibi non reservarit jus conven-
tus agendi per se aut deputatos suos, cum potestate in-
quirendi in acta imperantis, eaque irrita faciendi, ac
ipsummet in ordinem redigendi: aut ubi non ab ini-
tio consensum expressum populi circa actus imperii
exercendos tenetur requirere Princeps, absque isto
irritos futuros. Ubi tamen non est putandum, si prin-
cipes quidam nolunt acta sua valere, nisi à certo ali-
quo consilio ab ipsis constituto probentur, istud sta-
tiam

tim majorem Principe potestatem habere. Nam si quæ acta heic rescindantur, intelligi debent rescindi ipsius Principis voluntate, qui hoc modo cavere sibi voluit, tum ne quid parum considerate statueret, tum ut eo commodius amoliatur importunas hominum sollicitationes, quibus aliquid annuit, quod ab isto consilio improbatum iri novit. Quemadmodum & Ordines in puro regno summæ potestati Principis nihil detrahunt, quippe qui consiliariorum duntaxat auctoritatem habent, ut eo melius necessitates populi innotescant. Quod si quæ ex ista absoluta potestate penes unum hærente incommoda videantur sequi, ea neq; faciunt, ut tali modo constitui quis non potuerit; nec sane graviora erunt, quam quæ alias Rerump. formas comitantur; cum ubique singulis sub absoluta potestate sit vivendum, qua non Monarchæ duntaxat, sed & Optimates atque universus populus abuti aliquando potest.

§. 20. Inde oppido quam periculosum errant errorem, qui ex proprio in Monarchas odio, aut ex certo scriptorum genere hausto, contendunt, necessario & semper summam potestatem penes populum, quatenus suo capiti contradistinguitur, esse, adeo ut ille de Regum factis cognoscere, ac poena eosdem afficere possit ac debeat. Nec saniores illi, qui mutuam quandam subjectionem fingunt, ita ut Principes quidem nulli subsint, quamdiu secundum leges, & civiliter imperant; abutentes autem potestate, coercitioni populi subjiciantur; eoque prius ab officio deponendos, quam in eos executio fiat. Quid enim? si Rex adseveret, ac fors vere, se potestate sua recte usum, populus id neget, quis arbiter erit? Cum præsertim tanta plerunque actuum civilium sit obscuritas, ut plebs eorum equitatem aut necessitatem agnoscere raro queat,

aut per turbida affectuum sæpe non velit; ac Reip. ut plurimum expediat, ne rationes consiliorum pluribus pateant. Ejusmodi confusio uti finem imperiorum prorsus subvertit; ita nullus populus citra exceptionem alicui imperium tradens, eam voluisse introducere præsumitur. Nam qui omnino in acta Principum inquirere voluit populus, is expresse sibi reservavit potestatem proprio jure conventus super ea re agitandi, ac certas præscripsit formulas, ad quas illa forent exigenda. Atqui talis ubi Princeps est, is summum imperium hautquaquam habet, & Magistratus proprie dicti vicem duntaxat gerit, quocumque fulgeat titulo; quemadmodum & ille, qui circa negotia publica, aut saltem graviora, nihil decernere potest, nisi cum consensu expresso populi, aut ejus deutorum seu statuum, suo jure, non precario, in consilio sedentium.

§. 21. Nec magis admitti possunt, qui dicunt, Regem ubi in tyrannum degeneraverit, posse à populo imperio exui & puniri. Nam eadem, quæ antea difficultas redibit, quænam actiones faciant, ut aliquis recte vocetur tyrannus. Cujus vocabuli invidiam, à Græculorum vanitate ortam, Principi adplicabit, quemcumq; ipsius aut præsentium rerum odia ceperint. Nec hætenus à quopiam liquido definitum est, quinam actus aliquem tyrannum redderent, à propriis subditis in ordinem redigendum. Privata enim vitia tyrannum non facere, nec paulo negligentiorum Reip. administrationem, communis sententia est. Tributa graviora imperantur? Atqui subditus ad consilia non admissus judicare nequit, an necessitas Reip. ea flagitet. Supplicia aspera sumuntur? Atqui si secundum leges aut ex præcedente delicto fiant, nemo jure queri potest, etiam si fors clementia rectius adhiberetur. Quod invidiosissimum vulgo habetur, quidam
magni

magni viri, aut alii ob privata odia innocenter è medio tolluntur? Atqui si vel delicta vel machinationes in Remp. aut statum Principis prætexuntur, vel ordinaria judiciorum forma observatur, etsi fors isti, qui tolluntur de sua innocentia, & pauci præterea alii, certi sint; aliis tamen id liquido constare qui potest: cum præsertim præsumtio justitiæ semper à Principis partibus stet. Promissa non servantur, aut privilegia antehac concessa (quibus pars aliqua summi imperii non condonatur,) violantur? Atqui si Princeps vel delictum, vel necessitatem aut insignem Reip. usum præterdat, jure egisse censebitur, de qua ipso subditis liquido judicandi facultas deerit. Ex his cætera quoque incommoda hujus sententiæ judicari facile possunt.

§. 22. Ne quis tamen credat, nos infinitam Principibus licentiam dare, ac subditos velut pecora ipsorum libidini addicere, erepta omni facultate repugnandi, omnino arbitramur, siquidem Princeps etiam absolutus hostilem profus animum erga subditos induat, & aperte ipsorum perniciem querat, absque prætextu causæ saltem speciem justitiæ habentis, recte posse subditos media adversus hostem usurpari solita, in hunc quoque salutis suæ defendendæ gratia expedire. Idque quia ipse hoc casu obligationem, qua sibi erant devincti, remisisse censetur, cum implicet, aliquem velle simul Principem esse, & hostem adversus omnes subditos agere. Talem tamen animum erga populum universum induere Principem fieri vix potest, nisi si quis forte pluribus imperet, ut uno extincto vel oppresso, lautiores alteri condiciones conciliet. At ut talis sit erga singulos aut paucos quosdam facilius contingere potest. Hos cum itidem ex subditorum numero ejiciat, defensionem alias in hostem licitam adhibere iisdem fas exit, observatis tamen, quæ supra circa hunc

hunc casum monuimus. Cæteris tamen subditis ideo obsequium exuere, aut innocentem vi defendere non licebit, siue prætextum aliquem adhibeat Princeps siue non. Præterquam enim quod ipsis in Principis facta, quæ velut ex potestate judiciaria exercet, inquirere non licet, ac sæpe contingat, reum aliquem falso jactare innocentiam invidiæ Principi conflandæ, facta concivi injuria nequaquam cæteri obligatione sua erga Principem solvuntur; eo quod quisque subditorum pro sua persona curam sibi & protectionem ejusdem stipulatur, nec pro conditione supponit, si omnes quoque & singulos cives tanquam subditos tractaturus sit. Nec metus, ne similiter secum agatur, sufficit obligationi abrumpendæ, quippe qui incertus est, cum peculiare in isto odii causæ esse potuerint, quæ in me non deprehenduntur. Stante autem adhuc obligatione subditi erga Principem, neque in acta hujus inquirere, neque ulla de causa ullové prætextu vim eidem opponere licebit.

§. 23. His ita distincte propositis, facile erit respondere ad argumenta, quæ communiter contra absolutam Principum potestatem objiciuntur. Pleraque sponte sua ruunt, si observetur, hautquaquam eadem esse: populus habet potestatem Reges etiam absolutos in ordinem redigendi, siquidem ad libidinem ipsorum non imperaverint: & populo competit jus in casu extremæ necessitatis, quando nempe Princeps in hostem abiit, suam salutem adversus ipsum defendendi. Nam quæ posterius probant rationes, hautquaquam prius similiter inferunt; quæ tamen à multis confunduntur. Sic quando dicitur, populum, etsi se in servitutem addixerit, non tamen amisisse omne jus in libertatem aut securitatem sese

vin.

vindicandi ; siquidem intelligatur de tali jure , quo quis contra extremam vim injustam salutis suae prospicere potest, quod ubi bene successerit, libertas quoque sequitur , (nam adversus dominum, postquam semel in hostem abiit , i. e. obligatione mea ipse solvit, nullum mihi amplius vinculum , etsi post fortasse animum mutare velit,) lubentes concedimus. Extra hunc casum populo , qui se in servitutem addixit, non magis jus in libertatem sese vindicandi competit, quam mihi rem, quam alteri jam ex pacto tradidi, per vim iterum eripiendi. Nec enim adeo abhorret à natura ista civilis servitus, quod quidam somniant , ut etiamsi quis aliquando, evitando majori malo in eam consentire necessum habuerit , post per occasionem , ipsa natura jus dante , eam excutere iterum queat. Et licet ea repugnet ingenio certi alicujus populi vel ab initio vel post mutatis animis ; nequaquam tamen Principi hanc solam ob causam jus quaesitum eripere licebit ; non magis quam emtori rem pacto partam , etsi post venditor contractum ex re sua non fuisse deprehenderit. Inter privatum porro dominum & Principem magna est diversitas. Ille enim rebus suis abutens recte à Magistratu coërcetur , quia huic jus eminentens in eadem bona competit. At vero quis dixerit , in bona Principum , quæ inter etiam jus imperii , populo potestatem esse eminentem ? Quæ enim adferuntur dicta bonorum Principum, puta Trajani, Antonini, &c. Remp. esse populi non suam, nihil aliud populari dictionis formula indicant , quam imperium non tam imperantium solorum bono, quam subditorum esse gerendum. Ex quo non magis inferre licet , populo jus in Principes competere, quam

quam liberis in parentes aut eorum bona, quia & horum potestas liberorum gratia & bono communiter esse dicitur. Id vero libenter concedimus, populum cum ipse jus non habeat seipsum extinguendi, aut in corpus suum injuste sæviendi, Regi quoque non potuisse tale jus dare. Nam tale jus nemo sanæ mentis Rex sibi unquam vindicare voluit. Enimvero quemadmodum populus jus habuit Remp. ex arbitrio plurimum absolute administrandi, etiamsi fors id paucis quibusdam displicuerit: ita quin idem jus in Regem conferre valuerit, ut, quod plures ante poterat, id solus deinceps Rex posset, dubium non est. Bene autem sequitur: qui rationibus reddendis obnoxius non est, eum ab hominibus non posse puniri. Certe enim Principes absoluti neque ob Remp. non ad placitum populi gestam (id enim implicat) possunt puniri, nec ob privata delicta, quod apud omnes in confesso. At postquam personam hostium induerunt, quæ ipsis fors inferuntur ex jure belli mala, poenæ proprie dictæ rationem non habent. Consules Romanos aut quoscunque Magistratus (proprie sumpto vocabulo) heic adducere incongruum, qui longe ignobiliori modo supra populum fuere, quam Principes absoluti. Unde quid mirum, ipsorum imperium valde fuisse restrictum, cum revera populus superiorem ipsis potestatem haberet. Illud vero oppido quam periculosum est dictu, populum Regi fidem dedisse, quamdiu is boni Principis officio fungitur, tamdiu sese parituros: manifestum tyrannum, in quo intelligendo nemo fallatur, quidquid inter se & populum in constitutione imperii factum est, ipsum irritum reddere, & sic parendi obligatione populum solvere. Nam uti posteriùs concedimus, si per tyrannum is intelligatur, qui destinato consilio & hostili animo perniciem populi

populi molitur : ita obligatio subditorum à bonitate Principis , modo hostilem animum non induat , hautquaquam suspenditur ; nisi velimus populo potestatem dare , quandocumque lubitum fuerit , Principes deijciendi . Nam bonus videri statim desinit , cujus imperium quacumque de causa displicet . Nec adhuc definitum est , quibus actibus aliquis boni Principis nomen amittat ; & an malum Principem unus aut pauci actus , an plures mali quam boni , an mali sine intermissione bonorum constituent . De quibus qui plebi querulæ facultatem judicandi velit tribuere , egregie scilicet de generis humani tranquillitate merebitur . Itaque , quando per expressam conventionem inter populum & Principem formula non fuerit constituta , ad quam hujus bonitas sit exigenda , reservata quoque isti potestate acta hujus examinandi , ipsumque in ordinem redigendi ; bonus an malus sit , modo non hostis , populi , quantum ad obligationem parendi , nihil intererit . Nec ad rem facit , quod de uxore adfertur , super quam licet vir sit constitutus , illa tamen hautquaquam denegationem debiti conjugalis , violationem pacti matrimonialis , adulteria & alias graves injurias tolerare teneatur , sed divortio sibi consulere possit . Nam siquidem conjuges in civitate ut subditi degant , superiorem sane habent , qui controversias ipsorum ex jure civili decidat . Ast ubi extra civitatem degitur , aut conjuges legibus civilibus sint superiores , videndum , quid hi in se sint pacti . Nam si imperio mariti sese uxor subdidit , ab eo discedere non potest , nisi is hostem induerit . At si præter pactum matrimoniale nihil ipsis invicem negotii intercessit , tanquam inter æquales pacto quoque alter non amplius tenebitur , si unus prior eo non stetit . Atqui posteriori modo subditi nequaquam
cum

cum Principe absoluto paciscuntur. Denique frustra adferuntur exempla è sacris scripturis petita, ubi Israëlitarum jugum Moabitarum, Ammonitarum, Palæstinorumque excussisse leguntur, postquam DEO fat poenarum ob idololatriam visi sunt dedisse. Nam vel in statu belli adhuc fuerunt, nec per pactum istis populis aut eorum Regibus se subjecerunt; vel expressum DEI mandatum super ea re acceperunt, quod præter istos, quibus id peculiariter datum, nemo pro se allegare poterit.

F I N I S.

Δ. T. ©.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

